

СПІВРОБІТНИЦТВО ЄС ТА УКРАЇНИ У БЕЗПЕКОВІЙ СФЕРІ: ВИМІР СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

ІНСТИТУТ
ЄВРО-АТЛАНТИЧНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА

KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG

Інститут Євро-Атлантичного співробітництва
Київ – 2021

СПІВРОБІТНИЦТВО ЄС ТА УКРАЇНИ У БЕЗПЕКОВІЙ СФЕРІ: ВИМІР СХІДНОГО
ПАРТНЕРСТВА

На основі дослідницького проекту

ІНСТИТУТ
ЄВРО-АТЛАНТИЧНОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА

За підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні

За редакцією:

Констянтина Федоренка (науковий співробітник ІЕАС)

Автори:

Ігор Козій
Андреас Умланд
Володимир Горбач
Костянтин Федоренко
Тарас Тарасюк

Координатор проекту:

Антон Писаренко

Дослідження присвячено моніторингу та розробці майбутніх перспектив Східного Партнерства у рамках безпекової співпраці.

В ході виконання проекту, Інститутом було проведено моніторинг співпраці України та ЄС у рамках політики добросусідства ЄС, проведено моніторинг нормативно-правових документів обох сторін, визначено основні напрями можливостей включення нових елементів політики у сфері безпеки та оборони. Експертами було змодельовано основні напрями перспективи співпраці у сферах військової освіти, впровадження елементів СПБО та СЗПБ, співпраці у військово-промисловому секторі, протидії тероризму та кіберзагрозам, а також визначення спільних тенденцій, інформаційних загроз та перспектив співпраці країн СхП та ЄС загалом. Були розроблені рекомендації щодо впровадження нових цілей та сфер щодо наступних Цілей Партнерства після 2020го року.

Текст призначений для державних органів влади у сфері національної безпеки та оборони та профільних ЦОВВ у сфері європейської інтеграції, дипломатичних установ та міжнародних партнерів, експертного середовища, громадянського суспільства та широкого кола громадськості (зважаючи на актуальність безпекових питань поточного військового конфлікту).

Це дослідження стало можливим завдяки підтримці Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Думки, висловлені в дослідженні, не обов'язково відображають погляди чи позицію Фонду.

Зміст

Вступ	5
Словник термінів.....	7
Розділ 1. Безпекова політика Європи: загальні положення та рамки співпраці	9
1.1. Структура ухвалення рішень СПБО ЄС та України у сфері національної безпеки.	9
1.2. Перспективи впровадження елементів СПБО в Україні	20
1.3. Впровадження СПБО у сфері військової освіти та підготовки	24
1.4. Співпраця у оборонній сфері та промисловості	34
1.5. Висновки та рекомендації	40
Розділ 2. Протидія тероризму, радикалізації та кіберзагрозам.....	44
2.1. Наявні та потенційні процеси радикалізації та виклики у Східній Європі	44
2.2. Кібертероризм та кіберзлочинність: спільні виклики для України та ЄС	56
2.3. Український сектор протидії тероризму та радикалізації	64
2.4. Висновки та рекомендації	72
Розділ 3. Вимір спільної безпекової політики ЄС та Східного партнерства.....	76
3.1 Тренди безпекового виміру Східного партнерства у наступні роки	76
3.2 Спільні інформаційні загрози для країн СхП та ЄС	84
3.3. Перспективи співпраці країн СхП та ЄС у сфері безпеки	88
3.4. Висновки та рекомендації	97
Висновки.....	99

Table of Content

Introduction	105
Terminology glossary	107
Chapter 1. EU Security Policy: General Provisions and Cooperation Framework	109
1.1. CDSP and Ukraine's Decision Making Structure in National Security Sphere	109
1.2. Perspectives of Implementation of Certain Elements of the CDSP in Ukraine	121
1.3. Introduction of the CDSP into Military Education and Training	124
1.4. Cooperation in the Defense Sphere and Industry	134
1.5. Conclusions and Recommendations	140
Chapter 2. Fight against Terrorism, Radicalization and Cyber Threats	144
2.1. Existing and Potential Radicalization Processes and Threats in Eastern Europe	144
2.2. Cyber Terrorism and Cyber Crime: Joint Threats for Ukraine and the EU	156
2.3. Ukrainian Counter-Terrorist and Deradicalization Sector	164
2.4. Conclusions and Recommendations	172
Chapter 3. The EU and Eastern Partnership Security Policy Realm	176
3.1. Eastern Partnership Security Trends for Upcoming Years	176
3.2. Joint informational Threats for the EaP and EU countries (Election Meddling, Information Security)	184
3.3. Perspectives of Security Cooperation between the EaP and EU Countries	188
3.4. Conclusions and Recommendations	197
Conclusions	200

Вступ

Політика Східного Партнерства Європейського Союзу, заснована у 2009 році, передбачає співробітництво об'єднання з шістьма країнами Східної Європи – Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Грузією, Молдовою та Україною – у низці галузей. Основна увага у цьому співробітництві приділяється економічним питанням. Проте Східне Партнерство також, відповідно до визначених ним цілей, містить і безпековий вимір. Так, документ «20 цілей Східного Партнерства до 2020 року» зокрема містить цілі посиленого безпекового співробітництва, співробітництва в галузі енергетичної безпеки, а також цілі, пов'язані з верховенством права.

Враховуючи, що попередні цілі Східного Партнерства були встановлені до 2020 року, у 2019 році почалася робота над формулюванням подальших його цілей і планів. До цієї роботи були залучені як самі держави СхП, так і держави-члени Європейського Союзу та його інституції. В результаті в березні 2020 року було оприлюднено спільне комюніке «Політика Східного Партнерства після 2020 року»¹. Хоча у цьому документі прямо про безпеку сказано загалом небагато – як і в цілому у документах СхП – все ж ці згадки присутні, а крім того, деякі очікувані дії в рамках, визначених цим документом, мають свій безпековий вимір. Одна з п'яти цілей, визначених для СхП після 2020 року, названа «Партнерство, що захищає» - йдеться про судову реформу, верховенство права, боротьбу з організованою злочинністю, запобігання та реагування на природні катастрофи та підтримку безпекових діалогів і співробітництво².

Так само безпековий вимір міститься і в Угодах про асоціацію, що їх мають із Європейським Союзом три країни Східного Партнерства – Грузія, Молдова та Україна. Саме ці країни можуть бути найбільш зацікавленими у тіснішому співробітництві з ЄС. Зокрема йдеться і про безпековий вимір, оскільки багато викликів у цій сфері є спільними для цих країн – як існування на їхній суверенній території непідконтрольних квазідержавних утворень (та ризики, пов'язані з цим), так і виклики, пов'язані з протистоянням зовнішньому впливу в інформаційній безпеці, поляризацією суспільства, потребами модернізації існуючих воєнних потужностей і таке інше.

У даній аналітичній записці Інститут Євро-Атлантичного співробітництва (Київ) пропонує можливі напрямки для інтенсифікації багатовимірного безпекового співробітництва між ЄС та країнами Східного Партнерства. Ми надаємо та систематизуємо інформацію, що дозволяє стверджувати: користь від такого посиленого співробітництва була б відчутною не лише для країн СхП, але і для Європейського Союзу. Хоча у записці найдетальніше розглянуто реалії, актуальні для України, ми також зауважуємо виклики та можливості для інших країн СхП, зокрема тоді, коли вони є спільними.

Структурно записка містить три розділи. У **першому розділі** ми висвітлюємо загальні положення безпекової політики ЄС, її норми, цілі та інституції, а також норми, які пов'язані з безпековою політикою України. Ми також аналізуємо можливості співпраці між ЄС та країнами СхП, передусім

¹ Joint Communication to the European Parliament, The European Council, The Council, The European and Social Committee and the committee of the regions, Eastern Partnership policy beyond 2020. Brussels, 18.3.2020,

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/joint_communication_on_the_eap_policy_beyond_2020.pdf

² EaP joint communication factsheet, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eap_joint_communication_factsheet_18.03.en_.pdf

Україною, у рамках Механізму цивільного захисту ЄС, на рівні військового командування, у галузі військової освіти, оборонній сфері та промисловості. У **другому розділі** йдеться про невійськові загрози, а саме протидію тероризму, поляризації суспільств та радикалізації, а також протидію кібертероризму та кіберзлочинності. Нарешті, у **третьому розділі** розглядаються стратегічні перспективи співробітництва ЄС та країн СхП. Розглядається проблематика гібридних загроз як таких – у контексті регіону передусім йдеться про загрози з боку Російської Федерації – а також конкретні можливі загрози, такі як втручання у вибори, загрози для інформаційної та енергетичної безпеки, і можливі спільні політики, що можуть сприяти їх подоланню. Також розкривається тема можливого двох- і багатостороннього співробітництва за участі країн СхП та країн ЄС у форматах, відмінних від рамочних умов Східного партнерства.

Словник термінів

- CERT-EU** - Ситуаційна команда щодо відповіді комп'ютерним загрозам для європейських інституцій
- CIVCOM** - Комітет з цивільних аспектів антикризового управління
- CMPPD** - Дирекція з управління та кризового реагування
- CSIRT** - Комп'ютерна група реагування на надзвичайні ситуації
- C-UAS** - Безпілотна генеральна система
- DG ECHO** - Генеральний директорат з питань європейського цивільного захисту та операцій з гуманітарної допомоги
- DIVEPACK** - Пакет можливостей підводного втручання
- ENISA** - Агентство Європейського Союзу з питань мережевої та інформаційної безпеки
- EPC** - Європейський патрульний корвет
- ESC2** - Система стратегічного управління та керівництва для місій та операцій з питань загальноосвітньої політики безпеки
- EUMS INT** - Європейський директорат розвідки військового штабу
- EURODRONE** - Європейська система дистанційного спостереження середньої висотності
- Europol / EC3** - Європол / Європейський центр кіберзлочинності
- EU-SSA-N** - Європейська мережа означення військово-космічного контролю
- FRONTEX** - Європейське агентство з охорони зовнішніх кордонів країн-членів Європейського Союзу
- GNSS** - Європейська глобальна навігаційна супутникова система
- HARMSPRO** - Інтегрована система захисту морського узбережжя гаваней та моря
- Hybrid CoE** - Європейський центр вдосконалення для протидії гібридним загрозам
- INTCEN** - **Європейський** ситуаційний та розвідувальний центр
- IPSS** - Інститут стратегічних досліджень ЄС
- JISR** - Програма можливості і взаємосумісності у електронних війнах для майбутнього спільного інтелектуального нагляду та вирішення
- MAC-EU** - Матеріали і компоненти технологічної конкурентоспроможності ЄС
- MAS-MCM** - Системи щодо демінізації морських шляхів
- MUSAS** - Морська безпілотна протипідводна система
- RELEX** - Робоча група радників з міжнародних відносин
- UMS** - Оновлення та модернізації щодо нагляду за узбережжям та морем

ВТС - Військово-технічне співробітництво

ММ - Військова мобільність

СЗПБ - Спільна зовнішня безпекова політика

СПБО - Спільна політика безпеки та оборони Європейського союзу

СхП - Східне Партнерство

Розділ 1. Безпекова політика Європи: загальні положення та рамки співпраці

Автори: Ігор Козій, військовий експерт ІЕАС

Тарасюк Тарас, координатор проєктів ІЕАС

1.1. Структура ухвалення рішень СПБО ЄС та України у сфері національної безпеки.

СПБО та СЗПБ у рамках цілей Східного партнерства 2020

У сфері досягнення безпекових цілей можна говорити про, в цілому, високий рівень виконання завдань у сфері кібербезпеки, цивільного захисту, інтегрованого управління кордонами, а також виконання елементів в рамках СБПО/СЗБП... В цілому, безпека, як одна з 20-ти очікуваних досягнень, має знайти більш пріоритетне віддзеркалення у співпраці України та ЄС.

*Поступ України у виконанні двадцяти досягнень Східного партнерства до 2020 року.
Моніторинговий звіт³*

Основні фактори співпраці ЄС та Східного Партнерства у рамках безпеки наразі лежать у рамках класичних формувань парадигми міжнародної безпеки. Згідно з цілями Східного Партнерства до 2020 року, Україна отримала досить позитивну оцінку виконання домашнього завдання. Також позитивно оцінена і співпраця у рамках виконання безпекових пунктів Угоди про Асоціацію з ЄС. Проте така висока оцінка є відносною, якщо враховувати відверто невелику роль безпеки у рамках СхП. Значно більшим залишається потенціал розвитку співпраці, що передбачає цілу низку можливостей та сфер. Зокрема в питання національної безпеки та оборони Україна має унікальні пропозиції, що робить її одним з ключових учасників СхП, зацікавлених у розвитку військово-технічної кооперації.

Спільна політика безпеки та оборони Європейського союзу (СПБО) – Спільна політика безпеки та оборони (СЗПП) дозволяє Союзу взяти на себе провідну роль у операціях з підтримання миру, запобіганні конфліктам та зміцненні міжнародної безпеки. Вона є невід'ємною частиною комплексного підходу ЄС до врегулювання криз, заснованого на цивільних та військових активах.⁴

Спільна зовнішня безпекова політика (СЗПБ) - один з двох міжурядових «стовпів» Європейського Союзу. Спільну зовнішню та безпекову політику (СЗБП) започаткував Договір про Європейський Союз (ДЄС) замість так званої «європейської політичної співпраці». СЗБП має на меті формування спільної оборонної політики, яка може, зрештою, привести до єдиної системи оборони. Розділ V (статті 11-28) ДЄС, відомий також як «другий стовп», визначає не тільки завдання СЗБП, а й специфічні юридичні інструменти їх реалізації – спільні дії та спільні позиції, застосування яких ухвалюється

³ Поступ України у виконанні двадцяти досягнень Східного Партнерства, <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Postup-Ukrayiny-u-vykonanni-dvadtysyaty-dosyagnen-Shidnogo-partnerstva-do-2020-roku-3-e-vydannya.pdf>

⁴ The Common Security and Defence Policy (CSDP), https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp/431/common-security-and-defence-policy-csdp_en

одноставним голосуванням у Раді ЄС.⁵

Наразі співпраця передбачає адаптацію елементів СПБО та СЗПБ у рамках впровадження вивчення їхніх елементів у навчальних закладах України та інших країн СхП, збільшення можливостей спільності відповідей щодо транскордонних загроз, зокрема щодо обігу зброї та обміну інформацією (зокрема через залучення до CERT) а також забезпечення мінімізації ризиків щодо РХБЯ (радіологічної, хімічної, біологічної та ядерної безпеки).

СПБО та Національна Стратегія національної безпеки: спільності та відмінності

Програмним документом, на який спирається реалізація політики СПБО, є глобальна стратегія для Зовнішньої і безпекової політики Європейського союзу «Поширене бачення, спільна дія: Сильніша Європа».⁶ В ній детально розписані пріоритети, цілі, принципи і засоби спільної зовнішньої і безпекової політики (СЗПБ), складовою частиною якої є СПБО. Важливим додатком наразі також є нова Безпекова Стратегія ЄС, що була прийнята 24 липня 2020 року і модифікувала пріоритети розвитку ЄС. Ціль Стратегії доволі чітко зазначена – це створення екосистеми захисту та безпеки для громадян ЄС. Важливим у новому документі також є підкреслення ролі Союзу, та його перевага у протидії сучасним загрозам на фоні політики національних урядів.⁷ Це важливий елемент нової парадигми, котрий стосується й України, як через її сусідство з ЄС, так і через її євроінтеграційний вектор. Однозначно, що Східне Партнерство грає важливу роль в імплементації тез та цілей Стратегії, де в рамках реалізації СПБО знову підкреслюється важливість безпеки на кордонах ЄС та підтримки політики добросусідства та стабілізації ситуації на кордонах Союзу.⁸

У випадку України таким документом є Стратегія національної безпеки «Безпека людини — безпека країни», що виконує аналогічну роль.⁹ Стратегії мають багато подібностей і точок перетину. Так, Стратегія національної безпеки України ґрунтується на таких фундаментальних цінностях, як повага до міжнародного права і прав людини, аналогічним зазначеним у безпековій стратегії ЄС. Крім того, цілі української Стратегії включають в себе «мінімізацію загроз державному суверенітету та відновлення територіальної цілісності». Тоді як у стратегії ЄС в пункті «Розбудова безпеки у сусідніх країнах» йдеться про важливість належного урядування у країнах-сусідах ЄС, зокрема, на схід від кордонів Союзу, а також про те, що країни, де точаться військові конфлікти, є загрозою для безпеки ЄС.¹⁰ Більше того, Україна у власній Стратегії ставить собі за ціль європейську інтеграцію, що визначає необхідність адаптації Україною законодавства ЄС.¹¹ Як зазначається у Стратегії:

Україна забезпечуватиме поступову конвергенцію у сфері зовнішньої і оборонної політики та

⁵ http://europa.dovidka.com.ua/s.html#Common_defence_policy

⁶ Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

⁷ <https://eur-lex.europa.eu/TodayOJ/>

⁸ Порівняльний аналіз «20 очікуваних досягнень Східного партнерства до 2020 р.» з положеннями Угоди про асоціацію: якою є додана вартість для відносин Україна-ЄС?, https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Web_ua_AAEap-deliverables_civic_synergy_ua_2018.pdf

⁹ Указ Президента України, №392/2020, <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

¹⁰ Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

¹¹ Указ Президента України, №392/2020, <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

*розвиватиме взаємодію у рамках Спільної безпекової і оборонної політики ЄС для посилення спроможностей сектору безпеки і оборони, а також підтримання міжнародної безпеки і стабільності...*¹²

У Стратегії національної безпеки, що була прийнята восени 2020 року, також вказується на ключову роль для України співпраці з її іноземними партнерами, зокрема із Європейським Союзом та США. Крім того, торгівля та програми розвитку, як зазначається у стратегії ЄС, «можуть бути потужними засобами для сприяння реформам» та водночас відповідають євроінтеграційним інтересам України. Серед актуальних загроз для національної безпеки України у Стратегії названі:

- агресивні дії Росії;
- неефективність системи нацбезпеки і оборони України;
- корупція та неефективна система державного управління;
- економічна криза;
- загрози енергетичній безпеці;
- загрози інформаційній безпеці;
- загрози кібербезпеці;
- загрози безпеці критичної інфраструктури;
- загрози екологічній безпеці.

Тероризм, бідність та нерівність, проблема надмірної залежності від окремих експортерів енергоносіїв, до яких належить і Росія, загрози колапсу держави та організована злочинність — це все виклики для України, які перетинаються з визначеними викликами ЄС. Стратегія ЄС також зазначає важливість ефективного обміну розвідувальними даними між країнами-членами і з країнами-партнерами; у стратегії України йдеться, між іншим, про зміцнення «взаємодії розвідувальних органів з партнерськими спецслужбами держав-членів НАТО». Нарешті, ЄС зацікавлений у створенні «більш гнучких, мобільних [збройних] сил», що могли б відповідати на «нові виклики». Це відповідає цілі України «реформування сил оборони з орієнтацією на створення високоефективних боєдатних підрозділів Збройних Сил України [ЗСУ]» та могло б бути предметом співробітництва між Україною та ЄС. Таким чином, стратегічні цілі України загалом відповідають цілям ЄС. Для глибшого розгляду питань взаємодії України та ЄС у безпековій і оборонній сфері необхідно зупинитися на дотичних структурних, інституційних особливостях кожної сторони.

Взаємодія країн-членів Східного партнерства з ЄС у оборонній та безпековій галузях є важливим аспектом для стабілізації регіону. Наразі 5 із 6 країн-учасниць СП залучені у воєнно-політичні конфлікти, що ставлять під загрозу їхню територіальну цілісність. Ці конфлікти несуть загрози для безпеки цих держав та ЄС. Це ставить питання про можливість інституційної співпраці цих країн (особливо підписантів Угоди про асоціацію) у рамках СПБО. Для забезпечення адекватної співпраці потрібна взаємодія саме тих органів, що виконують подібні функції, ухвалюють рішення у відповідній царині.

Ухвалення рішень в рамках СПБО ЄС є багаторівневим процесом і в ньому беруть участь декілька інституцій ЄС. Як складова частина Спільної зовнішньої політики та політики безпеки вона вимагає консенсусу щодо рішень, що ухвалюються Європейською радою. Ці рішення мають установчий

¹² Указ Президента України, №392/2020, <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

характер, визначають загальні цілі і пріоритети ЄС у безпековій сфері в рамках СПБО. Інституцією, що відповідає за формування та реалізацію європейської спільної політики безпеки та оборони на основі принципів, закладених рішеннями Європейської ради, є Рада ЄС. Саме цей орган влади є відповідальним за єдність, узгодженість та ефективність зовнішньополітичних рішень, що включає у себе також і питання безпеки та оборони. Безпосередньо рішення ухвалюються на засіданнях Ради ЄС у форматі Ради загальної політики та Ради іноземних справ за участі профільних міністрів. Саме в межах діяльності цієї інституції ЄС ухвалюється рішення щодо проведення операцій з урегулювання криз під егідою ЄС. На рівні цього органу налагоджена співпраця із Збройними силами України, щорічно затверджується Робочий план співробітництва ЗС України та Секретаріату Ради ЄС.

Порядок денний обговорення питань Радою ЄС виробляється Комітетом постійних представників. Безпосередньо відповідальним за оборонні та безпекові справи є Комітет постійних представників-II у форматі Комітету політики і безпеки. Цей орган є ключовим у формуванні СПБО. До його повноважень відносяться:

- Моніторинг міжнародного політичного становища в сферах, що належать до спільної зовнішньої політики та політики безпеки;
- Участь у визначенні політики через підготовлення висновків для Ради ЄС;
- Спостереження за втіленням узгодженої політики;
- Здійснення політичного контролю і стратегічне керівництво щодо операцій з урегулювання криз;
- У цілях та на строк проведення операцій із урегулювання кризи, як вони визначені Радою, остання може вповноважувати Комітет розв'язувати питання, що стосуються політичного контролю над операцією і стратегічного керівництва нею.

Виходячи з останнього повноваження, саме Комітет найчастіше безпосередньо залучений у виконання технічних завдань для реалізації операцій ЄС (призначення командувача операції з урегулювання кризи, переговори з країнами-не членами ЄС, яких стосується операція, тощо). Так на теренах країн-учасниць Східного партнерства ЄС проводить декілька таких операцій:

- а) Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM);
- б) Консультативна місія Європейського Союзу в Україні (EUAM);
- в) Моніторингова місія Європейського Союзу в Грузії (EUMM).

Усі перелічені місії мають цивільний характер та розпочаті в середині 2000-х рр. У рамках цих операцій ЄС надає фінансову, освітню, консультативну, координаційну підтримку країнам, що на поширена діяльність місій ЄС. Варто зазначити, що кожна з країн, на теренах якої ЄС проводить ці операції, є підписантом Угоди про Асоціацію ЄС, яка накладає зобов'язання та надає додаткові практичні можливості для співпраці в рамках СПБО. Так, виходячи зі статей 7-24 Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, сторони зобов'язуються до конкретних дій щодо конвергенції зовнішньої та безпекової політик, у тому числі СПБО¹³ (стаття 7 Угоди), налагодження практичної співпраці у даній сфері. Таким чином, зусилля ЄС та України щодо зближення у питанні спільної безпекової політики, потреба у якому суттєво збільшилася після окупації Криму та початку бойових дій на Донбасі,

¹³ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

отримали додаткове юридичне підґрунтя. При цьому досвід співпраці України та ЄС у межах операцій ЄС з урегулювання криз не обмежується тільки питаннями, що безпосередньо стосуються безпеки та оборони України. Так Україна, брала участь у роботі Поліцейської Місії Європейського Союзу у Боснії і Герцеговині (EUPM/BiH),¹⁴ спеціальних місії ЄС у нинішній Республіці Північна Македонії (EUPOL PROXIMA/FYROM)¹⁵ та Моніторинговій місії ЄС в Грузії (EUMM), що засвідчує наявність практичних можливостей та доброї волі сторін до співпраці, хоч і ускладненої початком збройної російської агресії щодо України.

Особливої уваги заслуговує Місія ЄС з надання прикордонної допомоги Україні та Молдові (EUBAM).¹⁶ Цілями місії визначено сприяння мирному врегулюванню придністровського конфлікту, повне впровадження практики Інтегрованого управління кордоном на молдавсько-українському кордоні, сприяння урядам Молдови та України у ефективній боротьбі з транскордонною злочинністю. Діяльність цієї місії сприяє виконанню сторонами Угоди про Асоціацію через зближення стандартів діяльності митниць та прикордонних служб країн із стандартами ЄС, що створює додаткове підґрунтя для подальшої співпраці ЄС з одного боку та Молдови та України з іншого щодо кола питань, що стосуються СПБО.¹⁷ Поточний мандат цієї місії триває до кінця листопада 2020 року, проте видається за потрібне його продовжити й надалі (як вже робилося раніше), адже проблеми, до розв'язання яких закликає EUBAM (наприклад, впровадження дієвих практик у боротьбі з контрабандою, особливо наркотичних речовин, алкоголю і тютюну) зберігають актуальність.

Не меншої уваги варта Консультативна місія ЄС в Україні (EUAM). Вона сконцентрована на реформуванні сектору цивільної безпеки через проведення освітніх програм, тренінгів, надання консультацій. Зважаючи на Угоду про асоціацію, заходи, що впроваджуються в межах цієї місії, сприяють зближенню України та ЄС у питаннях безпекової політики. Результативність діяльності цієї місії є вагомим чинником в досягненні успіху євроінтеграційного курсу України, даючи їй додаткові можливості у взаємовигідній співпраці з ЄС. Оскільки питання ефективності та прозорості діяльності правоохоронних органів, їхньої системності, чіткого розмежування повноважень в Україні лишається актуальним, адаптація державного законодавства до аналогічного в ЄС та впровадження європейських практик у сфері цивільної безпеки позитивно вплине на національну та загальноєвропейську безпеку. Це, в свою чергу, дає основу для їхньої тіснішої співпраці у рамках СПБО. Наразі можна говорити про досягнення певних успіхів (створено антикорупційні органи, розпочаті судова реформа, реформа СБУ, прокуратури, поліції, ухвалено закони спрямовані на запобігання домашнього насильства та ін.), проте вони лишаються обмеженими. Суспільна недовіра до правоохоронних органів усе ще висока і результативність діяльності цих органів піддається сумніву громадянами та експертним середовищем. Це негативно впливає на соціально-політичну стабільність і несе додаткові економічні та безпекові ризики. Додаткове занепокоєння викликає недостатня увага з боку виконавчої та законодавчої гілок влади в Україні до питання реформування сектору цивільної безпеки (посилення інституційної спроможності поліції у боротьбі з організованою

¹⁴ EUPM/BiH, https://eeas.europa.eu/archives/csdp/missions-and-operations/eupm-bih/index_en.htm

¹⁵ EU Police Mission in the former Yugoslav Republic of Macedonia (FYROM), EUPOL PROXIMA https://eeas.europa.eu/archives/csdp/missions-and-operations/proxima-fyrom/mission-description/index_en.htm

¹⁶ Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні, <http://eubam.org/ua/>

¹⁷ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

злочинністю) та невідповідність нормативно-правової бази рішенням ЄС (наприклад, у питанні захисту персональних даних). Утім, можна стверджувати про загалом позитивний результат діяльності цієї місії у рамках її повноважень.

Політично-військова група (ПВГ) формується безпосередньо в рамках регулярних зустрічей Комітету політики і безпеки. ПВГ проводить підготовчу роботу в галузі СПБО для Комітету з питань політики та безпеки. Вона охоплює політичні аспекти військових та цивільно-військових питань ЄС, включаючи концепції, можливості, операції та місії. Група готує Висновки Ради ЄС, надає Рекомендації для Комітету політики і безпеки та контролює їх ефективне виконання. Це сприяє розробці (горизонтальної) політики та обміну інформацією. Вона несе особливу відповідальність за партнерство з третіми державами та іншими організаціями, включаючи відносини між ЄС та НАТО, а також навчання. ПВГ очолює представник Високого представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики. Засідання ПВГ проходять в різних конфігураціях із залученням як військових, так і цивільних представників країн-членів ЄС.

Комітет політики та безпеки взаємодіє з іншими безпековими структурами, серед яких треба виокремити Комітет з цивільних аспектів антикризового управління (CivCom), що консультує комітет з питань політики та безпеки з питань цивільних аспектів антикризового управління. Він готує планові документи для нових місій, робить рекомендації комітету з питань політики та безпеки, розробляє стратегії цивільного управління кризовими ситуаціями та цивільного потенціалу. Правовою підставою для його постійного функціонування є рішення Ради ЄС від 22 травня 2000 року.

Важливу роль у плануванні операцій ЄС відіграють такі дорадчі структури, як Воєнно-політична група та Робоча група експертів із питань міжнародної політики (RELEX). Остання є майданчиком для роботи експертів у питаннях зовнішньої політики всіх країн ЄС. До основної сфери компетенції цієї робочої групи відносяться правові, фінансові, інституційні питання СЗБП. До її пріоритетів, крім питань операцій урегулювання криз ЄС, належать питання санкцій, спеціальних представників ЄС, фінансування зовнішньої діяльності, нерозповсюдження та інші дотичні питання. Вона підготовлює колективні нормативно-правові акти для забезпечення функціональності СЗБП. Усі кошти, що надходять в цю галузь, можуть бути витрачені виключно відповідно до спеціальних правових актів, що їх підготовлює Група зовнішньої політики. Саме цим чинником визначається фактичний вплив Групи зовнішньої політики в проведенні операцій з управління кризами.

В контексті співпраці країн Східного Партнерства та ЄС виглядає перспективним налагодження кооперації між українськими та європейськими фахівцями в оборонно-безпековій сфері. Передусім це стосується можливості залучення українських та інших експертів до роботи Робочої групи, стажувань. Це може сприяти утворенню відповідного фахового середовища у питаннях СПБО.

Іншим важливим органом, що співпрацює з Комітетом політики та безпеки, є Військовий комітет ЄС. Ця інституція відповідає за консультації з військових питань щодо концепції та планування операцій з урегулювання криз ЄС, оцінює прогрес проведення операцій. Генштаб ЗС України уже розпочав співпрацю з Комітетом у форматі участі українського голови генштабу в його засіданнях на рівні начальників генштабів країн-членів ЄС. Уперше голова Генштабу ЗСУ долучився до роботи цього органу 2015 року (що важливо, це було перше засідання, в якому брали участь начальники генштабів країн-партнерів). У подальшому засідання в аналогічному форматі відбулося 2019 року.

Залишається сподіватися, що подібна співпраця триватиме й надалі з ширшим залученням голів генштабів Молдови та Грузії.

Військовий комітет ЄС у здійсненні власної діяльності тісно співпрацює з Військовим штабом ЄС. Військовий штаб ЄС координує власну діяльність із Радою ЄС, проте фактично керується Військовим комітетом, рішення якого він виконує. Так, до його компетенції належать експертний аналіз військового потенціалу ЄС, надання стратегічних консультацій Високому представникові ЄС, командування військовими операціями через оперативний штаб військового планування та дії. Саме цей орган є відповідальним за виконання та розвиток військового компоненту СПБО, що робить співпрацю з Штабом генеральних штабів збройних сил країн Східного партнерства актуальною, особливо в українському випадку в умовах збройного конфлікту в східних областях України, що перебуває в активній стадії. Особливо актуальною видається співпраця в царинах розвідки і кібербезпеки.

Ключовою фігурою в здійсненні СПБО є Високий представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки. Відповідно до статей 18 і 27 Договору про Європейський Союз, Високий представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки є тим, хто проводить СЗПБ ЄС, може вносити пропозиції щодо її розвитку, виконує представницьку і координаційну роль у сфері зовнішніх зв'язків і безпеки. Саме на нього покладена відповідальність за діалог із третіми особами і країнами від імені ЄС у зовнішньополітичній та безпековій діяльності. До того ж, саме Високий представник є особою, що очолює Європейське оборонне агентство (EDA).

Діяльність EDA зосереджена на розвитку оборонного потенціалу членів ЄС, співпраці в сфері озброєнь, створенню конкурентноспроможного європейського ринку військового обладнання та підвищенню ефективності оборонних досліджень і технологій. Саме цей орган є центральним у європейській військово-технічній співпраці на рівні ЄС. При цьому Агентство взаємодіє з партнерами поза межами Союзу. До них належить і Україна. Остання стоїть перед низкою викликів у сфері переозброєння та виробництва цих озброєнь після згорання ВТС з РФ в 2014 році. Таким чином, партнерський статус для України має особливе значення в контексті перспектив військово-технічної співпраці.

Центральною фігурою в структурі ухвалення рішень у сфері національної безпеки України є президент. Відповідно до п.1 ст. 106 Конституції, саме він «забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави». Згідно зі ст. 13 Закону України «Про національну безпеку» (який підготовлено з допомогою західних фахівців), на нього покладено керівництво у сферах національної безпеки і оборони. Президент є *«Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, як Верховний Головнокомандувач видає накази і директиви з питань оборони; очолює Раду національної безпеки і оборони України, вводить у встановленому порядку в дію її рішення; видає укази і розпорядження з питань національної безпеки і оборони, які є обов'язковими до виконання на території України, зокрема указами Президента України затверджуються Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, інші стратегії, доктрини, концепції, якими визначаються актуальні загрози національній безпеці, основні напрями і завдання державної політики у сферах національної безпеки і оборони, розвитку сектору безпеки і оборони... реалізує право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України щодо законодавчого врегулювання питань національної*

безпеки і оборони; вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України; вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України; призначає на посади та звільняє з посад Секретаря Ради національної безпеки і оборони України та його заступників; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України за поданням Міністра оборони України, а також вище командування інших військових формувань за поданням керівників органів центральної виконавчої влади, яким підпорядковуються відповідні військові формування; здійснює загальне керівництво розвідувальними органами України; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про застосування Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань; приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України».

Координаційну та допоміжну роль при президентові виконує РНБО, яка відповідає за подання пропозицій Президенту України щодо рішень, дотичних питанням національної безпеки і оборони, підготовлює стратегічні нормативно-правові акти (Стратегію національної безпеки, Воєнної доктрини, тощо), що мають бути затвердженими Президентом України. До її сфери компетенції належать рішення щодо визначення стратегічних національних інтересів України, підготовки проектів нормативних актів та документів з питань національної безпеки і оборони, удосконалення системи забезпечення національної безпеки та організації оборони, утворення, реорганізації та ліквідації органів виконавчої влади у цій сфері, щодо вжиття заходів відповідно до масштабу потенційних та реальних загроз національним інтересам України; доручень, пов'язаних з аналітично-дослідницькою діяльністю, залучення контрольних, інспекційних та наглядових органів, що функціонують у системі виконавчої влади, до здійснення контролю щодо виконання рішень у сфері нацбезпеки, шляхів забезпечення та контролю надходження необхідної інформації для ухвалення відповідних рішень у галузі. Рішення РНБО ухвалюються не менш як двома третинами голосів її членів. Також додатково можуть бути утворені робочі та консультативні органи для створення рішень щодо конкретних питань нацбезпеки. У контексті Східного Партнерства цей орган має можливості для взаємодії з різними органами ЄС, відповідальними за безпосереднє формування та реалізацію безпекової та оборонної політики, проведення обговорень щодо реалізації СПБО, передусім у контексті EUAM.

Міністерство оборони України (МОУ) забезпечує ухвалення рішень щодо військового компоненту безпеки та оборони. Відповідно до ст. 15 закону «Про національну безпеку» МОУ є «головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва». Саме МОУ ухвалює безпосередні рішення щодо оборонного планування, воєнної, військової кадрової та військово-технічної політики, координує підготовку владних органів щодо підготовки держави до оборони.

Як орган, що відповідає за військово-технічну політику, МОУ залучено у співпрацю з безпековими органами ЄС, відбуваються зустрічі та переговори між їхніми представниками. Так, у 2018-2020 рр. відбулися візит виконавчого директора Європейського агентства оборони до Києва та зустріч із ним міністра оборони України в Брюсселі, зустріч Високого представника ЄС із міністром оборони України. У контексті Східного Партнерства МОУ бере участь військово-політичних та військових заходах в рамках ініціативи. Двічі на рік проводяться дискусії і обговорення питань співпраці у сфері СНБО та цивільного захисту в рамках Платформи 1 СхП «Демократія, належне урядування та стабільність». Це сприяє діалогу сторін щодо конвергенції безпекової та оборонної політики. Також відбувається освітня підготовка представників ЗСУ з питань СПБО.

Перспективним залишається поглиблення військово-технічної співпраці (ВТС). Україна має великий науково-технічний та промисловий потенціал в оборонній сфері, але водночас також і велику кількість проблем, пов'язаних з переозброєнням та промисловою кооперацією з іншими країнами. Розвиток військово-технічного співробітництва (ВТС) з ЄС дає Україні доступ до найкращих науково-технічних розробок у сфері озброєння в інтересах національної оборони. Також він надає доступ виробам національної оборонної промисловості до європейського ринку. Проте існує багато інституційно-правових та зовнішньополітичних викликів (розбіжності у регуляції галузі, втручання РФ, тощо), що стоять на перепоні ВТС України з ЄС. Їх можна подолати за активної участі ЄС, наприклад, через розширення мандату ЕУАМ на військовий вимір питань безпекової політики. Це сприятиме співпраці ЄС та України в сфері СПБО. В світлі останніх рішень щодо можливості залучення третіх країн до програм PESCO, видається за необхідне активізувати діалог між українськими та європейськими відповідальними особами щодо залучення України в ці програми, особливо у кібербезпекових, розвідувальних, військово-промислових та науково-технічних питаннях. Це сприятиме посиленню оборонного потенціалу України, що позитивно вплине і на покращення стану безпеки східних кордонів ЄС. При цьому Україна вже декларує своє бажання долучитися до програм PESCO. Водночас, як буде зазначено далі, на цьому шляху існують і перепони.

Міністерство внутрішніх справ (МВС) України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику щодо цивільної безпеки. Згідно зі ст. 18 закону «Про національну безпеку» МВС відповідає за ухвалення рішень щодо:

1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг;

2) захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

3) цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

4) міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Органом, що має впливати на формування військово-промислової політики, є Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, утворене в липні 2020 року, що станом на кінець 2020 року перебуває на стадії формування.

Структура інститутів безпеки ЄС та України

Структура інститутів безпеки ЄС є комплексною і багаторівневою. Можна виокремити політичний та військово-цивільний стратегічні, операційний, тактичний рівні безпекових інститутів. Центральну позицію займає Високий представник у закордонних справах та політики безпеки, що, крім репрезентаційних функцій обіймає кілька керівних посад у безпекових та політичних структурах. Високий представник — віце-президент Єврокомісії (ЄК), бере участь в засіданнях Європейської Ради, відповідальний за спецпредставників ЄС, очолює Ради закордонних справ, керівник Служби зовнішньої дії ЄС та Європейського агентства оборони, голова правління Інституту досліджень безпеки ЄС. Таким чином, Високий представник є тим елементом інституційної структури безпеки ЄС, що, крім зовнішнього представництва в тому числі в питаннях безпеки і оборони, координує і інтегрує діяльність безпекових органів ЄС.

Служба зовнішньої дії ЄС виконує функції міністерства закордонних справ і відповідає за СЗППБ. Сама служба не проводить політики від власного імені, а підготовлює акти на розгляд органами, що ухвалюють рішення (Високий представник, ЄК, Рада ЄС). До органів зовнішньої дії ЄС належать Військовий штаб (безпосередньо відповідальний за СПБО), Розвідувальний та ситуаційний центр, Європейський коледж безпеки і оборони, Управління кризових ситуацій та планування, управління Цивільного планування і дієвих можливостей (Civilian Planning and Conduct Capability).

Військовий штаб ЄС (EUMS) - складається з кількох відділів: Відділ розвідки, Відділ операцій, Відділ логістики, Відділ комунікації, інформаційних систем та кібер-захисту, Відділ концепцій і можливостей та інші місії зв'язку, представництва, серед яких представництво у Штабі об'єднаного командування НАТО в Європі. Військовий штаб разом з Європейським агентством оборони утворюють Секретаріат Постійної структурної співпраці (PESCO).¹⁸

Робоча група радників з міжнародних відносин (RELEX) - робоча група займається правовими, фінансовими та інституційними питаннями Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (CFSP). Серед її пріоритетів: санкції; Операції ЄС щодо врегулювання криз; Спеціальні представники ЄС; фінансування зовнішньої діяльності; нерозповсюдження; інші наскрізні питання. Її головним завданням є обмін передовою практикою, а також перегляд та впровадження загальних настанов для забезпечення ефективного та рівномірного впровадження санкційних режимів ЄС.¹⁹

Генеральний директорат з питань європейського цивільного захисту та операцій з гуманітарної допомоги (DG ECHO), раніше відомий як **Управління гуманітарної допомоги Європейського співтовариства**, є відділом Європейської комісії з питань закордонної гуманітарної допомоги та цивільного захисту. Вона спрямована на збереження та збереження життя, запобігання та

¹⁸ The European Union Military Staff (EUMS), https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp/5436_en

¹⁹ Working Party of Foreign Relations Counsellors (RELEX), <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/preparatory-bodies/working-party-foreign-relations-counsellors/>

полегшення людських страждань та захист життя та гідності населення, яке постраждало від стихійних лих та техногенних криз.²⁰

Дирекція з управління та кризового реагування (CMPD) є органом Служби зовнішніх дій Європейського Союзу, який відповідає за інтегроване цивільно-військове планування в рамках Спільної політики безпеки та оборони (СЗБП).²¹

Комітет з цивільних аспектів антикризового управління (CIVCOM) є дорадчим органом в Європейському Союзі, який займається цивільними аспектами антикризового управління. Таким чином, діяльність CIVCOM є частиною СЗБП та цивільної сторони Спільної політики безпеки та оборони (СЗБП). CIVCOM складається з представників країн-членів ЄС.

Розвідувальний та ситуаційний центр (INTCEN) — цивільно-розвідувальний орган Служби, що підпорядковується Високому представникові. Наразі він складається з двох відділів: Розвідувального аналізу та звітності, та Підтримки/Дослідження відкритих джерел. Відділ Розвідувального аналізу та звітності проводить стратегічно-аналітичну розвідку на основі даних спеціальних та розвідувальних органів держав-членів ЄС. Залучення українських розвідувальних органів та спецслужб (зовнішньої розвідки та СБУ) в партнерському статусі до діяльності цього органу може поглибити співпрацю України та ЄС в контексті СПБО. У своїй діяльності (INTCEN) активно взаємодіє з Супутниковим центром ЄС, який надає візуальні матеріали, що можуть мати розвідувальну цінність. В Україні таку інформацію використовує СММ ОБСЄ на лінії розмежування. Управління Цивільного планування та дієвих можливостей виконує функцію оперативного штабу цивільних місій ЄС, його керівник здійснює безпосереднє стратегічне управління ними. Із Управлінням кризових ситуацій та планування інтегроване цивільно-військове планування в рамках СПБО.

Рада ЄС — міжурядовий орган законодавчої гілки влади ЄС. Їй підпорядковуються такі підготовчі органи, діяльність яких пов'язана з СПБО: Комітет політики та безпеки, Військовий комітет, Комітет цивільних аспектів антикризового управління, Політико-військова група. Функціонально роль цих органів подібна до ролі РНБО України.

Інститут стратегічних досліджень ЄС (IPSS) — є автономним агентством ЄС з аналітично-дослідницькою функцією. Він покликаний сприяти розвитку та зростанню ефективності СЗППБ/СПБО. У своїй роботі він залучає зовнішніх експертів, проводить тренінги. Видається можливим організувати стажування для українських фахівців (урядових та неурядових дослідницьких інститутів) у безпекових питаннях та євроінтеграції, що може дати позитивний ефект щодо кращого розуміння ними цілей, завдань та практик у сфері СПБО.

Європейське агентство з охорони зовнішніх кордонів країн-членів Європейського Союзу (FRONTEX) — є органом, що координує діяльність національних прикордонних служб у питаннях

²⁰ About European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, https://ec.europa.eu/echo/who/about-echo_en

²¹ Crisis-management and planning directorate (CMPD) https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp/5433/crisis-management-and-planning-directorate-cmpd_en

охорони кордонів ЄС.

Структура безпекових органів України визначається ст. 12 закону «Про національну безпеку». Відповідно до неї: «Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України». «До складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України (МОУ), Збройні Сили України (ЗСУ), Державна спеціальна служба транспорту (МССТ), Міністерство внутрішніх справ України (МВС), Національна гвардія України (НГУ), Національна поліція України (НПУ), Державна прикордонна служба України (ДПСУ), Державна міграційна служба України (ДМСУ), Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Служба безпеки України (СБУ), Управління державної охорони України (УДОУ), Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (ДССЗІУ), Апарат Ради національної безпеки і оборони України (апарат РНБО), розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику». Інші органи влади (ключовий серед них — Президент України) також можуть бути залучені у взаємодію з оборонно-безпековим сектором.

МОУ є органом центральної виконавчої влади, що відповідає за реалізацію державної політики у військовій, оборонній сфері та сфері військового будівництва. В його підпорядкуванні перебувають ЗС України та Державна спеціальна служба транспорту. На нього ж покладено відповідальність в імplementації положень Угоди про Асоціацію, що стосуються оборонно-безпекових питань.

МВС спрямовує та координує діяльність Національної поліції, НГУ, ДПСУ, ДСНСУ, ДМСУ. Виходячи з цього, саме це міністерство відіграє ключову роль у взаємодії українських владних структур з представниками ЕУАМ і фактично разом з СБУ та іншими органами відповідає за співпрацю України та ЄС в контексті цивільного виміру СПБО та імplementації відповідних положень Угоди про Асоціацію.

ДПСУ є тим органом, що має значний потенціал у взаємодії ЄС та країн Східного Партнерства в безпекових питаннях. Молдова та Україна мають спільний кордон із Союзом, при цьому, остання межує на суходолі з 4 країнами-членами ЄС. Саме тому є важливими зберігання та подальший розвиток двосторонніх відносин між ДПСУ і агенцією FRONTEX.

1.2. Перспективи впровадження елементів СПБО в Україні

Співпраця із Цивільним Механізмом захисту ЄС

Можливості співпраці з Цивільними місіями СЗПБ ЄС демонструють свою продуктивність. Той факт, що як мінімум дві з трьох місій мають мандат до 30 листопада 2020 року, дозволяє говорити про відкриття діалогу щодо продовження та переформатування взаємодії із країнами Східного Партнерства. Тут можливі два рішення: продовження місій та відкриття нових за мірою необхідності, та генералізація цілей місій під егідою однієї або ж за участі взаємодії з моніторинговим консолідуючим органом для Грузії, України та Молдови.

Перший варіант виглядає однозначним, та відповідає класичним практикам ЄС, та вже неодноразово продемонстрував свою успішність у низці країн. Більше того, такий формат дозволяє залучати країни-партнери до подібних місій ЄС у різних точках світу, що ще раз підкреслює позитивну оцінку такої співпраці. Тому найбільш адаптивним є аналіз самим ЄС можливостей продовження чи відкриття нових місій із залученням у форматі консультацій чи спільної оцінки безпекових потреб із країнами СхП. По суті, йдеться про продовження реалізації діяльності КМЄС та подальший акцент на антикорупційній та судовій реформах, а також сприяння застосуванню демократичного цивільного контролю у безпековій сфері.

Потенційно важливою є підтримка КМЄС у подальшому застосуванні останнього пункту, котрий і надалі в Україні приймається досить поверхнево та зберігає низку ризикових ситуацій. Цивільний нагляд і надалі потребує подальшого розвитку в Україні, зокрема через створення парламентського контролю над плануванням та виконанням бюджету оборони-промислового комплексу, а також створення інституту, який зможе представляти у тій чи іншій формі систему захисту військових, що особливо актуально для країн Східного Партнерства, що мають непідконтрольні території.

Проте, враховуючи можливості щодо закінчення мандату одразу кількох місій, а також однозначної потреби у продовженні такого формату на досить тривалий час, варто розуміти, що координація зусиль трьох країн може надати цілу низку переваг. Зокрема це стосується можливостей обміну даними, оскільки консолідація місій будь-яким чином дозволить відповідати одразу за низку багатофакторних загроз та давати значно більш активну відповідь. Беззаперечним є те, що проблеми територіальної цілісності, реінтеграції, дерадикалізації та контролю над кордоном – спільні та актуальні для всіх трьох країн-підписанток Угод про Асоціацію, а питання забезпечення територіальної цілісності та безпеки кордонів і надалі залишатиметься пріоритетним для Європейського Союзу.

Основний аргумент для використання нестандартного підходу у цьому кейсі полягає у вузькому фокусі кожної з місій, котрі діють не лише регіонально, але й також мають спільні причини походження. Комплексність загроз безпеці щодо територіальної цілісності не дозволяє говорити про неможливість повторення актуальності вже виконаних місій та цілей через певний період. Саме тому комплексний моніторинг як плані дій щодо протидії даним загрозам варто координувати спільно. Це дозволить уніфікувати практики вирішення тих чи інших проблем, зокрема щодо нелегального перетину кордону чи доставки гуманітарних місій, а також дозволить значно ефективніше реагувати

на загальну ситуацію. Це вигідно як для країн Східного Партнерства, оскільки спільна координація дозволить суттєво покращити обмін досвідом та можливості спільного реагування та подібні виклики, так і для ЄС, оскільки таке рішення дозволить спростити моніторинг та забезпечення виконання місій. Також це дозволить виділити одразу низку проблематик та зменшити бюрократичний тиск звітування та раціоналізувати використання ресурсів. Спільність дій у взаємодії з цивільним механізмом дозволить не лише інтегруватись кожній країні СхП окремо з ЄС, але й давати справді цілісну відповідь на подібні загрози. Це особливо актуально через проблеми територіальної цілісності у кожній з трьох країн-учасниць.

Співпраця у рамках протидії кіберзлочинності, обмін даними та розвідки

Логічним продовженням співпраці у рамках Східного Партнерства виглядає подальше включення України та інших країн Східного Партнерства до співпраці в формі обміну даними та кооперації розвідувальних та інших спецслужб. Враховуючи досвід співпраці у рамках CERT-EU, варто розглянути формати співпраці та можливості обміну даними між профільними інститутами країн СхП та INTCEN.

Відкритим залишається формат співпраці, проте вектор на збільшення аналітичних спроможностей та обміну даними є логічним продовженням саме безпекової співпраці. Саме розвідувальні дані можуть сприяти виконанню пріоритетів ЄС щодо майбутнього Східного Партнерства, а саме протидії кіберзлочинності, посилення спроможностей на кордоні, протидії міжнародному тероризму та транскордонній організованій злочинності. Це також сприяло би поліпшенню спільних спроможностей щодо реагування на епідеміологічні виклики, актуальність котрих для безпекової політики чітко стала зрозумілою під час пандемії COVID-19 цього року. Щодо кіберзлочинності, детальніше цю проблему буде розглянуто нижче.

Важливим кроком на шляху до такої співпраці є прийняття Україною закону про розвідку 23 жовтня 2020 року, що віталось всіма західними партнерами, та суттєво посилює довіру до демократичних засад України, що, у свою чергу, дозволяє розраховувати на більш тісну співпрацю з ЄС у цьому напрямі.

Співпраця вищого військового командування та планування

Важливим сегментом залишається не лише обмін інформацією, але й спільне планування, участь у спільних військових навчаннях. Для України особливо важливим є не лише участь у місіях ЄС в рамках СРБО та Угоди про Асоціацію, але й можливість участі у формуванні візії розвитку спільної оборони ЄС та можливість співпраці на постійному рівні. Однозначно, що ЄС перш за все бачить пріоритетними власні безпекові питання, де Україна є партнером, проте не може бути повноцінним учасником, допоки не є країною-членом ЄС. Саме тому Східне Партнерство може бути тим елементом, що дозволить посилити позиції України у представництві спільної безпекової політики та підтримати візію ЄС щодо стабілізації країн на східних кордонах. Участь у засіданнях на рівні військового комітету ЄС та військового штабу ЄС може бути серед пріоритетів у безпековому

напрямку для країн Східного Партнерства. Така практика вже існує на нерегулярній основі, зокрема, у листопаді 2019 року Головнокомандувач Збройних Сил України Руслан Хомчак взяв участь у засіданні Військового комітету ЄС.²² Однак ключовим недоліком цього типу співпраці є іррегулярність такого типу подій. Саму тому Інститут бачить одним з ключових цілей безпекової співпраці створення платформи Ради головнокомандувачів країн СхП та ЄС, що можуть проводити як окремі засідання, так і проводити залучення представників Генеральних Штабів країн СхП до нарад та засідань Військового комітету ЄС та Військового Штабу ЄС.

Варто відзначити, що окрім залучення представників СхП до постійних форматів співпраці на вищому рівні командування, можливою також є й співпраця і на рівні нижчих ланок, зокрема регіональних сил оперативного реагування та в рамках місій ЄС, в тому числі щодо проведення місій на території країн Східного Партнерства (в Грузії, Україні та Молдові). Вже зараз є можливості залучення України до цивільних місій ЄС у різних країнах світу, зокрема у рамках EUFOR у Боснії та Герцеговині.²³ Проте єдиного формату залучення країн СхП до Євровійська (з англ. – Eurocorps). Фактично така співпраця вже наявна як через співпрацю із цивільними місіями ЄС в країнах регіону, а оскільки збільшення координації дій є важливим сегментом пріоритетів цілей СхП, Угоди про Асоціацію та задекларовано серед майбутніх пріоритетів на саміті Громадянського суспільства Східного Партнерства у грудні 2020 року, беззаперечно, що діалог та дискусія щодо розширення та систематизації кооперації є вигідним та важливим для усіх учасників процесу.

Отже, впровадження елементів СПБО та СЗПБ в контексті Східного Партнерства вже існує, і має місце значний поступ в дискусії щодо поглиблення співпраці. Україна також має приклади успішної кооперації і поза рамках політики СхП. Проте потенціал все ще суттєво більший за прийняті наразі способи інтеграції країн СхП до загальної безпекової системи ЄС. Серед переваги можна побачити як через низку подібностей спільних елементів та тез між стратегіями безпеки країн та їхніми концепціями розвитку. Більше того, поліпшення співпраці надзвичайно актуальне, враховуючи оновлення ключових безпекових документів ЄС (йдеться про Безпекову Стратегію ЄС та Національну стратегію національної безпеки України) у 2020 році. Наразі ми окреслили парадигмальні елементи можливої співпраці, а також інституційні можливості щодо кооперації розуміння спільних загроз на рівні вищого військового командування. Проте більшість можливостей лежать у більш практичній площині та стосуються адаптації елементів СПБО у різні сфери військово-оборонного комплексу країн СхП та зокрема України, а також в можливості підготовки нових кадрів та визначення, а точніше, дослідження нових потенційних загроз екологічного, терористичного та гібридного типів. Проте саме базис співпраці у рамках принципів та можливості прийняття спільних рішень має під собою спільність інтересів сторін та вже частково опрацьовані шляхи інтеграції керівництва національної безпеки країн СхП разом з ЄС. У цьому розділі ми розглянули перш за все можливості співпраці командування, проте це лише шлях до відкриття більш ширшої колаборації та кооперації, що її ми пропонуємо оглянути більш детально у наступних розділах.

²²Генерал-лейтенант Руслан Хомчак взяв участь у засіданні Військового комітету ЄС, <https://www.mil.gov.ua/news/2019/11/21/general-lejtenant-ruslan-homchak-vzyav-uchast-u-zasidanni-vijskovogo-komitetu-es/>

²³У ЄС схвалили участь українських військових у миротворчій місії в Боснії - ЗМІ, <https://www.euointegration.com.ua/news/2020/07/17/7112227/>

1.3. Впровадження СПБО у сфері військової освіти та підготовки

Співпраця України та ЄС в рамках СПБО є важливою складовою їхніх відносин в контексті євроінтеграції та Європейської політики сусідства. Вона характеризується багатоаспектністю, охоплює широкий спектр безпекових питань. Це, наприклад співпраця в питаннях оборони (у т. ч. військово-технічної співпраці), цивільної безпеки, охорони кордонів та боротьби з транскордонною злочинністю, взаємодія у сферах розвідки, військової освіти, реформування оборонної-безпекової галузі. На регулярному рівні контакти між Україною та ЄС з цього питання розпочалися після Помаранчевої революції, коли тодішній уряд проголосив курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Іншим поштовхом стало підписання Угоди про Асоціацію, яка зобов'язує Україну долучитися до співпраці в безпекових питаннях з ЄС.²⁴ 2017 року Кабмін затвердив План заходів з виконання Угоди про асоціацію.²⁵ Це документ зберігає чинність і містить деякі завдання, що стосуються безпекової сфери. Водночас цей план не охоплює таких проблем, як здатність відповідати на регіональні хімічні, біологічні, радіобіологічні і ядерні інциденти, посилення тренувальних ініціатив та спільної зовнішньої та безпекової політики, забезпечення законодавчої бази для участі в операціях спільної політики ЄС у галузі безпеки та оборони ЄС, кіберзлочинність, забезпечення регіональної стабільності, мало уваги приділено питанню торгівлі зброєю. В питанні боротьби з тероризмом йдеться лише про запобігання фінансуванню терористичної діяльності. Створення плану заходів щодо вирішення цих питань за активної участі європейських партнерів, наприклад, у форматі консультацій поглибить та посилить співпрацю в оборонній і безпековій галузях між Україною та ЄС; ця співпраця має особливу вагу, зважаючи на військову агресію РФ проти України.

У питання військової співпраці з боку України ключову відіграє Міністерство оборони. Регулярні контакти між керівництвом Міноборони України та військовими структурами ЄС розпочалися з 2005 року. Активний військово-політичний діалог з керівництвом Військового комітету ЄС та Військового штабу ЄС ведеться з 2008 року. Відбуваються регулярні зустрічі (консультації) керівництва військових відомств України з представниками цих структур ЄС у рамках щорічного Робочого плану співробітництва Збройних Сил України та Секретаріату Ради ЄС (у сфері Спільної політики безпеки і оборони). Сили і засоби ЗСУ залучаються до реалізації Концепції бойових тактичних груп ЄС. З політичної точки зору, це є підтвердженням намірів долучення України до спільних дій із врегулювання криз. З 2010 року представники ЗСУ брали участь у чотирьох бойових тактичних групах (БТГ) ЄС. У 2018 році було змінено Концепцію БТГ ЄС; передбачається їхня роль як головного інструменту реагування на раптові кризи. У військовому вимірі це надає можливість впровадження у національну практику позитивного досвіду для розвитку спроможностей ЗСУ. Такі спроможності є важливими для виконання завдань у міжнародних миротворчих операціях та операціях з врегулювання кризових ситуацій, а також сприятимуть захисту території України власними силами.

²⁴ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

²⁵ План заходів з виконання Угоди, <http://eu-ua.org/plan-zakhodiv-z-vykonannia-uhody>

Таким чином, участь ЗС України в БТГ підвищує її роль в забезпеченні європейської безпеки, надає їй нові можливості у розвитку оборонної спроможності.

У жовтні 2013 року парламент України схвалив направлення національного контингенту для участі України в операції НАТО з протидії піратству на морі «Океанський щит» та в операції Європейського Союзу «Атланта». Українським контингентом, що складався з екіпажу фрегату «Гетьман Сагайдачний», оглядової команди і вертолітного загону, було проведено чотири патрулювання в районі Аденської затоки. Під час операції корабель 30 діб провів у морі безпосередньо на патрулюванні в районах, де існував ризик піратських нападів. Щоденно через ці райони проходило близько 50 цивільних суден. Було оглянуто судна, які викликали підозри у піратській діяльності; екіпажем вертольоту Ка-27 виконано близько 50 розвідувальних польотів. Українські військові зупинили два швидкісних човни, які не відповідали на запити корабля та продовжували рух. Вертолітний загін також забезпечив перельоти особового складу між кораблями в морі. З початком агресії РФ проти України та анексії Криму участь підрозділів ЗСУ у багатонаціональних операціях під проводом ЄС з врегулювання криз тимчасово призупинено. Втім, Міністерство оборони опрацьовує питання щодо подальшої участі українських військових у місіях та операціях ЄС.

В контексті Східного Партнерства не можна не згадати про Литовсько-польсько-українську бригаду. Крім підвищення довіри між країнами-учасницями (дві з яких входять до складу ЄС), вона сприяє покращенню безпекової ситуації в Східній Європі, інтеграції ЗСУ до європейської інфраструктури безпеки. В 2016 році велися перемовини про створення аналогічного підрозділу за участі Болгарії, Румунії та України. Потенційна болгарсько-румунсько-українська бригада може лише посилити ефект від існування LITPOLUKRBRIG та внесе свій вклад у забезпечення безпеки Чорноморського регіону.

Окремої уваги заслуговує питання військово-технічної співпраці. Розвиток військово-технічного співробітництва (ВТС) з ЄС дає Україні доступ до найкращих науково-технічних розробок у сфері озброєння в інтересах національної оборони. Також він надає доступ виробам національної оборонної промисловості до європейського ринку.

З 2005 року, після зміни зовнішньої політики України в напрямку інтеграції до ЄС і НАТО, спостерігалось поступове воєнно-політичне зближення між Україною та ЄС і, відповідно, помітна активізація у започаткуванні спільних проектів у сфері ВТС. Вперше на експертному і промисловому рівнях зайшла мова про конкретні механізми взаємодії з Європейським оборонним агентством. На міжнародних конференціях в Україні почали брати участь представники відомих європейських оборонних компаній. Відбулися і перші поставки завершених українських продуктів. Попри це, тодішня значна залежність України від кооперації з Росією тягнула за собою значні ризики, які для країн ЄС і НАТО були неприйнятними. Також у європейських партнерів виникала непевність щодо надійності домовленостей з Україною через періодичні різкі зміни зовнішньополітичної орієнтації та через розповсюдженість корупційних схем. Окрім цього, структура власності, коли основні компанії-виробники озброєнь України на 90% були в управлінні і власності держави; застаріле українське законодавство і недостатньо чітка визначеність прав на інтелектуальну власність в Україні; а головне,

відсутність достатнього фінансування – усе це на той час не дозволяло говорити про широкі перспективи для розвитку ВТС.

Під час правління Віктора Януковича зазначені обмеження у сфері військово-технічного співробітництва лише посилилися. Натомість у березні 2014 року новим урядом України було прийняте рішення про повне припинення ВТС із Росією як країною-агресором. Як наслідок, для забезпечення своїх оборонних потреб Україна звернула увагу на потенціал ВТС із Заходом. Україна відмовилася від позаблокового статусу і законодавчо визначила намір вступити до ЄС і НАТО.

У 2015 році було підписано рамкову Адміністративну угоду між Міноборони та Європейським оборонним агентством. Це дозволило створити юридичні підстави для практичного співробітництва з країнами-членами ЄС, а також для регулярної участі представників України у програмах і проектах Агентства. Україна також збільшила витрати на оборону і, відповідно, на розробку і закупівлю озброєнь. Відповідно до Адміністративної угоди між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством визначено початкові напрями співробітництва у питаннях матеріальної стандартизації, логістики, тренування та єдиного європейського неба.

Україна активно зацікавлена в участі в діяльності програми PESCO, що визначається одним із пріоритетних шляхів розвитку ВТС між Україною та ЄС та розвитку національного оборонного сектору: станом на кінець 2020 року у зв'язку з рішенням Ради ЄС про можливість участі третіх країн в програмі для цього з'явилися сприятливі умови. Україна загалом відповідає умовам допуску до участі в програмі. Зважаючи на значний досвід у виробництві оборонної продукції, подібна кооперація матиме взаємовигідний характер. При цьому українська сторона зважено підходить до питання реальних можливостей кооперації і заявляє про інтерес у виробництві єдиних платформ бронетехніки, у питаннях протидії кібератакам.

Водночас отримати потрібні зразки озброєнь не завжди вдавалося з політичних причин, які ставлять під сумнів і перспективу участі України в PESCO. Росія застосовувала усі доступні важелі – погрози, шантаж, підкуп – щоб не допустити зміцнення українських збройних сил. Проявів такої практики «неоголошених обмежень» для України було достатньо, зокрема і з боку країн ЄС. Утім, досвід передачі американських озброєнь (зокрема протитанкових ракетних комплексів), участь у спільному виробництві високотехнологічної зброї з таким членом НАТО як Туреччина засвідчують прихильність України до дотримання міжнародних зобов'язань щодо військових технологій і зброї, а також її реальний потенціал щодо вигідної взаємодії у виробництві озброєнь.

Додатковим викликом є незакінченність реформи української військово-оборонної промисловості. Спрощення експорту та імпорту товарів військового призначення дали старт реальній лібералізації зовнішньоекономічної діяльності для підприємств усіх форм власності, зокрема у сфері ВТС. Нагальні потреби та поява коштів вже сьогодні дають можливість здійснювати перші масштабні проекти з ЄС. На початок 2019 року Україна та Євросоюз вийшли на новий якісний рівень ВТС, коли почалися не лише поставки окремих вузлів чи дрібних озброєнь, але й закупівлі базових платформ озброєнь. Для інтенсифікації цієї співпраці можлива участь європейських фахівців у реформуванні правової регуляції галузі ОПК.

Питання співпраці у сфері цивільної (невійськової) безпеки набуло актуальності з самим початком ініціативи Східного партнерства і отримало додатковий поштовх із підписанням Угоди про Асоціацію, відповідно до якої Україна зобов'язалася реформувати сектор у бік наближення до європейських практик і норм. Особливу роль у цих процесах відіграє Консультативна місія ЄС. Експерти Консультативної місії ЄС брали участь у виробленні «якісно нового законодавства» в рамках масштабної реформи поліції. Затверджено стратегії розвитку Державної прикордонної служби; Державної міграційної політики; програми розвитку Національної гвардії; реформування Державної служби України з питань надзвичайних ситуацій. У дії онлайн-тест з Правил дорожнього руху, запроваджується відеофіксація процесу складання. Розробили нову Концепцію охорони громадського порядку. Провели командно-штабні навчання з британською стороною щодо забезпечення стійкості функціонування різних секторів держави в кризових ситуаціях. Міністерство внутрішніх справ України у своєму листі повідомляє, що співробітники МВС неодноразово брали участь у навчальних програмах Спільної політики безпеки і оборони (СПБО) для країн Східного партнерства. МВС співпрацює з Консультативною місією ЄС з питань реформування цивільного сектору безпеки, проводить роботу щодо інтеграції до Механізму цивільного захисту. Представники МВС беруть участь у засіданнях двосторонніх органів асоціації, а представники з начальницького складу долучалися до поліцейських місій ЄС в Македонії та Боснії і Герцеговині. Також у рамках боротьби з корупцією створено Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, формується Вищий антикорупційний суд. Водночас НАБУ не має права на самостійне прослуховування, що робить його діяльність залежною; відзначаються випадки втручання інших органів в діяльність НАБУ.

Проте співпраця у сфері цивільної безпеки не обмежується консультаціями щодо адаптації українського законодавства до норм ЄС в рамках місії СПБО. В рамках Східного Партнерства з 2013 проводиться Програма співпраці правоохоронних органів Східного Партнерства, в якій брала участь і українська сторона. Метою програми є розширення співпраці в боротьбі з організованою транскордонною злочинністю між правоохоронними органами Східного Партнерства та країн ЄС і співпраця цих органів в регіоні Східного Партнерства. Основними напрямками діяльності програми визначено боротьбу з організованою злочинністю, торгівлею людьми, незаконним обігом наркотиків, економічною злочинністю і відмиванням грошей, тероризмом і кіберзлочинністю, управління фондами ЄС, персоналом у правоохоронних органах, судово-медичну експертизу і бази даних, обмін даними. Продовження цієї програми сприятиме поглибленню співпраці ЄС та країн Східного Партнерства в сфері цивільної безпеки, покращенню ситуації у галузі.

Важливим аспектом у взаємодії між ЄС та Україною у сфері цивільної безпеки є співпраця ДПСУ з агенцією FRONTEX, що активізувалася в останні часи. У травні 2019 року підписано поточний План співробітництва з агенцією FRONTEX на 2019-2021 рр. Того ж року 26 представників ДПСУ в якості спостерігачів брали участь в 11 спільних операціях на зовнішніх кордонах ЄС, а 28 європейських експертів взяли участь в операціях в Україні. В рамках співпраці представник українських прикордонників узяв участь в Багатоцільовій операції в Чорному морі. Адміністрація ДПСУ приєдналася до мережі збору та обміну інформацією щодо виявлення правопорушень в авіаційних пунктах пропуску PULSAR. Держприкордонслужба долучилася до і бере активну участь в освітніх програмах FRONTEX. Особливим моментом у співпраці стало офіційне приєднання Національної академії ДПСУ ім. Б. Хмельницького до мережі партнерських академій агенції FRONTEX. Також проводиться щомісячний обмін інформацією. Зберігання темпів такої взаємодії сприятиме

підтриманню безпеки на кордонах ЄС, надасть нові можливості у захисті кордонів ДПСУ з урахуванням європейських практик.

Елементи європейської військової освіти та підготовки

Освітній сегмент, а саме військова освіта, є надзвичайно важливим сегментом потенційної взаємодії у рамках Східного Партнерства. Трансформація безпекової системи, особливо її адаптація до сучасних викликів, практично неможлива як без створення нових освітніх програм та спеціалізацій, так і без реформи самої системи підготовки.

Тут варто відзначити пострадянський сегмент проблематики військової підготовки серед країн-учасниць Східного Партнерства, зокрема України. Яскравим прикладом цієї проблеми є, наприклад, спеціальний ступінь «доктора воєнних наук», що ні за форматом, ні за переліком можливих спеціалізацій не відповідає сучасним реальним викликам чи трендам у розвитку дослідження війни, національної безпеки та інших суміжних та подібних наукових сфер. Варто відмітити, що у країнах ЄС такої системи практично немає, а найбільшим подібним до порівняння ми можемо вважати наукові ступені зі докторських програм профільних вищих навчальних закладів як країн, так і закладів що входять до системи СПБО.

У рамках політики СПБО та СЗПБ кожна країна ЄС має суттєві відмінності як у системі та і у кількості вищих військових навчальних закладів. Зокрема у Польщі вищих військових закладів 3, тоді як кількість військових коледжів значно вища. Важливим критерієм також є можливості спільної військової освіти, що дозволяє говорити про широку мережу можливостей підготовки військових у ЄС та говорити про єдність освітньої системи. Ще одним важливим елементом є підпорядкованість, а точніше, врахування профільних аспектів діяльності СБПО у рамках формування програм підготовки офіцерів та сержантів. В такій системі Україні, як і кожній з країн СхП, варто вибирати свої пріоритети формування підготовки. Наприклад, однозначним є факт, що українська військова підготовка мусить співвідноситись з польськими та литовськими партнерами у рамках бригади LITPOLUKRBRIG, тоді як, наприклад, Молдові однозначно важливим є досвід співпраці з Румунією. Проте в будь-якому разі однозначним є потреба розвитку у рамках СПБО та впровадження його елементів до військової підготовки.

В цьому випадку варто звернути увагу, знову-таки, на спільні елементи підготовки та науково-дослідницьких можливостей ЄС, що чітко визначені у рамках СЗПБ та СПБО. Зокрема йде мова про низку елементів системи військової освіти:

Європейський коледж безпеки і оборони (ЄКБО) — віртуальна навчальна інституція на рівні ЄС, що покликана сприяти та розвивати розуміння СПБО серед цивільного та військового персоналу, а також виявляти та поширювати через освіту найкращі практики СПБО. Таким чином, вона доповнює зусилля країн ЄС у освітній галузі в контексті оборони. Українські представники вже взаємодіють з ЄКБО, водночас відсутня співпраця з грузинською та молдовською сторонами;²⁶

Європейська ініціативу з обміну молодих військових офіцерів (також відомий як «Військовий Еразмус») – це ініціатива, здійснена державами-членами Європейського Союзу, спрямована на розвиток обміну між збройними силами майбутніх військових офіцерів, а також своїх вчителів та викладачів під час початкової освіти та навчання. Через те, що ініціатива реалізується державами-

²⁶ European Security and Defence College, <https://esdc.europa.eu/who-we-are/>

членами на чисто добровільних засадах, їхня автономія щодо військової підготовки не порушується. Реалізація ініціативи зумовлена ключовою ідеєю, що обмін молодими офіцерами під час їх початкової підготовки є наріжним каменем для виникнення в довгостроковій перспективі підвищеної взаємодії та спільної культури, необхідних для європейської безпеки та оборони. Група з впровадження була створена в лютому 2009 року як при Виконавчій Вченої Раді Європейського коледжу безпеки та оборони.²⁷

Європейська докторська школа щодо Спільної безпекової та оборонної політики – це ініціатива, започаткована у 2017 році волонтерськими установами та Європейським коледжем безпеки та оборони з метою розробки ряду тренінгів та забезпечення підтримки докторських досліджень з питань СБПО в ЄС. Вона пропонує спеціалізовану навчальну програму, що доповнює курси, організовані його мережевими установами, у своїх докторських програмах та підтримує багатодисциплінарні докторські дослідження з відповідною європейською підготовкою та середовищем у таких областях: кібернетичні, нові технології і безпека у рамках СБПО; критична інфраструктура, персонал та логістика; безпекова індустрія і спроможність, побудова партнерських спроможностей і міжнародні відносини; історія, конфліктологічні студії, концепти, цінності і етика у рамках СБПО; Оборонна економіка, фінансування, освіта, тренінги та лідерство; урядування, менеджмент прийняття рішень, тренінги з лідерства;²⁸

Європейський центр вдосконалення для протидії гібридним загрозам (Hybrid CoE) – це міжнародна, незалежна організація, що базується на мережі, яка пропагує підхід цілого уряду та цілого суспільства до протидії гібридним загрозам. Ключовим завданням Центру є формування можливостей держав-учасниць щодо запобігання та протидії гібридним загрозам. Це робиться шляхом обміну найкращими практиками, випробування нових ідей та підходів, а також проведення навчальних курсів та вправ. Відіграє важливу роль, забезпечуючи форум для стратегічних дискусій та спільних тренінгів та навчань. Досконалість досягається завдяки міждержавним міжгалузевим мережам Гібридної Ради Європи, які складаються з понад 1200 практиків та експертів, що працюють із гібридними завданнями, пов'язаними із загрозами в державах-учасницях, в ЄС чи НАТО, у приватному секторі та в наукових колах. Як актор, який поєднує інших суб'єктів різних соціальних секторів, Центр також веде розмову про гібридні загрози, публікуючи широкий спектр публікацій та взаємодіючи з різними партнерами у цій галузі. Робота Центру планується та координується Секретаріатом Гібридної Ради Європи, що знаходиться в Гельсінкі, Фінляндія.²⁹

Стан та перспективи співпраці України та ЄС у сфері освіти

Інститут провів моніторинг спеціалізацій та структури військової освіти в Україні та дотичні елементи СБПО та практик країн ЄС. Відповідно до Наказу Міністерства Освіти та Науки спільно з Міністерством Молоді та Спорту від 14.09.2011 № 1057 «Про затвердження Переліку наукових спеціальностей», у рамках спеціалізації «доктор воєнних наук» передбачено наступні спеціалізації:³⁰

- **Військово-теоретичні науки:**
 - Воєнне мистецтво;

²⁷ The European initiative for the exchange of young officers, <http://www.emilyo.eu/>

²⁸ The European Doctoral School on the Common Security and Defence Policy (CSDP), <https://esdc.europa.eu/doctoral-school/>

²⁹ The European Centre of Excellence for countering hybrid threats, <https://www.hybridcoe.fi/who-what-and-how/>

³⁰ Про затвердження Переліку наукових спеціальностей, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text>

- Будівництво Збройних Сил;
- Оборонна економіка;
- Тил Збройних Сил;
- Розвідка та іноземні армії;
- Радіоелектронна боротьба, способи та засоби;
- **Військово-спеціальні науки:**
 - Військова географія;
 - Інженерне обладнання театрів воєнних дій;
 - Засоби та методи військової навігації;
 - Військова кібернетика, системи управління та зв'язок;
 - Озброєння і військова техніка;
 - Гідроаеродинаміка, динаміка руху та маневрування бойових засобів;
 - Теорія стрільби;
 - Військова історія;
 - Засоби захисту від зброї масового ураження;

Важливим сегментом профільної освіти однозначно також є й спеціалізація національної безпеки, котра, згідно з тим ж Наказом³¹, передбачає такі профілі для здобуття наукового ступеню:

- **Основи національної безпеки:**
 - Основи національної безпеки держави
- **Воєнна безпека:**
 - Воєнна безпека держави
 - Охорона державного кордону
 - Цивільний захист

Важливим є також відмінність спеціалізацій військової освіти на рівні бакалаврату та магістерських програм. Зокрема наразі до профілю «Воєнні науки, національна безпека та безпека кордону» входять наступні спеціальності:

Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону	Державна безпека
	Безпека державного кордону
	Військове управління (за видами збройних сил)
	Забезпечення військ (сил)

³¹Про затвердження Переліку наукових спеціальностей, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text>

	Озброєння та військова техніка
	Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)
Цивільна безпека	Пожежна безпека
	Правоохоронна діяльність
	Цивільна безпека

Система військової підготовки в Україні також суттєво бюрократизованіша та складніша інституційно ніж у країнах ЄС. Також є суттєва частка структур, котрі підпадають під юрисдикцію військового профілю частково, хоча не є підпорядковані МОУ, та, відповідно, не є частиною системи військової підготовки у рамках планування розвитку оборону та національної безпеки. Зокрема, йдеться про військові ліцеї (вища школа), чиє число суттєво збільшилось з 2014 року, проте на рівні підпорядкування обласних департаментів вони не є офіційно частиною системи військової підготовки.

Критичною можна назвати і ситуацію у вищій військовій освіті, а саме щодо великої кількості військових навчальних закладів, низького рівня показників абітурієнтів при вступі до них (за системи зовнішнього незалежного оцінювання), а також суттєве перевищення кількості таких закладів у порівнянні з країнами ЄС чи НАТО. Зокрема в Україні налічується 12 профільних вищих військових навчальних заклади, 4 коледжі підготовки сержантського складу, 5 кафедр при ВНЗ із підготовки офіцерів кадру, 28 кафедр підготовки офіцерів запасу, 10 кафедр підготовки до запобігання катастрофам та військової медицини, та 3 військові ліцеї (без врахування профільних навчальних закладів, що створені згідно із Розпорядженням обласних державних адміністрацій).³²

В цілому система військової освіти в Україні досить скрупульозна, проте має низку спільних елементів з рамками СПБО та структурними елементами військової підготовки. Беззаперечним є й факт наявної активно співпраці у цій сфері як у двосторонньому форматі, так і в рамках Східного Партнерства.

Співпраця України та ЄС у сфері військової освіти та науки

Згідно з інформацією Представництва України при Європейському Союзі, на сьогодні країна не має чітко визначеного пріоритету щодо налагодження співпраці у сфері військової освіти. Проте такі пріоритети України, як участь у програмі Східного Партнерства, включають в себе елементи впровадження елементів СПБО у військову підготовку та освіту. Це яскраво демонструє можливість використання платформи для посилення розвитку такої співпраці. Зокрема, Національна академія державного управління при Президенті України та Національна академія СБУ і Національна академія внутрішніх справ співпрацюють з ЄС завдяки діяльності Консультативної Місії Європейського Союзу,³³ а Національна академія державного управління при Президентові України включила елементи СПБО у рамках деяких навчальних програм.³⁴ Також, попри те, що Національний

³² Військова освіта та наука (МОУ), <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-osvita-na-tauka/>

³³ Порівняльний аналіз «20 очікуваних досягнень Східного партнерства до 2020 р.» з положеннями Угоди про асоціацію: якою є додана вартість для відносин Україна-ЄС? https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Web_ua_AAЕap-deliverables_civic_synergy_ua_2018.pdf

³⁴ Викладачі та слухачі національної академії взяли участь у VI орієнтаційному курсі Спільної політики безпеки і

університет оборони України не має відомостей щодо саме включення елементів СПБО у навчальні програми,³⁵ на його базі проводяться Орієнтаційний курс СПБО, а також ВНЗ отримав статус асоційованого партнера ЄБОК, приєднавшись до мережі співпраці Коледжу.³⁶

Перспективи та шляхи посилення співпраці у сфері військової освіти

Найбільш активним елементом розвитку політичної співпраці є спільні наукові дослідження та співпраця науково-дослідницьких інституцій та агенств. Саме вони можуть забезпечити інструменти для спільного реагування на виклики, а також можливостей спільні протидії розвитку СПБО. Переваги такого підходу важко переоцінити: розробка нових механізмів реагування, створення нових концепцій та парадигм протидії сучасним викликам загроз, можливості спільного методологічного підходу до аналізу даних та створення спільних інновацій у оборонно-промисловому, управлінському та освітньому секторах – лише частина його потенціалу. Проте якщо говорити про чіткі кроки у можливостях співпраці, то перш за все, йдеться про створення спільних платформ для взаємодії та обміну інформацією, можливості однозначних та однакових релевантних процедур публікування інформації та досліджень.

Східне Партнерство може бути одним з варіантів посилення такої співпраці. Перш за все за допомогою залучення країн СхП до Наукової Школи ЄКБО, через освітні обміни, створення двосторонніх та багатосторонніх наукових проектів за підтримки всіх сторін, розробку спільних наукових публікацій або ж систем валідації (або ж інтеграція до наявних європейських), та адаптацію спеціалізацій підготовки наукових кадрів та ступенів як на рівні МОУ та і на рівні підтримки таких ініціатив самими навчальними закладами. Враховуючи сучасні тренди міждисциплінарних досліджень безпекових студій (екологічна безпека, інформаційна безпека, тощо) ЄКБО має можливість створювати умови для співпраці з іншими дослідницькими та науковими інституціями ЄС та країн СхП. Розробки такого плану дозволять поглибити співпрацю у цілій низці сфер, проте враховуючи наш спектр досліджень, ми пропонуємо звернути особливу увагу на наступні формати науково-освітньої співпраці:

- **Залучення України та інших країн СхП до Наукової Школи ЄКБО** – залучення представників, науковців та викладачів профільних військових ВНЗ до проектів та досліджень ЄКБО; формування нових спільних ініціатив та форматів спільних досліджень, зокрема у міждисциплінарних сферах безпеки, **зокрема із залученням Hybrid CoE;**
- **Адаптація спеціалізацій ВНЗ та наукових ступенів** – створення освітніх програм та впровадження СПБО у освіті неможливе без подальшої адаптації норм та принципів навчальних програм до формату ЄКБО та інших європейських національних вищих військових навчальних закладів. Чимала частка таких сегментів, як визначення спеціалізацій та нормативних документів – нормативно-правова база Міністерства Освіти із залученням МОУ та Кабміну. Це дозволяє визначати потребу адаптації саме документів, зокрема наказів

оборони

Європейського

Союзу

<http://academy.gov.ua/?lang=ukr&tip=osn&tipn=News&page=2&filtername=&newsid=1645&designtype=academy>

³⁵ В Національному університеті оборони України завершено Орієнтаційний курс Спільної політики безпеки і оборони ЄС, <https://www.mil.gov.ua/news/2018/10/26/v-nacjonalnomu-universiteti-oboroni-ukraini-zaversheno-orientacijnij-kurs-spilnoi-politiki-bezpeki-i-oboroni-es/>

³⁶ Співробітництво у воєнно-політичній, військовій та військово-технічній сферах, <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivprasya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/spivprasya-ukrayina-yes-u-ramkah-spilnoyi-politiki-bezpeki-i-oboroni>

затверджених МОН спеціальностей у відповідності до прикладів та практик у країнах ЄС.

Особливу перспективу в контексті відносин України та ЄС зберігає співпраця у питаннях військових обмінів та співпраці навчальних закладів. Наразі триває військова співпраця в рамках освітніх програм та заходів, створених відповідно до СхП і за участі Європейського коледжу безпеки і оборони. Українські військовослужбовці беруть участь в обговоренні тематичних питань щодо демократії, належного врядування та стабільності в Європі; СПБО та цивільного захисту; Східного Партнерства та європейської політики щодо посилення співпраці для подолання спільних загроз. З цим статусом Національний університет оборони України може проводити навчальні та освітні заходи на основі стандартних навчальних програм ESDC разом із партнерами мережі коледжу відповідно до керівних принципів та Рішення Ради про створення Коледжу. Університет є першим навчальним закладом країн Східного партнерства, якому присвоєно такий статус. Проте співпраця відбувається також і з іншими вище згаданими навчальними структурами, що дозволяє говорити про можливість подальшого розвитку. Видається потрібною участь й інших військових навчальних закладів України в освітніх заходах ЄКБО з подальшою перспективою отримання ними аналогічного статусу. В цілому, можливість співпраці саме на рівні навчальних закладів є мультивекторними та варіативними у своїх можливостях. У рамках цього дослідження Інститут розробив кілька варіацій можливості подальшого розвитку:

Створення спільних та нових навчальних програм із впровадженням елементів СПБО. Такий підхід дозволить оперативно конфігурувати наявні навчальні програми без суттєвих змін до наявної системи освіти. Зокрема йде мова про впровадження, як мінімум, співпраці шляхом меморандумів та залучення фахівців з ЄКБО до створення і розробки навчальних програм щодо тих профілів наукових спеціальностей, що вже мають спільні елементи, таких як цивільна безпека, військове управління тощо. Важливим також є адаптація наявних програм до рамок СПБО, зокрема через впровадження відповідних курсів як нормативних.

Можливості створення тренінгових курсів у форматі ЄКБО. Взаємодія з ЄКБО однозначно важлива, проте автономність кожного навчального закладу не дозволяє структурно впроваджувати структурні зміни у програмах освіти. Хоча є можливість модифікувати номінальні показники (назви спеціальностей, вимоги відповідних курсів, тощо), досягнення реальної якості навчання складніше у забезпеченні. Враховуючи досвід Національного університету оборони, а також цілу низку типів та форматів тренінгів котрі проводить ЄКБО, вкрай доречним буде включення та підтримка проведення такого типу семінарів, лекцій та власне тренінгів у вищих військових закладах країни.

Особливо важливою тут також є **можливість розробки таких тренінгів у рамках системи військових ліцеїв та сержантських коледжів**, що також входять в систему військової освіти МОУ, і в той же час не мають автономії, що дозволяє набагато легше впровадити для майбутніх абітурієнтів профільні навички європейського досвіду. Важливим тут також є можливість залучення до таких програм вступників профільних навчальних закладів (інтернатів та ліцеїв із посиленою військово-фізичною підготовкою) що не є підпорядковані МОУ, проте чиї вступники *фактично* є частиною вступної підготовки курсантів.

Проте найбільш важливим та ефективним елементом однозначно буде перепідготовка кадрів через залучення до системи обмінів військової освіти. Зокрема, важливим моментом співпраці у цьому сегменті було б створення програми, аналогічної Європейській ініціативі з обміну молодих військових офіцерів («Військового Еразмусу»), за участі країн СхП. *Таким чином, практично аналогічно варто створити систему обмінів «Військового Еразмусу+»* як один з аспектів

виконання Цілі Східного Партнерства після 2020 року. Сприяння вкладанню такого типу меморандуму дозволить використати ЄКБО як трансфер до досвіду та кращих навчальних практик та трендів військової освіти та підготовки серед українських курсантів та офіцерів. Це також дозволить суттєво посилити можливості та розуміння необхідності вивчення іноземних мов, що також є корисним для процесу спільної безпекової інтеграції.

Не останнім у можливостях такої співпраці також буде залучення не тільки студентів вищих військових навчальних закладів, але й також *покращення якості профільних кафедр підготовки офіцерів запасу та кадру у цивільних навчальних закладах*, де практика міжнародних обмінів успішно реалізована, що не створить суттєвих додаткових проблем з навчальним процесом. Також це дозволить інтегрувати освітні можливості проходження військових кафедр до стандартного навчального процесу, оскільки студенти зможуть проходити військову підготовку за кордоном, не перериваючи навчання у своїй альма-матер.

1.4. Співпраця у оборонній сфері та промисловості

Військово-промисловий сектор співпраці – один з найбільш пріоритетних напрямів розвитку співпраці Східного Партнерства та ЄС. В цілях політики до 2020 року було чимало елементів співпраці у спільному виробництві, проте більшість з них можна назвати фрагментарними та такими, яким бракувало систематичного підходу. Більшість країн СхП, зокрема й Україна, визначали прагнення до диференціації політик в рамках Східного Партнерства, зокрема й задля можливостей більш широкої співпраці у військово-оборонному комплексі. Серед найбільш важливих аспектів ми можемо зазначити: космічне співробітництво, авіаційні системи, наземні системи зв'язку та передачі інформації, налагодження військово-морського військового виробництва. В основному ці проекти можливі до реалізації у форматі Східного Партнерства, оскільки актуальні для більшості країн СхП. Варто зазначити, що приклади співпраці вже наявні, а отже, ми говоримо лише про поглиблення та систематизацію співпраці.

Для України найбільш актуальним однозначно буде співпраця у вищезгаданому військово-промисловому комплексі. Відносно нова програма країн-членів Європейського Союзу з постійного структурного співробітництва (PESCO), про яку вже згадувалося вище у тексті – це одна з найкращих можливостей для залучення країн СхП у спільні проекти. Нещодавно ЄК прийняли рішення щодо можливості залучення до розробок PESCO третіх країн, що дає можливість взяти участь й Україні. Потенціал співпраці надзвичайно великий, оскільки колаборація не обов'язково мусить стосуватись всіх учасників ЄС, що дозволяє країнам СхП залучати найбільш зацікавлених у співпраці партнерів. Зокрема йде мова про співпрацю у нових перспективних розробках, де Україна, а також деякі інші члени політики сусідства мають зацікавлення. Проте варто розуміти фрагментарність військово-промислових комплексів кожного з учасників ЄС чи СхП, а також низький потенціал окремих країн у співпраці з українським військово-промисловим комплексом. Саме тому Східне Партнерство може бути ключем у вигляді платформи співпраці; аналогічно до освітніх програм, можемо умовно розуміти його як «PESCO+». Це дозволило би покращити співпрацю між країнами Східної Європи, а також інтегрувати їхні системи у рамки спільних європейських безпекових проектів.

Також запровадження спільних виробничих проектів дозволить зменшити навантаження щодо фінансування та затрати інших ресурсів кожної з країн-учасниць. Зокрема, яскравим прикладом може слугувати співпраця у секторі авіаційних систем. Український сектор може слугувати як платформою та і потенційно важливим партнером для розробки військово-вантажних, десантних літаків завдяки активній роботі та напрацюванням КБ «Антонов». Окрім цього, в Україні є

беззаперечно великий досвід у розробці військових безпілотників, що включає в себе не тільки досвід виробництва (із залученням зокрема іноземних спільних проектів), але й бойового застосування, що відкриває можливості для покращення напрацювань. Досвід подібних систем, зокрема виробництва дронів, також є й у інших країн СхП, а потреба у можливостях моніторингу, відстежування, контролю кордонів роблять спільне виробництво важливим потенціальним кроком співпраці. Зокрема цю важливість підкреслюють спільні проблеми транскордонного характеру для країн-учасниць політики та ЄС, але й актуальність проблеми непідконтрольних територій практично у кожній з країн СхП. Наразі важливим є й підходи розробок PESCO: універсальні та ресурсоефективні, але обмежені в потенціалі, та довгострочкові амбітні проекти, котрі хоча й можуть зацікавити деякі з країн ЄС, але для партнерів можуть бути неактуальними із цілої низки причин, зокрема й через ресурсозатратність.

Критичною залишається потреба повного оновлення авіаційної техніки в Україні. Перш за все йде мова про переоснащення парку бойових літаків, що вже морально та фізично повністю застаріли. Додатковою проблемою є потреба в запчастинах, що виробляються у Росії, для літаків типу СУ-27, СУ-24 та МіГ-129, що складають основу військового авіаційного парку в Україні. З 2014 року країна також втратила більшість бойових вертольотів, зберігши лише одиниці, більшість з яких знаходяться на миротворчих місіях ООН. Таким чином, авіаційна галузь хоч і має перспективи розвитку у сфері безпілотників та систем дронів, однак практично немає можливості та варіантів розвитку бойових літаків. Відсутність досвіду виробництва подібного типу літаків, моральна та фізична застарілість бойових літаків – основні причини потреби саме закупівлі нової техніки. Проте це хоч і необхідна, але критично дорога лінія витрат для державного оборонного замовлення.

Україна в цій проблемі має особливе місце, попри умовно низькі фінансові можливості для проектування перспективних проектів щодо космічних розробок чи авіаційних (особливо у рамках військово-оборонного комплексу). Навіть фрагментована, однак збережена та адаптована до сучасних вимог промисловість, що залишилась від колишньої військової наддержави, все ще може стати ключем для співпраці у рамках СхП-PESCO у будь-якому з вищезгаданих підходів. Саме українські авіаційні та космічні потужності промисловості можуть стати платформою для розробки спільних систем, підтримки та залучення до навігаційних модулів, створення ракетноносіїв та супутників, що є важливими сучасними трендами в розвитку сектору безпеки.

Окрім можливостей у співпраці з авіаційними системами, саме Україна може лобювати або ж ініціювати проекти щодо залучення країн СхП до космічної галузі. Зокрема важливим є й потреба збільшення можливостей сумісності та синхронізації сучасних дронів, безпілотників. Сучасні тренди вказують на можливості створення супутникових мереж зв'язку абсолютно нової якості та доступу передачі даних, що збільшує потребу у масових запусках ракетноносіями нових систем. Зокрема йде мова як про можливість залучення до вже наявних проектів PESCO України, так й ініціювання подібних проектів у рамках СхП. Такі потужності, як потенціал Конструкторського бюро «Південне», мають приклади одних з найдешевших в світі, але водночас і екологічних ракет, що вже є перевагою та прикладом для потенціальної співпраці. Зокрема йде мова про ракети-носії *Zenit-3SLBФ*, супутники типу «Січ», а також геостаціонарні телекомунікаційні супутники, виведення котрих сумісне із сучасними ракетними розробками, як-от ракетноносієм *Falcon9*. Однозначно, що Україна не має наразі вагомих пріоритетів розвитку власної космічної програми, перш за все через війну на Сході України, а також нестачу ресурсів. Проблемним є й фактична втрата доступу до космодрому Байконур у Казахстані. Попри це, країна також є одним із учасників програми «Морський Старт» і є одним з її фундаторів, що дозволяє робити запуски із цієї платформи. Саме тому співпраця з ЄС має

кілька переваг – вже наявні спільні проекти, а також можливості включення у європейську космічну інфраструктуру. Зокрема, Україна єдина серед країн-учасниць Східного Партнерства має налагоджену співпрацю з Європейським Космічним агентством.

Європейське космічне агентство (ESA) — міжнародна організація, що займається здійсненням спільних космічних досліджень, а також практичним використанням штучних супутників. Штаб-квартира Агентства знаходиться в Парижі. Серед проектів організації є космічні вантажні кораблі типу ATV, космічні телескопи та зонди.³⁷

Європейська Агенція Безпеки Авіації (EASA) - агентство Європейського Союзу (ЄС) із регуляторними та виконавчими задачами у сфері цивільної авіаційної безпеки. Серед сфер відповідальності EASA є аналіз та дослідження операторів безпеки, видавання дозволів іноземним операторам, надання порад для редакції законодавства ЄС, імплементація та моніторинг правил безпеки, надання типової сертифікації літальним апаратам та компонентам, а також затвердження організацій, що залучені у дизайн, виробництво та підтримку продуктів авіонавтики.³⁸

Прикладів можливостей є ще чимало, але ключовим є сам факт можливостей використання подібних розробок, аналогічність програм PESCO у авіаційній та космічних галузях та актуальність включення цих елементів у модернізацію систем безпеки як ЄС так і країн-учасниць Східного Партнерства. Зокрема Україна має потенціал бути важливим ініціатором розвитку співпраці саме завдяки наявності потужностей конструкторських бюро «Антонов» та «Південне», що можуть бути важливим доповненням до європейських систем у відповідних сферах (наприклад, постачання дешевих та якісних ракетноносіїв, або ж вантажних літаків типу «Руслан», «Мрія»).

Безпілотна генеральна система (C-UAS) - метою є розробка вдосконаленої та ефективної системи систем із виділеною архітектурою C2, модульної, інтегрованої та сумісної з інформаційною структурою C2, здатної протистояти загрозам, що представляють міні- та мікроелектронні безпілотні системи. Система буде швидко розгортатись і набувати оперативного статусу, щоб забезпечити захист наших військ в оперативних театрах, а також використовуватиметься для оборонної справи, безпеки та подвійного використання. Проект буде відповідати чинним сертифікаційним та нормативним вимогам, щоб дозволити працевлаштування на батьківщині.³⁹

Європейська система дистанційного спостереження середньої висотності (EURODRONE) - проект фокусується на загальних елементах у спеціальних областях (наприклад, оперативні випробування та оцінка, матеріально-технічне забезпечення, навчання, навчання) нещодавно розробленої, відповідної, доступної та суверенної європейської військової спроможності для наступного покоління МАШ РПАС, забезпечуючи до 2025 р. підвищену загальну якість порівняно з існуючими системами.⁴⁰

Європейська мережа означення військово-космічного контролю (EU-SSA-N) - основним завданням цього проекту є розробка автономного, суверенного військового потенціалу ЄС, який є взаємодіючим, інтегрованим та гармонізованим з рамковою ініціативою ЄС-ССТ щодо захисту європейських космічних активів та послуг ЄС. Це також забезпечить відповідне реагування на

³⁷ The European Space Agency, <http://www.esa.int/>

³⁸ European Union Aviation Safety Agency, <https://www.easa.europa.eu/>

³⁹ Counter Unmanned Aerial System (C-UAS) <https://pesco.europa.eu/project/counter-unmanned-aerial-system-c-uas/>

⁴⁰ European Medium Altitude long endurance and remotely piloted aircraft systems – MALE RPAS (EURODRONE) <https://pesco.europa.eu/project/european-medium-altitude-long-endurance-remotely-piloted-aircraft-systems-male-rpas-eurodrone/>

природні та техногенні загрози.⁴¹

Авіаційна та космічна галузь є перспективними у рамках оновлення стратегій оборони та можливостях на реагування різного типу загроз національної та міжнародної безпеки. Саме це дозволяє нам говорити про можливості нововведення та реалізації подібних проектів. Східне Партнерство може бути плацдармом для спільної реалізації безпекових проектів у рамках промисловості, а також стати акумулятором потенціалу нових проектів. Це, у свою чергу, дозволить посилити здатність країн СхП реагувати на подібні загрози та збільшити потенціал власних національних збройних сил. Водночас, це є важливим елементом інтеграції безпекової інфраструктури ЄС, який є зацікавленим у стабілізації та безпеці на своїх східних кордонах. Також подібні розробки дозволять посилити можливість на відповіді щодо транскордонних загроз, а можливості обміну інформацією та інтеграції інформаційних систем багато в чому лежать ще на етапах розробки подібних проектів. Перш за все, йдеться про залучення у космічну галузь, що однозначно є занадто фінансово затратним для будь-якої країни СхП окремо, проте цілком можливим у реалізації спільними зусиллями.

Можливою є співпраця й у інших галузях військово-промислового комплексу. Ще одним важливим сегментом є наземні системи безпеки та морське промислове виробництво. 4 з 6 членів Східного Партнерства мають доступ до морів, а дві з трьох країн-підписанток угоди про Асоціацію мають вихід до Чорного моря. Беззаперечним є факт потреби розвитку власних військово-морських сил та спільного гарантування безпеки у чорноморському регіоні. Румунія та Болгарія також розташовані близько до України та Молдови, що ще раз підкреслює можливості збільшення розвитку спільних морських місій та співпраці у секторі військово-морських сил. Україна хоч і суттєво втратила у 2014 році свої сили у військово-морському флоті, проте наразі активно збільшує кількості мобільних малих катерів для патрулювання прибережних територій. Донедавна було розроблено цілу низку проектів катерів у рамках концепції розвитку москітного флоту. Хоч сьогодні введено у виробництво проекти мають низку ризиків, зокрема відкритим залишається загроза корупційної складової у виробництві катерів типу УМС-1000, проте вже сам факт наявності розвитку концепцій флоту, а також купівля нових кораблів (в тому числі американських та британських), вказує на позитивну динаміку розвитку таких підприємств.

ЄС може надати чимало переваг у спільних проектах у військово-морській промисловості, зокрема, знову ж таки, через можливість залучення в проекти PESCO, про що вже згадувалося вище. Тут варто окремо виділити кілька вже наявних проектів програми у порівнянні з досвідом країн СхП і зокрема України.

Як для морської держави, котра активно шукає способи розвитку та відбудови флоту після 2014 року, а також враховуючи фактор потреби посиленої прибережної оборони, Україні може бути цікавим залучення до цілої низки проектів PESCO. Зокрема, нами були відібрані кілька основних із цих проектів, що однозначно вартують уваги та є потенційно цікавими для країн Чорноморського регіону (України та Грузії зокрема):

Пакет можливостей підводного втручання (DIVERACK) – спрямований на розробку сумісного спеціалізованого модульного активу для оборонних підводних операцій повного спектру в експедиційних умовах. Блок DIVERACK включатиме широкий спектр дайвінг-техніки та безпілотних підводних транспортних засобів, що експлуатуються кваліфікованим персоналом, у всеосяжній

⁴¹ European Military space surveillance awareness network (EU-SSA-N) <https://pesco.europa.eu/project/european-military-space-surveillance-awareness-network-eu-ssa-n/>

пакет можливостей. Концепція «plug-and-play», що відповідає місії, адаптована до відкритої архітектури, полегшить універсальність реагування в рамках операцій ЄСВП ЄС та забезпечить швидку реакцію, що застосовується до широкого кола підводних сценаріїв як на морі, так і у внутрішніх водоймах.⁴²

Це також важливо й через сусідство з країнами ЄС у акваторії Чорного моря та залучення через НАТО до спільних військових навчань. Також варто врахувати, що учасниками є Болгарія та Румунія (Болгарія також є координатором програми), що вже зміщує фокус Пакету частково і на застосування в Чорному морі; це може бути актуальним для Грузії та України для зменшення проектних робіт та фінансового навантаження для створення аналогічних систем.

Системи щодо демінізації морських шляхів (MAS-MCM) – морські (напів-)автономні системи протимінних заходів (MAS MCM) забезпечать суміш (напів-)автономних підводних, надводних та повітряних технологій світового класу для морських протимінних заходів. Проект дозволить державам-членам захищати морські судна, гавані та морські об'єкти, а також захищати свободу судноплавства на морських торгових шляхах. Розробка автономних транспортних засобів, використовуючи передові технології та відкриту архітектуру, впроваджуючи модульну систему, буде суттєво сприяти морській безпеці ЄС, допомагаючи протистояти загрози морських мін.⁴³

Інтегрована система захисту морського узбережжя гаваней та моря (HARMSPRO) – програма надасть державам-учасникам можливість здійснювати нагляд і захист визначених морських районів (від гавані до прибережних вод), включаючи морські лінії зв'язку та точки задухи, з метою безпеки морського руху та споруд. Вона забезпечить інтегровану систему морських датчиків, програмного забезпечення та платформ (надводних, підводних та повітряних апаратів), які об'єднують та обробляють дані, щоб допомогти виявити та ідентифікувати ряд потенційних морських загроз. Проект також забезпечить функцію управління для розгортання систем, які можуть працювати в гаванях, прибережних районах та прибережному середовищі.⁴⁴

Оновлення та модернізації щодо нагляду за узбережжям та морем (UMS) - проект модернізації морського нагляду буде інтегрувати наземні системи спостереження, морські та повітряні платформи з метою розповсюдження інформації в режимі реального часу серед держав-членів, щоб забезпечити своєчасну та ефективну відповідь у міжнародних водах. Основною метою програми є посилення морського нагляду, поінформованості про ситуацію та потенційної ефективності реагування ЄС, використовуючи існуючу інфраструктуру, розгортаючи активи та розвиваючи відповідні можливості у майбутньому. Він спрямований на своєчасне та ефективне вирішення нових та старих загроз та викликів (таких як енергетична безпека, екологічні виклики, аспекти безпеки та оборони); таким чином забезпечуючи точну обізнаність та швидке реагування, щоб сприяти захисту ЄС та його громадян.⁴⁵

Морська безпілотна протипідводна система (MUSAS) - має на меті розробити та забезпечити

⁴² Deployable Modular Underwater intervention Capability Package (DIVEPACK) <https://pesco.europa.eu/project/deployable-modular-underwater-intervention-capability-package-divepack/>

⁴³ Maritime (Semi-) – Autonomous systems for mine countermeasures (MAS MCM) <https://pesco.europa.eu/project/maritime-semi-autonomous-systems-for-mine-countermeasures/>

⁴⁴ Harbour & Maritime surveillance and protection (HARMSPRO) <https://pesco.europa.eu/project/harbour-and-maritime-surveillance-and-protection/>

⁴⁵ Upgrade of Maritime surveillance (UMS) <https://pesco.europa.eu/project/upgrade-of-maritime-surveillance/>

вдосконалену архітектуру обслуговування командування, управління та зв'язок (С3) для протичовнової війни, використовуючи передові технології та штучний інтелект, для протидії зоні методи заперечення противників. Більше того, це посилить захист підводних інфраструктур великої вартості, а також енергетичних систем на морі, забезпечуючи швидку реакцію відповідним рівнем сили на вторгнення або загрозу морським лініям зв'язку.⁴⁶

Європейський патрульний корвет (ЕРС) - Метою є розробка прототипу для нового класу військових кораблів, що дозволяє розміщувати кілька систем та корисних навантажень, щоб за допомогою модульного та гнучкого підходу здійснити великий кількість завдань і місій.⁴⁷

В цілому, хоча більшість проектів так чи інакше можуть бути цікаві Україні, варто розуміти, що також більшість таких систем вимагають суттєвого фінансування у разі впровадження продуктів у майбутньому. Саме тому можливість фінансування та участі у проекті у рамках СхП дозволили би визначити найбільш пріоритетні елементи PESCO, котрі можуть бути цікаві для країн Східного Партнерства.

Окремо варто також згадати системи спільної координації дій, оновлення обміну інформації та стабільних систем зв'язку, що входять у сектор кібербезпеки. Наразі саме цей кластер проектів Спільної оборонної програми має найбільшу кількість проектів. Зокрема країнам СхП варто звернути увагу на найбільш універсальні у плані свого застосування проекти.

Система стратегічного управління та керівництва для місій та операцій з питань загальноосвітньої політики безпеки (ЕСС2) - проект спрямований на вдосконалення систем управління та управління місіями та операціями ЄС на стратегічному рівні. Після реалізації проект покращить процес прийняття військових рішень, покращить планування та проведення місій та координацію сил ЄС. Система стратегічного управління та управління (С2) для місій ЗПСО зв'яже користувачів, надаючи інформаційні системи та засоби підтримки прийняття рішень, які допоможуть стратегічним командирам виконувати свої завдання. Інтеграція інформаційних систем включала б системи розвідки, нагляду, управління та логістики.⁴⁸

Програма можливості і взаємосумісності у електронних війнах для майбутнього спільного інтелектуального нагляду та вирішення (JISR) – основною метою проекту є проведення всебічного техніко-економічного обґрунтування існуючих можливостей ЄС щодо електронної війни та прогалини, які необхідно заповнити. Результати техніко-економічного обґрунтування потенційно можуть призвести до прийняття спільної концепції операцій з експлуатації (CONOPS). Це може включати спільне навчання експертів з електронних війн та, за погодженням з державами-членами, створення спільного підрозділу з електронних воєн.⁴⁹

Тактичне командування і управління (С2) розгортання командного пункту (СР) сил спеціальних операцій (SOF) для малих спільних операцій (SJO) - проект спрямований на розробку та експлуатацію SOCC для малих спільних операцій (SJO) з тактичними С2 (командування та управління)

⁴⁶ Maritime unmanned anti-submarine (MUSAS) <https://pesco.europa.eu/project/maritime-unmanned-anti-submarine-system-musas/>

⁴⁷ European Patrol Corvette, (EPC) <https://pesco.europa.eu/project/european-patrol-corvette-epc/>

⁴⁸ Electronic Warfare capability and interoperability programme for future Joint Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (JISR) <https://pesco.europa.eu/project/electronic-warfare-capability-and-interoperability-programme-for-future-joint-intelligence-surveillance-and-reconnaissance-jISR-cooperation/>

⁴⁹ Strategic Command and control (C2) system for CSDP Missions and Operations (ESC2) <https://pesco.europa.eu/project/strategic-c2-system-for-csdp-missions-and-operations/>

SOF (Сили спеціальних операцій) з повними оперативними можливостями (FOC), передбаченими в 2024 році. Буде доступна спільна сумісна здатність C2 для інтеграції, як описано в NIP 2018, та НАТО.⁵⁰

Військова мобільність (ММ) - цей проект підтримує прагнення держав-членів спростити та стандартизувати транскордонні процедури військового транспорту відповідно до висновків Ради ЄС від 25 червня 2018 року. Він має на меті забезпечити безперешкодне переміщення військового персоналу та майна в межах ЄС. Це передбачає уникання довгих бюрократичних процедур для пересування через держави-члени ЄС, будь то залізничним, автомобільним, повітряним або морським транспортом. Питаннями, на яких зараз зосереджено проект, є обмін кращими практиками, реалізація результатів висновків Ради оборони від 25 червня 2018 року та стратегічного комунікацій.⁵¹

Матеріали і компоненти технологічної конкурентоспроможності ЄС (MAC-EU) - Мета полягає у розвитку Європейської оборонної технологічної та промислової бази (EDTIB) у галузі технологій матеріалів та комплектуючих, особливо тих, для яких безпека постачання та свобода використання можуть бути обмежені. Проект також сприятиме підвищенню конкурентоспроможності, інновацій та ефективності EDTIB шляхом підтримки спільних дій та транскордонного співробітництва.⁵²

Більшість вище наведених систем та проектів є актуальними як ключові приклади та тренди оновлення та модернізації спроможності у відповідь на сучасні виклики національної безпеці. Це є системи координації зусиль, оперативного втручання, збору інформації та мобільності на різних рівнях. Для країн СхП, і для України зокрема, більшість інновацій такого типу впроваджені лише фрагментарно, через цілу низку причин, ключовими серед котрих є потреба глибокої модернізації та оновлення нормативно-правової бази. Також сучасні виклики часто мають нетрадиційну природу, що ще раз фокусує нашу увагу на збільшенні уваги до можливості оперативної координації, зокрема й через транскордонність потенційних загроз. Саме тому програми PESCO та залучення до неї України є важливим способом отримання доступу до форматів та технологій, котрими власними зусиллями окрема держава наразі не може оперувати. Спільність загроз вимагає спільності у відповіді, що лише збільшує потребу в збільшенні можливостей кооперації в цій галузі.

1.5. Висновки та рекомендації

Можливості співпраці у рамках СПБО на стратегічному рівні

Впровадження СПБО наразі є беззаперечним фактом успіху та важливою потребою в європейському шляху України. Східне партнерство може бути одним із способів реалізації її потенціалу розвитку в рамках безпекової політики. Рівень планування та потреба реформування структури прийняття рішень, модернізації координаційних можливостей надзвичайно нагальна для України, як і для більшості країн-членів Східного Партнерства, що стикаються з цілою низкою сучасних викликів національної безпеці, які надзвичайно загрожують суверенітету та демократичним цінностям. Можливості співпраці важко чітко окреслити, оскільки багато в чому вони залежать від політичної волі усіх учасників процесу, проте прийняття подібних рішень видається лише питанням термінів.

⁵⁰ One Deployable special operations forces (SOF) tactical command and control (C2) command post (CP) for small Joint operations (SJO) – (SOCC) for SJO <https://pesco.europa.eu/project/one-deployable-special-operations-forces-sof-tactical-command-and-control-c2-command-post-cp-for-small-joint-operations-sjo-socc-for-sjo/>

⁵¹ Military Mobility (MM) <https://pesco.europa.eu/project/military-mobility/>

⁵² Materials and Components for components for technological EU competitiveness (MAC-EU) <https://pesco.europa.eu/project/materials-and-components-for-technological-eu-competitiveness-mac-eu/>

Сам факт наявності спільних цінностей та міжінституційної співпраці говорить про відкриті можливості подальшої інтеграції різного рівня інститутів країн СхП та ЄС.

Зокрема, варто виділити можливості співпраці на регулярній основі на рівні залучення учасників СхП до засідань Військового Комітету ЄС та Генерального Штабу ЄС – у форматі запрошення СхП до участі або ж на рівні окремої платформи у рамках політики сусідства ЄС. Також важливим є саме кооперація між країнами СхП задля більш чіткої диференціації пріоритетів та можливості більш ефективної співпраці у спектрі спільних стратегій безпеки. Саме формування візії пріоритетів, а також співпраця з Європейським Союзом як з партнером у питанні безпеки, дозволять сформувати чітку систему можливостей кооперації відповідно до цілей та можливостей кожної з країн СхП. Іншими словами, саме пріоретизація безпекових питань дозволить говорити про консенсус навколо можливостей співпраці та її формату.

Ми можемо констатувати широкі можливість залучення до різного типу безпекових інститутів та програм ЄС, що у різному форматі, зрештою, так чи інакше відбувається практично від початку безпекової політики у рамках Східного Партнерства. Проте фрагментарність такого залучення, низкий рівень координації спільних зусиль України, Грузії та Молдови, фокусування на цілях, подібних до можливостей НАТО або ж міжнародних вимог що забезпечення безпеки громадян, не дозволяють чітко виділити пріоритети співпраці країн СхП саме як політичного актора нарівні з ЄС.

Виходячи з цього, основним фактором для співпраці ІЄАС бачить перш за все збереження трендів залучення України та країн СхП до засідань безпекових інституцій, генерального штабу ЄС, Військового комітету ЄС та проведення на регулярному рівні засідань такого типу у форматі ЄС+СхП.

Збереження залученості до кооперації дозволить вибудувати структуру консенсусу та, по суті, вектор можливостей співпраці. На сьогодні потенціал співпраці є занадто масивним, що потребує його систематизації у рамках політичних перемовин та формування візії співпраці, котра була б консенсусною для всіх учасників процесу.

Можливості інтеграції інституцій ЄС та України у рамках СРБО та Цілей Східного партнерства

За підсумками дослідження справді можна говорити про значний поступ розвитку безпекової кооперації між країнами, а також про взаємодію інститутів національної оборони країн СхП з ЄС, впровадження рекомендацій цілей Партнерства до 2020го, налагодження інституційної взаємодії. Водночас, окрім можливості запрошення та залучення вищого військового командування та залучення до проектів, важливим залишається інтеграційний процес України та інших країн СхП до загальної безпекової екосистеми ЄС.

Перш за все, найбільш ефективним полем наразі є залучення до військової освіти, поглиблення розуміння спільних загроз, а також інституалізація співпраці у рамках сфер розвідки та спільних проектів у військово-промисловому комплексі. Інтеграційний процес також вартий уваги у фокусуванні та адаптації нормативно-правових актів та визначення чітких відмінностей між безпековими стратегіями ЄС та України. Зокрема йде мова про усунення бар'єрів для транскордонної співпраці, лобювання країнами СхП більш широкої ролі цивільних місій ЄС на території їхніх країн, їхнє спільне координування задля поглибленої співпраці та напрацювання нових платформ. Найбільш дієвим, на нашу думку, буде формат інтеграції через новий принцип залучення «ЄС+», що є альянсом на навчальні обміни Еразмус+ - особливий статус країн СхП у залученні до європейських інституцій.

Наразі найбільш пріоритетним є активізація включення України у проекти PESCO, збільшення співпраці з INCET та CERT, створення вищезгаданої платформи регулярної участі вищого військового командування країн СхП у засіданнях Військового комітету ЄС та Генерального Штабу ЄС. Також інтеграційним прагненням відповідає можливість покращення доступу до ресурсів КМЄС у науково-дослідницькому та навчальному форматах, збільшення участі та ролі країн Партнерства у діяльності військової освіти ЄС (шляхом обмінів та спільних науково-дослідницьких проектів).

Серед проектів військово-промислового сектору найбільш пріоритетним виглядає потреба у збільшенні ролі ВПК країн програми у залученні до різних проектів PESCO. Зокрема для України виглядає пріоритетним залучення до програм створення авіаційних систем, систем супутникового нагляду, координаційних систем та закритих систем обміну даними, а також до програм у морській галузі.

Можливості у рамках військової освіти та підготовки

Військова освіта, як вже зазначалося, є важливим сегментом інтеграційного процесу. Але окрім того, це також найбільше поле взаємодії, котре не вимагатиме складних структурних змін, але дозволить ефективно та швидко посилити спроможності та якість вищої військової освіти в Україні. Для більшості країн Партнерства наразі надзвичайно актуальним є оновлення парадигми розуміння військових та безпекових загроз відповідно до сучасних викликів. Більшість країн стикається з конфліктами на території своїх країн, що все ще не мають систематичної класифікації та вивчення у науковій сфері. Міждисциплінарність наявних та потенційних загроз національній безпеці вказує на потребу залучення нових профілів та освітніх форматів, ключем доступу до яких може бути співпраця країн Східного Партнерства та ЄС. Варто відмітити, що це не лише дозволить переймати сучасні наукові напрацювання та відкриє доступ до науково-дослідницьких ресурсів ЄС, але дозволить і самому Європейському Союзу суттєво покращити можливості дослідження сучасних типів загроз (на таких напрямках, як екологічна безпека, інформаційна безпека, протидія тероризму, тощо).

В цілому фокус співпраці однозначно має базуватись на ЄКБО та Інституті безпекових досліджень ЄС, що є основними абсорбтивними представниками науково-дослідницького та навчального потенціалу ЄС у військовій сфері. Саме завдяки Східному Партнерству і з його залученням, по аналогії з кооперацією у рамках цивільної вищої освіти, ми можемо говорити про значний потенціал та можливості успішної колаборації у цьому полі.

Розвиток міжнародних обмінів курсантів та вищого військового командування, залучення країн СхП до програми Військового Еразмусу, співпраця у рамках науково-дослідницьких проектів ЄКБО, створення нових курсів що адаптують навчальні програми ЄКБО та країн-членів ЄС до вищої військової освіти України є пріоритетним спектром можливостей на сьогодні. Основними викликами для розвитку спільної військової освіти є недоліки законодавства цих країн (зокрема України), потреба коригування начальних програм під стандарти ЄС. Варто відмітити загальну подібність та вже наявний прогрес у залученні елементів СЗПБ та СПБО до навчальних програм найбільших військових ВНЗ України. Проте централізований прогрес – йдеться зокрема про класифікаційний апарат визначення спеціальностей, нормативних курсів, а також систему присвоєння наукових ступенів (зокрема щодо спеціальностей «воєнні науки» та «цивільна безпека») – потребує змін на рівні наказів та постанов Міністерства освіти України та Міністерства оборони України. Саме МОН та МОУ є ключовими акторами у розвитку потенціалу інтеграції військової освіти України до європейських стандартів та практик.

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС

У БЕЗПЕКОВІЙ СФЕРІ: ВИМІР СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

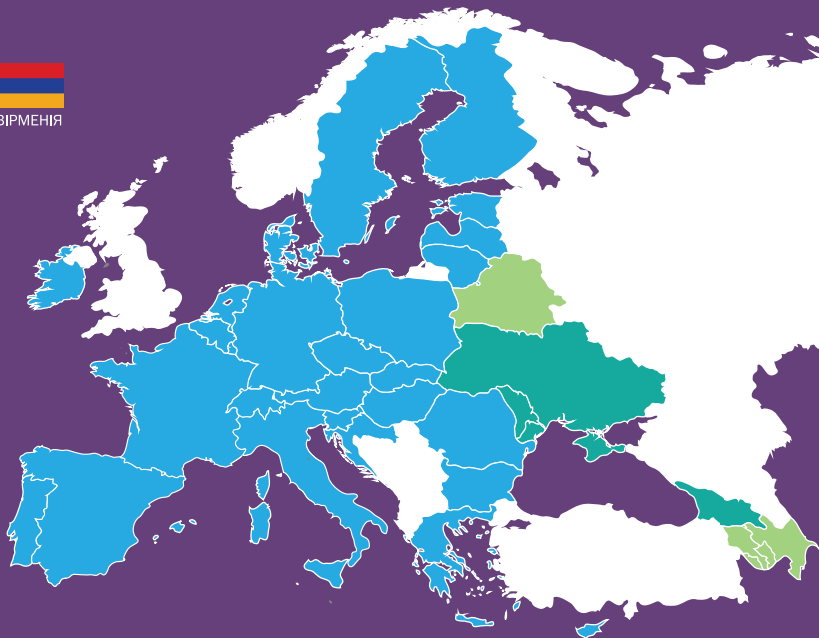
Дата створення: 7 травня 2009го року

Країни учасники:

«Східне партнерство» (Eastern Partnership) — політика ЄС, що має на меті зміцнення стосунків зі східними сусідами і є продовженням східного напрямку існуючої Європейської політики сусідства.

- Країни Східного Партнерства
- Країни Східного Партнерства що підписали угоду про Асоціацію
- Країни ЄС

ЦІЛІ СПІВПРАЦІ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ БЕЗПЕКИ

Розділ 2. Протидія тероризму, радикалізації та кіберзагрозам

Автори: Андреас Умланд, старший науковий співробітник ІЄАС
Тарасюк Тарас, координатор проєктів ІЄАС

2.1. Наявні та потенційні процеси радикалізації та виклики у Східній Європі

Превенція радикалізації населення в сучасному світі являє собою надзвичайно актуальний аспект діяльності багатьох держав. В контексті Європи критичними та важливими є три виміри потенційного екстремізму – фундаменталістський ісламизм, праворадикальні неонацистські та ультраконсервативні формування, а також лівий екстремізм, а саме антиглобалістські анархістські рухи. Праворадикальні течії суттєво зміцнили після глобальної фінансової кризи 2008 року, а свого піку сягнули через кризу зони євро та через міграційну кризу 2015 року, коли зросла електоральна підтримка ультраконсервативних та інших радикальних рухів правого типу.

Щодо контексту Східного партнерства, то у політичному полі цих країн радикальні рухи зросли здебільшого менш відчутно та мають лиш маргінальне становище. Прикладом цьому є ультраправі сили в Україні, такі як рух «Азов» (разом із партією «Національний корпус») та «Правий сектор». Частково такі рухи інтегровані в офіційні державні структури через підрозділи у складі регулярних військ та кооперацію у зоні бойових дій на Донбасі.

Проблематичнішим викликом є фактична відсутність інструментів протидії радикальним політичним рухам без шкоди для демократії та свободи слова. Проте факт поляризації суспільства є беззаперечним і в Україні. Так, у 2012-2013 роках, в Україні підтримка праворадикалів сягала свого піку через суспільну антипатію до чинного президента Януковича і через статус націоналістичної партії ВО «Свобода» як частини загальної патріотичної опозиції до режиму. Водночас надалі електоральна симпатія до цієї організації суттєво падала і ані в 2014, ані в 2019 році праворадикальні партії не пройшли до українського парламенту.

Важливим залишається факт поширеного обігу зброї серед радикальних формувань, а також потужний військовий досвід та гомогенність парамілітарних формувань та підрозділів. Потенційно небезпечним у перспективі також є збільшення комунікації ультраправих організацій на міжнародній арені та використання території гібридних конфліктів для тренування та можливості набрання військового досвіду. Необхідно зауважити, що різні праворадикальні

формування знаходяться по обидві сторони барикад і воюють як на стороні України, так і на стороні невизнаних квазі-держав ЛНР та ДНР.^{53 54}

Радикальний ісламізм як загроза для країн Східного Партнерства, так і для України поки ще не є пріоритетними, проте також має потенціал до ескалації. Ісламізм є потенційно небезпечний через можливу майбутню взаємодію з радикалізованими членами національних меншин України – насамперед кримських татар, котрі перебувають під постійним тиском окупаційної влади у Криму. Наприклад, ІДІЛ офіційно заявив про потребу залучення території колишнього Кримського Ханства як зони, на котру претендує «світовий халіфат».⁵⁵

Лівий екстремізм, хоч вважається не настільки актуальним з 1980-х років, проте відзначається потенціалом своїх міжнародних контактів та активністю у застосуванні саме терактів як елементу репертуару політики незгоди. В Україні теж було декілька прикладів діяльності лівого екстремізму, серед них підриг телекомунікаційних веж компанії Lifecell у знак протесту проти політики Анкари щодо курдів.⁵⁶ Сталося суттєва активізація анархіських та комуністичних формувань у західній Європі під час акцій Black Lives Matter,⁵⁷ які, будучи спрямованими на захист прав людини, водночас також сприяли процесу радикалізації та мобілізації ультралівих формувань на Заході. Підкреслена мережевість лівих рухів також означає, що варто враховувати потенціал їхньої діяльності на території країн СхП в наступні десятиліття.

Нагальність протидії такій діяльності перш за все лежить у рамках протидії наявним ризикам терористичних актів, а також у превенції радикалізації. У країнах Східного партнерства, попри відмінність спільних викликів у рамках ЄС, є певна спільність таких викликів. Перш за все, це стосується превенцію радикалізації серед правих рухів, що є спільним викликом для всього Європейського континенту. Мережі західних право-радикальних організацій все більш тісно взаємодіють із східноєвропейськими ультра-націоналістичними формуваннями.

«Азовський рух» (що включає громадську організацію «Цивільний корпус «Азов», афілійований з партією «Національний корпус», а також включає деякі інші ініціативи) є однією з найбільших право-радикальних організацій типу SMI (social movement industry) в Україні. Азовський рух має чимало зв'язків з європейськими організаціями, зокрема через участь в міжнародних турнірах по бойових мистецтвах, що проводяться в Києві, через фестивалі важкої рок-музики, в яких беруть участь ціла низка неонацистських груп та членів організацій із Росії, США, Німеччини, Франції, Італії тощо. Рок-фестиваль «Asgardei», що проводиться з 2017 року, є ключовим серед таких заходів та відбувається в Києві.⁵⁸ Ще одним критичним фактором міжнародної діяльності українських право-радикальних

⁵³ Сергей Коротких рассказал о своем участии в РНЕ, <https://www.youtube.com/watch?v=H1GWFuIQPw>

⁵⁴ Нацисты из «Русского национального единства» воюют за ДНР, https://antikor.com.ua/articles/12173-natsisty_iz_russkogo_natsionaljnogo_edinstva_vojujut_za_dnr

⁵⁵ Крим на карті ІДІЛ: «Ісламська держава» хоче анексувати Крим, <https://ua.krymr.com/a/27369068.html>

⁵⁶ Телеком в огні. Почему в Украине горят вышки мобильной связи? Кто их жжет?, <https://tech.liga.net/telecom/article/telekom-v-ogne-pochemu-v-ukraine-goryat-vyshki-mobilnoy-svyazi-kto-ih-jjet>

⁵⁷ Америка продолжает гореть: неужели там действительно все так плохо?, <https://www.liga.net/incidents/opinion/amerika-prodoljaet-goret-neujeli-tam-deystvitelno-vse-tak-ploho>

⁵⁸ Dispatches From Asgardsrei: Ukraine's Annual Neo-Nazi Music Festival, <https://www.bellingcat.com/news/2020/01/02/dispatches-from-asgardsrei-ukraines-annual-neo-nazi-music-festival/>

груп є вишколи разом націоналістами з інших країн на базах та полігонах полку національної гвардії України «Азов», який де-факто є частиною «Азовського руху». Зокрема є свідчення про проходження таких тренувань для учасників американського руху RAM – Rise Above Movement, що класифікується ФБР як екстреміська організація на території США.⁵⁹ Іноземний неонацисти також часто беруть участь в ефірах та подкастах радіостанції «Radio A» (Azov Radio), де були зафіксовані представники США, Німеччини та Росії.⁶⁰

З 2014 року західноукраїнська ультраправа організація «Карпатська Січ» разом із міжнародним відділом руху «Азов» проводила спільні конференції з італійською неофашистською групою CasaPound в Ужгороді та Львові. За даними FOIA Research, представники Групи підтримки Intermarium разом із CasaPound брали участь у вшануванні пам'яті Акка Ларентія у 2019 році.⁶¹ Багатонаціональна зустріч, у якій взяли участь представники азовського руху, була частиною щорічних подій європейських ультраправих в Римі, присвячених пам'яті загибелі трьох молодих неофашистських активістів у 1978 році в жорстоких сутичках з комуністами (на вулиці Акка Ларентія) та міліції.⁶²

Після розриву більшості попередніх зовнішніх зв'язків «Свободи» до 2014 року (оскільки ультраправі формування, з якими «Свобода» мала зв'язки, переважно стали на бік Росії стосовно конфлікту на Донбасі), «Азовський рух» став лідером в українському ультраправому сегменті з точки зору міжнародної співпраці - здебільшого шляхом отримання нових партнерів за кордоном, а не продовження старих іноземних зв'язків ультраправих України. Основним відділенням «Азова», що здійснює ці контакти, є Група підтримки Intermarium.⁶³ Слово Intermarium - це латинський варіант назви польської геополітичної схеми «Międzymorze» (Між морями), що її після Першої світової війни пропагував, серед інших, Юзеф Пілсудський, який хотів створити антинімецький та антирадянський союз держав Східної та Центральної Європи, розташованих між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями.

Група підтримки Азову «Інтермаріум» стала засобом залучення українських правих активістів до середовища хорватських, білоруських, польських, угорських та балтійських радикальних націоналістів.⁶⁴ Це відбувається, наприклад, під час конференцій про майбутнє проєктів «Тримор'я» («Три моря») або «Міжмор'я».⁶⁵ Сьогодні хорватські, польські та українські націоналісти переосмислюють ці давніші ідеї в нову концепцію окремого східноєвропейського багатонаціонального оборонно-економічного блоку, який протистояв би як «ліберальній Європі»,

⁵⁹ Azov, Ukraine's Most Prominent Ultranationalist Group, Sets Its Sights On U.S., Europe <https://www.rferl.org/a/azov-ukraine-s-most-prominent-ultranationalist-group-sets-its-sights-on-u-s-europe/29600564.html>

⁶⁰ «Защищаем белую расу»: украинские ультраправые вовлекают американских экстремистов в свои проекты <https://ru.bellingcat.com/novosti/ukraine/2019/02/27/azov-defend-the-white-race/>

⁶¹ Karpatska Sich. foiaresearch.net/organization/karpatska-sich.

⁶² Presente! Nationalrevolutionäre Aktivisten beim 'Acca Larentia' Gedenken in Rom, <https://der-dritte-weg.info/2019/01/presente-nationalrevolutionaere-aktivisten-beim-accalarentia-gedenken/>.

⁶³ Intermarium Support Group, <https://www.foiaresearch.net/organization/intermarium-support-group>.

⁶⁴ Intermarium' krokue Evropoiu, nationalcorps.org/intermarum-kroku-evropoju/.

⁶⁵ Natskorpus vidvidav Khorvatiyu: rozbudova Intermariumu nabyraye obertiv, <https://nationalcorps.org/nackorpus-vdvdav-horvatju-rozbudova-intermarumu-nabira-obertiv/>.

так і «імперській Євразії». Група підтримки Інтермаріуму проводить різноманітні заходи, включаючи дискусії та пам'ятні заходи. Однією з найбільших таких серій зустрічей із закордонними право-радикальними рухами є щорічна конференція Intermarium, що проходить у Києві.⁶⁶ Завдяки цим та подібним ініціативам міжнародний відділ азовського руху став одним із ключових учасників східноєвропейського ультраправого дискурсу. За останні роки київські конференції Intermarium зібрали представників та учасників з 13 країн Центральної та Східної Європи.⁶⁷

Ця діяльність сама по собі не обов'язково заслуговує на підвищену увагу з боку влади. Проте в рамках цієї міжнародної мережі ультраправі України іноді співпрацюють з певними неукраїнськими право-радикальними організаціями, ставлення яких до Кремля є неоднозначним. Офіційна позиція націоналістів України полягає в тому, що вони не співпрацюють з іноземними партнерами, які підтримують Москву. Проте на практиці це не зовсім так – навіть після початку російсько-української війни в 2014 році.

Майбутні члени партії «Національний корпус» брали активну участь у боях на Донбасі в батальйоні (пізніше – полку) «Азов» в 2014-15 роках. Проте в той же час азовський рух контактує з італійською фашистською організацією CasaPound, якій бракує чіткої позиції щодо російсько-української війни. Цей, за межами Італії, значною мірою невідомий рух розпочався зі створення в Римі комуни для «справжніх італійців» для сімей їхніх ідеологічних прихильників. З часом ця практика поширилася по всій Італії, і група стала більш помітним неофашистським актором у Європі.⁶⁸ Деякі члени CasaPound підтримують Україну у цій війні, інші підтримують Росію і навіть воювали на боці проросійських бойовиків. Дещо подібна історія стосується Карпатської Січі, чия офіційна ворожість до Росії не заважала їй співпрацювати з польськими радикальними націоналістами, які мають зв'язки з Москвою.

Як уже згадувалося, Національний корпус після перерви у більшості старих відносин «Свободи» із Заходом з 2014 року взяв на себе провідну роль у веденні зовнішніх відносин української ультраправої.⁶⁹ Оскільки більшість ультраправих партій Західної Європи зайняли проросійські позиції, більша частина цієї міжнародної співпраці перейшла з політичної в субкультурну сферу. Однак потенційно це мінне поле для українських ультранаціоналістів є настільки ж ризикованим, як і політична партія. Значні частини західного расистського підпілля також зачаровані Путіним і підтримують нещодавню агресивну російську зовнішню політику, а також праву внутрішню риторику та заходи Кремля.

Яскравим прикладом нових форматів зовнішньої співпраці з 2015 року став «Asgardei» - щорічний фестиваль ультраправої хард-рок музики в Києві, організований рухом «Азов». У 2019 році, концерт

⁶⁶ “Intermarium Support Group.” <https://intermarium.org.ua/en/support-the-intermarium-support-group/>

⁶⁷ Intermarium Support Group, <https://intermarium.org.ua/en/support-the-intermarium-support-group/>

⁶⁸ Caterina Froio, Pietro Castelli Gattinara, Giorgia Bulli, Matteo Albanese, *CasaPound Italia: Contemporary Extreme-Right Politics* (London: Routledge 2020).

⁶⁹ Anton Shekhovtsov, “The Ukrainian Far-right National Corps Picks up where Svoboda Left off.” <https://www.tango-noir.com/2018/05/15/the-ukrainian-far-right-national-corps-picks-up-where-svoboda-left-off/>.

відвідали американський білий супрематист Грег Джонсон та німецький неонацист Хендрік Мебус.⁷⁰ Фестиваль включає дискусії, а Мебус прочитав лекцію в Києві у 2018 році.⁷¹ На фестивалі виступали італійська група «Бронсон», пов'язана з CasaPound, німецька неонацистська група «Path of Resistance», антисемітська словацька група «Krátky Proces» та російська неонацистська хард-рок група «M8L8TH».⁷² Безумовно, ці та подібні групи стали публічно відомими не через свої прокремлівські зв'язки та заяви. Проте вони походять із середовища, яке в багатьох випадках характеризується симпатією, а не антипатією до путінської Росії.

Інцидент у Києві у 2019 році ілюструє внутрішні іміджеві ризики для нової взаємодії українських ультраправих із західноєвропейськими фашистськими субкультурами, особливо після Євромайдану.⁷³ У грудні 2019 року український ультраправий літературний клуб «Пломінь», який також функціонує як відділ культури азовського руху, організував публічну презентацію про особу Франко Фреда (1941 р. Н.), італійського неофашиста та білого супрематиста, книга якого «Розпад системи» була перекладена українською мовою і продається «Пломінем».⁷⁴ Фреда особливо приваблює ультраправу сцену, оскільки поєднує в собі якості неофашистського політичного активіста, публіциста та терориста. Незважаючи на те, що Фреда в основному невідомий для широкої громадськості (в тому числі електорату правих партій), він став культовою фігурою на міжнародній ультраправій субкультурній арені. Таким чином, молоді ультраправі активісти Києва прагнули довести свій переклад легендарної книги до відома широкої аудиторії в Україні. Проблема із залученням і презентацією книги Фреда полягає в тому, що він - за прикладом багатьох інших західноєвропейських ультраправих активістів та інтелектуалів - зробив цілу низку заяв, висловлюючи свою симпатію до Володимира Путіна та його політики.⁷⁵

Також серед ультраправих організацій варто виділити колишнього лідера українських праворадикалів – політичну партію ВО «Свобода» та близькі до неї політичні організації. Серед їхньої діяльності потрібно виділити активну участь у протидії мирним зібранням та протестам із застосуванням сили, використання зброї у 2015 році перед українським парламентом,⁷⁶ а також свідчення щодо спроб залучення організації до коаліції ультраправих партій та організацій у Європі.⁷⁷ Хоча наразі дана організація є слабкою як у електоральному відношенні, так і у рамках потенціалу небезпеки, проте все ще становить загрозу для захисту прав людини всередині України.

⁷⁰ Dispatches from Asgardsrei: Ukraine's Annual Neo-Nazi Music Festival, <https://www.bellingcat.com/news/2020/01/02/dispatches-from-asgardsrei-ukraines-annual-neo-nazi-music-festival/>.

⁷¹ Asgardsrei festival, <https://www.foiaresearch.net/event/asgardsrei-festival>.

⁷² Dispatches from Asgardsrei: Ukraine's Annual Neo-Nazi Music Festival, <https://www.bellingcat.com/news/2020/01/02/dispatches-from-asgardsrei-ukraines-annual-neo-nazi-music-festival/>.

⁷³ Michael Colborne, "Ukraine's Far Right Is Boosting A Pro-Putin Fascist," www.bellingcat.com/news/2020/01/22/ukraines-far-right-is-boosting-a-pro-putin-fascist/.

⁷⁴ Franko Dzh. Freda [Franco J. Freda], *Dezintehratiya systemy* (Kyiv: Nuovi Arditi, 2019).

⁷⁵ Спадок Джемалі або пошуки українських правих, <https://newssky.com.ua/spadok-dzhemalya-abo-poshuki-ukra%D1%97nskih-praviv/>

⁷⁶ Граната під Радою: два роки потому, <https://hromadske.ua/posts/hranata-pid-radoiu-dva-roky-potomu>

⁷⁷ Ле Пен і Тягнибок: чому друзі стали ворогами, https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/06/150527_le_pen_svoboda_vc

На підкріплення цієї тези слугує регулярна участь учасників руху в акціях супроти ЛГБТК+ спільноти в Україні (намагання зриву КиївПрайду у 2016-2019 рр.,⁷⁸ спроба зірвати акцію Amnesty International молодіжним крилом ВО «Свобода» - «Сокіл» - у 2017ому).⁷⁹

Активними залишаються і малі регіональні націоналістичні організації, котрі найбільш чітко можна класифікувати як потенційно екстреміські та, як мінімум, прихильні до неонациської ідеології поза рамками співпраці в суто раціональних інтересах. Йде мова як мінімум про дві чіткі праворадикальні організації – С14 та її політична партія «Суспільство Майбутнього» а також регіональна організація «Карпатська Січ», що названа за аналогією до української держави, що було проголошена у 1938 році після розділу Чехословаччини та була швидко окупована угорськими військами.

С14 та її політична партія «Суспільство майбутнього» (надалі – С14) відомі перш за все своєю акціями прямої дії із застосуванням насилля. Найбільш відомими є акції вбивства ромів у Львові та Києві, застосування насилля для знищення таборів ромів у цих же містах, участь у акціях протесту супроти ЛГБТК+ із застосуванням насилля, побиття активістів, спроби знищення радянських пам'яток неконвенційним шляхом. Організація також має міжнародні контакти та існує у напівофіційному форматі. Зокрема відомою у Києві є «Освітня Асамблея» що є просвітницькою платною платформою, котра є одним з фінансових джерел організації. Саме через «Освітню асамблею» проводяться міжнародні зв'язки організації. Яскравим прикладом тому є спільна конференція із відомим естонським аналітичним центром у 2018 році.⁸⁰

Неонацистська група С14 була створена в 2009 році в Києві,⁸¹ очолює її Євген Карась і складається вона з декількох сотень переважно молодих чоловіків та дівчат.⁸² Офіційно вони говорять, що буква його назви С або S стосується «Січі» - назви козацького форту, і назва читається саме як «СІЧ». Водночас число 14 - це поширений код для сумнозвісної цитати американського білого американського супрематиста Девіда Ідена Лейна, який вигадав гасло: «Ми повинні забезпечити існування нашого народу і майбутнє для наших білих дітей», що англійською складається з чотирнадцяти слів.

Будучи маргіальною організацією до 2013 року, С14 отримали певний розголос завдяки участі у Революції Гідності.⁸³ Також вона стала сумно відомою своїми діями проти анархістських, лівих, ліберальних та проросійських угруповань. Зокрема сумновідомими були напади на ЛГБТК+ та їх прихильників під час парадів гордості у Києві в 2015-2018 роках.⁸⁴

⁷⁸ «Марш рівності-2018»: як це було, <https://www.radiosvoboda.org/a/29293776.html>

⁷⁹ В Могилянці невідомі розігнали акцію проти сексизму, насилля та сексуальних домагань, <https://hmarochos.kiev.ua/2017/06/15/v-mogilyantsi-nevidomi-rozignali-aktsiyu-proti-seksizmu-nasillya-ta-seksualnih-domagan/>

⁸⁰ Освітня Асамблея, наші проекти, <https://www.ea.org.ua/proekty/>

⁸¹ Yes, It's (Still) OK To Call Ukraine's C14 'Neo-Nazi', <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/08/09/yes-its-still-ok-to-call-ukraines-c14-neo-nazi/>.

⁸² С14? Natsionalisty-radykaly chy neonatsysty?, <https://www.radiosvoboda.org/a/29109819.html>.

⁸³ Serhiy Movchan, Nestandard BBC, abo sorom'iazlyvi terorysty, <http://ukraine.politicalcritique.org/2017/07/19/nestandard-bbc-abo-sorom-yazlyvi-teroristi/>.

⁸⁴ Bellingcat: Ul'trapravi hotuyut' anty-LHBT aksii do praidu-2019, <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/16/7218311/>

Карпатська Січ

Ужгородський ультраправий «Закарпатський військово-патріотичний союз «Карпатська Січ» (Карпатський форт) був створений - спочатку як незареєстрована неформальна група – в 2010 році під постійним керівництвом Тараса Деяка.⁸⁵ Він співпрацював із «Правим сектором» і тимчасово входив до нього, а також підтримував контакти зі «Свободою» і з міжнародним відділом руху «Азов».⁸⁶ Майже вся діяльність та члени організації зосереджені в Закарпатській області України.

Карпатська Січ є активним регіональним політичним гравцем на території Українського Закарпаття та у зв'язках із західними неонацистськими рухами, зокрема з угорськими, німецькими, італійськими право-радикальними формуваннями (у цих зв'язках вони активно співпрацюють з міжнародним департаментом «азовського руху».)⁸⁷ Карпатська Січ брала участь у акціях вшанування колабораційних військ Другої світової війни та армії Вермахту, а також в акціях стосовно «захисту білої раси». Організація теж публікує відповідні матеріали.

Карпатська Січ створила особливо тісні зв'язки з правими європейськими партіями та організаціями. Вони протестували проти Маршу рівності в Києві з 2017 року,⁸⁸ а також долучення України до Стамбульської конвенції з прав людини,⁸⁹ і підтримували терористичні акти білих супрематистів. У серпні 2019 року Карпатська Січ рекламувала в соціальних мережах український переклад маніфесту, написаного австралійським терористом Брентоном Таррантом, масовим вбивцею мусульман у Крайстчерчі в Новій Зеландії.⁹⁰

Традиція і Порядок

Права консервативна група, що базується в Києві, «Традиція і порядок» (ТіП) є, на думку її керівників, «поборником християнства».⁹¹ Останнім часом вона стала однією з найактивніших і найпомітніших правих організацій в Києві, наприклад, під час мітингів проти ЛГБТК + спільноти.⁹² Організація практично прямо висловлює підтримку фашизму як ідеології, а також часто є задіяною як фактор «грубої сили» під час політичних акцій. Наприклад, є підозра, що ТіП несе відповідальність за підпалу офісу політичної партії «Батьківщина» у Житомирі у 2018-ому році⁹³ та за вбивства представників ромського населення.⁹⁴ За деякими свідченнями, більшість учасників організації проходили

⁸⁵ *Karpats`ka Sich*, <https://karpatskasich.com/>.

⁸⁶ Karpatska Sich, <https://www.foiaresearch.net/organization/karpatska-sich>; 2nd Paneuropa Conference, <https://www.foiaresearch.net/article/2nd-paneuropa-conference>.

⁸⁷ <https://www.foiaresearch.net/organization/casapound>

⁸⁸ Kyiv-Pride: pidsumky, <https://karpatskasich.com/news/item/74-kyivpraid-pidsumky>.

⁸⁹ V Uzhgorodi natsionalisty napaly na mitynh za prava zhinok ta proty nasytstva, https://zmina.info/news/v_uzhgorodi_nacionalisti_napali_na_miting_za_prava_zhinok_ta_proti_nasilstva-2/.

⁹⁰ The Russians and Ukrainians translating the Christchurch shooters manifesto, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/08/14/the-russians-and-ukrainians-translating-the-christchurch-shooters-manifesto/>

⁹¹ Interview with members of TiP.

⁹² Zakhystymo ditei vid pederastiv: U Kyevi prokhodyt' aktsiia protestu na shliakhu khody Kyiv Praydu, <https://ukranews.com/ua/news/638287-aktsiya-protestu-tradytsiyi-i-poryadku-prohodyt-na-shlyahu-hody-kolony-v-pidtrymku-lgbt-v-kyievi>.

⁹³ Два кримінальних провадження відкрито на представників організації «Браство» та «Традиції і порядок», <https://zt.suspilne.media/news/9639>

⁹⁴ Злочин без кари: як розслідуються напади на ромські поселення, <https://hromadske.ua/posts/rozsliduvannya-napadiv-na-romski-poselennia>

«ініціацію» беручи участь у бойових діях на сході України у неформальних пара-мілітарних формуваннях.

«Традиція і порядок» також стверджує, що має нерегулярний воєнізований підрозділ.⁹⁵ Багато його членів воювали на Донбасі як учасники добровольчих батальйонів проти очолюваних Росією сепаратистів. Група стверджує, що має тісні зв'язки з нещодавно об'єднаною автокефальною православною церквою України, створеною у 2019 році.⁹⁶ На думку деяких її членів, зразковою організацією групи «Традиція і порядок» є Залізний легіон - фашистська румунська партія міжвоєнного періоду.⁹⁷

ТіП брав участь в ультраправих атаках на щорічні демонстрації в Києві і в спробах зірвати марші.⁹⁸ Сприймаючи себе як «християнських фундаменталістів», члени ТіП вважають зовнішній вплив на Україну шкідливим і особливо протиставляють себе ліберальним та ліволіберальним цінностям.⁹⁹ ТіП визначає рух 1968 року як свого головного опонента, а власне формування розглядає як реакцію на появу неомарксистських дискурсів в Україні.¹⁰⁰

Дестабілізуючий потенціал східноукраїнського конфлікту

Найбільшим фактором небезпеки та джерелом радикалізації і тероризму залишається активний конфлікт на Сході України. Зокрема йде мова про нелегальні та напівлегальні збройні формування та їх *комбатантів*. Ідеологічна гомогенність певних військових формувань діє не в інтересах національної безпеки. Ці групи можуть використовувати територію ООС як «полігон» для просування свого порядку денного. У розумінні небезпеки право-радикальних формувань України треба розподіляти різну причинність їхнього виникнення, масштаби організацій, відмінні ідеологічні бази та інфраструктурні спроможності мобілізації кожної з організацій.

Наприклад, батальйон «Свята Марія» брав участь у операції зі звільнення Маріуполя. Очільник підрозділу – відомий в Україні праворадикал Дмитро Корчинський, колишній очільник напівлегальної парамілітарної організації УНА-УНСО, що активно діяла в Україні на початку 1990их. УНА-УНСО брала участь у Придністровському конфлікті як незалежна третя сторона конфлікту спочатку, та згодом на стороні 14-ї армії РФ. УНА-УНСО також відправляла «військово-дипломатичну місію» до Чечні на чолі з Корчинським та брала участь в Абхазькому конфлікті.

Батальйон «Свята Марія» сформований на основі членів організації «Братство», що складається з прихильників Корчинського. «Братство» існує від часу виходу її лідера з УНА-УНСО та активно діє впродовж 2013-2020-х рр. Під час Революції гідності, Корчинський був ключовим ініціатором силової

⁹⁵ Lehiony Poriadku?: v Ukrayini z'iavylasia chervova paramilitarna orhanizatsiia, <http://m.kontrakty.ua/photo/7976/4>.

⁹⁶ Interview with members of TiP.

⁹⁷ Interview with members of TiP.

⁹⁸ Zakhystymo ditei vid pederastiv: U Kyevi prokhodyt' aktsiia protestu na shliakhu khody Kyiv Praydu, <https://ukranews.com/ua/news/638287-aktsiya-protestu-tradytsiyi-i-poryadku-prohodyt-na-shlyahu-hody-kolony-v-pidtrymku-lgbt-v-kyjevi>

⁹⁹ Interview with members of TiP.

¹⁰⁰ Interview with members of TiP.

атаки на будівлю Адміністрації Президента Януковича 1 грудня 2013 року, що спричинило велике зіткнення протестувальників та поліції.¹⁰¹

Найбільшим викликом на «праворадикальному фронті» для безпеки держави є найбільша структура ультраправих – азовський рух на чолі з екс-командиром полку НГУ «Азов» Андрієм Білецьким. Різноманітні організації «Азовського руху», за різними оцінками, налічують від 10 до 20 тис. активних учасників.¹⁰² Рух є добре інституціоналізованим, та складається з цілого переліку підрозділів. Проте ключовими можна вважати так звану «тріаду» ключових органів руху – політичну партію «Національний Корпус», полк НГУ «Азов» та парамілітарне формування «Національні Дружини». Правозахисники неодноразово заявляли про потенційну небезпеку та правопорушення з питань прав людини даними організаціями. Також у русі є актив російських націоналістів та неонацистів, котрі неформально класифікують як підрозділ «Русский корпус».¹⁰³ Один з ключових лідерів руху є білорус, котрий також колишній учасник РНЄ.¹⁰⁴ Рух позиціонується як відверто націоналістичний та включає у себе чимало ветеранів та громадських діячів. Показником екстремістської направленості руху є його активна співпраця з неонацистами з США, ЄС та Росії.

Ліворадикальний екстремізм

В рамках вивчення радикалізації суспільства існує менше досліджень та моніторингу лівого екстремізму на території України чи країн Східного партнерства¹⁰⁵. Проте після 2014 року, із зростанням поляризації політичних рухів, ескалація застосування насилля відбувається з обох сторін. Це є закономірним явищем з точки зору теорії радикалізації та поляризації, котрі відбуваються у процесу збільшення конкуренції політичних рухів.

В Україні ліворадикальний екстремізм не є активно публічно виявленим, а чисельність ліворадикальних організацій не велика. Атрибутивні паттерни для українських лівих не властиві, як і інституціоналізація рухів через можливості соціальних мереж. Чисельність учасників таких формувань низка відносно праворадикальних рухів в Україні. Поки низький рівень радикалізації серед лівих політичних рухів є важливим аспектом для вивчення задля превенції потенційних загроз радикалізації. Він дозволить боротися з загрозою без використання насильства з боку держави та без наслідків для суспільства та прихильників ідеологічних течій такого тлунку.

Попри те, що є небагато інформації стосовно діяльності ліворадикальних рухів, можна виділити низку подій в Україні, що свідчать про потенціал їхньої активності. Найбільш резонансний терористичний акт в Україні за останні роки відбувся у липні 2020 року у місті Луцьк (регіон Західної України на кордоні з ЄС). Максим Кривош, котрий називає себе «Поганий Максим», зранку захопив регіональний автобус, змусив водія виїхати в центр міста та поставив ультиматум президентові

¹⁰¹ Корчинський: "Влада Януковича могла б впасти за один день", https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141124_korchynskiy_interview_vs

¹⁰² Ivan Gomza and Johann Zajackowski. Black Sun Rising: Political Opportunity Structure Perceptions and Institutionalization of the Azov Movement in Post-Euromaidan Ukraine.

¹⁰³ «Национальный корпус»: что являет собой партия Андрея Билецкого, <https://bykvu.com/ua/mysli/46480-natsionalnyj-korpus-chto-yavlyayet-soboj-partiya-andreya-biletskogo/>

¹⁰⁴ "Уродженець Російського Тольятті": Блогерка розповіла, хто заснував «Національні Дружини», <https://www.5.ua/ukrayina/bloherka-rozpovila-ia-k-v-ukraini-ziavylisia-natsionalni-druzhyny-188134.html>

¹⁰⁵ Євген Васильчук. Лівий радикалізм та анархізм в Україні. Черкаси: Видавець Вовчок Ольга, 2019.

України, вимагаючи публічно порекомендувати громадянам подивитися фільм екологічного спрямування «Земляни». Раніше він виклав свої політичні тези у Твіттері, а також написав книгу, котра активно поширилась серед ЗМІ.¹⁰⁶ Терорист понад 12 годин тримав людей у заручниках, вимагаючи, окрім реклами фільму, також щоб низка керівників виконавчої влади записали відеозвернення «Я терорист у законі».¹⁰⁷ Терорист публікував у Твіттері цитати, котрі по суті дублюють тези теорії щодо держави як стаціонарного бандита. Попри успішне закриття операції, це був один з перших прикладів резонансного внутрішнього терористичного акту в Україні. Важливим є й те, що подія відбулась практично в одному з найбільш віддалених від територій конфлікту регіонів, на кордоні з ЄС.

Іншим потенційно важливим кейсом є діяльність анархісткої організації «Революційна Дія» (надалі - РД). «Революционное Действие» (до апреля 2010 — «Автономное Действие — Беларусь») сформувався у Мінську 13 февраля 2005 года.¹⁰⁸ Організація діє також в Україні та Росії.

Одним із векторів розвитку ідеології РД, крім зосередження уваги на соціальній революції та нелегалізмі, є розробка концепції, яка називається «войовничий анархізм»¹⁰⁹ - практика, спрямована на підготовку організованих та дисциплінованих революційних анархістів, здатних діяти в різних умовах та з використанням різноманітних методів просування анархістських ідей. Войовничий анархізм включає платформізм, тобто об'єднання анархістів в організації за принципом ідейно-тактичної єдності. Однак це не означає, що такою організацією повинен бути масовий рух. Згідно з описом Революційних дій, войовничий анархізм, на відміну від постлівого анархізму, виступає за такі політичні методи боротьби, як агітація, вербування нових учасників, їх ідеологічна підготовка, створення інфраструктури, прямі дії та підготовка до соціальної революції. Важливою складовою войовничого анархізму є також військова підготовка та вивчення збройних конфліктів.

Серед діяльності на території України, варто виділити акції вандалізму щодо офісів комунальних служб.¹¹⁰ Найбільшу частку насильницьких акцій припадає на конфронтацію з право-радикальними формуваннями, прикладом чому є конфлікт львівських анархістів щодо звинувачення Азовського руху у ножовому нападі на одного з активістів руху.¹¹¹ Також учасники проводять акції солідарності з білоруськими анархістами та проводять військові вишколи, про що офіційно заявляються на своєму сайті.

¹⁰⁶ Манифест в Twitter и книга о преступности: что известно о мужчине, который захватил автобус с заложниками в Луцке?, <https://hromadske.ua/ru/posts/manifest-v-twitter-i-kniga-o-prestupnosti-cto-izvestno-o-muzhchine-kotoryj-zahvatil-avtobus-s-zalozhnikami-v-lucke>

¹⁰⁷ "Луцький терорист" висунув свої вимоги, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3067053-luckij-terorist-visunuv-svoji-vimogi.html>

¹⁰⁸ История РД, <https://revbel.org/istoriya-rd/>

¹⁰⁹ Организационные принципы и цели Революционного Действия, <http://revbel.org/organizatsionnye-printsipy-i-tseli-revoljucionnogo-dejstviya/>

¹¹⁰ Візит анархістів до офісів КиївЕнерго та КиївВодоКаналу, <https://revdia.org/2020/02/26/vizit-anarhistiv-do-ofisiv-kiyivenergo-ta-kiyivvodokanalu/>

¹¹¹ Поножовщина у Львові: Анархісти заявили про напад праворадикалів, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2543836-ponozovsina-u-lvovi-anarhisti-zaavili-pro-napad-pravoradikaliv.html>

Ще однієї ліво-радикальною організацією є «Чорний стяг»,¹¹² котра також позиціонує себе як анархістська та фокусується на протидії право-радикальним рухам та правоохоронним органам. Зокрема, учасники руху активно займаються захистом політичних емігрантів-анархістів з Росії до України.¹¹³

Ісламський тероризм в Україні

Попри низький рівень внутрішньої загрози саме від ісламського фундаменталізму, Україна, як й інші члени СхП є країною, яка відповідальна за протидію міжнародному тероризмові. Попри відсутність терактів Аль-Каїди, Ісламської держави чи інших угруповань цього ряду на території України, кілька фактів свідчать про те, що країна все ж є полем діяльності ісламського тероризму. Зокрема, у Києві, 9 вересня 2020 року Службою національної безпеки був затриманий один з ватажків ІДІЛ, що сформував угруповання на території України, куди входили вихідці з Центральної Азії.¹¹⁴ Згідно зі звітом СБУ: «...Встановлено, що свого часу затриманий був заступником відомого чеченського радикального ісламіста Ахмеда Чатаєва, якого підозрюють в організації теракту в Міжнародному аеропорту Ататюрк в 2016 році. Іноземець брав участь у бойових діях на території Сирії та Іраку, займався відбором і підготовкою бойовиків, організацією терактів...». Затриманий перебував в Україні з 2018 року, та, окрім формування злочинної групи, також координував дії ІДІЛ за кордоном.¹¹⁵ Проте це є не поодиноким випадком затримання та фіксації бойовиків ІДІЛ на території України. 15 жовтня 2020 року СБУ затримала бойовика ІДІЛ поблизу Одеси,¹¹⁶ а 17 серпня того року відбулося затримання ще одного бойовика поблизу Житомира.¹¹⁷ У липні того ж року у Харкові було засуджено 2 іноземців, котрі за розслідуванням СБУ займались вербуванням до ІДІЛ осіб з Кавказу та Центральної Азії з подальшим трансфером на Близький Схід.¹¹⁸ У травні до Грузії був переданий затриманий рік тому в Україні бойовик ІДІЛ,¹¹⁹ а у березні при затриманні за нелегального пересікання кордону було виявлено, що затримана особа також є членом Ісламської Держави.¹²⁰

Тобто лише за останній рік було затримано 7 осіб, та виявлено 6 фактів присутності ісламських терористів на території України. Їхнє затримання перш за все забезпечується даними Інтерполу та перевірці нелегального пересікання кордону України. Учасники не просто перебували в Україні, а здебільшого проводили активну діяльність. Ісламська держава раніше заявляла про територіальні

¹¹² Facebook, <https://www.facebook.com/blackflagua/>

¹¹³ Facebook, <https://www.facebook.com/blackflagua/>

¹¹⁴ У Києві затримали одного з ватажків ІДІЛ, <https://ua.112.ua/golovni-novyni/u-kyievi-zatrymaly-odnoho-z-vatazhkiv-idil-549360.html>

¹¹⁵ Координував ісламістів з-під Києва: СБУ затримала одного з ватажків ІДІЛ (фото), <https://www.unian.ua/incidents/koordinuvav-islamistiv-z-pid-kiyeva-sbu-zatrimala-odnogo-z-vatazhkiv-idil-foto-novini-kiyeva-11141108.html>

¹¹⁶ СБУ спіймала в Одесі бойовика ІДІЛ, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3118127-sbu-vpijimala-v-odesi-bojovika-idil.html>

¹¹⁷ СБУ затримала у Житомирі бойовика "ІДІЛ", <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3082631-sbu-zatrimala-u-zitomiri-bojovika-idil.html>

¹¹⁸ В Україні засудили іноземців, які переправляли найманців "ІДІЛ" у Сирію та Ірак, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3055591-v-ukraini-zasudili-inozemciv-aki-perepravlali-najmanciv-idil-u-siriu-ta-irak.html>

¹¹⁹ Україна екстрадувала до Грузії члена "ІДІЛ", <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3027857-ukraina-ekstraduvala-do-gruzii-clena-idil.html>

¹²⁰ Арештований у Києві іноземець виявився членом "ІДІЛ", <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2894237-arestovaniy-u-kyievi-inozemec-viavivsa-clenom-idil.html>

претензії на землі колишнього Кримського ханства – тобто АР Крим, Херсонську, Миколаївську, Запорізьку та південь Донецької області України.¹²¹

У рядах ІДІЛ є уродженці з окупованого Криму. Проблематичними, звичайно, є заяви українських ультраправих¹²² та російських чиновників на території окупованого Криму щодо наявності серед бойовиків ІДІЛ кримських татар.¹²³ Попри сумнівну достовірність таких заяв, беззаперечним є факт поляризації та збільшення соціальної напруги через поширення такої інформації.

Інші аспекти екстремістської діяльності

Поляризація та двостороння конфронтація часто мають транскордонний характер. Прикладом є напад на українське консульство у Греції, у знак протесту за «вбивство антифашистів»¹²⁴ на території України та на підтримку так званої ДНР, котра Україною визначається як терористична організація. Із протилежного боку, Азовський рух активно співпрацює з такими ультраправими та неонацистськими рухами, як RAM, має контакти з італійським CasaPound, та іншими праворадикальними формуваннями. Вищезгаданий фестиваль Asgardrei, за інформацією Bellingcat, збирає цілу низку неонацистських представників зі всієї Європи.¹²⁵

Також важливим виміром спільної небезпеки таких організацій їх зв'язки з організованою злочинністю. За аналогією пріоритетів СхП після 2020 року, слід розглядати протидію тероризму та превенцію радикалізації у спільному розрізі із організованою злочинністю. Високий рівень корупції у Східній Європі стимулює використання ідеологічних парамілітарних формувань як силових акторів вирішення дій у власних інтересах. Прикладом тому є акції «Традиції і Порядок» проти виборчого штабу Юлії Тимошенко у 2019 році, під час президентської виборчої кампанії.¹²⁶ ТіП, як і Дмитро Корчинський, відкрито підтримували Петра Порошенка, як «менше зло», хоч Корчинський раніше проводив вишколи для проросійської прокремлівської організації «Наші» у 2005 році.¹²⁷

Праворадикальні організації на пострадянському просторі часто використовувались як центри для рекрутингу найманців до бойових конфліктів. Офіційно позиція, наприклад, УНСО щодо таких акцій полягає у «здобування досвіду будь-якими способами» і пояснюється «війною з Росією на всіх фронтах».¹²⁸ Проте в Придністровському конфлікті 93 року УНА-УНСО брала участь у ситуативному союзі з російськими та проросійськими підрозділами. Ще одним прикладом потенційної небезпеки використання екстремістських організацій є підпали телевеж Lifecell, відповідальність за котрі взяли

¹²¹ THE COMING CALIPHATE: ISIS MAPS ITS FIVE-TO-TEN YEAR MASTER PLAN, <http://sfppr.org/2014/09/fighting-for-jihad-isis-maps-its-five-to-ten-year-master-plan/>

¹²² На стороні Ісламської Держави воюють пара сотень кримських татар – Білецький, <https://ua.112.ua/suspilstvo/nastoroni-islamskoi-derzhavy-voiuut-para-soten-krymskykh-tatar-biletskyi-274945.html>

¹²³ ФСБ закидає кримським татарам зв'язки з ІДІЛ, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1967511-fsb-zakida-krimskim-tataram-zvazki-z-idil.html>

¹²⁴ За напад на посольство України в Греції взяли відповідальність анархісти, <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3941448-za-napad-na-posolstvo-ukrainy-v-hretsii-vzialy-vidpovidalnist-anarkhisty>

¹²⁵ Dispatches From Asgardrei: Ukraine's Annual Neo-Nazi Music Festival, <https://www.bellingcat.com/news/2020/01/02/dispatches-from-asgardrei-ukraines-annual-neo-nazi-music-festival/>

¹²⁶ Націоналіст Дмитро Корчинський заявив, що проголосує за Порошенка, <https://galinfo.com.ua/news/natsionalist-dmytro-korchynskyy-zayavyv-shcho-progolosuie-za-poroshenka-312274.html>

¹²⁷ «Наші», «ваші» і кремлівські політтехнологи, <https://www.radiosvoboda.org/a/932764.html>

¹²⁸ Блиск і злиденність УНА-УНСО, <https://www.radiosvoboda.org/a/893338.html>

умовні «анархісти» з організації «Боець Анархіст»¹²⁹, хоча їхня активність, чисельність та політичні позиції ніяк не взаємодіють з іншими публічними анархістськими організаціями. Подібні прикладами також є участь Азовського руху у «рейдах» проти залів ігрових автоматів. Зокрема, у Києві з 2014 по 2018 рік було проведено мінімум 16 таких «рейдів» проти нелегальних казино. Проте всі акції Азовського руху були спрямовані лише супроти офіційно зареєстрованого бізнесу «М.С.Л.», котрий начебто є російською організацією в Україні, а не проти інших мереж гральних залів.¹³⁰ Ці приклади ілюструють потенційну можливість використання атрибутів ідеологічних організацій для прикриття нелегального бізнесу, транскордонного трансферу зброї, контрабанди, тощо.

2.2. Кібертероризм та кіберзлочинність: спільні виклики для України та ЄС

Кібертероризм – новий тренд розвитку сучасних способі надання шкоди, викрадення ресурсів та розвідувальної інформації задля політичних цілей. Стосовно України, з 2013 року можна говорити мінімум про 4 масові атаки на державні установи, здебільшого через віруси, котрі блокують діяльність електронних систем, та через викрадення інформації та вимагання коштів. До прикладу:

- Кібератака на підстанцію «Північна» компанії «Укренерго» сталась вночі з суботи на неділю, 17 грудня на 18 грудня 2016 року. Внаслідок атаки стався збій в автоматичній управлінні, через що споживачі північної частини правого берегу Києва та прилеглих районів області залишились без струму. За даними Dragons, акцію проводили кібер-угруповання Electum;¹³¹
- 27 червня 2017 року почалося масове поширення нової модифікації програми Petya. Вірус використовував ті ж вразливості системи, що і раніше вірус WannaCry (наприклад, експлойт EternalBlue і бекдор DoublePulsar), а за відновлення доступу до даних вимагає відправити 300 доларів в біткоїнах. У компанії ESET заявили, що поширення шкідливої програми почалося в Україні.¹³²

Цілями для кібертероризму можуть бути будь-які системи баз даних держави та її підприємств. Загрози в цій сфері поліваріативні. Розвиток потенційних небезпек передбачити практично неможливо. Єдиним варіантом захисту є превенція будь-яких інтрузивних актів у цикл обміну інформації державного рівня. Наприклад, має бути наявною низка систем закритого циклу для виборчих протоколів, баз даних розслідувань, електронного законодавства, систем голосування суддів, впровадження рішень, обміну інформації, систем забезпечення зв'язку у силових та військових державних структурах, енергетичних системах, тощо.

Проблематичним фактором також є питання кіберзлочинності, котра за своїми інструментами практично ідентична до проблематики кібертероризму, проте передбачає інші цілі, зокрема економічні, а не політичні. В Україні, як і в країнах ЄС, практики захисту від кіберзлочинності вже

¹²⁹ Анархісти знищили дві вишки lifecell на Київщині в знак підтримки курдів, https://zaxid.net/anarhisti_znishhili_dvi_vishki_lifecell_na_kiyivshhini_v_znak_pidtrimki_siriyskih_kurdiv_video_n1492884

¹³⁰ "Нацкорпус" почав акції боротьби з лотерейним оператором "М.С.Л.", https://lb.ua/news/2017/11/06/381190_natskorpuz_nachal_aktzii_borbe.html

¹³¹ Хакери з Electum причетні до атаки на Укренерго в грудні 2016 року, <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=53619>

¹³² Кібератака вірусу Petya: що відомо, <https://cutt.ly/bk1d2nx>

наразі існують. Вони є одним з пріоритетів Східного Партнерства після 2020 року,¹³³ а також актуальним викликом у зв'язку з конфліктом на Сході України.

Найбільшою сферою кіберзлочинності в Україні є використання потужностей державних підприємств для накопичення криптовалюти – для так званого «майнінгу». За останні роки, активність такої діяльності зростала настільки, що Україна стала однією з лідерів у світі за криптовалютами. Проблемою є відсутність законодавчої бази щодо ринку криптовалют. Саме тому протидія є вибірковою, системи у відповідальності практично немає. Наслідком цієї проблеми є те, що в Україні незаконному майнінгу протидіє Служба Безпеки України, як й економічним злочинам та, що більш важливо, терористичним актам.

Активна діяльність з протидії криптовалютам провадилася у 2018 році. Саме тоді, тодішній голова Ради Національної безпеки та оборони (РНБО) Олександр Турчинов заявив про потребу формування правил діяльності майнінгу криптовалют. За словами Турчинова, подальше усунення держави від цього питання та правовий вакуум на ринку криптовалют через відсутність законодавчої та нормативної бази «створює загрози для економіки та безпеки держави. [...] Враховуючи стрімкий розвиток криптовалют у світі, держава не може ігнорувати це питання».

Того ж року, 1 грудня, СБУ та РНБО заявили про знешкодження понад 400 ферм майнінгу криптовалют. Діяльність відбувалася в центральних регіонах України, зокрема СБУ продемонстрували відео спецоперації, а вилучену техніку оцінили у 4 мільйони доларів. Головний військовий прокурор України Анатолій Матіос у 2014-2019 рр. заявив: «Сьогодні до обіду закінчено ряд обшуків в Києві, Київській області та в Черкасах, за результатами яких було припинено діяльність, пов'язана з використанням обладнання для видобутку криптовалют, частина коштів з яких через електронні гаманці «Ківі» і «Яндекс-гроші», які офіційно заборонені на території України, прямували для фінансування незаконних збройних формувань «ЛНР» і «ДНР» саме для закупівлі військового екіпірування, спорядження, зброї і боєприпасів.»¹³⁴ Це створило важливий прецедент щодо обігу криптовалюти в Україні, оскільки правил діяльності цього спектру фінансів в Україні практично не існує.

Вже наступного року мав місце прецедент, який свідчив про підвищення небезпеки майнінгу для закритих систем державних об'єктів. 10 червня 2019 року СБУ провела обшуки на Південноукраїнській Атомній електростанції, в ході яких було вилучено техніку та кабелі, що забезпечували майнінг криптовалюти завдяки потужностям АЕС. Виконувач обов'язків міністра енергетики Ольга Буславець у травні 2020 року попереджала про можливість використання потужностей АЕС для майнінгу криптовалюти.¹³⁵ Це ілюструє невизначеність та нерозробленість безпекової політики стосовно захисту державних систем зв'язку та об'єктів стратегічного значення.

Є певне нерозуміння профільними органами небезпеки втручання у закриті державні системи. Про це свідчить випадок у місті Рівному, коли місцевий департамент поліції «майнив» криптовалюту на

¹³³ Joint Communication to the European Parliament, The European Council, The Council, The European and Social Committee and the committee of the regions, Eastern Partnership policy beyond 2020. Brussels, 18.3.2020

¹³⁴ Joint Communication to the European Parliament, The European Council, The Council, The European and Social Committee and the Committee of the regions, Eastern Partnership policy beyond 2020. Brussels, 18.3.2020

¹³⁵ "Майнінг" на українських АЕС - Буславець підтвердила ідею <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52646750>

службовій техніці. Іронічним є те, що саме департаменти нових структур поліції, котрі були серед виконаних проектів цілей Східного Партнерства та Угоди про Асоціацію щодо створення органів протидії кіберзлочинності, застосували такі практики. Втім, саме Національна Поліція наразі найбільш активно протидіє майнінговим компаніям як нелегальному бізнесу та використанню електроенергії через нелегальні підключення.¹³⁶

Проте проблемність тут також полягає у застосування СБУ як фактично паралельного органа розслідувань щодо економічних злочинів. СБУ переслідує не лише потенційних акторів, що спонсорують тероризм, але й також має повноваження щодо проведення розслідувань економічних злочинів. Так, у 2017 році, ще до ідентифікації майнінгу як проблеми спонсорування тероризму, СБУ відкрила кримінальне впровадження щодо міжнародного конвертаційного центру у Кропивницькому, котрому інкримінували ухил від сплати податків з більш ніж 200 млн грн.¹³⁷

Протидія кіберзлочинності та організованій злочинності: практики ЄС та країн СхП

Політика ЄС щодо кібербезпеки

Впровадження кібербезпеки є одним з ключових пріоритетів Східного партнерства після 2020 року, а також було одним із пунктів «Цілей Східного Партнерства 2020» та елементом Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Подібні цілі також були зафіксовані у аналогічних програмних документах для Грузії та Молдови.

Ціллю впровадження співпраці між країнами Східного Партнерства та Європейським Союзом у секторі кібербезпеки має бути створення більш організованих та розроблених систем, інституцій та механізмів реагування ЄС та СхП щодо кібербезпеки. Більшість з даних аспектів важливі саме у контексті Рекомендацій Європейської Комісії щодо координованої відповіді стосовно високих кібербезпекових випадків та криз.¹³⁸ У рекомендації, що лежить в основі європейської системи протидії кіберзагрозам, включено низку цілісних документів, механізмів та організацій, серед котрих варто виділити ті, котрі актуальні та можливі до поступового залучення учасників Східного Партнерства:

Європейське глобальне навігаційне супутникова система Агентство (Європейське GNSS агентство , GSA , раніше Європейський GNSS наглядова органу) є агентством в Європейському союзі (ЄС), яке прагне забезпечити, щоб основні суспільні інтереси були належним чином захищені і представлені в зв'язку з супутниковими навігаційними програмами об'єднання: Galileo та Європейська геостационарна служба навігаційного накладання (EGNOS). Метою першої є надання сучасної європейської альтернативи усталеній американській системі GPS.¹³⁹

¹³⁶Киберполиция поймала под Киевом майнеров криптовалют, которые похитили электроэнергию на 500 тыс. грн. Им грозит до трех лет лишения свободы, <https://itc.ua/news/kiberpolicziya-pojmala-pod-kievom-majnerov-kriptoalyut-kotorye-pohitili-elektroenergii-na-500-tys-grn-im-grozit-do-treh-let-lisheniya-svobody/>

¹³⁷ В Кропивницком накрыли очередных майнеров биткоинов, которые отмыли 200 миллионов гривен, <https://strana.ua/news/86616-v-kropivnitskom-sbu-zaderzhala-ocherednykh-majnerov-bitkoina.html>

¹³⁸Commission Recommendation (EU) 2017/1584 of 13 September 2017 on coordinated response to large-scale cybersecurity incidents and crises, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2017/1584/oj>

¹³⁹ The European GNSS Agency: Linking space to user needs, <https://www.gsa.europa.eu/gsa/about-gsa>

Мережа команд реагування на випадки комп'ютерної безпеки (CSIRT) - Директива була прийнята 6 липня 2016 року і являє собою перший загальноєвропейський набір правил щодо кібербезпеки. Метою Директиви є досягнення високого загального рівня безпеки мережевих та інформаційних систем в межах ЄС за рахунок вдосконалення можливостей кібербезпеки на національному рівні, посилення співпраці та управління ризиками на рівні ЄС, зобов'язань щодо повідомлення про аварії для операторів основних послуг та постачальників цифрових послуг. Директива про СНД є важливою віхою на шляху формування стійкості до кібербезпеки на європейському рівні і набула чинності в серпні 2016 року. Директива про СНД у статті 12 зобов'язує Мережу CSIRTs «сприяти розвитку довіри та довіри між державами-членами та сприяти швидкому розвитку та ефективному оперативному співробітництву».¹⁴⁰

Агентство Європейського Союзу з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) є центром експертизи з питань кібербезпеки в Європі. ENISA допомагає ЄС та країнам-членам бути краще підготовленими до запобігання, виявлення та реагування на проблеми інформаційної безпеки. ENISA регулює двома регуляторними актами Європейської Комісії та Європейського Парламенту, які були прийняті до 10 травня 2004 року та 21 травня 2013 року.¹⁴¹

Європейський центр з кіберзлочинності (ЄКП) був створений Європолом у 2013 році, щоб посилити реакцію правоохоронних органів на кіберзлочинність в ЄС і тим самим допомогти захистити європейських громадян, бізнес та уряди від Інтернет-злочинів. З моменту свого заснування ЄКП зробив значний внесок у боротьбу з кіберзлочинністю і брав участь у десятках гучних операцій та сотнях розгортань оперативної підтримки на місцях, що призвело до сотень арештів. ЕСС проаналізував сотні тисяч файлів, переважна більшість яких виявилася шкідливими.¹⁴²

Центр аналізу розвідувальної інформації ЄС (INTCEN) є розвідувальним органом Служби зовнішніх дій ЄС (EEAS)¹⁴³ під керівництвом Високого представника ЄС. Це структура Союзу, яка об'єднує розвідників спецслужб країн ЄС для спільної координації дій та протидії кіберзагрозам за допомогою збору та обміну інформацією.¹⁴⁴

Військове Управління розвідки ЄС (EUMS INT) є джерелом військової експертизи в рамках Європейської служби зовнішніх дій (EEAS). Роль EUMS INT полягає у забезпеченні раннього попередження, оцінки ситуації, стратегічного планування, комунікаційних та інформаційних систем, розробки концепції, навчання та освіти та підтримки партнерських відносин.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2016.194.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2016:194:TOC

¹⁴¹ Regulation (EU) #526/2013 of The European Parliament and the Council of 21 May 2013 concerning the European Union Agency for Network and Information Security (ENISA) and repealing Regulation (EC) No 460/2004, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:JOL_2013_165_R_0041_01&qid=1397226946093&from=EN

¹⁴² Communication from the Commission to the Council and European Parliament. Tackling Crime in our Digital Age: Establishing a European Cybercrime Centre, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012DC0140&from=LV>

¹⁴³ Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No 526/2013 (Cybersecurity Act) (Text with EEA relevance), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0881&qid=1605403889285>

¹⁴⁴ Joint Communication to the European Parliament, The European Council and the Council. Increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018JC0016&qid=1605403889285>

¹⁴⁵ Military Staff of the European Union (EUMS), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:r00006>

Команда комп'ютерного реагування на надзвичайні ситуації для установ ЄС (CERT-EU) є постійною групою швидкого реагування для різних установ та органів ЄС. Команда складається з експертів із IT-безпеки з Європейської комісії, Генерального секретаріату Ради, Європейського парламенту, Комітету регіонів, а також Економічного та соціального комітету. Вона тісно співпрацює з іншими CERT в країнах-членах та за їх межами, а також зі спеціалізованими компаніями з IT-безпеки.¹⁴⁶

Також Європейська комісія активно налагоджує механізми протидії кіберзагрозам на національному рівні країн-членів ЄС через Connecting Europe Facility (CEF) та механізми взаємодії, відомі як Cybersecurity Digital Service Infrastructure (CSIRT), і розробляє механізм Core Service Platform Cooperation.¹⁴⁷ Єврокомісія – через конкурсні пропозиції щодо присудження грантів у рамках CEF – співфінансує CSIRT у державах-членах з метою покращення їхньої операційної спроможності на національному рівні.

Ще одним важливим сегментом кібербезпекової політики ЄС є співпраця із приватним сектором у рамках напрацювання навчальних програм про протидію кіберзагрозам бізнесу ЄС. Це теж проводиться у рамках Угоди про Асоціацію України та ЄС, а також у рамках аналогічних угод із Грузією та Молдовою, і передбачає підвищення інтегрованості економік через залученість бізнесу країн до спільних протидій кіберзагрозам. З цією метою з 2010 року ENISA організовує регулярні загальноєвропейські навчання з попередження кібер-інцидентів – «Cyber Europe».

Співпраця у рамках Східного Партнерства у сфері кібербезпеки

Як у рамках Угоди про Асоціацію, так і в рамках діяльності моніторингу громадянського суспільства з виконання цілей Східного партнерства до 2020 року, низка завдань стосувалася кібербезпеки. У звіті НУО «Громадська синергія» з 2018 р. під назвою «Порівняльний аналіз «20 очікуваних досягнень Східного партнерства до 2020 р.» з положеннями Угоди про асоціацію: якою є додана вартість для відносин Україна-ЄС» йдеться зокрема і про безпековий сегмент. Варто виділити наступні пункти:¹⁴⁸

- В усьому регіоні схвалено Стратегії або Плани дій щодо вирішення проблем із кіберзлочинністю. Створено повноцінні діючі підрозділи по боротьбі з кіберзлочинністю в органах правопорядку;
- Повністю імплементована Будапештська конвенція, особливо у форматі процедурного законодавства для проведення розслідувань у країнах, співробітництва між державним та приватним секторами і міжнародного співробітництва;
- Посилений захист критичної інфраструктури. В усіх країнах-партнерах діють повністю дієздатні групи CERT, пов'язані з групами CERT в ЄС. Введені в дію в усіх країнах-партнерах дієздатні національні стратегії з кібербезпеки, основані на кращих практиках і рекомендаціях ЄС;

¹⁴⁶ CERT-EU, <https://www.cybersecurityintelligence.com/cert-eu-1925.html>

¹⁴⁷ Commission Recommendation (EU) 2017/1584 of 13 September 2017 on coordinated response to large-scale cybersecurity incidents and crises, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2017/1584/oj>

¹⁴⁸ Порівняльний аналіз «20 очікуваних досягнень Східного партнерства до 2020 р.» з положеннями Угоди про асоціацію: якою є додана вартість для відносин Україна-ЄС?, https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Web_ua_AAЕap-deliverables_civic_synergy_ua_2018.pdf

- Розвинуте державно-приватне співробітництво та міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки;
- Цілі щодо групи CERT та стратегії кібербезпеки не згадуються ні в УА, ні в ПДА, оскільки вони є досить деталізованими завданнями та вже виконані в Україні. Ціль «Розвинуте співробітництво між державним та приватним секторами та міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки»;
- Посилена здатність відповідати на регіональні хімічні, біологічні, радіобіологічні і ядерні інциденти, у поєднанні з іншими загрозами, пов'язаними з кібербезпекою, протидією тероризму і управлінням кордонами;

Враховуючи результативність імплементації результатів цілей Східного Партнерства до 2020 року, варто відзначити водночас лише часткову залученість до роботи низки релевантних інститутів, механізмів та систем протидії, котрі передбачені в ЄС. Також варто зауважити низький рівень прямого опису механізмів взаємодії з ЄС і не прописане співробітництво у сфері обміну даними розвідки (зокрема з INYCEN), як і співробітництво з CSIRTs, ENISA, GNSS. Водночас включено співпрацю в рамках мережі CERT, що є широким механізмом, який включає й інші згадані елементи системи кібербезпеки ЄС. Проте для посилення такої співпраці та продовження інтеграційного вектору для спільного безпекового поля необхідним є збільшення кооперації та залучення інститутів, фахівців та представників України й до інших вище згаданих елементів безпекової системи.

Аспекти протидії радикалізації та тероризму ЄС та у рамках СхП

Як і в питаннях з кібербезпеки, протидія тероризму та радикалізація номінально згадуються у Цілях Східного Партнерства до 2020-го року та в Угоді про асоціацію. Згаданий вище звіт «Порівняльний аналіз «20 очікуваних досягнень Східного партнерства до 2020 р.» з положеннями Угоди про асоціацію: якою є додана вартість для відносин Україна-ЄС» констатує:

- Діють ефективні інструменти фінансових розслідувань, зокрема: централізовані реєстри банківських рахунків; посилені відділи фінансової розвідки і розслідування.
- Державні реєстри бенефіціарних власників юридичних осіб та юридичних структур, розроблені принаймні трьома країнами СхП.
- У Спільному робочому документі, на відміну від УА, не зауважено на боротьбі з тероризмом та нелегальною міграцією як окремих напрямкам співпраці, вони згадуються лише у контексті нейтралізації РХБЯ-ризиків.
- Посилена здатність відповідати на регіональні хімічні, біологічні, радіобіологічні і ядерні інциденти, у поєднанні з іншими загрозами, пов'язаними з кібербезпекою, протидією тероризму і управлінням кордонами.¹⁴⁹

Серед цілей СхП після 2020 року зазначено протидію тероризму та превенцію радикалізації. Але на відміну від цілей щодо боротьби з кіберзагрозами, ці пункти поки не достатньо розвинуті та

¹⁴⁹ Порівняльний аналіз «20 очікуваних досягнень Східного партнерства до 2020 р.» з положеннями Угоди про асоціацію: якою є додана вартість для відносин Україна-ЄС?, https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Web_ua_AAЕap-deliverables_civic_synergy_ua_2018.pdf

стосуються лише окремих питань з фінансової безпеки та протидії фінансовому тероризму, шляхів превенції його спонсорування, транскордонного співробітництва щодо зменшення кількості нелегального обігу зброї. На сьогодні практично немає чітких положень щодо взаємодії різних органів протидії тероризму в інституційній чи юридичній площині.

Превенція радикалізації наразі лише стосується реабілітації та кооптації конкретних індивідів, зменшення соціальної напруги шляхом покращення соціо-економічних умов. Практично відсутні вивчення та застосування інших механізмів щодо протидії легітимації насильства, а також щодо превенції зростання радикальних угруповань та потенційно екстремістських формувань. Відсутня також і науково-дослідницька взаємодія між країнами СхП та ЄС, так само як і немає чіткої рамкової протидії таким загрозам всередині України, Грузії та Молдови. Частково перспективним полем для цього можна назвати підписаний у грудні 2018 року Меморандум щодо співпраці між Україною, Молдовою та Грузією у рамках профільних інститутів реінтеграційної політики щодо непідконтрольних територій.¹⁵⁰ Проте превенція радикалізації та протидія тероризму є лише одним, і побічним аспектом розвитку реінтеграційної політики. В країнах СхП методи превенції тероризму залишаються невивченими, не імплементованими та не адаптованими відповідно до сьогоднішніх реалій – які, як показано вище, передбачають помітні ризики з боку радикальних політичних груп, передовсім ультраправих.

Серед важливих аспектів, котрі потребують подальшого дослідження та впровадження, варто особливо відзначити нову Безпекову стратегію ЄС, що була затверджена 24 липня 2020 року.¹⁵¹ Важливим елементом цього документа є згадка про превенцію міжнародного тероризму у новому для нормативних актів ключі, а саме про протидію ультраправому тероризму. У Стратегії прямо згадуються два послідовних терористичних акти в містечку Крайчестер у Новій Зеландії, де ультраправий екстреміст Brenton Tarrant відкрив стрільбу в мечетях міста, проводячи онлайн трансляцію, та вбив 49 людей.¹⁵²

Один з розділів Стратегії чітко стосується саме превенції радикалізації та протидії тероризму. Окрім загальних цілісних аспектів протидії в рамках ціннісного нарративу, в публікації чітко визначається низка механізмів, котрі є фундаментом траєкторії розвитку антитерористичної та дерадикалізаційної політики ЄС. Елементи, вказані у документі, теж важливі для країн Східного Партнерства та України зокрема. Серед таких варто відзначити наступні:

- **Мережа обізнаності про радикалізацію (Radicalization Awareness Network (RAN))** є парасольковим об'єднанням тематичних робочих груп, в рамках якого практикуючі фронтові спеціалісти діляться між собою своїми великими знаннями, досвідом та підходами з перших рук та рецензують роботу одне одного. RAN також видає серію публікацій, якими обмінюються в мережі, висвітлюють отримані уроки, ідеї та рекомендації із засідань Робочої

¹⁵⁰ Ukrinform.Ukraine, Gruzija i Moldova podpisali Memorandum o reintegratsii territorij, <https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/2604651-ukraina-gruzija-i-moldova-podpisali-memorandum-o-reintegracii-territorij.html>

¹⁵¹ Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, The Council, The European Economic and Social Committee of the regions on the EU Security Union Strategy, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596452256370&uri=CELEX:52020DC0605>

¹⁵² Christchurch shootings: Terrorist attack at mosques, <https://www.stuff.co.nz/national/111313938/live-terror-attack-video-christchurch-mosque-shooting-muslims-new-zealand>

групи, а також закріплюють знання та досвід РАН. Крім того, мережа надає рекомендації щодо політики Повідомлення Європейської Комісії щодо запобігання радикалізації до тероризму та насильницького екстремізму, а також Європейської програми безпеки та політичної бази для політики запобігання ЄС.¹⁵³

- **Альянс європейських міст проти насильницького екстремізму (Alliance of European Cities against Violent Extremism)** був створений в 2015 році і відповідає Плану дій Ради Європи щодо боротьби з насильницьким екстремізмом та радикалізацією, що призводить до тероризму. Він забезпечує європейський форум для обміну досвідом та інформацією про перспективні практики та навчальні програми, а також раніше підготував декларації Орхуса, Роттердама та Барселони.¹⁵⁴
- **Спільний план антитерористичних дій для Західних Балкан (The Joint Action Plan on Counter-Terrorism for the Western Balkans)** є покровою програмою реалізації політики дерадикалізації та забезпечення миру в колишніх югославських республіках та Албанії. Він був підписаний у жовтні 2018 року. Це демонстрація спроможності та досвіду ЄС регулювати та забезпечувати захист від радикалізації та тероризму.¹⁵⁵
- **Експертна група вищого рівня з радикалізації при Європейській комісії (High-Level Commission Expert Group on Radicalization)** - це коло спеціалістів для консультацій з питань політики дерадикалізації. Група визначає свою задачу як: „(а) консультивати щодо того, як поліпшити співпрацю та співпрацю між різними зацікавленими сторонами, зокрема, з державами-членами з питань, пов'язаних із запобіганням та протидією радикалізації, що призводить до насильницького екстремізму та тероризму; (b) консультивати та допомагати Комісії у подальшому розвитку політики Союзу, спрямованої на запобігання та протидію радикалізації, що веде до насильницького екстремізму та тероризму, в тому числі шляхом вироблення набору принципів та рекомендацій щодо здійснення цілеспрямованих та ефективних заходів щодо запобігання та протидії радикалізації як на Союзі, так і на національному рівні, що включає більш цілеспрямоване використання програм фінансування Союзу; (c) «консультивати та допомагати Комісії у вивченні варіантів майбутніх більш структурованих механізмів співпраці на рівні Союзу в галузі запобігання та протидії радикалізації, що призводить до насильницького екстремізму та тероризму, спираючись на існуючі підходи».¹⁵⁶

Важливим елементом дерадикалізаційної політики ЄС є кооперація з ОБСЄ, відповідність принципам ООН. Ці елементи також є частиною потенціалу спільних можливостей співпраці ЄС та

¹⁵³ About RAN, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran_en

¹⁵⁴ Alliance of European cities against violent extremism, <https://www.coe.int/en/web/congress/alliance-of-european-cities-against-violent-extremism>

¹⁵⁵ Signature of the Joint Action Plan on Counter-Terrorism for the Western Balkans, https://ec.europa.eu/home-affairs/news/signature-joint-action-plan-counter-terrorism-western-balkans_en

¹⁵⁶ Enhancing efforts to prevent and counter radicalisation leading to violent extremism and terrorism and to improve coordination and cooperation between all relevant stakeholders, <https://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupDetail&groupID=3552>

Східного Партнерства, особливо у сфері **Роззброєння, демобілізація та реінтеграції (DDR)**. Наприклад, підтримка процесів медіації включає три види діяльності, які можна проводити до, під час та після процесу медіації: (а) підтримка медіації: залучення експертів, підготовка проектів надання угод та консультації щодо переговорів; (б) аналіз: картографування збройних груп та визначення точок входу для програмної участі; (с) розбудова спроможності: зміцнення здатності сторін конструктивно працювати над домовленістю.¹⁵⁷

Також у Безпековій Стратегії ЄС згадується роль реінтеграційної та реабілітаційної політики як елемент протидії тероризму та радикалізації. Це також важливо для країн Східного Партнерства, де проблема військових конфліктів та непідконтрольних територій актуальна для більшості членів програми.

2.3.Український сектор протидії тероризму та радикалізації

В Україні практично відсутні інститути щодо превенції радикалізації. Згадки щодо протидії радикалізації проходять часто лише через рамку співпраці з ЄС та НАТО, а також через прийняття рамкових положень євроінтеграційного процесу, зокрема й щодо Східного Партнерства. Дещо краща ситуація у політиці щодо протидії тероризму, оскільки цей напрямок пов'язан з конфліктом на Сході України, а саме потребою визнання квазі-режимів «Л/ДНР» як терористичних організацій, що й було зроблено Верховною Радою 27 січня 2015 року.¹⁵⁸ Проте цілісної української парадигми щодо політики дерадикалізації не існує.

Україна перебувала на 24 місце у світі щодо рівня загрози тероризму у 2019 році.¹⁵⁹ За даними глобального індексу миру, Україна має 2.9 з 5 балів небезпеки; для порівняння, Молдова має 1.9 бала, Грузія – 2.1 бала, Німеччина – 1.49 бала.¹⁶⁰ Україна має окремий Антитерористичний центр при Службі Безпеки України, що був сформований ще у 1998 році.¹⁶¹ Проте як повноцінна інституційна одиниця системної протидії тероризму цей центр сформувався лише 18 лютого 2018 року.¹⁶² Серед релевантних юридичних актів України варто відзначити Указ Президента України від 5 березня 2019 року «Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні»,¹⁶³ Закон України «Про боротьбу з тероризмом», положення «Про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України».

Проте більшість документів практично не відповідають реальним трендам загрози тероризму та радикалізації, фокусуючись на протидії певним терактам, а не боротьбу проти тероризму як такого.

¹⁵⁷ Disarmament, Demobilization and Reintegration, <https://peacekeeping.un.org/en/disarmament-demobilization-and-reintegration>

¹⁵⁸ Верховна Рада України визнала «ДНР» і «ЛНР» терористичними організаціями, а Росію – агресором, <https://france.mfa.gov.ua/news/32454-verkhovna-rada-ukrajini-viznala-dnr-i-lnr-teroristichnimi-organizacijami-a-rosiju-agresorom>

¹⁵⁹ Україна посідає 24-е місце за рівнем наслідків тероризму – Global Terrorism Index, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-global-terrorism-index/30282481.html>

¹⁶⁰ Vision of Humanity, <https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>

¹⁶¹ Антитерористичний центр при СБУ, <https://ssu.gov.ua/antiterorystychnyi-tsentr-pry-ssu>

¹⁶² Антитерористичний центр при СБУ, <https://ssu.gov.ua/antiterorystychnyi-tsentr-pry-ssu>

¹⁶³ Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#n12>

Мотивація в першу чергу протидіяти терактам у зв'язку з війною у Східній Україні є очевидною та логічною. Проте вже згаданий приклад теракту в Луцьку в липні 2020 року, або ж вбивство двох людей та поранення ще десятка у Кривому Розі 9 листопада 2020 року, вказують на проблеми з екстремізмом поза територією конфлікту на Донбасі. Поки що в Україні відсутня інфраструктура протидії ідеям, що легітимізували б тероризм, як відсутні й інші дерадикалізаційні механізми, спрямовані на превенцію тероризму.

Наразі війна на сході України є ключовим фактором щодо потенціалу безпекових загроз для України; частково схожа ситуація існує у Грузії та Молдові. Тем не менш, жодна з країн СхП не має власної стратегії протидії радикалізації та тероризму, фокусуючись на міжнародних практиках обміну інформацією та фізичного усунення потенційної загрози. Це не є особливістю регіону. Значна частка країн ЄС також не мають власних напрацьованих механізмів протидії тероризму та радикалізації на рівні стратегічних документів. Серед інших факторів, причиною цій лакуни є низький рівень дослідження можливостей протидії радикалізації та превенції потенційних терористичних загроз. Наразі у більшості країн є механізми лише щодо протидії вже відомим загрозам, тоді як стратегії та механізми протидії потенційним радикалізаційним та екстреміським загрозам залишаються практично не дослідженими.

Сьогодні найбільш важливим актором в Україні у протидії тероризму залишається Антитерористичний центр СБУ. В рамках дослідження ІЕАС провів класифікацію типів заходів, котрі проводив Антитерористичний центр при СБУ. Джерелом інформації були відкриті дані СБУ та звіти щодо діяльності Центру за останні п'ять років.¹⁶⁴ З 2015 року, Центр провів понад 183 заходи, серед котрих більшість – це навчання підрозділів СБУ щодо захоплення та протидії терактам. Також проводились конференції, круглі столи, тощо.

На жаль, ні детальна інформація, ні дані щодо механізмів, котрі використовує СБУ у своїй антитерористичної діяльності, не є офіційно розголошеними. СБУ виправдовує майже повну секретність своєї антитерористичної діяльності діючим законодавством. Ця ситуація не дозволяє зовнішнім аналітикам повністю зрозуміти модель дії СБУ стосовно терористичних загроз, а також потенціал аналітичних спроможностей Центра. Також Центр не надає аналітичних матеріалів щодо оцінки ситуації в регіонах країни, не дає коментарів щодо минулих інцидентів та фактично не залучає науково-дослідницькі інститути України чи ЄС у рамках своїх навчальних та аналітичних заходів (за рідкісними винятками).

¹⁶⁴ Антитерористичний центр при СБУ, <https://ssu.gov.ua/antiterorystychnyi-tsentr-pri-ssu>

Класифікація заходів Антитерористичного центру СБУ у 2015-2020 рр.

Антитерористичний центр СБУ не враховує загрози міжнародного тероризму, не має структурних аналітичних департаментів відкритого типу. Проблематичним є й вищезгаданий брак аналітичних публікацій Центру, а також відсутність науково-дослідницького відділу, що міг би брати участь у академічному та міжнародному співробітництві. Серед рамкових цілей Центру пріоритетним є протидія діяльності «ЛНР» та «ДНР». Проте, відповідно до міжнародних та європейських стандартів, Центр також мав би враховувати можливі потенційні ризики радикалізації та тероризму на решті територій країни.

Офіційно опубліковані зонування країни щодо терористичної загрози. Проте ні аналітичної парадигми, ні підстав, ні опису, за якою методологію чи за яким принципом проводилась оцінка ризиків регіонів, немає. Також відсутня база даних потенційно небезпечних організацій, котрі використовують насилля у політичних цілях. Попри наявність окремих програм СБУ щодо реабілітації та реінтеграції учасників так званих «ЛНР» та «ДНР», їхнє підпорядкування не належить до повноважень Антитерористичного центру. Таким чином, Антитерористичний центр СБУ зараз є лиш

силовою структурою прямої дії, котра не має у своєму розпорядженні механізмів превенції екстремізму.

Реінтеграційна політика як один з ключових сегментів протидії тероризму та превенції радикалізації

Більшість країн-членів програми Східного партнерства втягуються в територіальні конфлікти того чи іншого роду. Зокрема це питання для України, Грузії та Молдови, на суверенних територіях яких існують невизнані квазідержави. Ризик ескалації конфліктів, а також фактична відсутність національного уряду на неконтрольованих територіях породжують різноманітні гуманітарні, соціальні та економічні проблеми. Серед них – реінтеграція людей, які постраждали від конфлікту, і міжнародні та конституційні права яких має забезпечувати держава. За останніми даними, у Грузії понад 280 000 внутрішньо переміщених осіб,¹⁶⁵ у Молдові більш як 130 000,¹⁶⁶ а в Україні майже 1.5 мільйони.¹⁶⁷

Учасники програми «Східне Партнерство» також мають зони конфліктів і стикаються з особливими проблемами для своєї загальної безпеки. «Цей заклик особливо сильний з боку трьох асоційованих країн. Слід продовжувати співпрацю щодо запобігання, готовності та реагування на катастрофи».¹⁶⁸ Незважаючи на подібність проблем у соціальній, економічній та політичній сферах, досі не існує систематичного порівняльного дослідження стратегій політики безпеки в Молдові, Грузії та Україні в рамках Східного партнерства. Вплив та роль ЄС у цій галузі ще не враховані. Також не існує всебічного вивчення практики реінтеграції в рамках Східного партнерства.

Останнє питання, тобто виклик національної інтеграції, набув особливої актуальності в Україні в 2014 році, після Революції гідності, анексії Криму та початку конфлікту на Донбасі. Дві останні події спричинили масовий переїзд громадян до інших регіонів. Ці переміщення населення самі по собі є складними для будь-якої країни. Вони ще більш важкі для України, оскільки вона неоднорідна з точки зору культури, мови та економічного розвитку в різних її регіонах. З великою площею (понад 603 000 км²), застарілою інфраструктурою та відсутністю політики інтеграції, війна не лише спричинила економічний спад, але й посилила радикалізацію в суспільстві.

Втрата контролю над територіями на сході та півдні країни підняла багато соціальних, економічних та політичних питань, пов'язаних з біженцями з окупованих районів. Для їх вирішення у 2016 році

¹⁶⁵ Ministry of Internally Displaced Persons from the Occupied Territories, Labour, Health and Social Affairs of Georgia. Statistics, <https://www.moh.gov.ge/uploads/files/2019/Failebi/27.03.2019-51.pdf>

¹⁶⁶ Profile of Internal displacement: Republic of Moldova. Compilation of the information available in the Global IDP Database of the Norwegian Refugee Council, <https://www.refworld.org/pdfid/4059b0d94.pdf>

¹⁶⁷ Ministry of Temporarily Occupied Territories and IDPs. NUMBER OF REGISTERED IDPS AS OF APRIL 13, 2020 https://mtot.gov.ua/en/kilkist-zareestrovanih-vpo-stanom-na-13-kvitnja-2020-r_2289161300065911930

¹⁶⁸ Joint Communication to the European Parliament, The European Council, The Council of Europe, The European and Social Committee and the Committee of the regions, Eastern Partnership policy beyond 2020. Brussels, 18.3.2020

було створено спеціальне Міністерство внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій (МТОТ).¹⁶⁹ В даний час це міністерство відповідає за понад 67 різних типів завдань.¹⁷⁰

- аналіз та розробка положень щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб;
- Розробка та реалізація гуманітарних місій та проектів;
- Моніторинг дотримання міжнародного гуманітарного права щодо ВПО;
- Збір та систематизація інформації про порушення прав людини;
- Відновлення та розвиток миру, зменшення ризику та запобігання відновленню збройних конфліктів;
- Стратегічне планування соціально-економічного, інфраструктурного, гуманітарного та культурного оновлення за межами контрольованих територій (транспорт, енергетичні ресурси, соціальна політика);
- Реалізація державної інформаційної політики з використанням інтерактивних практик;
- Організація та забезпечення наукових досліджень у вищезазначених галузях;
- Адаптація національного законодавства до законодавства ЄС з питань, що належать до його компетенції;
- Впровадження у національне законодавство положень міжнародних угод, учасником яких є Україна
- Подання пропозицій щодо розвитку міжнародного співробітництва та укладення міжнародних договорів України.

Спільне та відмінне у політиках реінтеграції Молдови, Грузії та України

Інституційні можливості та повноваження органів політики реінтеграції у країнах Східного партнерства, асоційованих з ЄС, різняться. Ця різниця є наслідком різних періодів формування та реагування на конфлікти, а також пов'язана з різними масштабами і ресурсами країн. Діяльність відповідних органів часто спрямована на здійснення низки заходів, пов'язаних з подоланням різних наслідків конфлікту. Їхня політика, так чи інакше, спрямована на адаптацію можливостей громадян для подальшої їх реінтеграції в суспільство. Іноді проблемою є підтримка унікального профілю відповідного апарату реінтеграції, його адекватне представництво на найвищому рівні виконавчої влади та його інституційне відокремлення від інших залучених департаментів безпеки, економіки та соціальної політики, які тісно співпрацюють в процесі інтеграції. Незважаючи на великі розбіжності в цих відносинах, політика реінтеграції залишається однозначно актуальною темою у всіх трьох

¹⁶⁹ Кабінет Міністрів України. Постанова від 8 червня 2016 р. № 376 «Деякі питання Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text>

¹⁷⁰ Кабінет Міністрів України. Постанова від 8 червня 2016 р. № 376 «Деякі питання Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text>

країнах Східного партнерства, що мають Угоди про асоціацію з ЄС. Модифікація цієї політики повинна призвести до підвищення ефективності.

Ми перевірили профілі відповідальних міністерств у трьох країнах та визначили ті аспекти, які були виділені як найбільш подібні та відповідні. Основна увага приділялася політичним повноваженням *de jure*, а також їх співпраці на міжнародному рівні та з іншими державними установами. Є 11 питань політики, які є спільними принаймні для двох з трьох країн, які ми вивчали, тобто Грузії,¹⁷¹ України,¹⁷² та Молдови.¹⁷³

Таблиця 1 Спільні елементи політики реінтеграції в трьох країнах СхП, що мають Угоди про асоціацію з ЄС

Елементи політики реінтеграції	Україна	Молдова	Грузія
Адаптація законодавства	+	+	+
Підготовка міжнародних договорів	+	+	+
Моніторинг та імплементація гуманітарного права	+	+	+
Моніторинг та захист прав людини	+	+	+
Моніторинг внутрішньо-переміщених осіб	+	+	+
Соціальний захист	+	+	+
Дизайн інфраструктури та плани реабілітації	+	+	+
Інформаційна політика	+	+	-
Зменшення ризиків конфлікту	+	+	-
Дослідження	+	+	+
Імплементація заходів з реабілітації та законодавчих ініціатив	+	+	+

Спільним для всіх трьох країн-учасниць є те, що відповідальні міністерства беруть участь у розробці нормативно-правових актів, моніторингу ВПО, захисті прав людини на неконтрольованих територіях, забезпеченні прав людини ВПО, а також в інших конституційних та соціальних захистах права громадян, які постраждали від конфлікту. Також важливим є сегмент досліджень, який

¹⁷¹ Ministry of Internally Displaced Persons from the Occupied Territories, Labour, Health and Social Affairs of Georgia. Internally displaced persons's issues, <https://www.moh.gov.ge/en/701/>

¹⁷² Kabinet Ministriv Ukrainy. Postanova vid 8 chervnya 2016 r. № 376 «Deyaki pytannya Ministerstva z pytan' reintehratsiyi tymchasovo okupovanykh terytoriy», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text>

¹⁷³ Government of Republic of Moldova. DEPUTY PRIME MINISTER FOR REINTEGRATION. Function of bureau for reintegrtaion. <https://gov.md/ru/advanced-page-type/biroul-politici-de-reintegrare>; Government of Republic of Moldova. DEPUTY PRIME MINISTER FOR REINTEGRATION. Working Groups, <https://gov.md/ru/advanced-page-type/working-groups>

займається, головним чином, розробкою рекомендацій, які базуються на результатах моніторингу. Однак у всіх країнах існують різноманітні проекти різного масштабу, спрямовані на відновлення інфраструктури регіонів, що постраждали від конфлікту.

Державні органи України та Молдови мають схожі повноваження інформувати громадськість, засоби масової інформації та широке населення про діяльність відповідних урядових органів та поточний стан справ, а також протидіяти дезінформації та формуванню, представляти позицію, кроки та рішення країни щодо їхньої політики. Для цих самих країн першочерговим є зниження ризику повторення або каталізації збройних конфліктів. Обидві країни використовують спеціалізовані структури для міжнародної співпраці. Хоча Грузія не має настільки чітко визначеної політики, вона також фактично проводить її. У травні 2018 року було підписано першу угоду про співпрацю між спеціалізованими установами України та Грузії¹⁷⁴ та між Україною та Молдовою.¹⁷⁵ Також всі три країни підписали угоду про створення спільної платформи для реінтеграції територій та протидії Російській Федерації.¹⁷⁶

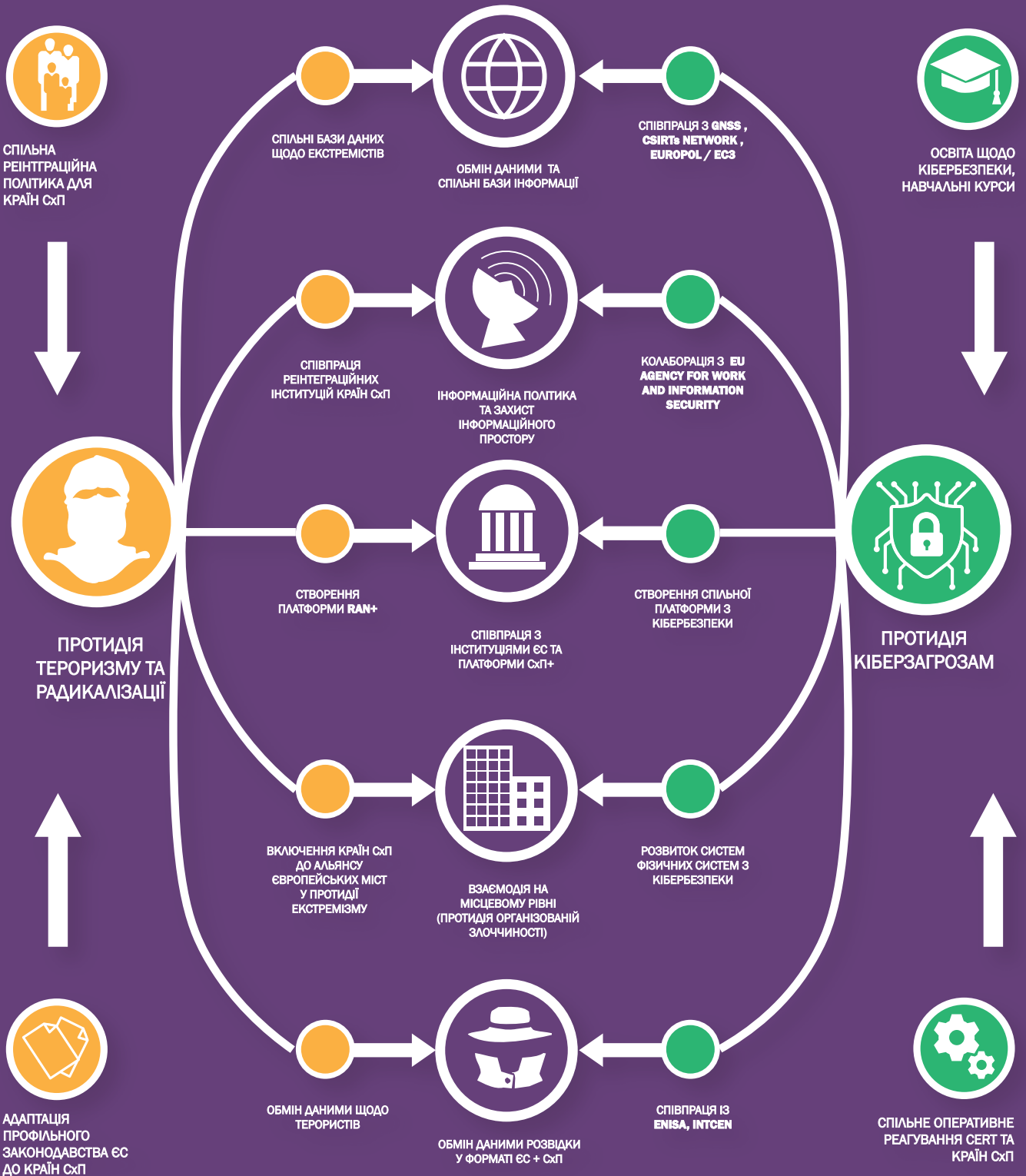
¹⁷⁴ Україна та Грузія посилять свою спроможність у питанні протидії РФ у невійськовій сфері, <https://mtot.gov.ua/ukrayina-ta-gruziya-posylyat-svoyu-spromozhnist-v-pytanni-protidyiyi-rf-u-nevijskovij-sferi>

¹⁷⁵ МТОТ: Україна і Молдова об'єднують зусилля для протидії гібридним методам ведення конфліктів Російської Федерації, <https://eu-ua.org/novyny/mtot-ukrayina-i-moldova-obyednuyut-zusylyya-dlya-protidyiyi-gibrydnym-metodam-vedennya>

¹⁷⁶ МТОТ: Україна, Грузія, Молдова створили спільну платформу для реінтеграції територій та протидії Російській Федерації, <https://www.kmu.gov.ua/news/mtot-ukrayina-gruziya-moldova-stvorili-spilnu-platformu-dlya-reintegraciyi-teritorij-ta-protidyiyi-rosijskij-federaciyi>

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО: ВИМІР БЕЗПЕКИ

КІБЕРБЕЗПЕКА, ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ ТА РАДИКАЛІЗАЦІЇ

2.4. Висновки та рекомендації

Сучасні розробки у сфері протидії тероризму, радикалізації, організованій злочинності та кіберзагрозам – перспективне поле взаємодії України та ЄС. Платформа Східного Партнерства, по суті, вже є інструментом для імплементації спільних виробництв, адаптації законодавства та підтримки реформування профільних інститутів у цих сферах. Проте вага безпекового сегменту до сьогодні залишалася невеликою. Натомість існував національний фокус на збільшенні державної спроможності кожної з країн-членів СхП окремо.

Водночас глобальні загрози актуалізують потребу поглиблення співпраці у сфері безпеки. Зокрема протидія тероризму, радикалізації та кіберзлочинності – це ті сфери, де спільність українських та європейських інтересів є очевидною через транскордонну природу цих загроз. Наразі ключовим фактором підтримки безпекового сектору в Україні є напрацювання нових механізмів взаємодії, збільшення обміну даними та вивчення європейського досвіду та практик для, наприклад, збільшення – а частково й створення – аналітичних антитерористичних інституцій та дерадикалізаційних спроможностей України та інших членів СхП.

Більш того, ефективна протидія тероризму багато в чому пов'язана із протидією організованій злочинності, зокрема у сфері кіберзагроз. Обидва феномена мають транскордонність як свій основний аспект. Важливим залишається також збільшення операційних спроможностей країн СхП щодо спільного реагування на кіберзагрози. Потрібне більше залучення релевантних українських департаментів до різних інституцій ЄС щодо, наприклад, обміну даними та механізмами протидії кіберзлочинності. Так, поглиблена співпраця теж релевантна у контексті постійної інтеграції спільних ринків. Основна загроза перш за все лежить у економічній шкоді кібератак.

Спільні виклики радикалізації, зокрема поляризації суспільства, особливо у контексті кризи викликаній COVID-19, також яскравий приклад того, наскільки критичним є більш інтенсивне напрацювання механізмів превенції. Це актуально не лише як спосіб надання конкретної сьогоднішньої підтримки Україні, але й стосується відпрацювання спільних універсальних механізмів. Наразі ще не сформовано чітких способів протидії радикалізації суспільства. Фокусування на лише макро-факторах, таких як соціальна захищеність та економічний добробут багато в чому не дозволяють реагувати на радикалізацію на індивідуальному рівні. Наприклад, є велика проблема контролю інформаційного простору як джерела радикалізації.

Аналогічна проблема пов'язана з радикальними політичними рухами, стримування яких є нагальною задачею для всього світу, при цьому зберігаючи демократизм та свободу слова як засадничі цінності. Це вказує на потребу включення всіх можливих дослідницьких практик на залучення максимальної кількості ресурсів та кейсів для покращення напрацювання універсальних механізмів дерадикалізації. ЄС має більші можливості та досвід, ніж країни СхП, але саме в цих країнах практичні дані наразі (у зв'язку з внутрішньодержавними конфліктами та не тільки) найбільш актуальні та можуть продемонструвати пріоритетність застосування тих чи інших політик, наприклад, для реінтеграції, кооптації та демілітаризації непідконтрольних уряду угруповань, тощо.

Спільна протидія кіберзагрозам

У спільної протидії кіберзагрозам можна досягти прогрес через платформу Східного Партнерства. Тому важливим є поглиблення співпраці у цьому векторі. На відмінну від інших сфер безпеки, пріоритети, що можуть бути підтримані ЄС та котрі актуальні для країн СхП, відносно чіткі та однозначні. Посилення співпраці на інституційному рівні у майбутньому має проводитися теж за межами співпраці у рамках CERT, що було однією із цілей СхП до 2020 року. Йде мова про можливість залучення до обміну інформацією та співпрацю із цілою низкою європейських структур. Зокрема це стосується запровадження системи обміну даними з європейськими інститутами безпеки (GNSS, CSIRTs network, European Union Agency for Network and Information Security, EuroPol/EC3) та посилення обміну даними між спецслужбами країн СхП та INTCEN і EUMS INT.

Водночас проблематичним залишається знаходження ефективного формату залучення України до подібних систем безпеки ЄС. На жаль, подальші кроки щодо збільшення міжнародного обміну даними лежать поза рамками чинних договорів. Перш за все, на обмеження впливають потужні правила збереження секретності та безпеки баз даних та мереж Європейського Союзу.

У будь-якому випадку, реформування безпекового сектору країн СпХ має статися через збільшення прозорості та розробку аналітичних потужностей. Так само має проводитися подальша законодавча профілізація департаментів по боротьбі з кіберзагрозами. Хоч чітке концептуальне розподілення сфер боротьби проте терористичних кіберзагроз, з одного боку, та проти загроз кіберзлочинності, з іншого, має зберігатися, відповідний департаменти мають тісно співпрацювати, коли це потрібно.

Також має відбутися збільшення державно-приватної взаємодії для протидії кіберзагрозам. Зокрема ІЕАС вважає за потрібне поширення навчальних програм щодо безпечного користування інформаційними технологіями серед фінансового сектору та посилення контролю та норм безпеки щодо використання мереж та баз даних серед державних структур. Можливості взаємодії з профільними інститутами ЄС можливе за допомогою створення нових форматів співробітництва у даних сферах у рамках цілей Східного партнерства. Необхідним також видається більш глибокі громадський моніторинг та оцінка інтеграції країн СхП до профільних кібербезпекових структур ЄС.

Збільшення аналітичних спроможностей Антитерористичного центру при СБУ

Розробка будь якої стратегії протидії тероризму та превенції радикалізації наразі можлива лише через посилення по суті єдиного органу, що має деякі напрацювання у даній сфері – Антитерористичного Центру СБУ. Відсутність аналітичних публікацій, науково-дослідницького офісу, участі у міжнародних мережах щодо обміну досвідом та аналітичними напрацюваннями – всього цього бракує сучасній антитерористичній системі України. Попри виклики гібридних загроз, важливим є врахування інших потенційних загроз міжнародного тероризму, включення Центру до можливостей розробки реінтеграційних політик у рамках врахування потенційних загроз радикалізації, ведення баз даних небезпечних та потенційно небезпечних формувань з радикальною, насильницькою або ж екстремісткою ідеологією. Спільність таких баз серед членів СхП (враховуючи транскордонні можливості таких організацій) та співпраця з ЄС у обміні даними щодо таких баз дозволить ефективніше протидіяти майбутнім загрозам.

Виходячи з цього, ми запропонуємо наступні рекомендації щодо сфері протидії радикалізації та тероризму:

- Залучення України та інших членів СхП до RAN через пряму інтеграцію, або ж у форматі спільної платформи обміну даними («RAN+»);
- Включення міст у країнах Східного Партнерства до Альянсу європейських міст проти насильницького екстремізму;
- Створення платформи, або ж підрядного департаменту виконавчої гілки влади для комунікації з Експертною групою вищого рівня з радикалізації при Європейській комісії. На думку наших експертів, можливим варіантом є створення аналогічної експертної комісії у рамках трикутника країн з Угодою про асоціацію з ЄС, тобто Грузії, України та Молдови, з подальшим співробітництвом з експертною групою ЄС;
- Збільшення обміну даними щодо потенційних терористичних загроз між країнами ЄС та Східного партнерства;
- Підтримки розробки планів щодо дерадикалізації та протидії екстремізму за підтримки ЄС як новою окремою галузі політики Східного партнерства;
- Включення механізмів DRR у реінтеграційні політики країн Східного партнерства та як аспект аналітичних спроможностей профільних силових структур з протидії тероризму та радикалізації;
- Підтримка ЄС щодо створення баз даних щодо потенційних терористичних та радикальних організацій і залучення ЄС до обміну даними з країнами Східного Партнерства.

[Розширена кооперація між країнами Східного Партнерства у сфері реінтеграційної політики](#)

Ми рекомендуємо розширити пріоритети Східного партнерства та конкретизувати нові цілі безпеки поза цілями Східного партнерства до 2020 року. Це стосується не лише посиленої координації загальної політики реінтеграції як елементу розвитку СЗПБ або СБПО. На порядок денний програми Східного партнерства має бути поставлено не лише співробітництво для досягнення спільних цілей реінтеграції, а й формування консенсусу щодо нагальних завдань для України, Грузії та Молдови. В ідеалі, цілі повинні бути сформульовані таким чином, щоб ступінь їх досягнення міг контролюватися як ЄС, так і організаціями громадянського суспільства країн СхП, і повідомлятися відповідним відомствам кожної країни ЄС та Східного партнерства.

Очевидною є необхідність обмінюватися інформацією набагато інтенсивніше, особливо найкращими практиками та досвідом. Ця мета вже частково існує в окремих двосторонніх угодах, а також на рівні певного громадянського суспільства та дослідницьких ініціатив. Однак ЄС як важливий гравець, який допомагає зміцнити співпрацю у зазначених сферах, повинен бути більш активним. ЄС повинен допомагати та адаптувати ініціативи у таких сферах, як захист екомігрантів, дерадикалізація та інформаційна політика, і повинен сформулювати спільні цілі для кожної з трьох країн.

Ефективне міжнародне співробітництво у сфері реінтеграції є складним завданням, оскільки воно пов'язане з різноманітними національними внутрішніми політиками та двосторонніми угодами кожної країни. З іншого боку, така співпраця може покращити, наприклад, спроможність контролювати реалізацію політики, спростити доступ до найкращих міжнародних практик та використовувати ресурси існуючих цивільних місій ЄС у залучених країнах. Серед іншого, посилення

співпраці в рамках EUMM,¹⁷⁷ EUAM¹⁷⁸ and EUBAM¹⁷⁹ які вже успішно працюють, видається необхідним. Продовжена цивільна місія в Грузії також повинна брати участь у загальному форматі для всіх трьох асоційованих країн Східного партнерства у 2021 році, оскільки мандат попередньої програми в країні закінчився 30 листопада 2020 року.

Країни ЄС та Східного партнерства повинні більш тісно координувати свою політику у таких сферах, як кібербезпека, права людини, судова реформа, антикорупційна політика та посилення транскордонного співробітництва, а також сприяти більшому обміну даними між державними організаціями цих країн. Також необхідно краще використовувати поки що недостатньо використані формати протидії радикалізації та тероризму в рамках загальної політики безпеки ЄС. Такі можливості включають посилення впровадження найкращих методів роззброєння, демобілізації та реінтеграції (РДР)¹⁸⁰ практики та включення країн Східного партнерства до Мережі обізнаності про радикалізацію (RAN),¹⁸¹ що вже є важливим елементом політики безпеки Європейського Союзу. Такі кроки можуть стати відправною точкою для додаткових розробок політики для кращого запобігання радикалізації, тероризму, екстремізму та організованій злочинності в зоні Східного партнерства.

Сучасні можливості для подальшого розвитку та глибокої зміни існуючої політики реінтеграції є широкими. В рамках Східного партнерства вже визначено деякі пріоритети. У той же час існує потреба в модифікації та розширенні можливостей цілей, зокрема безпекового характеру. Ця політика стосується щонайменше 3 мільйонів ВПО, а також діючих військ та ветеранів. Прискорення процесів реінтеграції в майбутньому допоможе стабілізувати безпеку у Східній Європі. Це також стане кроком на шляху подальшого впровадження СЗПБ і СПБО щодо України, Грузії та Молдови та реагування на інші загрози національній безпеці, наприклад, стосовно захисту навколишнього середовища, забезпечення об'єктивної інформації чи зміцнення верховенства права – особливо у зонах конфлікту.

¹⁷⁷ Official Journal of the European Union. ACTS ADOPTED UNDER TITLE V OF THE EU TREATY. COUNCIL JOINT ACTION 2008/736/CFSP. 15 September 2008

¹⁷⁸ Official Journal of the European Union. Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine. 7 October 2005. Source: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:ps0002&from=RO>

¹⁷⁹ Official Journal of the European Union. Council Decision 2014/486/CFSP of 22 July 2014 on the European Union Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform Ukraine (EUAM Ukraine)

¹⁸⁰ Heiner Hanggi and Fred Tanner Promoting security sector governance in the EU's neighbourhood. Chaillot Paper #80, July 2005 p. 20

¹⁸¹ European Commission, COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS supporting the prevention of radicalisation leading to violent extremism. Official Journal of the European Union. Brussels, 14.6.2016

Розділ 3. Вимір спільної безпекової політики ЄС та Східного партнерства

Автори: Володимир Горбач, політичний експерт ІЕАС

Костянтин Федоренко, науковий співробітник ІЕАС

3.1 Тренди безпекового виміру Східного партнерства у наступні роки

Ініціатива «Східне партнерство» (СхП), започаткована у 2009 році в рамках Європейської політики сусідства, від початку недостатньо враховувала безпекове середовище, у якому існували країни-партнери на схід від зовнішнього кордону ЄС. Для Євросоюзу йшлося більше про питання внутрішніх реформ у країнах-сусідах, вільну торгівлю та підготовку партнерів до укладання угод про асоціацію.

Реактивна політика та її застарілі інструменти

Практика 10 років існування даної ініціативи, і навіть років до її появи, показала, що недооцінювати чи загалом ігнорувати безпековий вимір у побудові відносин з країнами-сусідами непродуктивно.

Попередник Європейського Союзу – Європейська спільнота вугілля та сталі – при виникненні розглядався як своєрідна модель гармонізації відносин між різними європейськими державами та націями для уникнення конфліктів між ними та недопущення безпекових криз. Цю ціль зберіг також і ЄС, що зрештою отримав Нобелівську премію миру саме як організація, що ефективно підтримувала мир у Європі. Спільна європейська політика безпеки та оборони задумувалася для посилення зовнішньополітичних інструментів ЄС в розвитку військових та цивільних можливостей управління кризами поза самим ЄС. Тобто модель європейської інтеграції мала працювати не лише на стабілізацію самого об'єднання, але й назовні – на стабілізацію країн-сусідів.

Хвилі розширення 2000-х років викликали необхідність розробки та впровадження Європейської політики сусідства, спрямованої на країни, що опинилися поряд з кордонами ЄС, але поза ними. Вони потребували європейської інтеграції як інструменту внутрішньої модернізації, а також для прискорення віддалення від політичної орбіти Росії.

Нові члени ЄС, включно з країнами Балтії, переважно успішно справилися з цими викликами і опанували свою внутрішню конфліктність, пов'язану з цими задачами. Натомість нові «східні сусіди» ЄС переважно не змогли з цим справитися. Ключовою відмінністю у їхній ситуації стало або пряме зовнішнє втручання Російської Федерації, або проекція її сили на країни Східної Європи, які опинилися у так званій «сірій зоні» безпеки - поза межами Європейського Союзу і НАТО. Східні сусіди ЄС одночасно є західними і південними сусідами РФ. Два найпотужніші військові округи Російської Федерації так і називаються - Західний і Південний.

Власне, сама поява ініціативи «Східне партнерство» у 2009 році була спробою перегляду рамок відносин ЄС зі своїми сусідами на Сході Європи - після суттєвого погіршення безпекового середовища, пов'язаного з російсько-грузинською війною серпня 2008 року.

Нова політика охопила шість держав-партнерів – Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Молдову

та Україну – за суто географічним принципом. Хоча, як і Європейська політика сусідства, Східне партнерство було спрямоване на досягнення стабільності в країнах-партнерах, безпековий компонент, який пропонувався ЄС, не дозволяв розраховувати на формування ефективної противаги загрозам з боку Росії.

В Європейській стратегії зовнішньої політики та безпеки умовно виділяються три основні безпекові пріоритети: безпека самого ЄС, стійкість до загроз держав та суспільств на схід та на південь від кордонів ЄС, а також інтегрований підхід до конфліктів.

У 2009 році була прийнята Концепція посилення спроможностей ЄС у сфері медіації та діалогу, яка розширяла мандат спеціальних представників ЄС, а також участь високопосадовців у переговорних медіаційних процесах. В цілому, можна було б говорити про сформований набір інструментів ЄС в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики та Спільної політики безпеки та оборони, які становлять основу підходу до попередження та врегулювання конфліктів, а також постконфліктного відновлення.

Український дослідник Геннадій Максак виділяє¹⁸² низку інструментів, які ЄС намагався задіяти в регіоні протягом 2003-2020 рр.:

- Спільні заяви та позиції інституцій ЄС щодо кризи чи конфлікту, його динаміки та, відповідно, очікуваних дій від сторін конфлікту;
- Неформальна та офіційна медіація вищими посадовими особами пошуку діалогу між сторонами конфлікту;
- Участь в якості спостерігача чи повноправного учасника в дійсних переговорних форматах та процесах;
- Формування та дотримання політики ЄС щодо невизнання анексії чи нелегітимного проголошення незалежності територій;
- Запровадження широкого спектра санкцій та ембарго на постачання зброї та товарів подвійного призначення щодо держав, сторін конфлікту, які відповідальні за порушення міжнародного права, агресію, порушення прав людини;
- Спільні дії з ОБСЄ, ООН щодо реалізації заходів з управління конфліктами на різних стадіях;
- Проведення оцінювальних місій в зонах конфлікту з метою визначення форм та обсягів залучення ЄС до врегулювання конфлікту;
- Призначення спеціальних представників ЄС з метою участі в переговорному процесі та інших форматах сприяння розв'язанню конфлікту;
- Формування цивільних моніторингових та консультативних місій ЄС, в тому числі в рамках Спільної політики безпеки та оборони ЄС, до країн регіону, де є конфлікт;
- Координація фінансової підтримки донорів з відновлення постраждалих територій та реформування відповідних сфер громадського порядку, надання послуг та соціальної сфери;
- Формування економічних стимулів щодо зближення територій, охоплених конфліктом, із рештою території держави.

Водночас усі ці інструменти виявилися неефективними у випадку агресії Російської Федерації проти України у 2014 році. Пряме і грубе порушення РФ міжнародного права, окупація частини території

¹⁸² ЄС та конфлікти на території Східного Партнерства, <http://prismua.org.tilda.ws/eapconflicts>

України та спроба анексії Криму стали новим тестом на ефективність ЄС як політичного, і зокрема безпекового, актора в регіоні.

На сьогодні не можна сказати, що цей тест складено успішно, але його й не провалено. Європейський Союз, з одного боку, вдався до економічних санкцій проти РФ і регулярно їх поновлює. З іншого боку, функцію посередництва у врегулюванні конфлікту було делеговано тандему Німеччини й Франції (а не наднаціональним органам ЄС), а отже, Європейський Союз фактично відмовився від можливості публічно взяти на себе ініціативу і відповідальність у даному питанні.

Частково це пояснюється невпевненістю у готовності новоствореної Європейської служби зовнішніх справ до виконання такого складного завдання. Але головною причиною все ж стало те, що ЄС із самого початку в цьому регіоні бачив себе здебільшого провайдером гуманітарної та фінансової допомоги, а не політичним актором з чітко означеною візією як розв'язання конфліктів, так і своїх власних перспектив. Ключовою політичною проблемою тут стала відсутність готовності надавати країнам-сусідам перспективу членства, тобто відсутність відповіді про розширення ЄС на схід.

Таким чином можна константувати, що ЄС як глобальний актор ще не готовий самостійно братися за попередження та врегулювання конфліктів на території держав Східної Європи та Південного Кавказу. Ключовою причиною тут є невизначеність політики ЄС щодо головного геополітичного опонента в регіоні – Російської Федерації. Відповідь на питання, якою має бути стратегія ЄС у регіоні «Східного партнерства» – це частина відповіді на питання, якою має бути зміна стратегії ЄС щодо РФ. Бажане для багатьох акторів в межах ЄС конструктивне партнерство з Росією, принаймні у цьому безпековому питанні, вочевидь, не складається. Гірше того, сам ЄС стає мішенню для гібридної агресії з боку Росії.

Російський ревізіонізм і європейська відповідь

Російська Федерація шляхом проведення спецоперацій і відкритих та прихованих воєнних дій перехопила в Європейському Союзі стратегічну ініціативу у регіоні Східної Європи й Південного Кавказу. Зроблено це передусім засобами hard power, війна і підривна діяльність не роблять Росію привабливою для сусідів у економічному, соціальному чи культурному плані. Але і в площини soft power Європейський Союз ризикує поступитися ініціативою, особливо з огляду на внутрішні проблеми, які виникли усередині самого ЄС та на які впливають зовнішні актори.

Стратегічна відповідь ЄС на безпекові виклики у регіоні Східного партнерства, по суті, буде реакцією на дії в регіоні (та поза ним) Російської Федерації. Водночас ця реакція буде обумовленою правильним розумінням причин цих дій та оцінкою їхніх наслідків для безпекової ситуації не лише для країн-сусідів, але і для самого Європейського Союзу.

Відомий німецький дослідник Штефан Мейстер вважає¹⁸³, що «Москва використала конфлікти із Заходом та виклик європейському порядку безпеки після Холодної війни для зміцнення внутрішньої легітимності. Але напруженість, яка виникла, перетворила Німеччину та Росію на супротивників. Зараз дві країни виступають проти як з точки зору міжнародного порядку (багатосторонність проти багатополарності), так і їх фундаментальних політичних моделей (верховенство права проти права

¹⁸³ The End of German Ostpolitik What a Change in Germany's Russia Strategy Might Look Like , https://dgap.org/sites/default/files/article_pdfs/dgap-policy_brief-2020-22-en.pdf

сильного). Москва вже не визначає Німеччину як партнера, а скоріше як ключову державу в центрі ЄС, яка тримає Союз разом. Таким чином, за їхнім задумом, Німеччину слід послабити, підтримуючи внутрішні антидемократичні сили в країні. У той же час, на відміну від Радянського Союзу, Росія в 2020 році є ревізійною державою, а не силою статус-кво. Вона використовує військове втручання для проектування влади в пострадянських країнах, одночасно глобально експортуючи свою систему неформальних структур, корупції та шантажу. Крім того, Росія проводила дезінформаційні кампанії в Німеччині, інших країнах ЄС та США, а також підтримувала руйнівні мережі та хакерські атаки на державні установи. Це призвело до принципової відсутності довіри».

Нова східна політика ЄС не повинна базуватися на бажанні якнайбільш безконфліктного співіснування з Росією за будь-яку ціну – у ситуації, коли протилежна сторона у відсутності конфлікту не зацікавлена, це може бути вкрай небезпечно як для країн-сусідів ЄС, так і для самого об'єднання. Натомість потрібно тверезо оцінювати систему влади у РФ. Ця система, персонально зав'язана на фігурі президента Володимира Путіна, проектує свій вплив не тільки на країни пострадянського простору, але і на країни ЄС. У такий спосіб вона набуває глобального виміру, залучаючи політичних діячів, засоби масової інформації та окремі компанії для діяльності в її інтересах. Одночасно певні тренди (наприклад, поляризація західних суспільств) об'єктивно працюють на інтереси таких зовнішніх акторів, як РФ (чи Китай). Ця система не має якоїсь визначеної ідеології (у деяких країнах її партнерами можуть бути крайні праві, у інших – крайні ліві, або ж ті й інші одночасно) й добре пристосована для роботи в багатополярній міжнародній системі. Вона гнучка і прагне створювати вибірково й різнопланові союзи в різних частинах світу, які розглядає передусім як конфліктні зони. В одній частині ЄС може трактуватися як партнер РФ, а в іншій – як суперник.

Однак загальні цілі режиму Путіна залишаються незмінними – він хоче максимально довго зберігати владу і максимізувати наявні ресурси, у тому числі й за рахунок зовнішньої експансії.

Водночас методи досягнення цілей обумовлені реальними ресурсами, що є у розпорядженні цього режиму, кістяк якого сформовано з представників спочатку радянських, а потім російських спецслужб. Не маючи необхідних ресурсів для геополітичного лідерства у сучасному світі (економічний та соціальний розвиток, передові технології тощо), Росія натомість використовує традиційну *hard power* для поширення своїх інтересів, створення конфліктних зон, а також для вимог визнання світом особливої зони російських привілейованих інтересів на колишній території Російської імперії та Радянського Союзу.

Для цього сучасна Росія готова ініціювати, підтримувати й, за потреби, максимально загострювати регіональні конфлікти. Вона стратегічно зацікавлена в ослабленні своїх ворогів та геополітичних конкурентів. При цьому Росії не вистачає економічної сили, щоб фактично принести мир у ті конфліктні зони, де вона присутня. Таким чином, і сирійський та лівійський конфлікти, і усі пострадянські включно з останнім, Нагірно-Карабаським конфліктом, служать Росії перш за все для збереження її привілейованого місця на міжнародній арені. Саме тому вона зацікавлена не у врегулюванні цих конфліктів, а навпаки, у їх підтримуванні й розпалюванні.

Головною метою зовнішньої політики Російської Федерації є не взаємовигідне партнерство, а дестабілізація країн-сусідів, послаблення західних країн-партнерів та підризна діяльність проти міжнародних організацій та наявного світового порядку. І саме з інструментами для досягнення такої

мети з боку РФ змушений мати справу Європейський Союз у регіонах Східної Європи та Південного Кавказу.

Гібресія як новий тип підкорення

Російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 році і досі не завершена, є прикладом війни нового виду, яку замислюють, планують і ведуть як соціальний проект. Тобто війна є інструментом створення нової реальності.

Український соціолог Ігор Рущенко наводить два аргументи¹⁸⁴:

«По-перше, безперечно, підрив тилу супротивника, використання «п'ятої колони», ведення психологічної війни, оголошення війни, створення у тилу мережі диверсійних груп й інші «ексклюзивні» елементи сучасної війни можна знайти у минулому.

Проте не варто ігнорувати очевидний перехід від кількості до нової якості відповідно до відомого закону діалектики. Російсько-українська війна у тактичному плані системно відрізняється від того, що знає світова історія війн. Війна із самого початку готувалася, планувалася, розгорталася як система нетрадиційних та традиційних силових дій, які б мусили забезпечити ефективну перемогу для країни-агресора.

Нетрадиційні (або не типові для «звичайних» війн) елементи тут є не доповненням до збройної агресії, а відіграють роль рівноправної складової чи навіть виступають як провідна підсистема.

По-друге, принципово змінилося середовище війни. Ми маємо на увазі сукупність соціальних, політичних, культурних чинників на театрі воєнних дій, у тилкових регіонах і навіть у світі в цілому. На це аналітики майже не звертають уваги, але саме соціокультурна трансформація, з одного боку, зробила ефективними тактичні прийоми новітньої війни, а з другого – обумовила гостру реакцію у відповідь з боку світового співтовариства.

У підсумку комбінація зазначених вище умов і факторів якісно змінила структуру військових дій. Власне, трансформується саме поняття «військові дії». Чи можна такими вважати таємне вторгнення на територію України так званих «зелених чоловічків» або захоплення адмінбудівель нібито «мирними» протестувальниками, що робилося відверто в інтересах іншої держави, військовим сценарієм? Як можна класифікувати подібні факти? Це вже була війна або тільки її інтродукція? Усе це вказує, що ми маємо справу не з перевиданням старого твору, а вже з новою композицією, яка ретельно і доволі приховано готувалася в надрах країни-агресора. І ця композиція заслуговує на те, аби мати власну назву».

Війна нового покоління, постсучасна війна, паравійна, неконвенційна війна, нелінійна війна, асиметрична війна, дифузна війна, повзуча війна, мережецентрична війна, заколот-війна, проксі-війна, гібридна війна — ці та інші словосполучення відображають ті чи інші аспекти війни, але ключовим словом у них є «війна».

Найпоширенішою на сьогодні назвою такого типу війн є «гібридна війна». Водночас вона є одним з різновидів більш широкого поняття — війни нового покоління, війни, яка спрямована на розуми

¹⁸⁴ Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія. - Х., 2015. – С 17-18.

людей, соціум, систему державного управління, але яка може зберігати матеріальні активи жертви для агресора. Потрібно зауважити, що нормативні документи, якими регулюється діяльність Східного партнерства, не передбачають відповідей на гібридні загрози. Про це детально йтиметься далі.

Власне заради цього, заволодіння й контролю над ресурсами, Російська Федерація й веде гібридні війни майже по всьому світу. Колектив авторів дослідження Центру «Стратегія XXI»¹⁸⁵ під керівництвом Михайла Гончара, яке розглядає гібридну війну через призму енергоцентричного підходу, вживає, на нашу думку, дуже влучне визначення цьому явищу – гібресія.

Гібресія — це своєрідна стелс-технологія ведення війни, коли джерело удару спочатку невидиме для жертви і оточуючих¹⁸⁶. Більше того, зовнішнім суб'єктам спочатку здається, що жертва завдає ударів сама по собі, або, принаймні, сама винна у виникненні своїх «внутрішніх» проблем.

Передумови, технології та внутрішня структура гібридної війни

На прикладі російсько-української війни можна проаналізувати як причини, так і передумови такого типу війни у регіоні Східного партнерства загалом. Професор Руценко вказує на важливі передумови такої війни:

- Наявність спільного цивілізаційного середовища для гібридної війни;
- «Хиткі соціальні сегменти» як соціальна база гібридної війни;
- Формування «п'ятої колони» на території країни-жертви;
- Роль криміналітету та криміналізованих еліт у розв'язуванні самої війни.

Крім передумов, важливим елементом ведення такої війни були підривні соціальні технології, що використовувалися на театрі бойових дій. Це специфічний різновид соціальних технологій, які спрямовані на створення ситуації хаосу та штучне розкручування сценарію «парареволуцій» та масових заворушень на території супротивника, мають скеровувати «м'яку силу» на досягнення тактичних і стратегічних воєнних цілей агресора. Підривні соціальні технології, які використовувалися росіянами в Україні:

- Технологія поділу України на «народні республіки».
- Технологія створення кримінального натовпу
- Технологія заколоту і захоплення влади у містах
- Технологія «референдум»
- Технологія «живий щит».

Реалізація планів ведення гібридної війни має також свою внутрішню структуру. Група дослідників на чолі з генерал-майором українських збройних сил Сергієм Савченком на основі практичної протидії російській гібресії 2014-2019 років дійшла висновків щодо її внутрішньої побудови й етапів реалізації:

1. Сутність (визначення) гібридної війни.

¹⁸⁵ Війни-XXI: полігібресія Росії,

<https://geostrategy.org.ua/storage/app/public/files/nodes/1/book/1/Xa8si15867659506KcE7.pdf>

¹⁸⁶ Там само, с.14.

Гібридна війна ведеться по 4 операційних лініях (Політичній, Економічній, Інформаційній, Воєнній), при цьому дії (вплив) по воєнній операційній лінії носять неосновний (допоміжний) характер.

У сучасній війні (в гібридній війні) співвідношення воєнних і невоєнних дій 1:4, при цьому ефективність невоєнних часто перевищує ефективність дій воєнних¹⁸⁷.

2. Методи невоєнних дій передбачають («Доктрина Герасимова»):

- формування коаліцій і союзів,
- політичний і дипломатичний тиск,
- економічні санкції,
- економічна блокада,
- формування політичної опозиції,
- дія опозиційних сил,
- переведення економіки ворожої країни на військові рейки,
- пошук способів врегулювання конфлікту,
- зміна політичного керівництва країни,
- проведення комплексу заходів по зниженню напруженості в стосунках після зміни політичного керівництва.

3. Принципи ведення гібридної війни:

- загальні принципи війни;
- заперечення своєї участі в агресії;
- створення і використання фактору невизначеності;
- створення і використання протестного (конфліктогенного) потенціалу для ведення війни (без наявності протестного потенціалу не можливо ведення гібридної війни; для перемоги меншими силами потрібно збільшувати протестний (конфліктогенний) потенціал в країні – жертві агресії);
- використання хибно-цільового програмування громадської свідомості;
- руйнування (переформування) контурів управління.

4. Форми проведення.

Гібридна агресія проводиться у формі операцій, які плануються і проводяться по кожній з оперативних ліній, мають ієрархічну побудову і тісно пов'язані між собою.

5. Угрупування сил.

Для проведення операцій створюються угрупування сил по кожній з операційних ліній (Політичній, Економічній, Інформаційній, Воєнній) як в країні агресорі, так і в країні, жертві агресії.

6. Періоди гібридної війни та фази, на які вони поділяються.

З точки зору періодизації гібридну війну можна поділити на підготовчий і активний періоди. Підготовчий період – розгортання угрупування сил для проведення операцій гібридної війни.

Умовно поділяється на чотири фази (як приклад по політичній операційній лінії):

¹⁸⁷ З виступу Начальника Генерального штабу ЗС РФ В. Герасимова в Академії воєнних наук, лютий 2013 рік.

- створення великої кількості не багаточисельних за складом громадських організацій різнопланового характеру, не пов'язаних між собою, кожна з них окремо не являє загрози державності;
- проведення мобілізації – наповнення політичних проектів фінансовими, людськими та іншими ресурсами, активізація протестних дій;
- об'єднання політичних проектів у рамках координаційних центрів на державному і регіональному рівнях;
- підбір і висування лідерів, які виступають провідниками під час активної фази і очолюють «альтернативні органи влади».

Підготовчий період співпадає з періодом прихованого примусу.

Активний період умовно можна поділити на 4 фази:

- протестні акції без захоплення державних установ та органів влади;
- захоплення державних установ та органів влади без застосування зброї;
- розгортання збройної боротьби (проведення спеціальної операції по розгортанню руху опору);
- введення (застосування) регулярних військ агресора з обмеженими цілями (миротворча операція, операція по примусу до миру тощо).

Усі ці принципи, технології та структуру гібридної війни потрібно враховувати для формування ефективної і своєчасної відповіді на російську гібридну війну в регіоні Східного партнерства. Але, звичайно, оцінюючи нову безпекову реальність, потрібно дивитися і ширше – заглядаючи за межі концепції гібридної війни, в новітні можливості ведення воєн.

Зміна безпекового середовища й новітні виклики

Суто воєнна справа теж не стояла на місці, вона теж кардинально змінюється. Театрами воєнних дій в епоху глобалізації є не тільки фізико-географічні простори планети — сухопутний, морський та повітряний, але й навколопланетний космос, а також нефізичні простори — інформаційний та кіберпростір.

Автоматизація, роботизація та впровадження штучного інтелекту ляжуть в основу новітнього переозброєння, яке зрештою може зробити ідею ядерного стримування застарілою. Ці процеси вже запущено, і не лише в США та ЄС, але й у Російській Федерації.

У сучасному світі військові технології стали за формою компактними, легкими, і головне, дешевшими у порівнянні з періодом Холодної війни. Тепер сила окремо взятої держави плавно перетікає у технологічну площину. Останнім яскравим прикладом було застосування Азербайджаном у війні за Нагорний Карабах турецьких та ізраїльських безпілотників.

Глобальна доступність технологій з інтелектуальними програмами (біометричні пристрої, безпілотні системи, засоби отримання зображень з високою роздільною здатністю, вдосконалення обладнання для очищення технічного спостереження, розвиток систем шифрування, технічні засоби для аналітичної обробки великих масивів інформації) і вдосконалення інструментарію кібершпигунів дозволили широкому колу суб'єктів оволодівати складними розвідувальними методами, якими раніше володіли лише добре фінансовані державою спецслужби. Такі технології

зробили можливим використання інформації як стратегічного ресурсу для досягнення цілей економічної безпеки і впливу на своїх конкурентів¹⁸⁸.

Наприкінці 2020 року Європейського агентства з лікарських засобів (EMA) повідомило про несанкціонований доступ кіберзлочинців до її даних. У підсумку стало відомо, що хакери отримали доступ до документів, пов'язаних із розробкою різних вакцин проти COVID-19. Тобто йдеться вже не лише про загрози економічній безпеці, але й громадському здоров'ю як галузі національної безпеки. Широкий профіль можливих гібридних загроз, з якими як ЄС, так і країни СхП стикаються сьогодні, робить безпекову співпрацю між зацікавленими сторонами актуальною як ніколи.

3.2 Спільні інформаційні загрози для країн СхП та ЄС (втручання у вибори, інформаційна безпека)

10 жовтня 2019 року Європейський парламент прийняв резолюцію про боротьбу з іноземним втручанням у вибори та з дезінформацією у національних та європейських демократичних процесах. Ця резолюція відзначає світовий тренд зловмисного втручання в вибори з боку державних та недержавних акторів з третіх країн, і окремо прямо виділяє Росію як головне джерело дезінформації в Європі. Визнається, що хоча до цього ЄС впровадив деякі заходи, що обмежували іноземне втручання, повністю попередити його, зокрема в процесі виборів до Європарламенту 2019 року, не вдалося. Зауважується, що значною мірою таке втручання сприяє антиєвропейським крайнім правим та популістським кандидатам, а ціллю його можуть стати вразливі групи (зокрема мусульмани, роми, ЛГБТ+ та ін.). Пункт 10 резолюції, зокрема, містить засудження агресивні дії акторів з третіх держав з підривання нормативних основ європейських демократій та суверенітету країн, що готуються до вступу до ЄС на Західних Балканах, та країн Східного Партнерства, впливу на вибори, підтримки екстремістських рухів, і зауважує зростаючі масштаби кібератак¹⁸⁹.

В ЄС, дійсно, вже спостерігалися численні випадки втручання у вибори, зокрема і підтримка Росією радикальних політиків та партій. Було вжито також і деяких технічних кроків, зокрема, Нідерланди відмовилися від електронного підрахунку голосів, у декількох країнах було створено інститути з боротьби проти дезінформації і таке інше. За оцінками Еріка Браттберга з Центру нової американської безпеки, можливості ЄС щодо боротьби із втручанням у вибори значно зросли за останній час, проте вразливостей залишається чимало. Серед кроків, що вже можна охарактеризувати як позитивні, він виділяє співпрацю з приватним сектором (наприклад, з компаніями, що контролюють соціальні медіа); оцінювання захисту виборів як пріоритетного безпекового напрямку; підтримка нормальної діяльності політичних партій та кампаній через спрямування експертів з технологій; підтримка суспільної стійкості проти дезінформації¹⁹⁰.

¹⁸⁸ Стратегія національної контррозвідки США (2020-2022): основні загрози та пріоритети, <https://niss.gov.ua/news/statti/strategiya-nacionalnoi-kontrozvidki-ssha-2020-2022-osnovni-zagrozi-ta-prioriteti>

¹⁸⁹ European Parliament resolution of 10 October 2019 on foreign electoral interference and disinformation in national and European democratic processes, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0031_EN.html

¹⁹⁰ European Lessons for Tackling Election Interference, <https://www.cnas.org/publications/commentary/european-lessons-for-tackling-election-interference>

Зрозуміло, країни, що зараз входять до Східного партнерства, стикалися з втручанням у вибори з боку Росії значно раніше, ніж західні демократії. Іноді воно навіть було цілком відкритим: достатньо згадати російських політтехнологів, що, зокрема, працювали у кампанії Віктора Януковича в 2004 році (і не тільки – політтехнологів з Росії проросійські кандидати в Україні запрошували неодноразово¹⁹¹). Про те, що таке втручання не зникає і досі, свідчать, до прикладу, і останні президентські вибори в Молдові, де проти прозахідної кандидатки Майї Санду російські та проросійські медіа активно використовували відверті фейки та емоційно заряджену інформацію¹⁹². Про це детальніше йтиметься далі в цьому розділі.

Рекомендації Браттберга виглядають як план, що його могли б впроваджувати й країни Східного партнерства. Особливу увагу варто приділити боротьбі з дезінформацією, зокрема через громадянську освіту. Водночас необхідно розуміти, що і західні демократії наразі не знайшли стовідсотково ефективних способів боротьби з таким втручанням, і його існування – це нова реальність, до якої необхідно адаптуватися, зокрема, і політикам, що хочуть такому втручанням протистояти на виборах.

Як зауважують у статті для Європейської ради з міжнародних відносин Думітру Мінзарарі та Вадим Пістринчук, Східне партнерство не містить такого компоненту, як боротьба з гібридними загрозами (такими як дезінформація, нагнітання третіми сторонами внутрішніх конфліктів в суспільстві та ін.) Його безпековий вимір – в цілому досить обмежений – переважно концентрується на традиційних внутрішніх загрозах та проблемах (діяльність поліції, безпека кордонів, боротьба зі стихійними лихами і таке інше). Таким чином, модернізація Східного партнерства у контексті нових викликів, а також підігрівання існуючих конфліктів в регіоні, виглядає для авторів нагальною¹⁹³.

З цим можна погодитися; враховуючи, що в Україні набирають силу відверто проросійські опозиційні партії, а в Молдові на найближчих парламентських виборах відбуватиметься важлива боротьба між партіями, що відстоюють принципово різне бачення зовнішньополітичного майбутнього країни, необхідно очікувати серйозного гібридного втручання з боку Росії у електоральний процес цих країн. На нещодавніх виборах в Грузії Москва, як свідчать звіти, підтримувала антизахідну партію «Альянс патріотів», що використовувала релігійні та традиціоналістські мотиви у своїй кампанії¹⁹⁴. За підсумками виборів партія набрала 3.14% голосів, чого вистачило для проходження до парламенту і отримання чотирьох мандатів. Загалом, як буде зауважено далі, правоконсервативні наративи активно розповсюджуються у країнах СхП; і хоча не завжди їх можна атрибутувати зовнішньому впливу Росії, однак Москва успішно їх експлуатує.

Молдова та Україна, за оцінками Freedom House, виступають «передовими» країнами регіону у відношенні демократичних виборів, а Україна і Грузія – у відношенні свободи ЗМІ¹⁹⁵. Водночас про

¹⁹¹ <http://www.theinsider.ua/politics/599d5dc619939/>

¹⁹² Битва за Молдову: як "чорнухою" та підтримкою РФ рятують президентство Додона, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/11/13/7116491/>

¹⁹³ A problem shared: Russia and the transformation of Europe's eastern neighbourhood, https://ecfr.eu/publication/a_problem_shared_russia_and_transformation_of_europe_eastern_neighbourhood/

¹⁹⁴ Russian interference in Georgia's elections. How will the government respond?, <https://neweasterneurope.eu/2020/09/28/russian-interference-in-georgias-elections-how-will-the-government-respond/>

¹⁹⁵ European Eastern Partnership: Recommendations for a Refined Approach, <https://www.gmfus.org/file/4579/download> c.15

вільні вибори в Білорусі та Азербайджані говорити важко; контроль правлячих політиків та політичних сил там є майже повним. Крижким є виборчий процес у Грузії; на виборах-2020 всі вісім опозиційних партій, що увійшли до парламенту (за прохідного бар'єру в 1%), спільно заявили про фальсифікації з боку партії влади, відмовилися зайняти свої місця у парламенті та вимагають нових виборів¹⁹⁶. В контексті мирного договору за підсумками карабахського конфлікту високою є ймовірність дострокових виборів у Вірменії, до чого закликає і президент країни¹⁹⁷; оскільки цей договір став де-факто визнанням вірменською стороною поразки у конфлікті, можна очікувати, що прем'єр-міністр Нікол Пашинян та правляча коаліція «Мій крок» втратять владу. Пашинян раніше конфліктував з Росією, говорив про інтенсифікацію партнерства з ЄС, і російські урядовці та «офіційні» ЗМІ його критикували¹⁹⁸; зміна уряду, цілком імовірно, призведе до приходу більш проросійських політиків до влади.

Нагальним є усвідомлення того, що всі країни регіону, де проходять демократичні вибори, мають системно протистояти зовнішнім втручанням – в контексті регіональної проблематики це означає саме втручання з боку Росії (втручання Китаю у виборчий процес, про яке говорили в декількох західних країнах, наразі не видається актуальною загрозою).

Окремо варто виділити проблему проросійських електоральних «спостерігачів» як інструменту втручання у вибори. Європейська платформа за демократичні вибори, що опублікувала кілька звітів дослідника Антона Шеховцова на цю тему, у липні 2020 року сформувала базу даних «фейкових спостерігачів»¹⁹⁹. Такі спостерігачі «підтверджували демократичність» референдуму в Криму та виборів в «ЛНР» та «ДНР». До них належали як представники організацій, що займаються (політично ангажованим) моніторингом виборів, так і окремі депутати європейських парламентів від крайніх правих чи, рідше крайніх лівих сил²⁰⁰. Однак крім «відбілювання» відверто недемократичних виборів, фейкові спостерігачі можуть також займатися очорненням виборів, що пройшли демократично. До центрів, що займаються такою діяльністю, Шеховцов відносить російську CIS-ЕМО, польський «Європейський центр геополітичного аналізу» (ЕСГА), бельгійську «Євразійську обсерваторію демократії та виборів» (ЕОДЕ), «Російський фонд миру» та інші²⁰¹. Недопуск таких спостерігачів на вибори в демократичних країнах та розповсюдження серед населення інформації про існування спостерігачів, заангажованих на користь інших країн, можуть стати важливим кроком для укріплення інформаційної безпеки та цілісності виборчого процесу як у країнах ЄС, так і у країнах СхП.

¹⁹⁶ Georgian Opposition Does Not Recognize Legitimacy of Newly Elected Parliament, <https://jamestown.org/program/georgian-opposition-does-not-recognize-legitimacy-of-newly-elected-parliament/>

¹⁹⁷ Armenian President Calls For Snap Elections As Government Faces Mounting Pressure Over Karabakh Deal, <https://www.rferl.org/a/armenian-president-calls-for-snap-elections-as-government-faces-mounting-pressure-over-karabakh-deal/30954529.html>

¹⁹⁸ Why is Putin punishing Armenia?, <https://theusa Tribune.com/2020/10/why-is-putin-punishing-armenia/>

¹⁹⁹ Launch of Politically Biased Election Observers Database, <https://www.epde.org/en/news/details/launch-of-politically-biased-election-observers-database.html>

²⁰⁰ Politically biased election observation—a threat to the integrity of international institutions, https://www.epde.org/en/documents/details/politically-biased-election-observation-a-threat-to-the-integrity-of-international-institutions.html?file=files/EPDE/RESSOURCES/2018%20Booklet%20Biased%20observation/EPDE_180712_final_web.pdf

²⁰¹ RUSSIAN CONNECTIONS TO THE FAR RIGHT IN EUROPE, https://www.neos.eu/_Resources/Persistent/d2f58c9e0cd688efcd9d26c27a60edda5fa7286/Anton%20Shekhovtsov%20-%20Russian%20Connections%20to%20the%20Far%20Right%20in%20Europe.pdf p.6-8

Інформаційна безпека

Крім загрози радикалізації, про яку йшлося вище, країни СхП також стикаються з іншими проблемами інформаційної безпеки – деякі з них, зокрема, пов'язані з гібридною конфліктною стратегією РФ. У березні 2018 року голови парламентів України, Молдови та Грузії підписали спільну заяву, у якій звернули увагу на важливість Східного Партнерства як потужного інструменту сприяння реформам, підтвердили курс на євроінтеграцію, а також визначили деякі основні спільні виклики – більшість з них, по суті, безпекового характеру. Очікувано, найперше було згадано про присутність російських військ на території всіх трьох країн. Також йдеться про стурбованість «зовнішньою та скоординованою підтримкою, що надається сепаратистським рухам, розпалюючи ненависть на основі етнічної приналежності та мови; інформаційними операціями з використанням ЗМІ, соціальних мереж та мережі Інтернет; дискредитацією урядових рішень, спрямованих на більш тісну інтеграцію до ЄС/НАТО» - тобто проблемами інформаційної безпеки. У коммюніке СхП-ЄС щодо цілей Партнерства після 2020 року згадується зокрема і про підтримку незалежних медіа та заснованої на фактах інформації, зокрема через підтримку фактчекінга та поширення медіаграмотності (с.15).

Дійсно, ця тематика і кооперація щодо неї є актуальними, оскільки країни стикаються з досить подібними інформаційними загрозами; так, якщо подивитися на агітацію проти проєвропейської кандидати в президенти Молдови Майї Санду²⁰² (що зрештою виграла вибори) та наративи антизахідних ЗМІ в Україні²⁰³, вони видаються подібними, і в Україні навіть запустили регулярний проект з «моніторингу антизахідних нарративів»²⁰⁴. Подібні наративи можна зустріти і в Грузії, де одним з важливих їхніх рупорів є церква²⁰⁵, і в Білорусі в контексті протестів-2020²⁰⁶, і серед правих сил у Вірменії²⁰⁷, що зараз посилили свої позиції після болючої мирної угоди з Азербайджаном, і в Азербайджані²⁰⁸. Цікаво, що вірменські праві переконані, що їхній уряд контролюється Джорджем Соросом – фігурою, що останнім часом активно використовується світовими правими партіями і рухами як символ глобалізму і лібералізму²⁰⁹ - та здає інтереси Азербайджану, тоді як прес-служба азербайджанського президента Ільхама Алієва у 2017 році заявила, що Сорос «і його найманці» працюють спільно з «вірменським лоббі» у пошуках бруду щодо Алієва та його родини.

Було б некоректним спрощенням стверджувати, що ці наративи породжені Росією та поширюються

²⁰² Битва за Молдову: як "чорнухою" та підтримкою РФ рятують президентство Додона, <https://www.euointegration.com.ua/articles/2020/11/13/7116491/>

²⁰³ Операція "анти-Сорос": навіщо в Україні готують піар-кампанію за угорським сценарієм, <https://www.euointegration.com.ua/experts/2018/05/14/7081669/>

²⁰⁴ «Інтерньюз-Україна» запустив моніторинг «антизахідних нарративів», <https://detector.media/community/article/176961/2020-05-07-internyuz-ukraina-zapustiv-monitoring-antizakhidnikh-narativiv/>

²⁰⁵ Anti-vaxxing, homophobia, pro-Russian sentiments – is the church an obstacle on Georgia's pro-Western course?, <https://jam-news.net/georgia-church-coronavirus-russia-influence/>

²⁰⁶ Порівнюємо антиукраїнські наративи кремлівської пропаганди в Білорусі та в Україні, <https://texty.org.ua/fragments/102371/porivnyuyemo-antyyukrayinski-naratyvy-kremlivskoyi-propahandy-v-bilorusi-ta-v-ukrayini/>

²⁰⁷ "Armenia first": behind the rise of Armenia's alt-right scene, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/armenia-first-behind-the-rise-of-armenias-alt-right-scene/>

²⁰⁸ There is a Specter Haunting Azerbaijan, the Specter of George Soros, <https://eurasianet.org/there-is-a-specter-haunting-azerbaijan-the-specter-of-george-soros>

²⁰⁹ В голові у Сороса, <https://zn.ua/personalities/v-holove-u-sorosa.html>

лише завдяки ній. У певних груп інтересів в усіх країнах СхП – і не тільки – є свої причини не довіряти процесам глобалізації і колективному Заходу. Зокрема праві політики і ЗМІ вже тривалий час використовують такі проблемні питання, як права ЛГБТ, щоб показати своїй аудиторії, що сучасному Заходу (і ширше, сучасному світу) довіряти не можна, і зберегти за рахунок такого протиставлення політичну релевантність в своїх країнах. Так робить, наприклад, і уряд Польщі²¹⁰, хоч його вкрай важко звинуватити у проросійській позиції. Цей контекст необхідно усвідомлювати, щоб не вдаватися до спрощень та розуміти, яким має бути напрямок співпраці держав СхП та ЄС в інформаційній безпеці – оскільки виклики поширення викривлених фактів та теорій змов, по суті, сьогодні є для них спільними.

Водночас не можна й забувати, що ампліфікацію цих наративів надають часто саме структури, близькі до Росії. Це й білоруські офіційні ЗМІ, й ті медіа, що відкрито агітували проти Майї Санду в Молдові, й офіційні структури православних церков, наближених до Росії (УПЦ МП, Православної церкви Молдови, Грузинської православної церкви, Білоруської православної церкви), і політики, що закликають до «миру та порозуміння» з Росією в Україні, Молдові та Грузії. Для країн СхП важливим випробуванням буде пошук такого способу взаємодії з цими акторами, що протистоятиме небезпечним наративам, які ними поширюються, та водночас не порушуватиме фундаментальні свободи, на яких ґрунтується сучасна Європа і яких країни СхП, відповідно до міжнародного права та підписаних угод з ЄС, зобов'язуються дотримуватися. Спільні пошуки таких способів могли б стати предметом консультацій між урядовцями, як мінімум, України, Молдови та Грузії, з залученням представників громадянського суспільства інших трьох країн СхП.

3.3. Перспективи співпраці країн СхП та ЄС у сфері безпеки

Згадка про стратегічну важливість країн СхП для ЄС у преамбулі комюніке «Політика Східного Партнерства після 2020 року» вказує на те, що й у перспективі цільові політики СхП варто розглядати зокрема й через призму безпекового співробітництва. Вище вже було окреслено коло проблем, щодо яких, на думку Інститута, таке співробітництво буде виграшним для СхП (і, переважно, також і для самого ЄС). Нарешті, крім визначених цим документом можливих політик, необхідно розглянути також і перспективи двостороннього співробітництва країн СхП з окремими країнами-членами ЄС, або ж співробітництва у рамках інших ініціатив, та політики, які є дотичними до питання національної безпеки.

Краще урядування – одна з чотирьох основних сфер, на яких засновувався раніше чинний документ, «20 цілей Східного Партнерства до 2020 року». Як зазначається у новому комюніке (с.3), саме в цій сфері досягнень у Партнерства було найменше, і зокрема, посилене співробітництво очікується щодо верховенства права і боротьби з корупцією та організованою злочинністю. Наголошується на важливості правової визначеності та працюючих демократичних інституцій для прогресу у цій сфері. Варто зауважити, що саме недовіра до судової системи, розповсюджена корупція, обтяжливе і нестабільне законодавство та репресивні дії правоохоронних органів були зазначені серед головних перешкод для інвестицій в Україну, згідно з опитуванням закордонних інвесторів восени 2020 року.

²¹⁰The Demagogue's Cocktail of Victimhood and Strength, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/12/poland-pis-minorities-lgbtq/604255/>

Водночас військовий конфлікт з Росією посів лише восьме місце серед таких причин²¹¹. Таким чином, внутрішні безпекові проблеми напряму відбиваються на результатах країни в інших сферах.

Один з головних інструментів Європейського Союзу у співробітництві з країнами Європейської політики сусідства (і зокрема СхП) – це *співробітництво, засноване на принципі «більше за більше»*. Тобто йдеться про більше фінансування, тіснішу інтеграцію і т.ін. за більші досягнення країн-сусідів у сферах, визначених у домовленостях з ЄС. В комюніке цей принцип згадується і прямо зазначається, зокрема, що за умов тривалої стагнації або ж відкату процесу реформ держави (але не громадянські суспільства) також мають отримувати менше фінансування (с.4); сьогодні це актуальний ризик для кількох держав СхП саме через проблеми внутрішньо-безпекового характеру, зокрема для Білорусі в світлі поліцейського насильства проти протестувальників після президентських виборів-2020 чи України в контексті деяких тривожних знаків останнього часу щодо діяльності антикорупційних інституцій²¹²²¹³.

Станом на 2019 рік у співробітництві з ЄС Україна «зробила значні кроки до *цілей, що передбачалися Планом заходів з виконання Угоди про асоціацію, у сфері міграції та управління кордонами*», було також зроблено певні кроки з *боротьби з організованою злочинністю та управління ризиками надзвичайних ситуацій*. Як вже зазначалося вище, збройні сили України неодноразово залучалися до Бойових тактичних груп ЄС; йде військово-технічне співробітництво з країнами ЄС. Серед тих рекомендацій до змін, які ще не зазначалися у цьому звіті, можна виділити бюджетне планування, що враховувало б потреби задіявання військовослужбовців в операціях в рамках ЄС та виробництво і закупівлю озброєнь, а також законодавчі зміни, що дозволили б Національному антикорупційному бюро проводити самостійне прослуховування, реформу судової системи та гармонізацію законодавства з ЄС у сфері військово-технічної співпраці²¹⁴.

Для Грузії такими основними цілями могли б стати боротьба з корупцією на найвищому рівні, посилення незалежності судової гілки влади²¹⁵. У робочому документі щодо стану імплементації Угоди про асоціацію ЄС-Молдова на 2019 рік йдеться, зокрема, про непрозоре та вибіркоче правосуддя. Хоча в сферах управління кордонами, боротьби з кіберзлочинністю боротьби з корупцією, відмиванням грошей та фінансуванням тероризму було відзначено певний прогрес, вимагаються також і подальші реформи в цих напрямках; прикладом є покращення управління системою повернення активів²¹⁶.

Енергетична безпека

²¹¹ Інвестиційна привабливість України падає. Що заважає інвесторам – опитування, <https://ua-news.liga.net/economics/news/investitsiy-na-privablivist-ukraini-padae-scho-zavajae-investoram-opituvannya>

²¹² Ukraine arrives at a new anti-corruption crossroads, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-arrives-at-a-new-anti-corruption-crossroads/>

²¹³ Amid constitutional crisis, Ukraine's anti-corruption reforms are under threat of failure, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/amid-constitutional-crisis-ukraines-anti-corruption-reforms-are-under-threat-of-failure/>

²¹⁴ Военная евроинтеграция: как Украина выполняет свои оборонные обязательства по соглашению с ЕС, <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2019/03/13/7093804/>

²¹⁵ The Eastern Partnership: What's next for Georgia?, <https://ge.boell.org/en/2019/09/12/eastern-partnership-whats-next-georgia>

²¹⁶ https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2019-09/swd_2019_325_fl_joint_staff_working_paper_en_v10_pl_1045191.pdf

Важливим є безпекове співробітництво ЄС з країнами СхП у сфері енергетичної безпеки. Так, в комюніке «Політика Східного Партнерства після 2020 року» зазначається про запуск Південного газового коридору для імпорту газу з Каспійського регіону і часткову відмову від нафти і газу. Хоча прямо в документі не йдеться про те, що результатом цих заходів має стати зменшення залежності від імпорту енергоносіїв з Російської Федерації, однак фактично саме таким є спрямування співробітництва ЄС-СхП у даній сфері. Зокрема прямо зазначається, що «ЄС також допоможе країнам-партнерам у збільшенні енергетичної безпеки через диверсифікацію від імпорту нафти чи газу через інвестиції у відновлювану енергію та покращення енергоефективності» (с.7).

Азербайджан може стати ключовим гравцем у цій сфері; найближчим часом почнеться експорт газу з цієї країни до Південної Європи, і, за оцінками експертів, азербайджанський газ становитиме значний обсяг в енергетичному балансі балканських країн та Італії²¹⁷. Це ті країни, що наразі серйозно залежать від імпорту енергоносіїв з Росії; зокрема це стосується Болгарії і Греції²¹⁸, а також західнобалканських країн, що не входять до ЄС, проте, як і Болгарія, імпортують 100% природного газу з РФ (це Сербія, Боснія та Герцеговина та Північна Македонія)²¹⁹. Енергетична диверсифікація може надалі зменшити вплив Росії, яка традиційно покладається на свою роль як незамінного експортера енергоресурсів, в цьому регіоні. Загалом, це один з тих позитивних прикладів, коли від співпраці країни СхП з Європейським союзом серйозно виграють обидві сторони; для збереження інтересу ЄС до цього регіону вкрай важливим є демонструвати, що це співробітництво не є лише одностороннім вкладанням грошей та сил з боку ЄС.

Водночас, у темі співробітництва СхП та ЄС в галузі енергетичної безпеки принциповим запитанням на порядку денному залишається проблема «Північного потоку-2». Цей трубопровід дозволить Росії значно зменшити залежність від транзиту через Україну, що, своєю чергою, може призвести до зростання безпекових ризиків для України. Київ, у разі запуску «Північного потоку-2», може позбавитися одного з ключових важелів впливу на РФ. Найдраматичнішим з можливих наслідків може бути поновлення гарячої фази конфлікту на Донбасі із значним втручанням російських військ. Однак якщо події й не підуть за цим найбільш песимістичним сценарієм, все одно позиції України у взаємодії з Росією будуть значно послаблені, а вплив Москви на ЄС зросте.

Доля «Північного потоку-2» залишається непевною. Тривалий час його будівництво було заморожено внаслідок санкцій, що їх США планує оголосити проти компаній, що беруть участь у будівництві цього газопроводу²²⁰, проте оголошувалося, що в грудні 2020 року будівництво буде поновлено²²¹; в реальності воно поновилося у січні 2021 року²²². ПП-2 за своєю суттю суперечить ідеї

²¹⁷ Southern Gas Corridor project about to come on stream, <https://www.dw.com/en/southern-gas-corridor-project-about-to-come-on-stream/a-55555077>

²¹⁸ Germany hits back at US for placing sanctions on critical European gas pipeline, <https://www.abc.net.au/news/2019-12-22/germany-hits-back-at-us-donald-trump-sanctions-on-nord-stream-2/11821624>

²¹⁹ Western Balkans: Directions for the Energy Sector, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/201391544823541838/pdf/Western-Balkans-Energy-Directions-Paper.pdf> с.24

²²⁰ An Uncertain Future for the German-Russian Pipeline, <https://www.spiegel.de/international/germany/nord-stream-2-troubles-an-uncertain-future-for-the-german-russian-pipeline-a-e4a1a915-5bc2-4e85-a410-4a7751522412>

²²¹ Nord Stream 2 wird wohl demnächst weitergebaut, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/nord-stream-2-wird-wohl-im-dezember-weitergebaut-17075409.html>

²²² Russian Vessel Starts Nord Stream 2 Work in Danish Waters, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-01-24/russian-vessel-starts-nord-stream-2-work-in-danish-waters>

диверсифікації джерел постачання енергоресурсів до Європейського Союзу і може значно підважити енергетичну безпеку України. Однак Німеччина як основний бенефіціар «Північного потоку-2» серед країн ЄС, хоча й має декілька можливих способів його торпедувати²²³, не робить цього.

Водночас для діяльності ПП-2, відповідно до вимог Європейського Союзу обслуговування газопроводу та постачання газу матимуть проводити різні компанії – причому «Газпром» не зможе просто заснувати для цього дочірню компанію. Компанія-оператор однозначно зіткнеться з санкціями з боку США, які, як очікується, будуть прийняті двопартійною більшістю. Це означає, що хоча ПП-2, з великою ймовірністю, буде добудовано, невідомо, коли з'явиться оператор, готовий зіткнутися з такими проблемами.

Україна в цій ситуації має відносно обмежені можливості впливу; по суті, йдеться про суто дипломатичні інструменти, для посилення яких потрібна координація позиції з іншими країнами, що активно виступають проти ПП-2. Це, в першу чергу, США, але також Польща та країни Балтії. У 2018 році спікери парламентів України та Молдови підписали відкритого листа до голів європейських парламентів щодо небезпеки «Північного потоку-2»; пізніше до нього долучилися голови парламентів Польщі, Литви та Латвії²²⁴.

Верховенство права

На початку цієї глави вже йшлося про важливість правової стабільності та верховенства права для економічного та безпекового становища країни. Коммюніке «Політика Східного Партнерства після 2020 року» спонукає до подальших судових реформ, що, зокрема, передбачали б реальну незалежність та підзвітність судів та прокуратури. Для цього ЄС, зокрема, закликає до активної участі міжнародних інституцій та експертів у процесі реформ, пропонує тренінги та підтримку культури верховенства права через співпрацю з громадянським суспільством та бізнесом (с.9). Існує окрема програма ЄС «Посилення судової реформи в країнах Східного Партнерства»; відповідно до її звіту в 2014 році, суди Грузії та Азербайджану показують високий рівень дотримання верховенства права (і навіть вище середнього в Європі), тож рекомендується обмінюватися цими позитивними практиками з іншими країнами СхП²²⁵.

Водночас нещодавна лекція колишнього посла Канади в Україні Романа Ващука висвітлює певну неочевидну проблему у цій сфері. Міжнародні зобов'язання України, і зокрема перед європейськими партнерами, вимагали від неї, щоб суддів призначали інші судді. В результаті, як зазначив Ващук, через колективні інтереси суддівської спільноти в Україні «можливість оновлення суддівського корпусу» була обмежена²²⁶. Це вказує на глибшу проблему у взаємодії країн, що

²²³ 6 ways Germany could kill the Nord Stream 2 pipeline, <https://www.politico.eu/article/6-ways-germany-could-kill-the-nord-stream-2-pipeline/>

²²⁴ Спікери парламентів України, Молдови, Польщі, Литви та Латвії заявили про небезпеку "Північного потоку-2", https://lb.ua/news/2018/03/11/392257_spikeri_parlamentov_ukraini.html

²²⁵ Eastern Partnership Enhancing Judicial Reform in the Eastern Partnership Countries, <https://rm.coe.int/eastern-partnership-enhancing-judicial-reform-in-the-eastern-partnersh/1680788f3e.p.7>

²²⁶ Що було не так із західною підтримкою реформ в Україні. Лекція колишнього посла Канади Романа Ващука, <https://texty.org.ua/articles/102336/sho-bulo-ne-tak-z-zahidnoyu-pidtrymkoyu-reform-v-ukrayini-i-chomu-ce-zakinchylos->

розвиваються, та ЄС: нормативні вимоги, що виставляють «старші партнери», іноді можуть не відображати реальних потреб «молодших» в процесі досягнення ними поставлених цілей. Так, для України у цьому випадку, можливо, відсторонення чинних суддів від процесу призначення нових було б більш перспективним з точки зору верховенства права; однак нормативні вимоги цьому завадили.

Від країн СхП також очікується покращення процесів розслідування економічних злочинів та покарання за них. ЄС особливу увагу приділятиме корупції на найвищому рівні та інструментам проведення державних тендерів, а також боротьбі з відмиванням грошей, зокрема через створення діючих бюро повернення активів (с.9 комюніке ЄС-СхП). Водночас потрібно слідкувати за тим, як саме відбувається імплементація цих реформ у країнах СхП. У тій самій лекції Ващука йдеться, зокрема, про те, що заповнення електронних майнових декларацій надто великою кількістю чиновників стало чинником політичних процесів, які призвели до спроб «помсти» з боку чиновників та політиків активістам громадянського суспільства, що виступали за таке декларування²²⁷.

Найбільш явно серед фрагментів комюніке стосується безпеки підпункт 4.2.3 – «Боротьба з організованою злочинністю та посилення безпеки» (с.10). ЄС підтримуватиме співробітництво країн з європейськими агенціями з питань правосуддя та внутрішніх справ; реформу сектору безпеки; боротьбу проти торгівлі людьми, наркотиками та зброєю; інтегроване управління кордонами. Йдеться також про спільну боротьбу проти кіберзлочинності. Продовжуватиметься співпраця у запобіганні та боротьбі зі стихійними лихами. Нарешті, ЄС продовжує лінію мирного вирішення конфліктів, що тривають в тій чи іншій формі на території країн СхП, і заявляє про посилення безпекових діалогів та співробітництва в рамках Спільної політики безпеки та оборони.

ЄС та конфлікт у Нагорному Карабаху: приклад проблемної політики

Водночас, хоча ці декларації звучать дуже гарно, є запитання, що відбуватиметься з їхнім застосуванням на практиці. Зовнішня політика ЄС і надалі залишається переважно справою окремих держав-членів, а в спробах спільної зовнішньої політики кожна з яких може ветувати спільне рішення, що вкрай ускладнює реальне реагування ЄС на негайні безпекові виклики. Нещодавне загострення конфлікту у Нагорному Карабаху, за оцінками багатьох аналітиків міжнародної політики, показало нездатність ЄС до ефективного втручання²²⁸²²⁹. Більше того, нещодавня дипломатична історія ЄС продемонструвала, що ЄС водночас може підписати угоду, що включає визнання територіальної цілісності Азербайджану з Баку, та угоду, що передбачає вирішення конфлікту «на основі міжнародних норм і принципів, включаючи принципу самовизначення народів», з Єреваном²³⁰. При цьому у взаєминах з Україною, Грузією та Молдовою ЄС чітко стоїть на позиції

[zelenskym-lekciya-kolyshnoho-posla-kanady-romana-vashuka/](https://texty.org.ua/articles/102336/sho-bulo-ne-tak-z-zahidnoyu-pidtrymkoyu-reform-v-ukrayini-i-chomu-ce-zakinchylos-zelenskym-lekciya-kolyshnoho-posla-kanady-romana-vashuka/)

²²⁷ Що було не так із західною підтримкою реформ в Україні. Лекція колишнього посла Канади Романа Ващука, <https://texty.org.ua/articles/102336/sho-bulo-ne-tak-z-zahidnoyu-pidtrymkoyu-reform-v-ukrayini-i-chomu-ce-zakinchylos-zelenskym-lekciya-kolyshnoho-posla-kanady-romana-vashuka/>

²²⁸ EU fails to act on Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan, <https://www.dw.com/en/eu-fails-to-act-on-nagorno-karabakh-conflict-between-armenia-and-azerbaijan/a-55208668>

²²⁹ Precarious peace – Nagorno-Karabakh after the ceasefire agreement, <https://eu.boell.org/en/2020/11/23/precarious-peace-nagorno-karabakh-after-ceasefire-agreement>

²³⁰ How the EU became marginalised in Nagorno-Karabakh, https://ecfr.eu/article/commentary_how_europe_became_marginalised_in_nagorno_karabakh/

територіальної цілісності в міжнародно визнаних кордонах.

Такі «дипломатичні піруети» не можуть сприяти авторитетності позицій ЄС у вирішенні безпекових проблем регіону. Як пише Ніку Попеску у статті для Європейської ради закордонних справ, саме розчарування Баку в дипломатичних способах розв'язання конфлікту, а також визнання більшістю країн-членів ЄС Косова, сприяло тому, що Азербайджан схилився до військового способу розв'язання конфлікту за Нагорний Карабах²³¹. Його стаття була написана до підписання мирної угоди, тож автор принаймні сподівався на те, що ЄС може взяти участь у миротворчій місії після завершення конфлікту; однак, як відомо, цю роль перебрала на себе Росія і, де-факто, Туреччина. Навіть Мінську групу ОБСЄ – теоретично більш гнучку, ніж ЄС в цілому – по факту було відсторонено від прийняття рішень щодо конфлікту, що зменшило роль, яку Європа грає в регіоні²³². Ймовірно, поки не буде принципово змінено механізми здійснення зовнішньої політики в ЄС – зокрема, наприклад, через уможливлення прийняття рішень кваліфікованою більшістю від держав-членів – та поки пропозиції від Парижа та Берліна щодо створення спільних європейських збройних сил не знаходять підтримки більшості інших держав-членів, важко очікувати, що ЄС зможе приймати на себе проактивну роль у вирішенні збройних конфліктів.

В умовах, коли ЄС в цілому продовжує грати непропорційно малу роль у вирішенні міжнародних конфліктів через необхідність прийняття ключових зовнішньополітичних рішень усіма країнами-членами, на передній план можуть вийти двосторонні взаємини країн СхП з певними ключовими партнерами в рамках ЄС. Прикладом такого співробітництва було створення – хоч і значною мірою символічне – вже згадані Литовсько-польсько-української бригади в 2015 році²³³ чи співробітництво з Німеччиною щодо лікування поранених ветеранів АТО²³⁴. Крім того, перспективними залишаються варіанти багатостороннього співробітництва за участі деяких країн-членів ЄС та СхП. Спроби координації зовнішньої політики щодо «Північного потоку-2» за участі України, Польщі та балтійських країн є прикладом такої ситуативної взаємодії. Водночас існують також багатосторонні структури (як під патронатом ЄС, так і поза ним) які можуть отримати безпековий вимір.

Дво- і багатостороння співпраця

У регіоні існує кілька ініціатив, що включають в себе країни ЄС та СхП та можуть мати певний безпековий вимір. Це Чорноморська синергія, Дунайська стратегія, Люблінський трикутник, в перспективі країни СхП можуть долучитися до Ініціативи трьох морів. Чорноморська синергія, хоча включає енергетичний вимір (який, принаймні в цьому регіоні, є елементом безпекового), для таких країн, як Україна, Молдова і Грузія, не надто перспективна, оскільки учасником цієї ініціативи є Росія. Так, дослідження ініціативи показує – якраз на прикладі взаємодії між Україною та Росією, а також

²³¹ How the EU became marginalised in Nagorno-Karabakh, https://ecfr.eu/article/commentary_how_europe_became_marginalised_in_nagorno_karabakh/

²³² Precarious peace – Nagorno-Karabakh after the ceasefire agreement, <https://eu.boell.org/en/2020/11/23/precarious-peace-nagorno-karabakh-after-ceasefire-agreement>

²³³ Чіткий Сигнал Кремлю – У Любліні відзначали 5-річчя створення литовсько-польсько-української бригади, <https://www.5.ua/svit/chitkyi-syhnal-kremliu-u-liublini-vidznachaly-5-richchia-stvorennia-lytovsko-polsko-ukrainskoi-bryhady-225608.html>

²³⁴ Вдесяте поранені українські солдати будуть доставлені літаком до Німеччини для проходження лікування у лікарнях Бундесверу, <https://kiew.diplo.de/ua-uk/aktuelles/-/2402606>

Туреччиною та ЄС – що структури, які переважно займаються технічними питаннями, можуть залишатися майданчиком для контакту між сторонами, які конфліктують²³⁵. Однак цього недостатньо, щоб вважати ту чи іншу структуру перспективною з безпекової точки зору.

Можна було б говорити про потенційне створення іншого, безпекового партнерства країн басейну Чорного моря за участі Туреччини, а також України, Молдови та Грузії; однак, хоча відносини Анкари з Москвою наразі не ідеальні, турецькі аналітики справедливо зазначають, що ці відносини передбачають певний баланс співробітництва та конфлікту²³⁶. Очікувати відверто антиросійських дій – а участь у такому партнерстві була б неминуче спрямованою саме проти РФ – від турецької влади не варто. Однак і без Туреччини можливе безпекове співробітництво за участі України, Молдови, Румунії, Грузії могло б стати позитивним кроком; до прикладу, змістом такого співробітництва могли б бути спільні навчання, сприяння наближення країн СхП до стандартів НАТО та символічні кроки, подібні до створення Литовсько-польсько-української бригади.

Люблінський трикутник, натомість, є існуючим форматом, що включає в себе країни-члени ЄС та країни СхП, і при цьому відкрито передбачає також і безпековий вимір. Враховуючи спільне занепокоєння російською зовнішньою політикою з боку всіх трьох країн-учасниць – Польщі, Литви та України – не дивно, що влітку 2020 року було створено цю ініціативу. У спільній заяві міністрів закордонних справ трьох країн було зокрема:

- підкреслено стратегічну важливість співпраці між ЄС, НАТО та країнами СхП;
- зауважено наявність спільних безпекових та інших загроз;
- визнано користь тристороннього співробітництва в сфері безпеки, зокрема відносно діяльності Литовсько-польсько-української бригади; підтверджено зобов'язання з двох- і трьохстороннього співробітництва між військовими структурами країн, а також співробітництва в рамках можливостей, наданих НАТО;
- підтверджено зобов'язання щодо розвитку Східного Партнерства через розширення та поглиблення співробітництва та пропонування амбіційних та стратегічних довготермінових цілей;
- висловлено підтримку співробітництву України з Ініціативою трьох морів та підтримку інших регіональних ініціатив.

Крім того, було зроблено декілька заяв щодо засудження агресії з боку РФ та підтримки євроатлантичної інтеграції України. Водночас варто зауважити, що, за оцінками Надії Коваль, між попередньою та чинною п'ятирічними національними стратегіями Польщі існує відмінність щодо планів розширення ЄС та НАТО; якщо стратегія 2012-2016 прямо проголошувала підтримку членства в цих структурах охочих країн, що виконують відповідні вимоги, то у стратегії 2017-2021 йдеться лише про загальну підтримку реформ і «політику відкритих дверей» без подальшої конкретизації²³⁷.

²³⁵ Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union?, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301433>

²³⁶ The unwritten rules governing Russia-Turkey brinkmanship, <https://www.trtworld.com/opinion/the-unwritten-rules-governing-russia-turkey-brinkmanship-41098>

²³⁷ Окрім історичних суперечок: яке майбутнє для польсько-українських відносин? Польський погляд, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14974.pdf> p.10-11

Незважаючи на існуючі суперечності між Києвом та Варшавою, підтримка євроатлантичної інтеграції України, а також Молдови та Грузії, має бути для Польщі питанням не лише добросусідства, але й власного стратегічного інтересу. Водночас серед практичних позитивних кроків у співробітництві з Україною Польща виділяє договори між Міністерствами оборони двох країн та «значний внесок» до моніторингової місії ОБСЄ²³⁸.

Після виборів президента в Молдові 2020 року можна говорити також про можливість подальшої інтенсифікації співробітництва між Молдовою та Румунією. Прозахідна президентка Майя Санду, у разі, якщо прозахідні сили переможуть на майбутніх парламентських виборах (очікується, що вони будуть достроковими), може відновити ідею створення спільного батальйону з Румунією, що кількаразово озвучувалася раніше. Крім того, може збільшитися інтенсивність спільних тренувань; певний час за попереднього, радше проросійського президента Ігоря Додона участь молдовських формувань у міжнародних військових навчаннях була заборонена²³⁹ (пізніше уряд скасував цю заборону). Хоча Молдова, за конституцією, є нейтральною державою, водночас, постійна делегація Румунії до НАТО зазначає, що активно підтримує Кишинів у співпраці з НАТО, наголошує на важливій ролі Молдови як партнера Північноатлантичного Альянсу (зокрема через участь у силах KFOR) та на активній співпраці з Альянсом в таких сферах, як боротьба з кіберзлочинністю чи стихійними лихами. Також підкреслюється підтримка територіальної цілісності та суверенітету Молдови²⁴⁰. Однак і у двосторонніх відносинах Румунія та Молдова ще з 1990-х років підтримують високий рівень співпраці у безпековій сфері; йдеться не лише про спільні військові навчання, але й про боротьбу з організованою злочинністю, торгівлею наркотиків та нелегальною міграцією²⁴¹.

Якщо в Україні та Молдови є країни, що є їхніми головними лобістами в ЄС та НАТО (для Києва, можливо, такою наразі можна назвати Литву навіть більшою мірою, ніж Польщу), то у Грузії такого партнера немає. Водночас саме Грузія серед країн СхП, на момент написання цього звіту, стоїть найближче до членства в НАТО, чи принаймні до отримання Плану дій щодо членства в Альянсі²⁴²; якщо це станеться, можна очікувати, що отримання ПДЧ Україною теж буде питанням часу. Можливим способом вирішення проблеми неконтрольованих територій у потенційному прийнятті цих країн до НАТО називають нерозповсюдження зобов'язань колективної оборони на ці території.

Крім того, отримання ПДЧ Грузією було б позитивним сигналом для всіх країн Східного Партнерства; як зазначає, наприклад, Андреас Умланд, давньою проблемою цієї території є те, що вони належать до «сірої зони» між ЄС/НАТО та Росією і не мають жодних чітких перспектив членства в цих об'єднаннях. Аналітик пропонує створення Сполученими Штатами безпекове об'єднання за участі, крім самих США, також України, Грузії, Молдови, і, можливо, Азербайджану. Таке об'єднання, за прикладом Адріатичної Хартії, що включала США та країни Західних Балкан, могло б давати менше безпекових гарантій, ніж НАТО, однак утворити певну організаційну структуру для регіону і мати

²³⁸ Окрім історичних суперечок: яке майбутнє для польсько-українських відносин? Польський погляд <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14974.pdf> p.11

²³⁹ Moldova, Romania Boost Military Cooperation with Joint Battalion, <https://balkaninsight.com/2018/02/06/romania-russia-strengthen-defence-influence-in-divided-moldova-02-06-2018/>

²⁴⁰ Romania's support for NATO – R. Moldova cooperation, <https://nato.mae.ro/en/node/589>

²⁴¹ In the Shadow of Russia: Romania's Relations with Moldova and Ukraine, https://www.files.ethz.ch/isn/97702/00_Aug.pdf p.17

²⁴² Крок до НАТО без України: Грузія може отримати План дій щодо членства в Альянсі, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/11/30/7117035/>

символічний характер для демонстрації пріоритетів США в регіоні²⁴³. Водночас в умовах, коли Азербайджан відновив контроль над більшістю міжнародно визнаних за ним територій та має надійного безпекового партнера в обличчі Туреччини, яка швидко закріплюється в ролі однієї з основних сил (у відношенні hard power) в Європі; та в умовах, коли для Грузії виглядає отримання ПДЧ, цілком ймовірно, що ці країни в такому об'єднанні вже не будуть зацікавлені.

Потенційно безпековий вимір могла б мати Ініціатива трьох морів, що об'єднує пояс країн від Балтії до Адріатики та Чорного моря. Наразі в цю ініціативу входять дванадцять країн, однак всі вони є членами ЄС. В цілому, на даний момент ІТМ більше займається інфраструктурними проектами – йдеться про міжнародні автомобільні та залізничні дороги, а також про інфраструктуру для терміналів скрапленого газу в Польщі та Хорватії та газопроводу, що їх би з'єднавав²⁴⁴²⁴⁵. Зауважимо, що отримання скрапленого газу є також безпековою проблемою; так, Польща на даний момент значно залежить від поставок газу з Росії, однак, у випадку розвитку системи терміналів скрапленого газу в Європі та збільшення поставок до них, це може змінитися. Такий термінал було також відкрито в Клайпеді (Литва), і наразі він отримує все більші поставки скрапленого газу з США²⁴⁶. Разом із іншими проектами енергетичної інфраструктури (такими як Південний коридор), в перспективі термінали скрапленого газу можуть принципово змінити ситуацію з енергетичною безпекою в регіоні. Як вже зазначалося, у декларації про створення Люблінського трикутника йшлося про долучення України до проектів ІТМ; у перспективі залучення України та Молдови до спільних проектів могло б посилити роль ІТМ.

Водночас, ідея Інтермаріуму – у формі угоди, що включала б країни Центрально-Східної Європи – була неодноразово задекларована урядом Польщі, однак у таких контекстах, що виглядала більшою мірою як антизахідний (у Польщі – конкретно антигерманський) ідеологічний проект, пов'язаний з консервативними цінностями. В реальності більшість країн регіону не підтримували б проект з таким ідеологічним наповненням. При цьому ідея угоди, що концентрувалася б на безпекових проблемах та передбачала певні механізми колективної оборони, залишається без широкої підтримки країн регіону, що вже є членами ЄС і НАТО²⁴⁷. Це сприйняття є, як зазначає Умланд, хибним: відсутнє розуміння, що у разі масштабного конфлікту, до прикладу, в Україні, з гуманітарними наслідками такого конфлікту доведеться мати справу, в першу чергу, саме найближчим її європейським сусідам²⁴⁸. Хоча створення безпекового об'єднання, що могло б залучати Україну, Молдову та Грузію, могло б бути раціональним, така перспектива лишається наразі малоімовірною. Азербайджан залишається під надійним захистом з боку Туреччини. Що ж до Білорусі та Вірменії, то

²⁴³ How to make eastern Europe's grey zone less grey, <https://mondediplo.com/outsidein/how-to-make-eastern-europe-s-grey-zone-less-grey>

²⁴⁴ Poland hopes to tap Trump's business acumen at regional summit, <https://www.businessinsider.com/r-poland-hopes-to-tap-trumps-business-acumen-at-regional-summit-2017-7?IR=T>

²⁴⁵ Gas pipeline in southern Poland helps build Europe's internal energy market, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/Poland/gas-pipeline-in-southern-poland-helps-build-europes-internal-energy-market

²⁴⁶ Lithuanian LNG terminal proving to be a player in the global market, <https://www.lngindustry.com/liquid-natural-gas/26052020/lithuanian-lng-terminal-proving-to-be-a-player-in-the-global-market/>

²⁴⁷ How to solve Ukraine's Security Dilemma? The idea of an Intermarium coalition in the east-central Europe, <https://warontherocks.com/2017/08/how-to-solve-ukraines-security-dilemma-the-idea-of-an-intermarium-coalition-in-east-central-europe/>

²⁴⁸ East-Central Europe's "Galactic" Imagining of Post-Soviet Security, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/east-central-europes-galactic-imagining-post-soviet-security>

в безпекових гарантіях з боку Москви, після невтручання Росії на боці Вірменії в карабахському конфлікті (що призвело до тяжкої поразки та втрати територій), вони можуть почати сумніватися. Однак до того етапу, коли вони були б готові змінити зовнішньополітичні та безпекові пріоритети на більш прозахідні, ще досить далеко – тим більше, враховуючи, що й ЄС від карабахського конфлікту, по суті, самоусунувся.

В цілому, як зауважує грузинський аналітик Вано Чхиквадзе у статті для фонду Гайнріха Бьоля, Східне Партнерство як проект «досягло точки, в якій воно не є настільки ефективним, як того хотіли б Україна, Грузія та Молдова». Він вважає, що необхідним є поглиблення змісту цього формату та такий підхід, що дозволяв би відповідати на потреби «передових» країн шістки, і містив би більше позитивних стимулів для них²⁴⁹. Аналітики, що займаються Східною Європою, давно говорять про те, що перспектива членства в ЄС мала б бути оголошена для всіх країн регіону, що відповідали б вимогам ЄС. Зрештою, це було б лише підтвердженням того, що в угодах записано, що подати заявку на членство може будь-яка європейська країна, яка відповідає фундаментальним критеріям. Однак політичної волі для такого сигналу з боку європейських столиць наразі бракує. Без позитивних сигналів на цьому шляху три країни СхП, що найбільш зацікавлені у тісному співробітництві з ЄС, дійсно, як попереджає Чхиквадзе (і не тільки він), можуть втратити інтерес в проекті.

3.4. Висновки та рекомендації

Феномен гібридної війни відкриває перед Європейським Союзом та країнами Східного партнерства поле для протистояння Російській Федерації у невоєнній площині. Зокрема йдеться про протистояння у фінансово-економічному, промислово-енергетичному та соціально-культурному вимірах.

Російський уряд почне змінювати курс лише тоді, коли витрати на його дії будуть більшими за отримані вигоди та, зокрема, якщо реальні санкції будуть введені проти ключових представників російських еліт. Поки цього не буде зроблено, керівництво Росії використовуватиме пропозиції співпраці для зміцнення власної переговорної позиції, а не для реального вирішення міжнародних конфліктів.

Співпраця заради співпраці чи для створення кращої атмосфери з Кремлем, зрештою, не буде ефективною. Угоди з урядом, який не дотримується верховенства права, неминуче матимуть короткий термін придатності, хоч водночас контакти та переговори з владою в Москві і можуть залишатися важливими та необхідними. Політика ЄС щодо Росії має бути скоординована з інтересами країн «Східного партнерства»; більше того, щоб бути насправді успішною, потрібна буде тісна стратегічна координація з країнами Східної Європи, які найбільше постраждали. Нова політика сусідства у напрямку «Східного партнерства» повинна зробити ставку на довгострокові політичні та економічні зміни в Росії. Тільки це може гарантувати мир і стабільність у Європі.

Нова східна політика ЄС має базуватися не на пошуку компромісів між агресором і його жертвою, а на пошуку способів і методів покарання агресора і допомоги його жертвам.

²⁴⁹ The Eastern Partnership: What's next for Georgia?, <https://ge.boell.org/en/2019/09/12/eastern-partnership-whats-next-georgia>

Держави СхП стикаються з подібними викликами у царині інформаційної безпеки, і зокрема, відносно ризиків втручання у вибори. Забезпечення незалежності ЗМІ та безпеки національного інформаційного простору – за збереження свободи слова – а також протистояння кібервтручанню у виборчий процес та недопущення фейкових «спостерігачів» з числа тих, що легітимізують вибори в авторитарних державах та квазідержавах, є спільним інтересом для України, Молдови та Грузії (можливо, і для Вірменії). Також для регіону є актуальними виклики у вимірі енергетичної безпеки; це передусім стосується України, але також і Білорусі та Молдови. Водночас Азербайджан, із скорим початком експорту газу до ЄС, є одним із прикладів співробітництва ЄС з країною СхП, яке є вочевидь вигідним і для самого Європейського Союзу. Важливою є доля проекту «Північний потік-2»; ми очікуємо, що цей газопровід буде все ж добудовано, однак його реальний запуск, як мінімум, надовго відкладеться, якщо взагалі відбудеться.

Від країн СхП очікується значно більше активних дій в напрямку розвитку верховенства права. Водночас ЄС у процесах сприяння реформам у цій царині має враховувати місцеву специфіку, існуючі проблеми і бути готовим до гнучкості у техніках досягнення бажаного результату. В іншому випадку, як показує, зокрема, досвід судової реформи в Україні, допомога ЄС буде мати обмежену ефективність.

Передовсім, у перспективі країни СхП мають підстави очікувати від ЄС надання їм перспективи членства в об'єднанні. Це, зрештою, вимагає лише публічної констатації факту: будь-яка європейська країна, що поділяє фундаментальні цінності ЄС відповідно до статті 49 Угоди про Європейський Союз, має право подати заяву на членство. Це також працюватиме як ключовий елемент європейського принципу «more for more»: більші інтеграційні перспективи відповідно до реформ, що проводяться у країнах-партнерах. Наявність перспективи членства у ЄС стимулюватиме принаймні деякі держави СхП до активнішого впровадження рекомендованих реформ.

Водночас, принаймні наразі, у безпековому вимірі ефективною видається участь країн СхП у інших форматах двостороннього та багатостороннього регіонального співробітництва з безпековими цілями. Держави-члени ЄС, зокрема ті, що також належать до регіону Центрально-Східної Європи, мають усвідомити, що спільні безпекові проекти з країнами-сусідами зрештою несуть користь і для них самих, так само як спільні проекти в інших галузях.

Також проблемою залишається недостатньо скоординована зовнішня політика ЄС. У випадку конфлікту щодо Нагорного Карабаху об'єднання фактично самоусунулося від будь-якої змістовної зовнішньополітичної діяльності. Реформування зовнішньополітичних механізмів ЄС – зокрема, можливе прийняття деяких зовнішньополітичних рішень кваліфікованою більшістю країн-членів, а не одноставно – хоча є проблематичним з політичної точки зору, але, для ефективної реакції ЄС на нагальні виклики у зовнішній та безпековій політиці, що не дозволяють тривалого переговорного процесу з урахуванням інтересів усіх країн-членів, є вкрай важливим.

Висновки

Перспективи програми Східного Партнерства наразі задаються документом «Політика Східного Партнерства після 2020 року». У цьому документі згадуються певні безпекові аспекти, зокрема такі як судова реформа, верховенство права, боротьба з організованою злочинністю, запобігання та реагування на природні катастрофи, підтримка безпекових діалогів і співробітництво, боротьбу з корупцією, управління кордонами, краще урядування і верховенство права. Однак йдеться переважно про традиційні безпекові загрози; програма в основному не передбачає аспектів боротьби з гібридними загрозами, які ширяться регіоном. Також, хоча й згадується підтримка прав людини та інклюзивних суспільств, не згадуються існуючі загрози для цих фундаментальних цінностей: поляризація та радикалізація суспільств, терористичні загрози.

Усвідомлення природи гібридних загроз та ризиків, пов'язаних у регіоні, зокрема, з зовнішньополітичною діяльністю Російської Федерації, є важливим фактором для поступу безпекового співробітництва СхП та ЄС. Імплицитно таке усвідомлення наявне і в вищезазначеному документі (наприклад, щодо протидії дезінформації чи забезпечення диверсифікації джерел енергоресурсів), водночас необхідним є його розвиток.

Це вимагає також і змін до загальної політики ЄС щодо Східної Європи та щодо Росії. Важливим є усвідомлення, що саме в безпековій сфері спроби конструктивної співпраці з актором, який не зацікавлений у конструктивній співпраці, є неефективними та зрештою шкодять і самому ЄС. Східна політика ЄС має бути зосереджена на тиску на нинішній режим в РФ, зокрема через санкційні механізми. Без цього підходу безпека країн Східного Партнерства залишатиметься під загрозою. Водночас, загалом, зовнішньополітичні механізми Європейського Союзу, як показав приклад кризи у Нагорному Карабасі, все ще не можуть реагувати на нагальні кризові ситуації. Потреба змін у цих механізмах видається нагальною для ЄС не лише з огляду на політику стосовно Східного Партнерства, а й для подолання зовнішньополітичних викликів в цілому.

На сьогодні потенціал співпраці між Європейським Союзом та країнами Східного Партнерства є масивним, що потребує його систематизації у рамках політичних перемовин та формування чіткої **загальної** візії співпраці, котра була б консенсусною для всіх учасників процесу. Водночас, необхідним є розуміння, що реалізація принципів «більше за більше», які також закладаються у програмі СхП, вимагає і певної диференціації в **конкретних** підходах до країн Партнерства. Зокрема йдеться про більш тісну інтеграцію з трьома країнами – Грузією, Молдовою та Україною – які мають Угоди про асоціацію з ЄС. Ми рекомендуємо розширити пріоритети Східного партнерства та конкретизувати нові цілі безпеки поза цілями Східного партнерства до 2020 року.

Ключовим фактором для подальшої співпраці можна вважати збереження трендів залучення країн Партнерства до засідань безпекових інституцій, генерального штабу ЄС, Військового комітету ЄС та проведення на регулярному рівні засідань такого типу у форматі «ЄС + СхП». Пріоритетним для України (але актуальним і для інших країн СхП) є її включення у проекти PESCO, збільшення співпраці з INCET та CERT. Крім того, важливою є кооперація між самими країнами Партнерства. Також необхідно звернути увагу на співробітництво ЄС та Східного Партнерства в галузі військової освіти і

підготовки, поглиблення розуміння спільних загроз, а також інституалізувати співпраці у рамках сфер розвідки та спільних проектів у військово-промисловому комплексі. Така співпраця, зокрема, дозволить і самому Європейському Союзу суттєво покращити можливості дослідження сучасних типів загроз (на таких напрямках, як екологічна безпека, інформаційна безпека, протидія тероризму, тощо).

Іншими важливими напрямками безпекового співробітництва у перспективі є усунення бар'єрів для транскордонної співпраці, лобіювання країнами СхП більш широкої ролі цивільних місій ЄС на території їхніх країн, їхнє спільне координування задля поглибленої співпраці та напрацювання нових платформ. Найбільш дієвим, на нашу думку, буде формат інтеграції через новий принцип залучення «ЄС+» - залучення країн Партнерства до європейських інституцій у особливому статусі. Саме за подібним принципом може відбуватися окреслена вище кооперація.

Сучасні розробки у сфері протидії тероризму, радикалізації, організованій злочинності та кіберзагрозам також є перспективним полем взаємодії України та ЄС. Ключовим фактором підтримки безпекового сектору в країнах СхП може бути напрацювання нових механізмів взаємодії (як з ЄС, так і між країнами Партнерства), збільшення обміну даними та вивчення європейського досвіду та практик для збільшення можливостей – а частково й створення – аналітичних антитерористичних інституцій та посилення дерадикалізаційних спроможностей. Важливу роль відіграє збільшення оперативних можливостей країн СхП щодо спільного реагування на кіберзагрози та боротьба з транскордонними загрозами.

У аспекті дерадикалізації суспільств актуальним є пошук дослідниками загальних напрацювань, що можна було б застосовувати для протидії цьому процесу. Хоча ЄС має більші дослідницькі можливості та досвід взаємодії з різноманітними радикальними угрупованнями, ніж країни СхП, але саме в країнах Партнерства такі практики дерадикалізації наразі (у зв'язку з внутрішньодержавними конфліктами та не тільки) були б найбільш актуальні та, водночас, можуть продемонструвати пріоритетність застосування тих чи інших політик, наприклад, для реінтеграції, кооптації та демілітаризації непідконтрольних уряду угруповань, тощо. Новою галуззю політики Східного Партнерства має стати спільна боротьба проти радикалізації суспільств. Для цього держави та міста СхП мають бути залучені до європейських інституцій, спрямованих на протидію екстремізму. Також важливою є співпраця в політиці суспільної реінтеграції (зокрема відносно тимчасово переміщених осіб, діючих військ та ветеранів) на території країн СхП.

Для країн СхП було б вкрай корисним долучення до обміну інформацією та співпраці із низкою європейських структур. Зокрема це стосується запровадження системи обміну даними з європейськими інститутами безпеки та посилення обміну даними між спецслужбами країн СхП та INTSEN і EUMS INT. Водночас наявні в ЄС правила секретності та безпеки даних накладають обмеження на можливий обсяг такої співпраці. Вироблення таких формул взаємодії, що поважали б ці принципи, водночас ефективно сприяючи країнам Партнерства у подоланні та попередженні безпекових загроз, має бути одним із напрямків співпраці між сторонами.

Реформування безпекового сектору країн СхП має, зокрема, включати збільшення прозорості цього сектору та посилення його аналітичних потужностей. Також має відбутися збільшення державно-приватної взаємодії для протидії кіберзагрозам. Необхідним видається більш глибокий громадський моніторинг та оцінка інтеграції країн СхП до профільних кібербезпекових структур ЄС.

Держави СхП стикаються з подібними викликами у царині інформаційної безпеки, і зокрема, відносно ризиків втручання у вибори. Забезпечення незалежності ЗМІ та безпеки національного інформаційного простору – за умови збереження свободи слова – а також протистояння кібервтручанням у виборчий процес та недопущення фейкових «спостерігачів» з числа тих, що легітимізують вибори в авторитарних державах та квазідержавках є в спільних інтересах демократичних країн СхП, а також самого ЄС.

Також для регіону є актуальною проблема енергетичної безпеки. У цьому контексті важливим є розуміння з боку ЄС та його держав-членів, що проект «Північний потік-2» становить безпекову загрозу для сусідів ЄС, та зрештою і для самого об'єднання, уможливаючи політичний тиск з боку Москви через використання енергетичної політики.

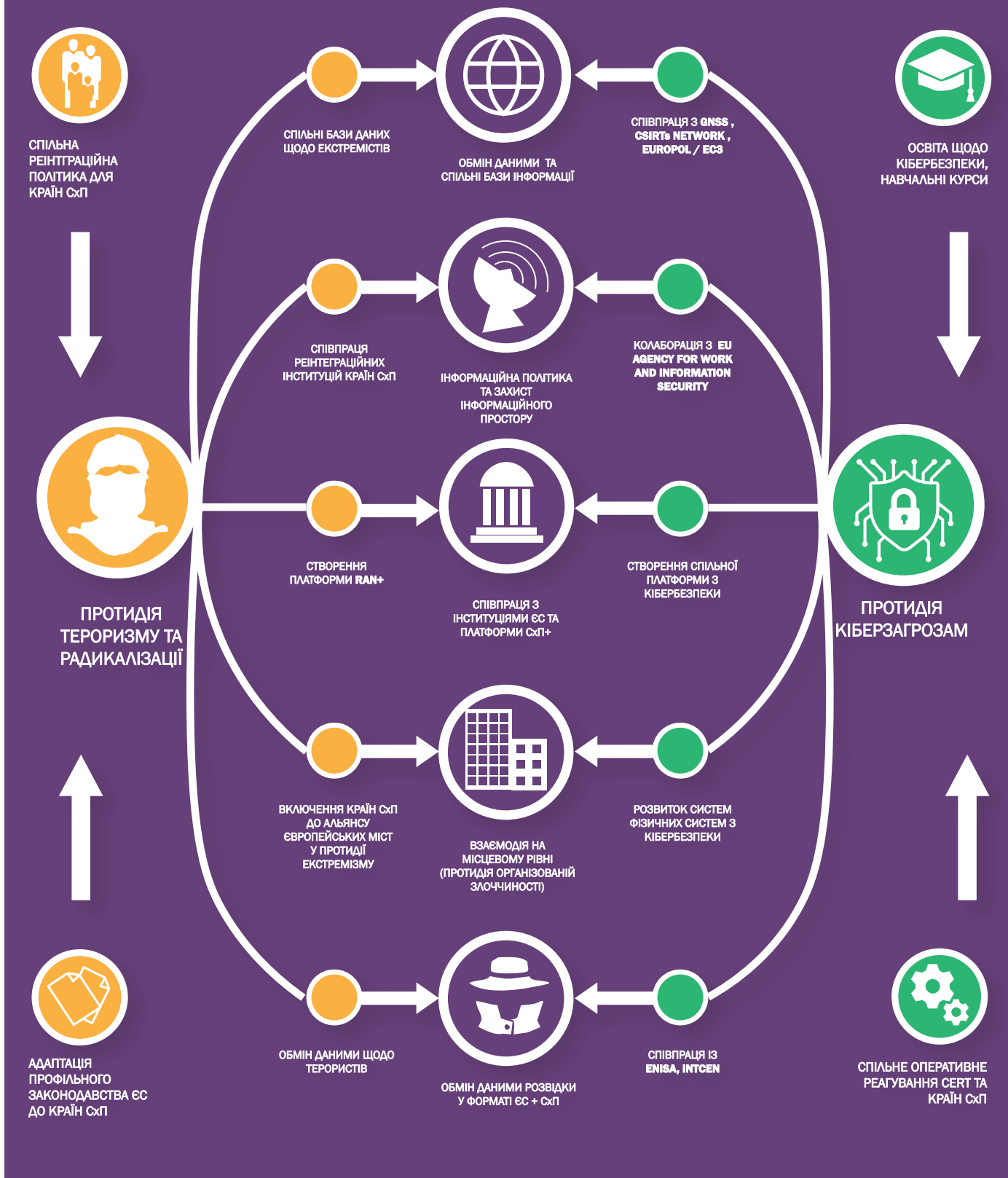
Від країн СхП очікується значно більше активних дій в напрямку розвитку верховенства права. Водночас ЄС у процесах сприяння реформам у цій царині має враховувати місцеву специфіку, існуючі проблеми і бути готовим до гнучкості у техніках досягнення бажаного результату. В іншому випадку, як показує, зокрема, досвід судової реформи в Україні, допомога ЄС буде мати обмежену ефективність.

Ефективною видається участь країн СхП у інших форматах двостороннього та багатостороннього регіонального співробітництва з безпековими цілями. Держави-члени ЄС, зокрема ті, що також належать до регіону Центрально-Східної Європи, мають усвідомити, що спільні безпекові проекти з країнами-сусідами зрештою несуть користь і для них самих, так само як спільні проекти в інших галузях.

І, нарешті, фундаментальним кроком на шляху вперед для розвитку як Східного Партнерства як програми, так і його країн-членів, було б надання чіткої перспективи членства в ЄС для цих країн у разі виконання відповідних вимог. Така декларація, зрештою, вимагала б лише констатації того, що вже зазначено в Договорі про Європейський Союз – тобто права будь-якої європейської країни, що поділяє фундаментальні цінності ЄС, подати заяву на членство в об'єднанні. Це також працюватиме як ключовий елемент європейського принципу «more for more»: більші інтеграційні перспективи відповідно до реформ, що проводяться у країнах-партнерах. Наявність перспективи членства у ЄС стимулюватиме принаймні деякі держави СхП до активнішого впровадження рекомендованих реформ.

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО: ВИМІР БЕЗПЕКИ

КІБЕРБЕЗПЕКА, ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ ТА РАДИКАЛІЗАЦІЇ

EU-UKRAINIAN COOPERATION IN DEFENSE SPHERE: EASTERN PARTNERSHIP DIMENSION

INSTITUTE
FOR EURO-ATLANTIC
COOPERATION

KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG

Institute for Euro-Atlantic Cooperation
Kyiv - 2021

EU-UKRAINE SECURITY COOPERATION: THE DIMENSION OF THE EASTERN PARTNERSHIP

Based on a research project

With the support of the Konrad Adenauer Foundation Representation in Ukraine

Edited by:

Konstantin Fedorenko (IEAC researcher)

Authors:

Ihor Koziy
Andreas Umland
Volodymyr Horbach
Kostyantyn Fedorenko
Taras Tarasiuk

Project coordinator:

Anton Pisarenko

The study is devoted to monitoring and developing the prospects of the Eastern Partnership in the framework of the security sphere.

In the course of the project's implementation, the Institute monitored cooperation between Ukraine and the EU in the framework of the EU Neighborhood Policy, the legislation of both parties, and identified the main areas of opportunities to include new security and defense policy elements. Experts modeled the main directions of prospects for cooperation in the fields of military education, implementation of elements of CSDP and CFSP, cooperation in the military-industrial sector, counter-terrorism, and cyber threats, they identified common trends, information threats, and prospects for cooperation between the EU and Eastern Partnership countries in general. Recommendations were developed for the implementation of new goals, targets, and areas for the next Partnership Targets after 2020.

The text is intended for public authorities in the field of national security and defense and relevant CEBs in the field of European integration, diplomatic missions and international partners, experts, civil society, and the public (given the urgency of security issues of the current military conflict).

This study was made possible by the support of Konrad Adenauer Foundation Ukraine. The opinions expressed in the study do not necessarily reflect the views of the Foundation.

Introduction

The EU Eastern Partnership Policy introduced in 2009 aims at cooperation with six Eastern European countries: Azerbaijan, Belarus, Armenia, Georgia, Moldova, and Ukraine - in several areas. The emphasis is laid on the economic issues. Nevertheless, the Eastern Partnership also has a defense element to it, according to its defined goals. For example, the document "20 Deliverables for 2020" in particular contains the goals of enhanced defense cooperation, energy security cooperation as well as the goals associated with the rule of law.

Bearing in mind that previous goals of the Eastern Partnership were established till 2020, they started developing new objectives and plans for the program in 2019. Both Eastern Partnership and EU countries, as well as EU institutions, were involved in this process. As a result, a joint communication "Eastern Partnership Policy beyond 2020"²⁵⁰ was introduced. Despite the document not saying too much about the defense directly - likely other EaP documents - these references are still there. On top of that, some expected actions have a defense dimension within the framework defined by the aforesaid document. One of the five objectives defined for the EaP beyond 2020 is called "A Partnership that Protects". We are referring to the judicial reform, the rule of law, the fight against organized crime, natural disaster prevention and response as well as support of defense dialogues and cooperations²⁵¹.

The Association Agreements between the European Union and the Eastern Partnership countries - Georgia, Moldova, and Ukraine - also contain the defense dimension. These are the countries that could be most interested in establishing closer relations with the EU. In particular, this refers to the defense issues because these countries have many joint challenges of this kind. For example, uncontrolled statelets in their territories (and associated risks) as well as challenges connected with the resistance to external influence and informational security, society polarization, need for modernization of the existing military capacities, etc.

The Institute for Euro-Atlantic Cooperation (Kyiv) hereby offers possible directions for intensification of multi-dimensional defense cooperation between the EU and the countries of Eastern Partnership. We are providing and systemizing information which lets us affirm: enhanced cooperation of this kind would be of more advantage not only for the EaP countries, but for the EU as well. Though we are focusing more on the realities typical for Ukraine, we are also toughing upon challenges and opportunities for other EaP countries, particularly when we refer to joint challenges.

This analytical note is structured as follows: The **first chapter** is devoted to the provisions of the EU defense policy, its norms, objectives, and institutions as well as norms associated with Ukraine's

²⁵⁰ Joint Communication to the European Parliament, The European Council, The Council, The European and Social Committee and the committee of the regions, Eastern Partnership policy beyond 2020. Brussels, 18.3.2020,

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/joint_communication_on_the_eap_policy_beyond_2020.pdf

²⁵¹ EaP joint communication factsheet, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eap_joint_communication_factsheet_18.03.en_.pdf

defense policy. We also analyze the opportunities of cooperation between the EU and EaP countries, first and foremost with Ukraine, within the framework of the EU Civil Protection Mechanism, on the top military level, in the defense sector, military education and industry. The **second chapter** refers to non-military threats, particularly, war on terrorism, society polarization, and radicalization as well as cyberterror and cybercrime. And finally, we discuss the strategic prospects of the cooperation between the EU and EaP countries in the **third chapter**. The general problem of hybrid threats is being examined. In this particular context we will be mostly referring to the threats from the Russian Federation as well as specific possible threats like interference with the elections, information and energy defense threats and possible joint policies to overcome them. We will also be dealing with possible bi- or trilateral cooperation between the EU and EaP countries within formats different from those defined by the Eastern Partnership framework.

Terminology glossary

CERT-EU: The Computer Emergency Response Team for the EU Institutions, bodies and agencies.

CIVCOM : Committee for Civilian Aspects of Crisis Management

CMPD Crisis Management and Planning Directorate

CSIRT : Computer security incident response team

C-UAS -: Counter unmanned aerial systems

DG ECHO : Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations

DIVEPACK : Underwater Intervention Capability Package

ENISA : European Union Agency for Cybersecurity

EPC : European Patrol Corvette

ESC2 : Strategic C2 System for CSDP Missions and Operations

EUMS INT: EU Military Staff Intelligence Directorate

EURODRONE: European Medium Altitude Remotely Piloted Aircraft System

Europol / EC3 : European Cybercrime Centre

EU-SSA-N: European Military Space Surveillance Awareness Network

FRONTEX: the European Border and Coast Guard Agency

GNSS: Global Navigation Satellite System

HARMSPRO: Harbour & Maritime Surveillance and Protection

Hybrid CoE: European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats

INTCEN: the EU Intelligence and Situation Centre

IPSS: EU Institute for Peace and Security Studies

JISR: Joint Intelligence, Surveillance and Reconnaissance

MAC-EU: Materials and Components for Technological EU Competitiveness

MAS-MCM: the Maritime (semi-) Autonomous Systems for Mine Countermeasures

MUSAS: the Maritime Unmanned Anti-Submarine System

RELEX: Working Party of Foreign Relations Counsellors

UMS : Renewing and Modernization in Coast and Sea Surveillance

MTC: Military and Technical Cooperation

MM: Military Mobility

CDSP: Common Defence and Security Policy

CFSP: European Union Common Foreign and Security Policy

EaP: Eastern Partnership

Chapter 1. EU Security Policy: General Provisions and Cooperation Framework

By Ihor Koziy, IEAC military expert

Taras Tarasiuk, IEAC project coordinator

1.1. CDSP and Ukraine's Decision Making Structure in National Security Sphere.

CDSP and CFSP within the framework of Eastern Partnership 2020

Speaking of the goals of the defense sphere, one could point out a generally high level of performance in terms of cybersecurity, civil defense, integrated border management as well as of CDSP/CFSP elements Overall, the defense, being one of the 20 expected objectives, has to become a priority within the cooperation between Ukraine and the EU.

Ukraine's Progress in Implementing the Twenty Objectives of the Eastern Partnership till 2020. Monitoring Report²⁵²

The main factors of the Eu and EaP defense cooperation currently stick to the classical paradigm of the international security. According to the objectives of the Eastern PARTnership till 2020, Ukraine has got a relatively high score for the fulfillment of its home assignment. The cooperation within the framework of the defense provisions of the Association Agreements between the European Union and Ukraine was also highly appreciated. Though this appreciation is relative bearing in mind that the defense plays an utterly small role within the EaP. But there are other spheres and opportunities offering much more potential to the cooperation. Specifically in terms of national safety and security, Ukraine has unique offers which makes it one of the EaP key members, interested in development of military and technical cooperation.

CDSP, the European Union Common Foreign and Security Policy is a Common Foreign and Security Policy that allows the EU for undertaking the leading role in peacekeeping and conflict prevention operations as well as promotion of international security. It is an integral part of a comprehensive approach of the EU to crisis management based on civil and military assets.²⁵³

CFSP: Common Foreign Security Policy is one of the European Union's two main inter-agency pillars. The Common Foreign Security Policy (CFSP) was established by the Treaty on European Union (TEU) instead of the so-called 'European political cooperation'. The CFSP aims at creating a common defense policy that finally shall lead to a common defense system. Paragraph V (art. 11-28) of the TEU also known as the "second pillar" not only defines the tasks of the CFSP but also specific legal instruments of their realization: joint actions and stances, the usage of which is defined by

²⁵² Ukraine's Progress in Implementing the Twenty Objectives of the Eastern Partnership, <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Postup-Ukrayiny-u-vykonanni-dvadtsyaty-dosyagnen-Shidnogo-partnerstva-do-2020-roku-3-e-vydannya.pdf>

²⁵³ The Common Security and Defense Policy (CSDP), https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp/431/common-security-and-defence-policy-csdp_en

unanimous voting at the Council of Europe.²⁵⁴

The current cooperation provides for adaptation of CFSP and CDSP elements by studying them at educational institutions of Ukraine and other EaP countries, building the capacity of a joint response to trans-border threats, specifically in terms of arms in circulation and information exchange (in particular, through involvement into CERT) as well as minimizing risks of radiological, chemical, bio, and nuclear weapons.

CFSP and the National Security Strategy: Similarities and Differences

The program document used by the CDSP for the implementation of its policy is the Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe."²⁵⁵ It explicitly defines the priorities, goals, principles, and measures of common foreign and security policy (CFSP), where the CDSP is an integral part. Another important contribution is the EU Security Strategy adopted on July 24th, 2020 which modifies the EU development priorities. The objective of the Strategy is clearly defined: it aims at creating a safety and security ecosystem for the citizens of the EU. Importantly, the new document points out the role of the European Union and its advantage in resisting the modern threats in the background of the national governments' policies.²⁵⁶ This is a significant element of the new paradigm which concerns Ukraine both due to it a EU's neighbour and due to its Euro-Atlantic vector. It goes without saying that the Eastern Partnership plays an important role in the implementation of the ideas and objectives of the Strategy, where the importance of security on the borders within the framework of the CDSP realization as well as maintaining the good-neighbor-policy, and stabilization of the situation on the EU borders are being underlined again.²⁵⁷

As for Ukraine, a similar document is the National Security Strategy "Security of a Human - Security of the Country" that plays an identical role.²⁵⁸ Both strategies have many similarities and overlap points. Specifically, the National Security Strategy of Ukraine is based on such fundamental values as respect of international law and human rights, which corresponds with the wording of the EU Security Strategy. On top of that, the objectives of the Ukrainian Strategy include "minimization of threats to the national sovereignty and restoration of the territorial integrity". Whereas the EU Strategy, clause "Fostering Security in Neighbouring Countries" mentions the importance of good governance in EU neighboring countries, in particular, that countries where armed conflicts are running constitute a threat to the security of the EU.²⁵⁹ Moreover, Ukraine sets a goal of European integration in its own Strategy, which requires for adaptation of Ukrainian legislation to the

²⁵⁴ http://europa.dovidka.com.ua/s.html#Common_defence_policy

²⁵⁵ Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

²⁵⁶ <https://eur-lex.europa.eu/TodayOJ/>

²⁵⁷ Comparative analysis of the "20 Expectations of Eastern Partnership Achievements till 2020" with the provisions of the Association Agreement: what is the added value for the Eu-Ukraine relations? https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Web_ua_AAEap-deliverables_civic_synergy_ua_2018.pdf

²⁵⁸ Decree of the President of Ukraine, #392/2020, <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

²⁵⁹ Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

legislation of the EU.²⁶⁰ As the Strategy reads:

*Ukraine will ensure systematic convergence in foreign security policy and develop cooperation within the EU Common Safety and Defense Policy in order to build the capacity of the defense sector and to maintain international security and stability...*²⁶¹

The National Security Strategy adopted in autumn 2020 also mentions the key role of the international partners, specifically with the EU and the USA, for Ukraine. On top of that, the trade and development programs "can be powerful measures of reforms facilitation", as the Strategy reads, and at the same time correspond with the European integration interests of Ukraine. The Strategy mentions following current threats to the national security of Ukraine:

- Russia's aggressive actions;
- ineffectiveness of the national security and defense system of Ukraine;
- corruption and inefficiency state governance system;
- economic crisis;
- threats to economic security;
- threats to informational security;
- cyber threats;
- critical infrastructure threats;
- environmental threats.

Terrorism, poverty, and inequality, the problem of excessive dependence on certain kinds of energy carrier exporter, in particular - on Russia, failed state threat and organized crime - all of those are threats for Ukraine which overlap with the defined European ones. The EU Strategy also points out the importance of exchange of intelligence information between member and partner states, while the Ukrainian Strategy particularly mentions the strengthening of "cooperation between the intelligence agencies and partner security services of NATO member states". And finally, the EU is interested in creating "more flexible, mobile [armed] forces" able of responding to "new challenges". This corresponds with the Ukrainian aim of "reforming the defensive forces to create highly effective battle-seasoned units of Ukrainian Armed Forces (UAF)" which could constitute the subject matter of cooperation between Ukraine and the EU. Thus the strategic goals of Ukraine fully correspond with those of the EU. To discuss the issue of cooperation between Ukraine and the EU in the safety and security sphere, we need to dwell deeper into the associated structural and institutional properties of every party.

Cooperation between the Eastern Partnership countries and the EU in security and defense plays a significant role in the stabilization of the region. Currently, 5 out of 6 EaP countries are involved in military and political conflicts that jeopardize their territorial integrity. These conflicts threaten the safety and security of these countries and the EU. This brings up a question about the possibility of institutional cooperation between these countries (especially the signers of Association Agreements) within the scope of the CDSP. To ensure effective collaboration, a co-operation of particular authorities that fulfill specific functions and make decisions within certain realm is needed.

²⁶⁰Decree of the President of Ukraine, #392/2020, <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

²⁶¹ Decree of the President of Ukraine, #392/2020, <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

Decision making within the CDSP is a multi-level process where several EU institutions take part. Being an integral part of the Common Foreign and Defence Policy, it requires adherence to the decisions made by the Council of Europe. These decisions define general defense goals and priorities of the EU within the framework of the CDSP. The Council of Europe is the institution in charge of the development and implementation of the EU Common Security and Defense Policy based on principles defined by the decisions of the European Council. This is exactly the authority responsible for integrity, coherence, and effectiveness of the foreign political decisions that also include the issues of safety and defense. The decisions are approved at sessions of the Council of Europe according to the General Policy Council and Foreign Affairs Council involving cabinet ministers. It is this EU institution that approves decisions on crisis settlement operations to be conducted under the guidance of the EU. Cooperation with the Armed Forces of Ukraine is established on the level of this authority. Annually, an Action plan on cooperation between the Ukrainian Armed Forces and the Secretariat of the Council of Europe is approved.

The agenda for the discussion at the Council of the EU is developed by the Committee of Permanent Representatives of Member States of the EU. As for the issues of defense and security, it is the Committee of Permanent Representatives-II in the format of the Committee of Policy and Security which is responsible for them. This is the key body when it comes to the establishment of the CDSP. Its powers include the following:

- Monitoring of international political situation in the spheres of the Common Foreign and Defense Policy;
- Contribution to policymaking by preparing a brief for the Council of the EU;
- Surveillance over the implementation of the approved policy;
- Political control and strategic management of crisis settlement operations;
- In line with the goals and terms of the crisis settlement operations, as defined by the Council, the latter may accredit the Committee to resolve the issues of political control and strategic management of the operation.

Proceeding from the latter power, it is the Committee that is most frequently involved in the implementation of technical tasks aimed at the realization of the EU operations (appointment of the crisis settlement operation commander, negotiations with the non-EU countries associated with the operation, etc.). For instance, the EU is currently undertaking the following operations in the Eastern Partnership countries:

- a) The European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine (EUBAM);
- b) The European Union Advisory Mission in Ukraine (EUAM);
- c) European Union Monitoring Mission in Georgia (EUMM).

All the listed missions are of civil nature and have been launched in the mid-2000s. As part of these programs, the EU provides the EU missions countries with financial aid, trainings, consultative and coordinative support. It is worth pointing out that every country where the EU conducts its operations, is a signer of an Agreement of Association with the EU and makes commitments according to it as well as provides the EU with practical preconditions for co-operation within the

framework of the CDSP. For instance, according to art. 7-24 of the Agreement of Association between Ukraine and the EU, the Parties are obliged to take certain measures aimed at convergence of their foreign and defense policies including the CDSP²⁶² (art. 7 of the Agreement) and to establish practical co-operation in this field. Thus the efforts of the EU and Ukraine to reach alignment in terms of common defense policy, which they need even more after the occupation of Crimea and start of warfare in Donbas, have become an additional legal basis. This being said, the history of collaboration between Ukraine and the EU in the field of EU crisis settlement operations is not only limited to issues directly connected with the security and defense of Ukraine. For instance, Ukraine contributes to the work of The European Union Police Mission (EUPM) in Bosnia and Herzegovina (BiH),²⁶³ The European Union established an EU Police Mission in the former Yugoslav Republic of Macedonia (FYROM), EUPOL PROXIMA/FYROM),²⁶⁴ and European Union Monitoring Mission in Georgia (EUMM), which is a witness of practical capabilities and goodwill of the parties to cooperate, may it even get complicated by the start of Russia's military aggression against Ukraine.

The European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine (EUBAM) is worth special attention.²⁶⁵ The mission aims at peaceful resolution of the Transnistria war, a full-scope implementation of the Integrated border management practices at the Moldavian-Ukrainian border, support of Moldavian and Ukrainian governments in their effective struggle with trans-border crime. This mission facilitates the implementation of the Association Agreement by the Parties by approximation of the customs office and frontier service standards of the signing countries to the EU standards. This creates another base for co-operation between the EU on the one part and Moldova and Ukraine on the other part as to a broad scope of issues associated with the CDSP.²⁶⁶ The current mandate of this mission lasts till November 2020, still, it would be worthwhile prolonging it (which is already been doing now), because the issues the EUBAM has to solve (e.g. implementation of effective practices of the fight against illegal traffic, especially of drugs, alcohol, and tobacco) are still essential.

The European Union Advisory Mission in Ukraine (EUAM) is also worth mentioning. It focuses on reforming the civil defense sector through education and training programs, consulting. Considering the Association Agreement, the measures of this mission contribute to the alignment of Ukraine and the EU in terms of defense policy. The effectiveness of this mission is a considerable success factor for the European integration course of Ukraine since it provides Ukraine with additional capabilities for a win-win co-operation with the EU. As long as the issue of transparency of the law enforcement agencies, the systematic nature of their work, a definite division of powers is still essential for Ukraine, the adaptation of the national legislation to the legislation of the EU, and implementation of European civil defense practices will have a positive effect on the national and European security. Which again opens the door for closer cooperation in the framework of the CDSP. Currently, some

²⁶² Association Agreement between Ukraine, on the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states on the other part https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

²⁶³ EUPM/BiH, https://eeas.europa.eu/archives/csdp/missions-and-operations/eupm-bih/index_en.htm

²⁶⁴ EU Police Mission in the former Yugoslav Republic of Macedonia (FYROM), EUPOL PROXIMA https://eeas.europa.eu/archives/csdp/missions-and-operations/proxima-fyrom/mission-description/index_en.htm

²⁶⁵ The European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine, <http://eubam.org/ua/>

²⁶⁶ Association Agreement between Ukraine, on the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states on the other part https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

progress has been made (anti-corruption authorities were established, the judiciary reform, the reform of SBU, of public prosecution service, and of the police was launched, a law on prevention of domestic violence was passed etc.). But it is still limited. A complete distrust to the law enforcement agencies is still severe and the efficiency of these authorities is questioned by both the citizens and the expert community. This has a negative impact on social and political stability and constitutes economic and security risks. Another concern pertains to the lack of attention from the Ukrainian executive and the legislative branches to the reform of the civil defense sector (institutional capacity building of the police for the fight against the organized crime) and discrepancy between the legislative framework and the decisions of the EU (e.g. in terms of personal data protection). Still, one could witness generally positive results of the mission activities within the scope of its powers.

The Politico-Military Group (PMG) is formed directly during the Political and Security Committee (PSC) regular meetings. The PMG conducts preparation work in the field of the CDSP for the Political and Security Committee. It covers the political aspects of military and civil issues of the EU including concepts, opportunities, operations and missions. The Group prepares EU Council Briefs, provides recommendations for the Political and Security Committee and monitors their effective implementation. This fosters the development of (horizontal) policy and information exchange. It has special responsibility for the partnerships with the third countries and other organizations including the relations between the EU and NATO as well as exercises. The PMG meetings is chaired by the High Representative of the EU for Foreign Affairs and Defense Policy. The PMG meetings can have different configurations and involve both military and civil representatives of the EU member-states.

The Political and Security Committee interacts with other security authorities where the Committee for Civilian Aspects of Crisis Management (CivCom) plays a significant role. It consults the Committee about the defense policy and civil aspects of anti-crisis management. It prepares documents for new missions, makes recommendations for the Political and Security Committee, develops civil crisis and civil potential management strategies. The legal basis for its permanent functioning is the Decision of the Council of the EU as of May 22nd, 2020.

Consultative bodies also play a significant role in Eu operation planning. These are authorities like Politico-Military Group and Working Party of Foreign Relations Counsellors (RELEX). The latter is a platform for the work of experts for foreign policy of all the EU countries. The main competencies of the working group include legal, financial, and institutional issues of the CFSP. Besides the issues of EU crisis management operations, its priority issues cover sanctions, EU special representatives, funding of external activities, non-proliferation, and other associated issues. The working group prepares collective by-laws to ensure the activities of the CFSP. All the funds allocated for this field can only be spent in line with particular by-laws prepared by the Foreign Policy Group. This is the way the Foreign Policy Group actually influences the crisis management operations.

With regard to the co-operation of the Eastern Partnership countries and the EU, a co-operation between the Ukrainian and European professionals in the field of security and defense looks quite promising. First and foremost, it refers to possible involvement of Ukrainian and other experts to the functioning of the working group, to internships. This can result in the emergence of an expert community specializing in issues of CDSP.

Another important authority cooperating with the Policy and Defense Committee is the EU Military Committee. This institution is responsible for consultations on military issues in terms of EU crisis settlement operations concept and planning, it assesses operations progress. The general staff of the Ukrainian Armed Forces started co-operating with the Committee: the Ukrainian Chief of Defense participates in its meetings on the level of the EU states Chiefs of Defense. The Ukrainian Chief of Defense first joined the meetings of this body in 2015 (importantly, this was the first meeting where the counterparts from other partner countries participated). The next meeting in the same format took place in 2019. We can but hope that this kind of co-operation will last further on with more active involvement of Chiefs of Defense of Moldova and Georgia.

The EU Military Committee actively co-operates with the European Union Military Staff. The EU Military Staff coordinates its functioning with the Council of the EU but is actually subordinated to the EU Military Committee, whose decisions it implements. For instance, it is responsible for an expert analysis of the EU military potential, providing strategic consultations to the High Representative of the EU, military operations command through the defense and action planning operation headquarters. It is exactly this body that is responsible for the implementation and development of the military element of the CDSP, which makes the co-operation with the Staff of the general staffs of the Eastern Partnership countries essential especially in the case of Ukraine with an ongoing armed conflict in its Eastern regions. The co-operation in the fields of intelligence and cyber-security seems to be the most essential.

It is the High Representative of the EU on External Affairs and Defense Policy who plays the key role in the implementation of the CDSP. According to articles 18 and 27 of the Treaty on European Union, the High Representative of the EU on External Affairs and Defense Policy is the one to implement the CFSP, can introduce proposals as to its further development, plays a representative and coordination role in the field of foreign affairs and defense. It is the High Representative who bears the responsibility for the dialogue with the third parties and countries on behalf of the EU as part of the foreign and defense activities. And they also chair at the European Defence Agency (EDA).

The activities of the EDA are focused on the development of the EU defense potential, co-operation in the military equipment sphere, creation of competitive military equipment, and enhancing the capacity of military studies and technologies. This body is key to the European military and technical cooperation on the EU level. However, the Agency interacts with partners outside of the Union. Ukraine is among them. The country faces a number of challenges in terms of rearming and military equipment production after the cutting-up of the military and technical co-operation with the Russian Federation in 2014. So the partner status of Ukraine has an essential meaning regarding the perspectives of military and technical co-operation.

As to Ukraine, it is the President who is the central role within the decision-making structure in the field of national security. According to paragraph 1 art. 106 of the Ukrainian Constitution, it is the President who is supposed to "protect the state independence, national security and the legal succession of the Ukrainian state". According to art. 13 of the Law of Ukraine "On the National Security" (prepared with the help of western experts), they bear the responsibility of managing the fields of defense and security. The President is "*The Commander in Chief of the Ukrainian Armed*

Forces, being the Commander in Chief, they give orders and directives associated with the defense; chair at the Council of the National Security of Ukraine, put decisions into force in the statutory manner; issue decrees and instructions associated with the national security and defense mandatory in Ukraine, in particular, the President's decrees approve the Strategy of National Security of Ukraine, the Strategy of Military Security of Ukraine and other strategies, doctrines, concepts defining the current threats to the national security, main objectives and tasks of the national security policy and defence...they execute the right of the legislative initiative at the Verkhovna Rada of Ukraine to regulate issues of national security and defense; bring in a petition on appointment and dismissal of the Chairman of the Security Service of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine; appoint and dismiss the Secretary of the National Security and Defense Council and their deputies; appoint and dismiss the highest command of the Ukrainian Armed Forces according to the petition of the Minister of Defense of Ukraine, as well as the highest command of military organizations according to petitions of the chairmen of the central executive authorities, which the military organizations are subordinated to; manage the intelligence agencies of Ukraine; bring in petitions about the declaration of war in case of a military aggression against Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine, make decisions about the use of the Armed Forces of Ukraine and other military organizations according to the Law of Ukraine "On Military Organizations"; under the law, make decisions about general or limited mobilization and introduction of Martial Law in Ukraine or in certain regions of Ukraine in case there is a risk of an attack, a threat to the state independence of Ukraine; if needed, make decision about the introduction of the state of emergency in Ukraine or in its particular regions, if needed, declare particular regions of Ukraine to zones of environmental emergency with further approval of these decisions by the Verkhovna Rada of Ukraine".

It is Ukraine's National Security and Defense Council that assists Ukraine's President in terms of decisions of the national security and defense. It plays a coordination role, prepares strategic by-laws (Strategy of National Security, Military Doctrine, etc.) to be approved by the President of Ukraine. Its powers include defining the strategic national interests of Ukraine, development of regulatory acts and other document drafts associated with the national security and defense, enhancement of the national security support system and organization of national defense, establishment and elimination of executive authorities in this sphere, taking appropriate measures to respond potential and real threats to the national interests of Ukraine; assignments of analytical and research nature, involvement of controlling and surveillance authorities, being part of the executive, to control over the implementation of decisions in the field of national security, and over the sources of information needed to make appropriate decisions in this particular field. The decisions Ukraine's National Security and Defense Council are taken by at least two thirds of its members' votes. Additionally, working and consultive groups can be created to make decisions as to particular issues of the national security. Through the lens of the Eastern Partnership, this authority is capable of interacting with different EU authorities responsible for the development and implementation of security and defense policy, negotiations about the realization of the CDSP, in the first place, in the frame of EUAM.

The Ministry of Defense of Ukraine (MDU) is responsible for approving decisions in terms of military element of defense and security. According to art. 15 of the Law of Ukraine "About the National Security", the MDU is *the main agency within the system of central executive authorities and ensures development and implementation of state national security policy in the fields of warfare, defense*

and military construction". It is the MDU that directly approves decisions about defense planning, military, military personnel and military technical policy, coordinates the preparation of the power structures in terms of the state's defense readiness.

Being an agency responsible for military and technical policy, the MDU is involved in co-operation with the security bodies of the EU, meetings, and negotiations between their representatives take place. For instance, in 2018-2020 a visit of the European Defense Agency's Chief Executive took place. There was also a meeting between Ukraine's Defense Minister and him in Brussels, and a meeting of the High Representative of the EU with Ukraine's Defense Minister. As part of the Eastern Partnership, the MDU participates in military political and military actions in the frame of the initiative. Twice a year, discussions about the co-operation in the This fosters dialogue about convergence of the security and defense policy. On top of that, representatives of the Armed Forces are being trained in terms of the CDSP issues.

Deepening of the military and technical cooperation (MTC) is still yet to fulfill. Ukraine on the one hand has great scientific and technical potential in the defense sector and numerous problems on the other hand which have to do with rearming and industrial cooperation with other countries. Development of the military and technical cooperation (MTC) with the EU could provide Ukraine with access to the best scientific and technical know-how in the sector of military hardware in line with the interest of national defense. It also provides brings the products of the national defense industry to the European market. Still, there are many institutional, legal, and geopolitical obstacles standing in the way of the MTC between Ukraine and the EU (branch regulations discrepancies, Russia's interference, etc). They can be overcome by active involvement of the EU, for example by broadening the EUAM mandate and adding the military element and defense policy element to it. This can facilitate the co-operation of the EU and Ukraine in terms of the CDSP. Bearing in mind the newest decisions on possible involvement of the third countries to the PESCO program, it could be worthwhile fostering the dialogue between the Ukrainian and the European stakeholders as to Ukraine's participation in this program, especially in terms of cybersecurity, intelligence, and military industry. This will foster the defense potential of Ukraine, which will again have positive impact on the security of the EU eastern borders. This being said, Ukraine already has declared its wish to join PESCO. At the same time, there are certain obstacles in this way, as we will mention later on.

Ukrainian Ministry of Internal Affairs (MIA) is the central authority of the executive in charge of developing and implementing the state policy of civil defense. According to art. 18 of the Law "On the National Security", the MIA is responsible for decision-making associated with:

1) protection of human rights and freedoms, social interests, fight against crime, maintaining of civil security and public order, as well as provision of police service;

2) protection of Ukraine's state borders and sovereignty right of Ukraine in its distinguished (maritime) trade zone;

3) civil protection, protection of the citizens from situations of emergency and prevention of their occurrence, recovery from emergency situations, rescue work, fire suppression, fire, and technogenic security, functioning of life-saving and rescue services as well as hydrometeorological activities;

4) migration (immigration and emigration), particularly fight against illegal migration, citizenship, natural persons registration, specifically, refugees and other migrants categories defined by law.

The agency in charge of developing the military and industry policy is the Ministry of Strategic Industries of Ukraine established in July 2020 which is still under construction as of late 2020.

The EU's and Ukraine's Security Institutions Structure

The EU's security institutions structure is complex and multilevel. One could distinguish the political, military and civil strategic, operational and tactical levels of the security institutions. It is the High Representative of the EU on External Affairs and Defense Policy who plays the central role. Besides the representative function, they hold several leading positions within security and political structures. The High Representative, the Vice President of the European Commissions, takes part in meetings of the Council of the EU, they are responsible for the special representatives of the EU, chair at the Councils of Foreign Affairs, manage the European External Action Service, and the European Defense Agency, chairperson of the board of the European Union Institute for Security Studies. Thus the High Representative is the element of the EU security institutional structure, which besides its representative role specifically associated with the issues of security and defence, coordinates and integrates the activities of the EU defense agencies.

- **The EU European External Action Service** acts as the Ministry of Foreign Affairs and is responsible for the CFSP. The Service per se does not follow any policy on its own behalf, but prepares acts to be considered by decision-making authorities (the High Representative, the European Commission, the Council of Europe). Following agencies belong to the European External Action Service: the Military Staff (directly responsible for the CDSP), the Intelligence and Situation Centre, European Security and Defence College, Crisis Management and Planning Directorate, Civilian Planning and Conduct Capability Department.
- **The European Union Military Staff (EUMS)** consists of several departments: Intelligence Department, Operations Department, Logistics Department, Communications, Information Systems, and Cyber-Protection Department, Conceptions and Opportunities Department, and other communication missions, delegations including the European NATO Joint Staff. The Military Staff, together with the European Defense Agency, constitute the Permanent Structured Cooperation (PESCO).²⁶⁷
- **Working Party of Foreign Relations Counsellors (RELEX)** is a working group dealing with legal, financial and institutional issues of the Common Foreign Security Policy (CFSP). The following issues are among its priorities: sanctions, EU crisis management operations, EU Special Representatives, foreign affairs funding, non-proliferation, and other associated issues. Its main task is the exchange of best practices as well as improvement and

²⁶⁷ The European Union Military Staff (EUMS), https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp/5436_en

implementation of general guidelines to ensure effective and even introduction of EU sanction regimes.²⁶⁸

- **Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (DG ECHO)**, previously known as **European Community Humanitarian Office**, is a department of the European Commission dealing with the issues of foreign humanitarian aid and civil protection. It is focused on life-sustaining, prevention, and mitigation of human suffering and protection of the dignity of the casualties of natural catastrophes and technogenic crises.²⁶⁹
- **Crisis Management and Planning Directorate (CMPD)** is an agency of the European External Action Service in charge of the integrated military and civilian planning in the frame of the Common Foreign and Security Policy (CFSP).²⁷⁰
- **Committee for Civilian Aspects of Crisis Management (CIVICOM)** is an advisory authority in the European Union dealing with the civilian aspects of anti-crisis management. Thus, the actions of CIVICOM is part of the CFSP and civil part of the Common Foreign Security Policy (CFSP). The CIVICOM consists of representatives of the EU member-states.
- **European Union Intelligence and Situation Centre (INTCEN)** is a civilian-intelligence agency of the Service subordinated to the High Representative. Currently it consists of two departments: Intelligence Analysis and Report, and Support/Open Source Study. The Intelligence Analysis and Report Department conducts strategic and analytical intelligence using the data of specialized and intelligence agencies of the EU member-states. Involvement of Ukrainian intelligence agencies and security services (the foreign intelligence service and the SBU) as part of a partnership with the aforementioned authority could deepen the cooperation between Ukraine and the EU in terms of the CDSP. INTCEN actively interacts with the EU Satellite Center that provides visual materials of possible intelligence value. As for Ukraine, information of this kind is used by the OSCE SMM along the conflict line. Civilian Planning and Conduct Capability Department act as the field staff for the EU civilian missions. Their strategic management is undertaken by the agency's chief. The civilian and military planning in the frame of the CDSP are integrated with the Civilian Planning and Conduct Capability Department
- **The Council of the EU** is an inter-agency authority of the EU executive branch. The following agencies associated with the CDSP are subordinated to it: the Political and Security Committee, the Military Committee, Committee for Civilian Aspects of Crisis Management, the Politico-Military Group. The functionality of these agencies resembles the role of Ukraine's National Security and Defense Council.

²⁶⁸ Working Party of Foreign Relations Counsellors (RELEX), <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/preparatory-bodies/working-party-foreign-relations-counsellors/>

²⁶⁹ About European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, https://ec.europa.eu/echo/who/about-echo_en

²⁷⁰ Crisis-management and planning directorate (CMPD) https://eas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp/5433/crisis-management-and-planning-directorate-cmpd_en

- **The EU Institute for Peace and Security Studies (IPSS)** is an autonomous EU agency fulfilling an analytical and research function. It is supposed to foster the development and better efficiency of CFSP/CDSP. It involves external experts, conducts trainings. It seems possible to organize internships for Ukrainian professionals (of state and non-state research institutes) focusing on security aspects of European integration which can help them better understand the objectives, tasks and practices of the CDSP.
- **The European Border and Coast Guard Agency (FRONTEX)** is an agency coordinating the actions of national border services in terms of protection of the EU borders.

The structure of security agencies of Ukraine is defined by art. 12 of the Law "On the National Security". Quote: "The security and defense sector of Ukraine consists of four interconnected elements: the security forces, the defense forces, the defense-military complex, the citizens and civic voluntary associations participating in provision of national security. The functions and powers of the security and defense sector are defined by Ukrainian legislation". "The defense and security sector comprises of the Ministry of Defense of Ukraine (MOD), the Armed Forces of Ukraine (AFU), State Special Transport Service (SSTS), Ministry of Internal Affairs of Ukraine (MIAU), the National Guard of Ukraine (NGU), the National Police of Ukraine (NPU), the State Border Service of Ukraine (SBSU), the State Migration Service of Ukraine (SMSU), the State Emergency Response Service (SERS), State Security Service (SSS), the Directorate of the State Guard Service of Ukraine (DSGSU), the State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine (SSCIPU), the National Security and Defense Council Staff, intelligence agencies of Ukraine, the central executive body that develops and implements the state military-industrial policy". Other authorities (the key one here is the President of Ukraine) can also be involved in co-operation with the security and defense sector.

MOD is the central executive body responsible for the implementation of state policy in the fields of warfare, defense, and the field of military construction. Ukraine's Armed Forces and the State Special Transport Service are subordinated to it. It is in charge of implementing the provision of the Association Agreement dealing with the issues of defense and security.

MIA directs and coordinates the actions of the National Police, the National Guard of Ukraine (NGU), the State Border Service of Ukraine (SBSU), the State Emergency Response Service (SERS), the State Migration Service of Ukraine (SMSU). This being said, the Ministry plays a key role in the interaction between the state authorities of Ukraine and the representatives of the EUAM. In fact, the MIA and the SSS, and other state agencies are responsible for the cooperation of Ukraine and the EU within the civilian scope of the CDSP and implementation of certain provisions of the Association Agreement.

The SBSU is the agency with great potential in terms of interaction between the EU and the Eastern Partnership countries as of defense issues. Moldova and Ukraine both have a joint border with the Union, whereby the latter borders with 4 EU countries overland. This is why it is important to maintain and develop the bilateral cooperation between the SBSU and the FRONTEX.

1.2. Perspectives of Implementation of Certain Elements of the CDSP in Ukraine

Cooperation with the Civil Protection Mechanism of the EU

Potential Cooperation with the Civil Missions of the EU CFSP proves itself to be productive. The fact that at least two of three missions have their mandate till November 30, 2020 makes it possible to consider opening a dialogue about maintenance and rearrangement of the cooperation with the Eastern Partnership countries. There are two possible options here: continuation of the mission and launching new ones if needed, and generalization of the missions' ideas under the aegis of one or - alternatively - involving a consolidation agency for Georgia, Ukraine and Moldova.

The first variant seems to be univocal and adhere to the classical EU practices. It has demonstrated its success in a number of countries. More over, this kind of format allows for involving partner countries in different parts of the world to similar EU missions, which again speaks in favor of the cooperation. Thus it seems that the most adaptive option is for the EU to analyze pros and cons of maintenance or launching of new missions. This can happen in the frame of consultations or a joint assessment of defense needs together with the EaP countries. In a nutshell, we refer to further EUAM action and further focus on anti-corruption and judiciary reforms as well as fostering democratic and civil control over the defense sector.

It is the last point, where the EUAM support could potentially be important. It is still being implemented very superficially in Ukraine and allows for a number of risks. As for the civil surveillance in Ukraine, there's still much to strive for. Specifically, this can be done by establishing of parliamentary control over planning and utilization of the budget for the defence industry complex or by establishing an institution capable of representing the interests of military servicemen, which is especially important for the Eastern Partnership countries with uncontrolled territories.

Still bearing in mind that the mandates of several missions at the same time can come to an end, and that there is a need to prolongate this mandate for a longer period of time, one has to understand that combining efforts of the three countries can have a number of advantages. Particularly this can refer to data exchange because consolidating the mission can allow for a more active response on multiple diverse threats. It goes without saying that that the problems of territorial integrity, reintegration, de-radicalization and border control are joint and crucial for all

three countries, signers of Association Agreements. And the issue of territorial integrity and border safety will remain essential for the European Union.

The main argument in favor of using a non-conventional approach in this particular case is the narrow focus of every mission, that is not only limited to a certain region but exists because of similar reasons. The complexity of territorial integrity threats allow stating that already accomplished missions can become up-to-date again, in a certain period of time. This is why a comprehensive monitoring to actions fighting these threats shall be coordinated jointly. This allows for unifying troubleshooting practices, particularly, the problem of illegal border crossing or delivery of humanitarian missions, let alone it allows for much prompter response on general current situation. This is not only in favor of the Eastern Partnership countries because joint coordination will allow for better experience exchange and prompter response on similar challenges, but also for the EU because this option allows for a simpler monitoring and better performance. This will also help tackle a number of issues and decrease bureaucracy in terms of reporting and rationalize the usage of resources. Joint action within the frame of cooperation with th mechanism would not only allow for every EaP country to integrate in the EU separately, but it can ensure a really coherent respond on threats like these. This is even more important regarding the territorial integrity challenges each EaP state is facing.

Cooperation within the Frame of Fight against Cyber Crime, Exchange of Intelligence Information

A logical step after establishing cooperation within the frame of Eastern Partnership is further engagement of Ukraine and other Eastern Partnership countries in intelligence information exchange and collaboration between intelligence agencies and other secret services. Basing on the experience within the CERT-EU, it is worthwhile considering the cooperation format and possible information exchange options between the profile institutions of the Eap and the INTCEN.

While the cooperation format still needs to be defined, but the general intention to align the analytical capacities of data exchange looks logical within the defense collaboration. It is the intelligence information that can support the implementation of the EU priorities in terms of the Eastern Partnership, specifically fight against the cyber crime, capacity building on the border, fight against international terrorism and trans-border organized crime. This would also strengthen the joint capability in terms of response on epidemic challenges, whose actuality is now clearly understandable with the COVID-19 pandemic ongoing. As for the cyber crime, we will come to speak about this issue further on.

There was an important step taken underway towards this kind of cooperation, namely the adoption of the Law about the Intelligence in Ukraine on October 23rd, 2020. This was very welcome by its western partners and builds trust to the democratic order of Ukraine, which agains lets us count with more active cooperation with the EU in this particular field.

Cooperation in the Realm of High Military Command and Planning

Important is not only the information exchange, but joint planning, participation in joint military exercises. As for Ukraine, it is not only important to take part in EU missions in the frame of the CDSP and the Association Agreement, but also to be able to contribute to the vision of joint defense policy and cooperate on regular basis. Obviously, the EU's own security issue is the Union's first priority, where Ukraine is seen as a partner, but it cannot be a full member, until it becomes an EU state. This is why the Eastern Partnership can be the element allowing Ukraine to strengthen its positions within the joint security policy and support the EU vision in terms of stabilization on the eastern borders. Participation in meetings on the level of the EU Military Committee and the EU Military Staff can be among the Eastern Partnership countries defense priorities. This is already practiced on a regular basis, particularly, in November 2019, the Commander-in-Chief of Ukrainian Armed Forces Ruslan Khomchak attended the EUMC meeting.²⁷¹ Though there is a significant downside to this type of cooperation - its irregularity. This is why our Institute believes that the creation of a Commander-In-Chief Council is one of the key goals of the defense cooperation between the EU and the EaP countries. This platform can function either in form of single meetings or involve the General Staff representatives of the EaP countries to the meetings of the EU Military Committee and EU Military Staff.

Importantly, it is not only possible to engage the EaP countries' representatives in constant cooperation formats of the highest level. It can also be feasible to cooperate on lower levels, particularly, regional rapid reaction forces within the frame of EU missions, specifically, missions in the EaP countries (Georgia, Ukraine and Moldova). It is already possible to get Ukraine engaged in EU civil missions in various countries of the world, particularly in EUFOR in Bosnia and Herzegovina.²⁷² Though there is no single format of engagement of the EaP countries to the Eurocorps. In fact, this collaboration is already happening through cooperation with the EU civilian missions in the countries of the EaP. And as long better action coordination is among the EaP and Association Agreement objectives, and is declared as one of the priorities of the EaP Civil Society Summit of December 2020, it goes without saying that the dialogue and discussion about broadening and systematization of the cooperation is beneficial for all the stakeholders.

So the implementation of single elements of CDSP CFSP within the scope of the Eastern Partnership is already taking place, and significant progress has been made as of the deepening of the cooperation. Ukraine also has success cooperation cases outside of the EaP policy. Still, the potential is bigger than the efforts made to integrate the EaP countries into the common security system of the EU. As to advantages, one could see a number of similar elements and statements in the defense strategies and concepts of their development. Moreover, deepening of the cooperation is even more essential regarding the update of the key security documents of the EU (the Security Union Strategy

²⁷¹Lieutenant General Ruslan Khomchak attended a EUMC meeting <https://www.mil.gov.ua/news/2019/11/21/general-lejtenant-ruslan-homchak-vzyav-uchast-u-zasidanni-vijskovogo-komitetu-es/>

²⁷²The EU approved participation of Ukrainian military servicemen in peace-support mission in Bosnia - <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/07/17/7112227/>

and the Strategy of National Security of Ukraine) in 2020. Here we have outlined the paradigm elements of possible cooperation as well as institutional capabilities associated with understanding joint threats on the highest command level. However, the cooperation opportunities can be found in practice and refer to the implementation of the CDSP in various spheres of military and defense complex of the EaP countries, in particular Ukraine, as well as to possible training of new staff, and defining or studying of new threats of environmental, terrorist or hybrid nature. However the cooperation and possible decision-making is based on shared principles and interests, while possible integration options of the the EaP countries' national defense leadership have already been partially developed together with the EU. This chapter mostly referred to the possible options of command cooperation. Still this is only one step toward discovery of broader kind of cooperation and collaboration, which we will analyze in next chapters.

1.3. Introduction of the CDSP into Military Education and Training

Cooperation between Ukraine and the EU within the frame of the CDSP constitutes a significant part of their collaboration as part of European integration and the European Neighborhood Policy. It has multiple vectors and covers a big spectrum of security issues. This is for instance defense cooperation (including military-technical cooperation), civilian security, border protection and fight against the trans-border crime, cooperation in the field of intelligence, military education, reform of the security and defense branch. As for the regulatory level, the negotiations on this issue between Ukraine and the EU started after the Orange Revolution, when the government of that time declared the European and Euro-Atlantic integration course. Another impulse was the signing of the Association Agreement, which obliges Ukraine to get engaged in defense cooperation with the EU.²⁷³ In 2017 the Cabinet of Ministers adopted the Action Plan on Implementation of the Association Agreement.²⁷⁴ This document is in force and contains certain tasks associated with the defense sphere. At the same time, the plan covers problems like the capacity to respond to the regional chemical, biologic, radiobiologic, and nuclear incidents, strengthening the training initiatives and common foreign and defense policy, providing a legislative framework to ensure the participation in defense and security operations of joint policy with the EU, cybersecurity, ensuring regional stability. Little attention is paid to the issue of weapon trafficking. As to the fight against terrorism, the document only refers to prevention of funding of terroristic activities. Creating an action plan to solve these issues with active involvement of the European partners, for instance, in form of consultations, could deepen the cooperation in the security and defense sphere between Ukraine and the EU. This cooperation play a special role regarding the Russian aggression in the East of Ukraine.

In terms of the military cooperation, it is the Ministry of Defense of Ukraine which plays the key role. Regular contacts between the leadership of the MoD and the EU military structures started back in

²⁷³ Association Agreement between Ukraine, on the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states on the other [parthttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011)

²⁷⁴ Action Plan on Implementation of the Association Agreement <http://eu-ua.org/plan-zakhodiv-z-vykonannia-uhody>

2005. An active military and political dialogue with the leadership of the EU Military Committee and the EU Military Staff has been maintained since 2008. Regular meetings (consultations) between the chairpersons of Ukrainian military agencies and the representatives of these structures in EU take place as part of the annual Action Plan Cooperation between the Armed Forces of Ukraine and the the EU Council Secretariate (with the focus on security and defense policy). The resources and capabilities of the Armed Forces of Ukraine are used for the purposes of the Concept of the EU Battle and Tactical Groups. From the political point of view, this is to confirm the intention to get Ukraine involved into joint action of crisis response. Since 2010, representatives of the Armed Forces of Ukraine have been taking part in four battle and tactical groups (BTG) of the EU. In 2018, the Concept of the EU BTG was altered; they are now supposed to be the main instrument of response in case of an emergency. This can result in the possible implementation of positive experience in Ukraine's national military practice to build the capacities of the Ukrainian Armed Forces. These capacities are important for fulfillment of the tasks within the frame of peacekeeping efforts and crisis management operations, and they could also support Ukraine's own capability to protect its territory. This is the way the participation of the Ukrainian Armed Forces in BTG puts it in a more important position in provision of safety. It opens new opportunities to further development of the defense capacity.

In October 2013, the Ukrainian parliament approved the decision to deploy the national task forces to NATO operation on piracy fight at sea "Ocean Shield" as well as in the EU operation "Atlanta". The Ukrainian contingent consisted of the crew of "Hetman Sahaydachny" frigate, the examination crew and a helicopter platoon. There were four patrollings in way of Gulf of Aden. The ship spent 30 days at sea patrolling the areas where there was a direct risk of pirate attacks. There were around 50 civil ships passing through these areas daily. They examined those ships that raised suspicions as to their possible pirate activities. The crew of helicopter Ka-27 accomplished around 50 examination flights. Ukrainian military servicemen stopped two high speed boats which did not cooperate with the ship crew and kept moving. The helicopter platoon transferred the staff from one vessel to another at sea. After the start of Russian aggression and after the annexation of Crimea, the participation of the departments of Ukrainian Armed Forces in EU multi-national anti-crisis operations is suspended. However, the MoD is currently working on enabling further participation of Ukrainian military servicemen in EU military missions and operations.

Speaking of the Eastern Partnership, we cannot but mention the Lithuanian-Polish-Ukrainian brigade. It not only builds trust between the member-states (two of them being EU countries), it also improves the security situation in the East of Europe, and integration of Ukrainian Armed Forces in European security infrastructure. Since 2016, there have been negotiations about establishment of a similar department with Bulgaria, Romania and Ukraine taking part in it. The potential Bulgarian-Romanian-Ukrainian brigade can not only strengthen the effect of LITPOLUKRBRIG, it will also contribute to the safety in the region of the Black Sea.

The issue of military-technical cooperation is worth special attention. Development of the military and technical cooperation (MTC) with the EU could provide Ukraine with access to the best scientific

and technical know-how in the sector of military hardware in line with the interest of national defense. It also provides brings the products of the national defense industry to the European market.

In 2005 after the foreign policy of Ukraine had been altered in favor of EU and NATO integration, one can observe graduate military and political alignment between Ukraine and the EU, respectively, joint MTC projects are launched more actively. It is the first time that the experts and representatives of the industry started discussing concrete cooperation mechanisms with the European Defense Agency. Representatives of reputed European defence companies started attending international conferences in Ukraine. First procurements of Ukrainian ready goods have also taken place. However, the significant dependence of Ukraine from Russia by that time was associated with too big risks, unbearable for the EU and NATO. So the European partners doubted the reliability of agreements with Ukraine because of periodic abrupt shifts of Ukraine's foreign policy and wide-spread corruption schemes. Moreover, a property structure where 90% of the military enterprises belonged and were managed by the state, outdated Ukrainian legislation and non-transparent situation with intellectual property in Ukraine, and last but not least, lack of funding - all of those didn't allow for any development perspectives for the MTC back then.

Under the Presidency of Viktor Yanukovich, these limitations got even harsher. Instead in March 2014, the new Ukrainian government adopted a decision about full cancellation of the MTC with Russia as an aggressor state. As a result, Ukraine considered the military potential of the MTC with the western countries to cover its defense needs. Ukraine rejected the non-block status and formalized its intention to join the EU and NATO.

In 2015 a frame Administrative Agreement between the MoD and the European Defense Agency was signed. This allowed for creation of a legal basis for practical cooperation with the EU member-states and regular participation of Ukrainian representatives in the Agency's programs and projects. Ukraine also increased the defense spending and, respectively, the expenditures for the weaponry development and procurement. The Administrative Agreement between the MoD and the European Defense Agency defines the pilot cooperation priorities, namely the material standardization, logistics, training, and the single European sky.

Ukraine is very interested in participating in the PESCO program, which is now one of the priority areas of MTC between Ukraine and the EU and the development of the national defense sector. As of late 2020, the EU decision about the possibility for the third countries to join this program offers a significant opportunity for this intention. Generally, Ukraine meets the requirements of the program admission. Considering great experience of Ukraine in producing defense goods, this cooperation would be mutually beneficial. The Ukrainian partners are prudent about the real cooperation capabilities and declare their interest to produce single platforms for armored vehicles and cooperate in the field of cybersecurity.

However, it is not always possible to get pieces of this armament out of political reasons that cast doubt on the possible participation of Ukraine in the PESCO. Russia has used all disposable controls

to prevent Ukraine's Armed Forces' strengthening: threats, oppression, and bribery. There were enough signs of such an "undeclared limitations policy" for Ukraine, particularly from the EU countries. However, cases like transfer of the US arms (antitank missile systems), participation in joint production of high tech weapons with a NATO member state - Turkey - speak in favor of Ukraine's adherence to international obligations associated with the military technologies and weapons, as well as real potential of beneficial cooperation in arms manufacture.

Another challenge is the unaccomplished reforms of Ukrainian defense industry. The simplification of export and import of military goods proved to be the start of real liberalization of international trade for enterprises of all forms of incorporation, in particular in the area of MTC. The critical need and available funds allow for the first large projects with the EU. As for early 2019, Ukraine and the EU moved to a new level of MTC, when procurements of basic weapon carriers and not just single nodes or small weapons were launched. In order to intensify the cooperation, it is possible to engage European experts in reform of the defense industry legal framework.

The issue of civil (non-military) security became urgent with the very start of the Eastern Partnership initiative and got additional impulse after the Association Agreement was signed, according to which Ukraine is obliged to reform the defense sector towards the European practices and norms. The European Union Advisory Mission plays a special role here. Its experts participated in the development of "qualitatively new legislation" as part of the police high-scale reform. The development strategies of the State Border Service, the State Migration Policy, the National Guard development program, reform of the State Emergency Response Service were approved. An online-test in Traffic rules is accessible, its completion being video recorded. A new public order concept was developed. Command-staff exercise with British partners took place in order to ensure resilience of different state sectors in case of emergency. The Ministry of Internal Affairs informs in its letter that the MIA representatives participated in training programs of the European Union Common Foreign and Security Policy (CDSP) for the Eastern Partnership countries. The MIA cooperates with the EU Advisory Mission in terms of civil security sector reforming, it is making efforts to integrate into the Civil Defense Mechanism of the EU. The MIA staff participates in meetings of the association's bilateral bodies, and high-rank officials of the Ministry attend the EU police missions in Macedonia, Bosnia, and Herzegovina. As part of the fight against corruption, the National Agency for Preventing Corruption and the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine was created. The Supreme Anti-Corruption Court is currently being created. At the same time, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine has no right to conduct independent audio interception, which stipulates its actions. Cases when other agencies interfered with the activities of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine are also known.

However, the co-operation in the area of civil security is not limited to consultations about adjustment of the Ukrainian law to the norms of the EU within the frame of the CDSP. Since 2013, the Eastern Partnership includes cooperation of the law enforcement agencies of the EaP countries, where Ukraine also took part. The program's goal is to expand the cooperation in fight against trans-border organized crime between the agencies of the Eastern Partnership and the the EU countries, as well as collaboration of these authorities in the Eastern Partnership region. The main areas of the program's focus are fighting against organized crime, human trafficking, illegal drug trade, economic crime, and money laundering, terrorism, and cyber-crime, EU funds management, law enforcement

authorities personnel management, forensic medical examination, and databases, data exchange. Prolongation of this program would be in favor of deeper cooperation between the EU and the Eastern Partnership countries in the realm of civil security, improvements of this branch.

An important aspect of the interaction between the EU and Ukraine in terms of civil security is the cooperation between the State Border Service of Ukraine (SBSU) and the FRONTEX agency, which has lately intensified. In May 2019, the parties signed the current Cooperation Plan with the FRONTEX agency for 2019-2021. The same year eleven representatives of the SBSU took part in 11 joint operations on external borders of the EU, whereby 28 European experts participated in operations in Ukraine. As part of the cooperation, a representative of the Ukrainian Border Service took part in a Multitask Operation in the Black Sea. The administration of the SBSU joined the information acquisition and exchange information system about wrongdoings at PULSAR airport checkpoints. The State Border Service of Ukraine joined and actively participates in FRONTEX training programs. A special aspect of the cooperation was the official accession of the National Academy of the State Border Service of Ukraine named after B. Khmel'nitsky to the academic partnership network of the FRONTEX agency. Monthly information exchange also takes place. Keeping pace with this cooperation will have a positive impact on the security situation on the EU borders and would provide new opportunities to the SBSU in terms of border protection with respect to European practices.

European Military Education and Training Elements

The educational segment or the military education is a significant element of potential interaction within the frame of the Eastern Partnership. The defense system transformation, especially its adaptation to the current challenges, is impossible either without creation of new curricula, or without a reform of the training system per se.

At this point, we need to mention the post-Soviet issues of military education in Eastern Partnership countries. A striking example to it is the special scientific degree of "doctor of military sciences" which does not meet any requirements of the current real challenges or trends in war study, national security, and other associated areas neither in form nor in the list of possible specializations. It is worthwhile saying that the EU countries practically do not have any similar system. The most resembling scientific degrees can be doctor degrees taken after finishing the programs of specialized educational institutions of the CDSP countries.

As part of the CDSP and CFSP every EU country has significant differences both as to the system and as to the number of military higher education institutions. Particularly in Poland, there are 3 higher education institutions, while the number of military colleges is much higher. A possibility of having joint military education is an important criterion which suggests numerous opportunities for military training in the EU and integrity of the educational system. Another important element is the subordination or, rather regard of profile aspects of the CDSP while developing curricula for officers and sergeant training programs. This being said, Ukraine as any other EaP country should choose its priorities for the appropriate training programs. For example, it goes without saying that the Ukrainian military training has to correlate with the Polish and Lithuanian partners within the frame of the LITPOLUKRBRIG brigade, while for Moldova, the cooperation experience with Romania is highly important. Still, it is clear, that there is a need to develop in line with the CDSP and have its

elements in the military education system.

In this case, we need to point out joint elements of training and scientific and research capabilities of the EU that are clearly defined by the CDSP and CFSP. Particularly we refer to a number of elements of the military education:

European College of Security and Defence is an EU virtual educational institution aiming at fostering the CDSP understanding among the civil and military staff, and detecting and disseminating the best CDSP practices. This is the way it contributes to the efforts of the EU countries in the defense context. Ukrainian representatives already interact with the European College of Security and Defence, however, there is no cooperation with Moldovan and Georgian partners.²⁷⁵

The European Initiative for the Exchange of Military Young Officers (also known as the "Military Erasmus") is an initiative implemented by the European Union member-states aiming at the exchange of future officers, teachers, and lecturers between armed forces during basic education courses. As long as the initiative is voluntarily implemented by different member-states, their autonomy in terms of military training is not disturbed. The initiative's realization is preconditioned by the crucial idea that the exchange of young military officers during their basic course is key to the emergence of active interaction and a shared culture which are inevitable for European security and defense. The implementation group was created in February 2009 as part of the Executive Academic Board of the European Security and Defence College.²⁷⁶

The European Doctor School of Common Foreign and Security Policy is an initiative started back in 2017 by volunteer institutions and the European Security and Defence College with the aim to develop a number of trainings and ensure support of doctoral research on the EU CFSP. It offers a specialized training program as a supplement to the EU network institutions' courses. It supports multi-disciplinary doctoral studies with a certain level of European preparation and environment in the following areas: cybernetic, new technologies, and security within the frame of the CFSP, critical infrastructure, personnel, and logistics, security industry, and capability, the building of partnership capabilities and international relations, history, conflict studies, concepts, values and ethics within the frame of the CFSP, defense economy, funding, education, training and leadership, governance, decision making management, leadership training.²⁷⁷

European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (Hybrid CoE) is an international independent organization basing in a network standing out for a holistic approach when the entire government and the entire society fight hybrid threats. The key task of the center is to work out opportunities for the member-states to resist hybrid threats. This can be done by best practice exchange, by trying out new ideas and approaches as well as by using training courses and exercises. This plays an important role constituting a platform for strategic discussions, and joint trainings. The excellence is achieved by inter-state networks of Hybrid Council of Europe that consists of more than 1200 practitioners and experts dealing with hybrid tasks associated with threats of the member-states of the EU or NATO, in the private sector or in the academia. Being a stakeholder that unites subjects from different social sectors, the Center also discusses hybrid threats in its numerous publications and during interactions with its partners in this sphere. The actions of the Center are

²⁷⁵ European Security and Defence College, <https://esdc.europa.eu/who-we-are/>

²⁷⁶ The European initiative for the exchange of young officers, <http://www.emilyo.eu/>

²⁷⁷ The European Doctor School on the Common Security and Defence Policy (CSDP), <https://esdc.europa.eu/doctoral-school/>

planned and coordinated by the Secretariate of the Hybrid Council of Europe based in Helsinki, Finland.²⁷⁸

The State of Perspective Cooperation between Ukraine and the EU in the Education Sphere

The Institute has monitored the military education qualifications in Ukraine and associated CDSP elements and EU countries' practices. According to the Order of the Minister of Education and Science together with the Ministry of Youth and Sport as of 9/14/2011 #1057 "About the Approval of the List of Scientific Qualifications", there are the following qualifications suggested in the frame of the "doctor science" degree:²⁷⁹

- **Military-theoretical sciences;**
 - Military art;
 - Armed Forces' construction;
 - Defense economy;
 - The Armed Forces Rear;
 - Intelligence and Foreign Armies;
 - Radio-electronic warfare, means and capabilities;
- **Military sciences:**
 - Military geography;
 - Battle-ground engineer equipment;
 - Military navigations means and capabilities;
 - Military cybernetics, control systems and communications;
 - Armament and military hardware;
 - Flow dynamics, motion and maneuver dynamics of weapons;
 - Theory of fire;
 - Military history;
 - Means of protection from the weapon of mass destruction;

An important element to the specialized education is without a doubt the national security specialization, which, according to the Order²⁸⁰, suggests the following specialization of degree completion programs:

- **National security basics:**
 - Basics of national state security
- **Military security:**

²⁷⁸ The European Centre of Excellence for countering hybrid threats, <https://www.hybridcoe.fi/who-what-and-how/>

²⁷⁹ About the Approval of the Scientific Qualifications, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text>

²⁸⁰ About the Approval of the Scientific Qualifications, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11#Text>

- State military security
- Protection of the state border
- Civil protection

There is also an important difference between the specialization in the bachelor and master level. In particular, the following specializations are included into the profile "Military sciences, national security, and border security":

Military sciences, national security and border security	State security
	State border security
	Military administration (according to the armed forces' types)
	Support of the (Armed) Forces
	Weapons and military hardware
	National security (according to single supply spheres and actin types)
Civil security	Fire safety
	Law enforcement
	Civil security

The military training system of Ukraine also is much more bureaucratized and has a way more complicated structure compared to the EU countries. On top of that, part of the military education establishments, not being subordinated to the MoD respectively, are not part of the military training within the scope of development of the national defense and security. We particularly refer to the military lyceums (higher education), whose number increased dramatically after 2014. Officially, they do not belong to the military training system.

The situation in the military higher education can be called acute. Particularly, the great number of educational establishments, low level of enrolees (according to the system of external independent evaluation), as well as Ukrainian establishments outnumbering similar ones of the EU or NATO countries. For example, there are 12 specialized military higher education establishments, 4 colleges for sergeants training, 5 departments at universities for permanent officers training, 28 departments for reserve officers training, 10 departments of catastrophes prevention and military medicine, 3 military lyceums (not including the specialized educational institutions created according to the Order of State Oblast Administrations).²⁸¹

As a whole, the military education system of Ukraine is relatively sophisticated and has several features similar to the CDSP framework and military training structural elements. It is indisputable that there is active cooperation going on both in form of a bilateral format and in the frame of the the Eastern Partnership.

²⁸¹ Military Science and Education (MoD), <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-osvita-na-tauka/>

Cooperation of Ukraine and the EU in Education and Science

According to the Ukrainian Office at the European Union, the country currently does not have any defined priority of cooperation in the field of military education. Though, Ukraine's participation in the Eastern Partnership program, being its priority, suggests the introduction of the CDSP elements into the military training and education. This is an argument in favor of using this platform for further cooperation expansion. Particularly, The National Presidential State Administration Academy and the National SSS Academy, and the National Academy of Internal Affairs cooperate with the EU due to the actions of the EU Advisory Mission²⁸², and the National Presidential State Administration Academy included some of the CDSP elements into some of its curricula.²⁸³ Moreover, though the National Defense University is not informed about the inclusion of CDSP elements into its curricula,²⁸⁴ it is still hosting the Orientation CDSP course. This university also became an associated partner of the European Security and Defence College and joined its cooperation network.²⁸⁵

Perspectives and Ways of Cooperation Expansion in the Field of Military Education

The joint scientific studies and cooperation of scientific institutions and agencies are the most active element of political cooperation enhancement. They can ensure instruments for joint challenges response and joint development of the CDSP. The advantages of this approach can hardly be overestimated: development of new response mechanisms, new concepts, and paradigms of current threats countermeasures, possible joint approach to data analysis, and innovations in the defense industry, administrative and educational sector. And this is no name a few. But speaking of concrete steps in terms of cooperation, we first and foremost should mention the creation of joint interaction and information exchange platforms, possibility to have simple and equally relevant procedures for information and research publishing.

The Eastern Partnership can be one of the options to enhance this cooperation. This can be achieved first of all through the involvement of the EaP countries to the Scientific School of the European College of Security and Defence, academic exchange, bi- and multilateral scientific projects with all the parties involved, joint scientific publications or validation systems (or integration to the already existing European ones), adaption of the curricula and scientific degrees both of the MoD level and on the level of the education establishments. Considering the current trends of interdisciplinary defense studies (environmental safety, informational security, etc) the European College of Security and Defence can create opportunities for cooperation with other scientific and research institutions both in the EU, and in the EaP countries. Developments of this kind allow for cooperation in numerous fields, but considering our study spectrum, we suggest

²⁸² Comparative analysis of the "20 Expectations of Eastern Partnership Achievements till 2020" with the provisions of the Association Agreement: what is the added value for the Eu-Ukraine relations? https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Web_ua_AAEap-deliverables_civic_synergy_ua_2018.pdf

²⁸³ The lecturers and students of the national academy participated in the 4th orientation course of the European Union Common Foreign and Security Policy <http://academy.gov.ua/?lang=ukr&tip=osn&tipn=News&page=2&filtername=&newsid=1645&designtype=academy>

²⁸⁴ The National Defense University of Ukraine hosted the orientation course of the European Union Common Foreign and Security Policy <https://www.mil.gov.ua/news/2018/10/26/v-nacziionalnomu-universiteti-oboroni-ukraini-zaversheno-orientacijnij-kurs-spilnoi-politiki-bezpeki-i-oboroni-es/>

²⁸⁵ Cooperation in military-political and military-technical areas, <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/spivpracya-ukrayina-yes-u-ramkah-spilnoyi-politiki-bezpeki-i-oboroni>

paying special attention to the following formats of scientific collaboration:

- **Involvement of Ukraine and other EaP countries to the Scientific School of the European College of Security and Defence:** involvement of representatives, scientists, and lecturers of military universities to projects and studies of the College. Creation of new joint initiatives and joint research formats, especially in interdisciplinary defense spheres, **particularly, engaging the Hybrid CoE.**
- **Adaptation of university specializations and degrees:** curricula development and implementation of CDSP in academia are not possible without further adaptation of the curricula norms and principles to the formats of the European College of Security and Defence and other European national higher education establishments. According to specializations and reference documents, a great part of these segments belongs to the legislative framework of the Ministry of Education and Science, involving the MoD and the Cabinet of Ministers. This can allow defining the documents adaptation need, particularly, orders of the specializations, approved by the Ministry of Education and Science, to the examples and practices of the the EU countries.

Considering the cooperation between Ukraine and the EU, the collaboration in terms of military exchange and interaction of education establishments looks specially advantageous. Currently, military cooperation in the frame of educational programs and measures, created according to the EaP involving the European College of Security and Defence, is ongoing. Ukrainian military servicemen participate in discussions around democracy, good governance, and stability in Europe, CDSP and civil defense, Eastern Partnership, and European policy of cooperation enhancement to overcome joint threats. Considering this, the National Defense University of Ukraine can conduct educational events basing on the standard curricula of the European College of Security and Defence together with the partners of the College according to the ruling principles of and Council Decision about the establishment of the College. The university is the first educational establishment of the Eastern Partnership countries having this kind of status. But the cooperation is going on also according to other above mentioned educational structures, which suggests further possible progress. We believe it is necessary to engage other educational establishments of Ukraine in events of the European College of Security and Defence to aim at further achievement of the same status. As a whole, the possibilities for cooperation of educational institutions are diverse and versatile. As part of this study, our Institute developed several options for further progress:

Creation of joint curricula with certain CDSP elements. This approach would allow configuring the existing curricula without significantly altering the current education system. In particular, we mean at least cooperation based on memorandums and involving the European College of Security and Defence experts in the development of curricula of those scientific specializations, which already now focus on civil security, military administration, etc. Adapting the existing curricula to the CDSP is also important. Particularly, this can be done by introducing the appropriate courses as compulsory ones.

Possible Training Courses within the Frame of the European College of Security and Defence The interaction with the European College of Security and Defence is important, but the autonomy of every educational institution does not allow for introducing structural changes in the curricula. And even if the formal details can be modified (specialization names, courses requirements, etc), it is still hard to ensure the real better quality of the programs. Considering the experience of the National

Defense University as well as a whole range of training types and formats, suggested by the European College of Security and Defence, it would be relevant to get support for this kind of seminars, lectures and training courses at military higher education establishments.

Specifically important here is the **possibility to develop these training at military lyceums and sergeant colleges**, which are also part of the MoD military education system, but at the same time have no autonomy, which allows for implementing the training in the best European practices much easier. It is also essential that alumni of specialized educational establishments (boarding schools and lyceums with enhanced physical training) not subordinated to the MoD, but *whose enrollees are practically* part of the cadets' preparation.

But the most effective element would definitely be a staff reskilling through their involvement in the military education exchange system. Particularly, it would be worthwhile creating a program similar to the European Initiative for the Exchange of Military Young Officers (also known as the "Military Erasmus") for all the EaP countries to enhance cooperation in this area. *Thus, it is worthwhile creating a system similar to the "Military Erasmus+"* as one of the aspects of the implementation of the Eastern Partnership Goals after 2020. Implementation of this kind of memorandum would allow using the European College of Security and Defence to transfer the best teaching practices and military education trends to the training of Ukrainian cadets and officers. This could also allow to significantly raise awareness about the necessity of learning foreign languages, which would also have a positive impact on the defense integration process.

Last but not least, this kind of cooperation can not only engage students of military high education establishments but also *enhance the quality of the departments for reserve officers training and staff of civilian educational establishments*, where the exchange process is well established and where the exchange programs would not disturb the teaching and learning activities. This would also help to integrate new educational capabilities for the senior division because in this case, the students could take military training abroad without suspending their academic programs at their alma mater.

1.4 Cooperation in the Defense Sphere and Industry

The military industry cooperation is one of the key priorities in the frame of the Eastern Partnership. The targets of the policy till 2020 contained many elements of industrial cooperation, however, most of them can be called fragmentary and lacking a systematic approach. Most of the EaP countries, particularly Ukraine, declared their goal to differentiate their policies within the Eastern Partnership, specifically to conduct more active cooperation in the military and defense sector. We could point out several most important aspects: the space industry, aviation systems, ground communication systems, establishing the navy industry. These projects are mostly feasible within the Eastern Partnership, as long as they are essential for most of the EaP countries. It should be mentioned, that there are already some cases of cooperation, so we are speaking about its scaling-up and systematization.

Ukraine's most important area of cooperation will be the military-industry complex, as already mentioned. PESCO being a relatively new program for the EU member states, which we already discussed earlier, constitutes one of the best opportunities to engage the EaP countries in joint projects. Not long ago, the European Commission decided on the possible engagement of third countries to PESCO, which opens the opportunity for Ukraine to join. The cooperation potential is enormous because the collaboration does not necessarily have to involve all the EU members, which allows the EaP countries to cooperate with the most interested partners. Particularly, we refer to

cooperation in new developments where Ukraine, and other neighborhood policy members have their interests. Still, we need to be aware of the fragmentary nature of the military-industrial complexes of every EU or EaP member-state, as well as the low potential of some countries in terms of cooperation with the Ukrainian military-industrial complex. This is why the Eastern Partnership can become the cooperation platform. Similar to the educational programs, we can nominally call it "PESCO+". This would help to enhance cooperation between the European countries, as well as integrate their systems in the joint European defense projects.

Introduction of joint industrial projects would allow for reducing financial load and other expenses of every member state. Cooperation in the aviation systems sector can be a good example. The Ukrainian sector can serve as a platform, and be a potentially important partner for the development of military cargo, and troop carrying aircrafts due to active work and know-how of Antonov design bureau. Besides, Ukraine without a doubt has great experience in development of military unmanned aircraft, which includes not only production (including certain foreign projects), but combat usage and further improvement. The experience of these systems, particularly, drones production, is something other EaP countries also have, while the need in monitoring, tracking, border control, make the joint production an important potential step of further cooperation. For instance, the importance is underlined by joint trans-border issues of the EU member-states, while practically all EaP countries are facing the issue of uncontrolled territories. Currently, the development approaches of PESCO are also crucial: universal and resource-effective but having limited potential, and ambitious long-term projects can be interesting for some of the EU countries, but may not seem current for the partners for several reasons, particularly, because of their resource-intensity.

The full renewal of aviation park in Ukraine is still a critical need. First and foremost we mean a re-equipment of the combat aircraft park, that is already morally and physically outdated. On top of that, there is an issue of spare parts produced in Russia for aircraft like CY-27, CY-24 та MiГ-129 which constitute the basis of the military aviation park of Ukraine. Since 2014, the country has also lost most of its combat helicopters. There are only some units, most of them are currently occupied by the UNO peacekeeping missions. So the aviation branch may as well have development perspectives in the area of drones system and unmanned aircrafts, but is practically deprived of the development options for combat aircrafts. The lack of production experience of this kind of machines, their moral and physical state are the main reasons why there is a need to procure new machines. Though, this is a crucial, but a critically expensive budget line for the state defense order.

Ukraine has a special place in it, despite rather low financial capabilities of developing its own projects in the aircraft and space industry, (especially, within the frame of the military-defense complex). Even a fragmented, but a reserved and adapted to the current needs industry, legacy of the former military super-state, still can be a key for the cooperation between the EaP and PESCO within any of above mentioned approaches. The Ukrainian aircraft and space capabilities can become a platform for development of joint systems, support and engagement of navigation modules, creation of rocket carriers and satellites, which is a n important trend of the today's defense sector.

Besides these opportunities, Ukraine can be the one to lobby or initiate projects involving the EaP countries to the space industry. Particularly, important is the need to enhance compatibility and synchronize the modern drones and unmanned aircraft. The current trends point out at the possible creation of communication networks of an absolutely new kind of quality and access of data

transmission, which makes the need in mass launch of new systems by rocket carriers even bigger. Particularly, we refer to possible involvement of Ukraine to already existing PESCO projects, as well as about initiating of similar project as part of the EaP. The capacities of the construction bureau "Pivdenne" include rockets that are among the cheapest in the world but at the same time - environmentally friendly, which is their advantage and makes them attractive for potential cooperation. Particularly, we refer to the carrier rockets *Zenit-3SLBΦ*, the "Sich" satellites and geostationary communication satellites, compatible with the modern rocket developments, for example, carrier rocket *Falcon9*. It is clear that the development of its own space program is not among Ukraine's priorities, first of all because of the war in the East of the country and lack of resources. The fact that Ukraine has practically lost access to the Baikonur Cosmodrome in Kazakhstan, is also a problem. Despite it all, Ukraine is among the participants of the "Navy Start" program, which allows for take-offs from this platform. This is why the cooperation with the EU has several advantages: the already existing joint projects, the opportunity to get involved into the European space infrastructure. Particularly, Ukraine, being one of the Eastern Partnership countries, has established cooperation with the European Space Agency.

The The European Space Agency (ESA) is a international organization dealing with joint space research and practical use of artificial satellites. The headquarters of the Agency is in Paris. Space cargo ships of the ATV type, space telescopes and space probes are some of the Agency's projects.²⁸⁶

The European Union Aviation Safety Agency (EASA) is a EU Agency having regulatory and executive tasks in the field of civil aviation safety. EASA is particularly responsible for the analysis and research of safety operators, issuing permissions for international operators, consultations in terms of amendments of the EU legislation, implementation, and monitoring of safety rules, issuing typical certification for the aircraft and components, approval of the organizations involved into production and maintenance of aerostatics products.²⁸⁷

There are plenty of opportunities examples, but crucial is the very fact that these developments can be used, that PESCO programs in the aircraft and space industry are similar, that involvement of this elements into modernization of security systems both of the EU and the EaP countries is actual. Particularly, Ukraine can potentially be the initiator of the cooperation enhancement due to the capacities of the design bureaus "Antonov" and "Pivdenne" that can supplement the European systems in certain spheres (for example, delivery of cheap and high quality carrier rockets or cargo planes like "Ruslan" or "Mriya").

Counter Unmanned Aerial System (C-UAS) aims at the development of an enhanced and effective system with the C2 architecture, which is a module, integrates and compatible with the C2 structure, able to resist threats, representing mini- and microelectronic unmanned systems. The system will unwrap quickly and is ready to work to ensure the protection of our troops on the battle-ground. It will also be used for defense purposes, security, double utilization is also possible. The project will comply with the certification and normative requirements now in force to create jobs at home.²⁸⁸

European Medium Altitude long endurance and remotely piloted aircraft systems – MALE RPAS (EURODRONE) is a project focusing on general elements in specialized areas (for example, operational tests and evaluation, material and technical supplies, training) of the newly created,

²⁸⁶ The European Space Agency, <http://www.esa.int/>

²⁸⁷ European Union Aviation Safety Agency, <https://www.easa.europa.eu/>

²⁸⁸ Counter Unmanned Aerial System (C-UAS) <https://pesco.europa.eu/project/counter-unmanned-aerial-system-c-uas/>

compatible, and accessible sovereign European military capability of new generation MALE RPAS, ensuring enhanced general quality compared to existing systems, till 2025.²⁸⁹

European Military space surveillance awareness network (EU-SSA-N). The main task of this project is the development of the autonomous, sovereign military potential of the EU, which is integrated and harmonized with the frame initiative of EU CCT associated with the protection of the European space assets and EU services. This will also ensure due response to natural and technogenic threats.²⁹⁰

The aircraft and space industry is perspective as for the renewal of the defense strategy and possible responses on national and international threats of different types. This suggests the possible launch and implementation of these projects. The Eastern Partnership can be a platform for the joint realization of defense industry projects as well as, become an engine for new projects. This would again allow strengthening the capacity of the EaP countries to respond to such threats and enhance the potential of their own armed forces. At the same time, this is an important element of the integration of the EU defense structure. This element is interested in stabilization and security on its own borders. Developments of this kind allow for enhancing capacity to respond to trans-border threats, while the capabilities of information exchange and information system integration are still in the development stage. First of all, we refer to involvement in the space industry which is too cost-intensive for any of the EaP countries taken separately but is quite possible for them together.

Cooperation in other branches of the military-industrial complex is also possible. Another important segment is the earth-based security systems and maritime industry. 4 of 6 members of the Eastern Partnership have marine access, and two of the three signers of the Association Agreement have access to the Black Sea. It goes without saying that it is necessary to develop their own navy and joint security guarantees in the Black Sea region. Romania and Bulgaria are also situated not far from Ukraine and Moldova, which again suggests further development of joint maritime missions and navy cooperation. Despite Ukraine has significantly lost its maritime capacities in 2014, it is now actively enhancing the number of small mobile motorboats to patrol the coast.. Recently, there have been numerous motor boat projects developed as part of the mosquito-fleet. Though the introduced projects have certain risks, for instance, there is a threat of corruption in the production of the YMC-1000 motorboats, but the fact that there is a fleet development concept and purchase of new vessels (including American and British) suggest some progress of these enterprises.

The EU can offer multiple advantages in joint project in the area of Navy industry. Here we cannot but mention some of the existing projects within the program compared to the experience of the EaP countries, particularly, Ukraine.

Ukraine, being a sea power, actively looking for development opportunities to restore its fleet after 2014, and considering that the coastal defense shall be enhanced, Ukraine can be interested in getting involved into a number of PESCO projects. Particularly, we have picked several of them that are worth attention and are potentially interesting for the countries of the Black Sea region (e.g. Ukraine, Georgia).

²⁸⁹ European Medium Altitude long endurance and remotely piloted aircraft systems – MALE RPAS (EURODRONE) <https://pesco.europa.eu/project/european-medium-altitude-long-endurance-remotely-piloted-aircraft-systems-male-rpas-eurodrone/>

²⁹⁰ European Military space surveillance awareness network (EU-SSA-N) <https://pesco.europa.eu/project/european-military-space-surveillance-awareness-network-eu-ssa-n/>

Deployable Modular Underwater intervention Capability Package (DIVEPACK) aims at development of a compatible specialized module asset for defense underwater operations of a full range under expedition conditions. The DIVEPACK package includes a wide range of diving equipments and unmanned underwater machines controled by qualified personnel, into a comprehensive feature pack. Twice a year, discussions about the co-operation in the The "plug-and-play" concept adhering to the mission, is adapted to an open architecture, can guarantee for a universal response within the CDSP operations and ensure prompt reaction as to a broad number of underwater scenarios both at sea and in internal basins.²⁹¹

This is also important because of the neighborhood to the EU countries in the Black Sea water area and involvement of NATO to joint military exercises. It should also be considered that Bulgaria and Romania are participating (Bulgaria is the project coordinator) which shifts the focus of the package partially to the Black Sea region; this can also be actual for Georgia and Ukraine in order to decrease project works and financial load for creating of similar schemes.

Maritime (Semi-) – Autonomous systems for mine countermeasures (MAS MCM) guarantee for a mix of (semi-)autonomous underwater, surface, and air world-class technologies for maritime mine countermeasures. The project will allow the member-states protect their sea vessels, bays and sea objects as well as the freedom of navigation on the sea trade routes. The development of autonomous means of transport by using newest technology and an open architecture, implementing a module system, would have significant positive effect on the EU maritime security and help to resist naval mines.²⁹²

Integrated Harbour & Maritime Surveillance and Protection (HARMSPRO) is a program enabling the member states to perform surveillance and Protection of certain sea areas (from the bay to the coast waters) including the maritime communication lines and suffocation points to ensure sea traffic and construction safety. It guarantees for the safety of sea sensors, software and platforms (surface, underwater and air units), which collect and process data to spot and identify potential maritime threats. The project also manages the systems' unwrap that can operate at bays, at coasts areas and in coast environment.²⁹³

Upgrade of Maritime Surveillance is a modernization project of maritime surveillance. It will integrate ground surveillance systems, water, and air platforms to spread information in real-time mode among the member states and ensure a timely and efficient response in international waters. The program's main goal is to enhance the maritime surveillance, situation awareness and EU's potential response effectiveness by means of the existing infrastructure, assets and further capabilities development. It aims at timely and effective resolution of new and old threats and challenges (e.g. energy safety, environmental threats, security and defense aspects). This is the way accurate awareness and prompt reaction can be achieved in order to enhance protection of the EU and its citizens.²⁹⁴

²⁹¹ Deployable Modular Underwater intervention Capability Package (DIVEPACK) <https://pesco.europa.eu/project/deployable-modular-underwater-intervention-capability-package-divepack/>

²⁹² Maritime (Semi-) – Autonomous systems for mine countermeasures (MAS MCM) <https://pesco.europa.eu/project/maritime-semi-autonomous-systems-for-mine-countermeasures/>

²⁹³ Harbour & Maritime Surveillance and Protection (HARMSPRO) <https://pesco.europa.eu/project/harbour-and-maritime-surveillance-and-protection/>

²⁹⁴ Upgrade of Maritime Surveillance (UMS) <https://pesco.europa.eu/project/upgrade-of-maritime-surveillance/>

Maritime unmanned anti-submarine (MUSAS) aims at developing and ensuring enhanced architecture of the command, control and communication service (C3) for antisubmarine warfare, using the newest technology and the AI. Moreover, this can enhance the protection of underwater infrastructures of great value as well as energy systems at sea, ensuring prompt response with an appropriate level of force on an invasion or a threat to the sea communication lines.²⁹⁵

European Patrol Corvette, (EPC) aims at development of a prototype for military ships of a new class, which allows for placing of several systems and operational load to be able to fulfill several tasks and missions due to a flexible module approach.²⁹⁶

Generally, despite most of the projects could, either way, be interesting for Ukraine, it is still worthwhile to understand that most of those systems require substantial funding in case the products are implemented in the future. This is why the possible funding of Ukraine's participation in the frame of the EaP could allow for defining the priority elements of PESCO that could be interesting for the Eastern Partnership.

We should expressly indicate the joint action coordination systems allowing for updates exchange and stabilization of communication systems being an integral part of the cybersecurity sector. Currently it is exactly this cluster of the Common Defense Program which has the biggest number of projects. Particularly, the EaP countries shall pay attention at the most universal projects in terms of their realization.

- **Strategic C2 System for CSDP Missions and Operations (ESC2)** is a project aiming at enhancing control and EU missions control systems on the strategic level. After realization, the project will improve the military decision-making process, missions' planning, and implementation, as well as EU forces coordination. Strategic C2 System for CSDP will connect users providing them with information systems and capabilities that will help the strategic command fulfill their tasks. The information systems integration would include intelligence, surveillance, control and logistic systems.²⁹⁷
- **Electronic Warfare Capability and Interoperability Programme for Future Joint Intelligence Surveillance and Reconnaissance (JISR)**. The main goal of the project is to conduct comprehensive technical and economic evaluation of existing EU capabilities of electronic warfare and gaps that need to be covered. The results of the technical and economic evaluation could potentially result in adopting of a joint concept of operations. This can include joint training of experts in electronic warfare and upon agreement with the member states - creation of a joint department of electronic warfare.²⁹⁸
- **One Deployable special operations forces (SOF) tactical command and control (C2) command post (CP) for small Joint operations (SJO) – (SOCC) for SJO** is a project aiming at the development and deployment of SOCC for small joint operations (SJO) with tactical

²⁹⁵ Maritime unmanned anti-submarine (MUSAS) <https://pesco.europa.eu/project/maritime-unmanned-anti-submarine-system-musas/>

²⁹⁶ European Patrol Corvette, (EPC) <https://pesco.europa.eu/project/european-patrol-corvette-epc/>

²⁹⁷ Electronic Warfare Capability and Interoperability Program for Future Joint Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (JISR) <https://pesco.europa.eu/project/electronic-warfare-capability-and-interoperability-programme-for-future-joint-intelligence-surveillance-and-reconnaissance-jISR-cooperation/>

²⁹⁸ Strategic Command and Control (C2) system for CSDP Missions and Operations (ESC2) <https://pesco.europa.eu/project/strategic-c2-system-for-csdp-missions-and-operations/>

command and control (C2) and SOF (special operations forces) with full operation capabilities (FOC), foreseen in 2024. The joint capability C2 will be available for integration as described in NIP 2018, and NATO.²⁹⁹

- **Military Mobility (MM)** this project supports the striving of the member states to simplify and standardize the trans-border procedures of military transport according to the conclusions of the EU Council as of June 28, 2018. It aims at providing a barrierless transfer of military personnel and property within the EU. This suggests avoiding long bureaucratic procedures to ensure transfer through the EU member-states by railway, automobiles, air or maritime transport. The issues the project currently focuses on include best practice exchange, implementation of the Defense Council decision as of June 25, 2018, and strategic communications.³⁰⁰
- **Materials and Components for components for technological EU competitiveness (MAC-EU)** The goal here is to develop the European Defense and Industrial Basis (EDTIB) in the area of materials and components technology, especially for those with limited delivery safety and freedom of use. The project will also foster competitiveness, innovations and EDTIB efficiency by joint action and trans-border production support.³⁰¹

Most of the above mentioned schemes and projects are current key examples and trends of renewal and modernization that respond to the modern national security challenges. These are systems of effort coordination, operative invasion, information collection, and mobility on different levels. As for the EaP countries and Ukraine in particular, most of these innovations are implemented partially, because of a great number of reasons, where the need for in-depth modernization and renewal of the legislative framework play the key role. The modern challenges also have an unconventional nature, which again draws our attention to the possible operative coordination, particularly because of the trans-border nature of potential threats. This is why the PESCO programs and Ukraine's participation in them are an important way to get access to the formats and technologies which the state can not access or operate on its own. The commonness of the threats requires commonness of actions which increases the need for more cooperation opportunities in this branch.

1.5. Conclusions and Recommendations

Strategic Level Cooperation Opportunities within the Frame of the CDSP

Implementation of the CDSP is an undeniable success factor and a crucial need of Ukraine in its strive for the European way. The Eastern Partnership can be one of the possible options to help it reveal its defense policy potential. The planning level and the need for reform of the decision-making structure, coordination capabilities modernization is extremely essential for Ukraine, as well as for most of the EaP countries facing a great number of current national security challenges, jeopardizing their sovereignty and democratic values. It is hard to clearly define the cooperation opportunities, as long as they depend on the political will of the stakeholders in many ways. However, these decisions seem to be only a matter of terms. The very fact that there are some joint objectives and

²⁹⁹ One Deployable special operations forces (SOF) tactical command and control (C2) command post (CP) for small Joint operations (SJO) – (SOCC) for SJO <https://pesco.europa.eu/project/one-deployable-special-operations-forces-sof-tactical-command-and-control-c2-command-post-cp-for-small-joint-operations-sjo-socc-for-sjo/>

³⁰⁰ Military Mobility (MM) <https://pesco.europa.eu/project/military-mobility/>

³⁰¹ Materials and Components for components for technological EU competitiveness (MAC-EU) <https://pesco.europa.eu/project/materials-and-components-for-technological-eu-competitiveness-mac-eu/>

the existing inter-institution cooperation is a witness of possible further integration on different levels of the EaP and EU countries.

Particularly, we should mention the following regular cooperation opportunities: inclusion of the EaP representatives to the meetings of the EU Military Committee. This can happen either by inviting the EaP countries to join the meetings or by creating a special platform within the EU neighborhood policy. At the same time, the cooperation between the EaP countries is not less important to ensure better priority differentiation and to enhance cooperation in terms of joint defense strategy. It is the development of joint priorities vision and the cooperation with the European Union as with a defense partner that allows for a clear opportunities system according to the capabilities of every EaP country. In other words, the defense issues prioritizing that allows for consent about the cooperation opportunities and formats.

We can observe broad opportunities to be engaged in various defense institutions and EU programs, which is either way happening since the very establishment of the EaP defense policy. But the fragmentary nature of this engagement, a low level of efforts coordination between Ukraine, Georgia, and Moldova, focusing on goals similar to the NATO capabilities or international requirements in terms of citizens' protection does not allow for defining the cooperation priorities of the EaP countries as a political actor equal to the EU.

This being said, the IEAC believes that the engagement of Ukraine and the EaP countries to the meetings of the defense institutions like the EU General Staff, and EU Military Committee will further remain a trend. The Institute also believes that meetings of this kind should happen on regular basis, in the format Eu+EaP.

Maintaining the cooperation will allow for building up the consensus structure and - after all - the direction of possible further cooperation. Currently, the cooperation potential is too massive, it requires specialization in course of political negotiations and working out a cooperation vision suitable for all stakeholders.

The Opportunities to Integrate the EU Institutions and Ukraine within the Frame of the CDSP and the Eastern Partnership Goals

Following the results of this research, we can observe considerable progress of defense cooperation between the countries, and interaction between the national defense institutions of the EaP countries and the EU, implementation of the Partnership goals till 2020 recommendations, establishing institutional interaction. At the same time, it is not only important to engage high military staff in the projects, the integration of Ukraine and other EaP countries to the common defense ecosystem of the EU also is not less crucial.

First and foremost, the military education is a perspective area, understanding common threats, and cooperation institutionalization in terms of intelligence and joint military-industry projects. The integration process should also be focused on adaptation of regulatory acts and clearly defining the differences between Ukraine's and the EU's strategies. Particularly, we refer to overcoming barriers of trans-border cooperation, lobbying a broader role of the EU's civil missions in the EaP countries by the representatives of these countries, their joint coordination aiming at deepening the cooperation and creating new platforms. In our opinion, the integration format according to the "EU+" principle would be the most efficient. This resembles "Erasmus+", where the EaP countries have a special status in terms of engagement with the European institutions.

Currently, active involvement of Ukraine in PESCO projects, cooperation enhancement with INCET and CERT, creation of the above-mentioned platform for regular participation of the EaP countries' high command in the meetings of the EU Military Committee and EU General Staff are the priorities. Enhanced access to the EUAM educational and research resources, a more active involvement of the EaP countries in the EU military education (by means of the academic exchange and joint research projects) are also in line with the integration intentions.

As to the military industry projects, the need in enhanced military and technical cooperation within the frame of PESCO projects is the most important priority. Particularly, for Ukraine involvement in projects focused on the creation of aviation systems, satellite surveillance systems, coordination systems, and closed data exchange systems, as well as maritime systems, are top priority.

Opportunities in Military Education and Training

As already mentioned previously, military education is an important part of the integration process. On top of that, this is the biggest area of cooperation that does not require complicated structural changes but allows to quickly and effectively build up capacity and improve quality of military education of Ukraine. For most of the Partnership countries, the paradigm shift of their idea of military and security threats according to current challenges is crucial. Most of these countries are challenges with conflicts in their own territories that still are not properly researched and classified by the academia. The interdisciplinary nature of the current and potential threats to the national security suggests there is a need for new profiles and educational formats that can be accessed by means of the cooperation between the Eastern Partnership and the EU. It should be noted that this would not only allow for implementing new scientific discoveries but on the one hand also open access to the EU's scientific resources. On the other hand, this can allow the EU to substantially improve the study of the modern threats (e.g. in areas as environmental safety, informational security, fight against terrorism, etc).

Generally, the focus should without any doubt be in the frame of the European College of Security and Defence and the EU Institute for Security Studies being the most significant representatives of the EU's research and teaching potential in the military field. It is due to the Eastern Partnership and its engagement similar to the cooperation within the frame of civil higher education, we can speak about great potential and cooperation opportunities in this particular area.

The development of international cadets' and higher military command exchange, involvement of the EaP countries to the Military Erasmus, cooperation in the frame of the European College of Security and Defence's research projects, creation of new courses that adopt the curricula of the European College of Security and Defence and the EU countries to Ukraine's higher education is the priority opportunity for today. As to the main challenges of the joint military education, these are the downsides of these countries' legislation (particularly, the Ukrainian legislation), the need for correction of the curricula according to the EU standards. We need to underline the likeness and already existing progress in involving of the CDSP and CFSP elements in the curricula of the biggest military universities of Ukraine. But centralized progress - we mean particularly the specialization and mandatory courses classification as well as the academic degree system (particularly in terms of specializations like "military sciences" and "civil security") - requires changes on the level of orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the MoD. It is exactly the MES and the MoD that are the key actors for the progress of Ukraine's military education's integration in the European standards and practices.

COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE EU

IN THE SECURITY SPHERE: THE DIMENSION OF THE EASTERN PARTNERSHIP

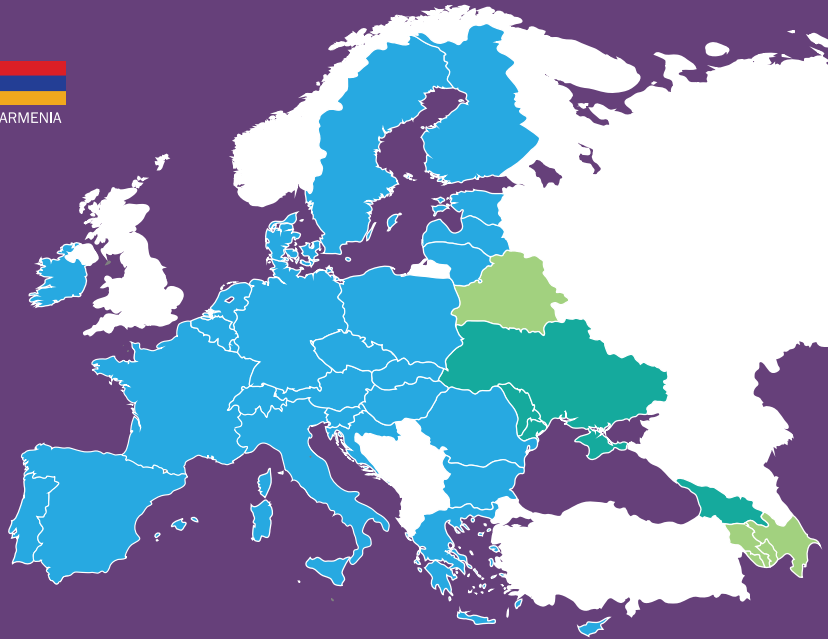
Date of creation: May 7, 2009

Members:

The Eastern Partnership is an EU policy aimed at strengthening relations with the eastern neighbors and is a continuation of the eastern direction of the existing European Neighborhood Policy.

- Eastern Partnership countries
- Eastern Partnership countries who signed the Association Agreement
- EU countries

OBJECTIVES OF EASTERN SECURITY PARTNERSHIP

Chapter II. Fight against Terrorism, Radicalization and Cyber Threats

Authors: Andreas Umland, IEAC senior scientist researcher
Taras Tarasiuk, IEAC project coordinator

2.1. Existing and Potential Radicalization Processes and Threats in Eastern Europe

Prevention of the citizens' radicalization in modern world is an extremely important aspect of activities for many states. As for the European context, three dimensions of potential extremism are critical: fundamentalist Islam, right-wing radicalism, neo-Nazi and ultraconservative groups as well as the left-wing extremism, namely the anti-globalist and anarchist movements. The right-wing radical movements have changed significantly after the crisis of 2008 and reached their peak as a result of the Eurozone crisis and the anti-migration crisis of 2015 when the voters' support of the ultraconservative and other radical right-wing movements increased.

As to the context of the Eastern Partnership, these movements increased not that dramatically in the political field of these countries, and their state is only marginal. An example of this is the ultra-right powers of Ukraine like the "Azov" movement (together with the "Natsionalny Korpus" party) and the "Pravy Sektor". These movements are partially integrated into official state institutions through regular troops' subunits in the combat zone of Donbas.

There is a more problematic challenge, namely the lack of instruments to fight radical political movements that would not jeopardize democracy and freedom of speech. However the fact that the Ukrainian society is polarized is obvious. For example, in 2012-2013, the support of right-wing radicals reached its peak because of the antipathy towards Viktor Yanukovich, the president in office, and because of the status of the nationalist party VO "Svoboda" being part of the united patriotic opposition to the regime. Further on, the voters' sympathy for this organization kept significantly decreasing, so that neither in 2014 nor in 2019 the right-wing political parties got into the Ukrainian parliament.

The fact that many arms are in circulation among the radical groups and powerful combat experience and homogeneity of paramilitary groups and subunits is crucial. There is a potential threat of more visible presence of the extreme right-wing organizations on the international arena and usage of the hybrid conflict theory for training and getting of combat experience. We also have to mention that

there different far right groups on both sides of the conflict line and are fighting both on the Ukrainian side, and for the LNR and DNR.^{302 303}

Radical Islamism is not among priority threats both for the Eastern Partnership countries and for Ukraine in particular. However, there is still potential risk of its escalation. Islamism can be potentially dangerous because of possible future contacts between radicalized members of the Ukrainian national minorities - first of all, the Crimean Tatars under constant pressure of the occupation government of Crimea. For example, the ISIS officially declared the need to annex the territory of former Crimean Khanate to the area the "worldwide caliphate" is claiming.³⁰⁴

Though the left-wing extremism is not too actual since 1980s, but it still has some potential of its international contacts and active usage of terrorism attacks as an element of their disagreement policy. Ukraine also had several cases of left-wing activities, particularly the explosion of the Lifecell company's cell towers in protest against the policy of Ankara concerning the Kurds.³⁰⁵ During the Black Lives Matter actions, there was significant activation of anarchy and communist groups in Western Europe,³⁰⁶ that aimed at the human rights protection but at the same time fostered the radicalization and mobilization of far left groups in the West. The emphasized network nature of the left movements means that one shall consider the potential of their activities in the EaP countries in the next decades.

The prevention of their activities should first and foremost include the fight against terrorist attacks risks and radicalization prevention. Though the joint challenges of the EU countries may differ, the challenges of the Eastern Partnership countries have some similarities. This in the first place refers to the prevention of the right-wing movements radicalization, which is a joint challenge for the entire European continent. The Western right-wing organizations' networks are cooperating with the Eastern-European far-right groups more and more actively.

The "Azov movement" (including the NGO ""Azov" Citizen Corps", affiliated with the "Nationalny Korpus' party, and several other initiatives) is one of the biggest right-wing extremist organizations of the SMI type (social movement industry) in Ukraine. The Azov movement maintains numerous connections' particularly with European organizations by participating in international tournaments in martial arts in Kyiv, through a hard-rock festival, where a great number of Neo-Nazi groups and organization members from Russia, the USA, Germany, France, Italy and other countries take part. The "Asgardei" rock festival that has been conducted since 2017 is key among events of this kind and takes place in Kyiv.³⁰⁷ Another suspicious fact about the international activities of the Ukrainian right-

³⁰² Sergiy Korotkikh told about his participation in Russian National Unity
<https://www.youtube.com/watch?v=H1GWFuIQPxxw>

³⁰³ The Nazi from the Russian National Unity fight for the DNR https://antikor.com.ua/articles/12173-natsisty_iz_russkogo_natsionaljnogo_edinstva_vojujut_za_dnr

³⁰⁴ Crimea on the ISIS map: the "Islamic state' wants to annex Crimea <https://ua.krymr.com/a/27369068.html>

³⁰⁵ The Telecom is on Fire. Why are the Cell Towers in Ukraine on Fire? Who Sets Them on Fire?,
<https://tech.liga.net/telecom/article/telekom-v-ogne-pochemu-v-ukraine-goryat-vyshki-mobilnoy-svyazi-kto-ih-jjet>

³⁰⁶ America keeps burning, is it really that bad there? <https://www.liga.net/incidents/opinion/amerika-prodoljaet-goret-neujeli-tam-deystvitelno-vse-tak-ploho>

³⁰⁷ Dispatches From Asgardeis: Ukraine's Annual Neo-Nazi Music Festival,

wing groups is the drills conducted together with nationalists from other countries at the facilities of the national guard of Ukraine "Azov" that de facto is part of the "Azov movement". Particularly there is evidence of the participants of the American Rise Above Movement (RAM) taking part in these training that classified as a US extremist organization by the FBI.³⁰⁸ Foreign Neo-Nazi are also frequent guests at programs and podcasts of "Radio A" (Azov Radio), where people from the USA, Germany, and Russia took part.³⁰⁹

The Western Ukrainian right-wing organization "Karpatska Sich" together with the international department of the "Azov" has been conducting joint press conferences together with the Italian neo-fascist group CasaPound in Uzhhorod and Lviv since 2014. According to FOIA Research, the representatives of the Intermarium support group together with the counterparts from CasaPound honored the memory of Acca Larentia back in 2019.³¹⁰ The multinational meeting where the representatives of the Azov movement participated, was part of the annual events of the right-wing groups in Rome dedicated to the memory of three young neo-fascist activists killed in 1978 during cruel clashes with communists (in the Acca Larentia street), and the militia.³¹¹

After most of the previous contacts of "Svoboda" before 2014 had been disrupted (with the right-wing Svoboda used to be connected took the side of Russia concerning of the conflict in Donbas), the "Azov movement" became the leader of the Ukrainian right-wing segment in terms of the international cooperation. This mostly happened because of new foreign contacts they establish and no the old ones they had earlier. The main department of inside of "Azov" dealing with these contacts is the Intermarium Support Group.³¹² The word Intermarium is the Latin for the name of Polish geopolitical scheme "Międzymorze" (Between the seas) that was promoted after World War I particularly by Jozef Pilsudski who was willing to establish an anti-German and anti-Soviet union of Eastern and Middle European states located between the Baltic, Black, and the Adriatic Sea.

The Intermarium support group of Azov became a means to engage the Ukrainian right-wing activists to the community of the Croatian, Belorussian, Polish, Hungarian, and Baltic radical nationalists.³¹³ This happens particularly during the "Trimorya" (Three Seas) or "Mizhmorya" conferences about the future of the projects.³¹⁴ As for today, the Croatian, Polish and Ukrainian nationalists rearrange these ancient ideas into a new concept of a separate Eastern European multi-national military-economic block which could resist both the "liberal Europe" and the "Empire Eurasia". The Intermarium

<https://www.bellingcat.com/news/2020/01/02/dispatches-from-asgardsrei-ukraines-annual-neo-nazi-music-festival/>

³⁰⁸ Azov, Ukraine's Most Prominent Ultranationalist Group, Sets Its Sights On U.S., Europe

<https://www.rferl.org/a/azov-ukraine-s-most-prominent-ultranationalist-group-sets-its-sights-on-u-s-europe/29600564.html>

³⁰⁹ "Defending the white race": the Ukrainian Right-wing Extremists Involve the Americans in Their Projects <https://ru.bellingcat.com/novosti/ukraine/2019/02/27/azov-defend-the-white-race/>

³¹⁰ Karpatska Sich. foiaresearch.net/organization/karpatska-sich.

³¹¹ Presente! Nationalrevolutionäre Aktivisten beim 'Acca Larentia' Gedenken in Rom, <https://der-dritte-weg.info/2019/01/presente-nationalrevolutionaere-aktivisten-beim-acca-larentia-gedenken/>.

³¹² Intermarium Support Group, <https://www.foiaresearch.net/organization/intermarium-support-group>.

³¹³ Intermarium' krokue Evropoiu, nationalcorps.org/intermarum-kroku-evropoju/.

³¹⁴ Natskorpus vidvidav Khorvatiyu: rozbudova Intermariumu nabyraye obertiv, <https://nationalcorps.org/nackorpus-vidvdav-horvatju-rozbudova-intermarumu-nabira-obertiv/>.

support group conducts various events including discussions and memory honor events. One of the biggest meetings with the foreign right-wing radical movements is the annual Intermarium conference taking place in Kyiv.³¹⁵ Due to these and similar initiatives, the department for international relations of the Azov movement became one of the key participants of the Eastern European far right discourse. The latest Intermarium conferences hosted delegates and participants from 13 countries of Middle and Eastern Europe.³¹⁶

These activities per se is not necessarily worth intensive attention of the authorities. However, the Ukrainian far-rightists sometimes interact with certain non-Ukrainian extreme right-wing organization within this international network, whose attitude towards the Kremlin is open for interpretation. The official stance of the Ukrainian nationalists suggests that they do not cooperate with any foreign Moscow supporters. But in real life, it is completely different, even after the start of the Russian-Ukrainian aggression in 2014.

The future party members of the "Nationalny Korpus" took an active part in battles in Donbas as part of the "Azov" battalion (later - regiment) in 2014-15. But at the same time, the Azov movement maintains contacts with the Italian fascist organization CasaPound that lacks a definite position in terms of the Russian-Ukrainian war. This movement that is not too famous outside of Italy started as a community for "genuine Italians" and families of their ideological supporters in Rome. Later on, this practice spread around all over Italy, and the group became a more significant neo-fascist actor of Europe.³¹⁷ Some members of CasaPound support Ukraine in the context of war, some of them support Russia and even fought on the side of pro-Russian militants. The story is quite the same with the Karpatska Sich, whose official hostility towards Russia didn't stop them from cooperating with Polish radical nationalists having connections to Moscow.

As it was already mentioned, the "Nationalny Korpus", after disruption of most of the old Western contacts "Svoboda" used to have back in 2014, undertook the leading role in maintaining international relations of the Ukrainian ultra-rightists.³¹⁸ As long as most of the extreme right-wing parties of the Western Europe have pro-Russian stance, the bigger part of the cooperation shifted from the political to the subculture realm. But this is potentially means walking in a minefield for the Ukrainian ultranationalists, not less risky that a political party. Considerable parts of the racist underground are also fascinated by Putin and support the later aggressive Russian foreign policy as well as the right inter rhetorics of the Kremlin.

A good example for the new formats of international cooperation in 2015 was the "Asgardei" the annual ultra-right hard-rock music festival in Kyiv organized by the "Azov" movement. In 2019, there were the American white Suprematism follower and the German Neo-Nazi Hendrick Möbus among

³¹⁵ "Intermarium Support Group." <https://intermarium.org.ua/en/support-the-intermarium-support-group/>

³¹⁶ Intermarium Support Group, <https://intermarium.org.ua/en/support-the-intermarium-support-group/>

³¹⁷ Caterina Froio, Pietro Castelli Gattinara, Giorgia Bulli, Matteo Albanese, *CasaPound Italia: Contemporary Extreme-Right Politics* (London: Routledge 2020).

³¹⁸ Anton Shekhovtsov, "The Ukrainian Far-right National Corps Picks up where Svoboda Left off." <https://www.tango-noir.com/2018/05/15/the-ukrainian-far-right-national-corps-picks-up-where-svoboda-left-off/>.

the concert visitors.³¹⁹ The festival contains discussions and Möbus gave a lecture in Kyiv in 2018.³²⁰ An Italian band "Bronson", associated with the CasaPound, a German Neo-Nazi band "Path of Resistance", a Slovak antisemitic band "Krátky Proces", and a Russian Neo-Nazi hard-rock band "M8L8TH" performed at the festival.³²¹ No doubt that these and similar bands became publicly known not because of their pro-Kremlin connections and declarations. However, they come from communities that mostly have rather sympathy than antipathy towards the Putin Russia.

The incident in Kyiv in 2019 is an illustration of inner image risks for the cooperation between the Ukrainian ultra-rightists with the Western European fascist subcultures, especially after the Euro-Maidan.³²² In December 2019, the "Plomin", Ukrainian ultra-right-wing literature club, functioning at the same time as the department of culture of the "Azov" movement, organized a public presentation about the personality of Franco Freda (born in 1941), An Italian neo-fascist and white Suprematism follower, whose book "The Disintegration of the System" had been translated into Ukrainian and is sold by the "Plomin".³²³ Freda is especially attractive for the far-right scene, because he is all in one: a neo-fascist political activist, a publicist and a terrorist. Despite the fact that Freda is generally not known by the broad publicity (including the right-wing parties voters), he became a cult figure in the far-right international subculture scene. This is the way the young far-right activists from Kyiv wanted to make the broad publicity of Ukraine know their translation of the legendary book. The problem with the involvement and translation of Freda's book is that he - following many other Western-European far-right activists and intellectuals - made a number of declarations of his sympathy to Vladimir Putin and his policy.³²⁴

There is another far-right organization worth mentioning, namely the former leader of the Ukrainian right-wing party VO "Svoboda" and associated political organizations. Their activities included engagement in fight against peaceful assemblies and protest by force, use of arms in 2015 in front of the Ukrainian parliament,³²⁵ and witnesses about attempts to involve this Ukrainian organization to far-right parties and organizations of Europe.³²⁶ Despite this organization being weak both in voting terms and associated potential risks, it is still threatening the human rights protection inside Ukraine. To underpin this thesis, we can recollect regular participation of the movements' members

³¹⁹ Dispatches from Asgardsrei: Ukraine's Annual Neo-Nazi Music Festival, <https://www.bellingcat.com/news/2020/01/02/dispatches-from-asgardsrei-ukraines-annual-neo-nazi-music-festival/>.

³²⁰ Asgardsrei festival, <https://www.foiaresearch.net/event/asgardsrei-festival>.

³²¹ Dispatches from Asgardsrei: Ukraine's Annual Neo-Nazi Music Festival, <https://www.bellingcat.com/news/2020/01/02/dispatches-from-asgardsrei-ukraines-annual-neo-nazi-music-festival/>.

³²² Michael Colborne, "Ukraine's Far Right Is Boosting A Pro-Putin Fascist," www.bellingcat.com/news/2020/01/22/ukraines-far-right-is-boosting-a-pro-putin-fascist/.

³²³ Franko Dzh. Freda [Franco J. Freda], *Dezintehratsiia systemy* (Kyiv: Nuovi Arditi, 2019).

³²⁴ Dzhemal's Heritage or Looking for the Ukrainian Rightists, <https://newssky.com.ua/spadok-dzhemalya-abo-poshuki-ukra%D1%97nskih-praviv/>

³²⁵ A Grenade under the Vekhovna Rada: two years ago, <https://hromadske.ua/posts/hranata-pid-radoiu-dva-roky-potomu>

³²⁶ Le Pen and Tyahnybok: Why Did Friends Become Foes https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/06/150527_le_pen_svoboda_vc

in actions against the LGBTQ+ community in Ukraine (attempts to break up the Kyiv Pride in 2016-2019,³²⁷ an attempt by the youth department of VO "Svoboda" - the "Sokil" organization- to break up the Amnesty International action in 2017).³²⁸

The small regional nationalist organizations, that can be clearly classified as potentially right-wing and prone to neo-Nazi ideology outside the cooperation framework in terms of purely rational interests, remain active too. We are referring to at least two clearly far-right organizations: C14 and its political party "The Society of the Future" as well as the "Karpatska Sich" regional organization that bears the same name as the Ukrainian state proclaimed in 1938 after the partition of Czechoslovakia and was quickly occupied by Hungarian troops.

C14 and its political party "The Society of the Future" (hereinafter - C14) are known for their direct actions with the use of violence. The most notorious ones are the actions in Lviv and Kyiv when Roma were killed, violence and destruction of Roma camps in the same cities, participation in protests against the LGBTQ+ with the use of violence, activists beating, attempts to destroy Soviet monuments in an unconventional way. The organization also has international contacts and exists in a half-official format. For instance, the Educational Assembly is known in Kyiv to be an educational platform, being one of the organization's sources of funding. It is through the Educational Assembly how they establish international relations. A good example is a joint conference with a well-known Estonian analytical center in 2018.³²⁹

The C14 neo-Nazi group was established in 2009 in Kyiv³³⁰, it is led by Yevhan Karas and consists of several hundreds of mostly young men and women.³³¹ Officially, they state that the letter "S" is for the "Sich" - the name of the cossack fort, so in Ukrainian you read their name as "SICH". At the same time, the number 14 is a wide spread code of a notorious quote by David Eden Lane an american supremacist who came up with the motto: "We need to secure the existence of our people and a future for white children" which in English contains fourteen words.

Being a marginal organization till 2013, C14 became quite known due to their participation in the Revolution of Dignity.³³² It has also become notorious because of their actions against the anarchist, left-wing, liberal and pro-Russian groups. Particularly, we are referring to their attacks at the LGBTQ+ and their supporters during the Prides in Kyiv in 2015-2018.³³³

³²⁷ Equality March 2018: The Way It Was <https://www.radiosvoboda.org/a/29293776.html>

³²⁸ At Kyiv Mohyla Academy, the Unknown Broke Up the Demonstration against Sexism, Violence and Sexual Harassment, <https://hmarochos.kiev.ua/2017/06/15/v-mogilyantsi-nevidomi-rozignali-aktsiyu-proti-seksizmu-nasillya-ta-seksualnih-domagan/>

³²⁹ Educational Assembly, other projects, <https://www.ea.org.ua/proekty/>

³³⁰ Yes, It's (Still) OK To Call Ukraine's C14 'Neo-Nazi', <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/08/09/yes-its-still-ok-to-call-ukraines-c14-neo-nazi/>

³³¹ C14? Natsionalisty-radykaly chy neonatsysty?, <https://www.radiosvoboda.org/a/29109819.html>

³³² Serhiy Movchan, Nestandart BBC, abo sorom"iazlyvi terorysty, <http://ukraine.politicalcritique.org/2017/07/19/nestandart-bbc-abo-sorom-yazlyvi-teroristi/>

³³³ Bellingcat: U'trapravi hotuyut' anty-LHBT aktsii do praidu-2019, <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/16/7218311/>

Karpatska Sich

The far-right "Transcarpathian military-patriotic union "Karpatska Sich (Carpathian fort) from Uzhhorod was created first as an unregistered informal group in 2010 under the leadership of Taras Deyak.³³⁴ He cooperated with the "Pravy Sektor" and was part of it for a while, he as well maintained contacts with "Svoboda", and with the department for international relations of the "Azov" movement.³³⁵ The activities of the organization are mostly concentrated in Zakarpatska oblast of Ukraine.

"Karpatska Sich" is an active regional political actor in the Ukrainian Transcarpathia region and actively involved in Western neo-Nazi movements, particularly, the Hungarian, German, Italian far-right groups (in terms of these contacts, they are actively cooperating with the department of international relations of the "Azov" movement).³³⁶ Karpatska Sich took part in the action in honor of collaborant troops of World War II and the Wehrmacht army as well as in action in support of the "white race protection". The organization also publishes respective materials.

Karpatska Sich maintained especially tight connections with the right-wing parties and organizations of Europe. They protested against the Equality March in Kyiv in 2017,³³⁷ as well as against Ukraine joining the Istanbul Human Rights Convention,³³⁸ and supported the terrorist acts of white supremacists. In August 2019, Karpatska Sich promoted for the Ukrainian translation of the manifesto by an Australian terrorist Brenton Tarrant, a mass killer of Moslems in Christchurch, New Zealand.³³⁹

Traditia i Poryadok (Tradition and Order)

"Traditsii i Poryadok" (TiP), a right-wing conservative group based in Kyiv, is, according to its leaders, a "Christianity advocate".³⁴⁰ Lately, it has become one of the most active and visible right-wing organizations in Kyiv, for example, during the meetings against the LGBTQ+ community.³⁴¹ The organization directly declares their support of fascism as an ideology as is frequently used as a "brutal force" during political actions. For example, there is a suspicion that TiP is responsible for setting the office of "Batkivshshyna" political party on fire in 2018 in Zhytomyr³⁴² as well as for killings of Roma.³⁴³ According to some witnesses, most of the organization participants went through an

³³⁴ *Karpatska Sich*, <https://karpatskasich.com/>.

³³⁵ Karpatska Sich, https://www.foiaresearch.net/organization/karpatska-sich:_2nd_Paneuropa_Conference, <https://www.foiaresearch.net/article/2nd-paneuropa-conference>.

³³⁶ <https://www.foiaresearch.net/organization/casapound>

³³⁷ Kyiv-Pride: the Conclusions, <https://karpatskasich.com/news/item/74-kyyivprayd-pidsumky>.

³³⁸ In Uzhhorod, the Nationalists Attacked a Meeting for the Womens' Rights and Against Violence, https://zmina.info/news/v_uzhgorodi_nacionalisti_napali_na_miting_za_prava_zhinok_ta_proti_nasilstva-2/.

³³⁹ The Russians and Ukrainians translating the Christchurch shooters manifesto, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/08/14/the-russians-and-ukrainians-translating-the-christchurch-shooters-manifesto/>

³⁴⁰ Interview with members of TiP.

³⁴¹ Let Us Protect the Children from Pederasts: a Protest Action Is Blocking the Way of Kyiv Pride, <https://ukranews.com/ua/news/638287-aktsiya-protestu-tradytsiyi-i-poryadku-prohodyt-na-shlyahu-hody-kolony-v-pidtrymku-lgbt-v-kyievi>.

³⁴² Two criminal proceedings were open against the representatives of the organization "Bratsvo" ("Brotherhood") and "Traditsii i Poryadok" ("Traditions and Order"), <https://zt.suspilne.media/news/9639>

³⁴³ A Crime Without a Punishment: How Do They Investigate the Attacks of Roma

"initiation" taking part in combat action in the East of Ukraine as part of informal para-military groups.

"Traditsia i Poryadok" also states that they have an irregular militarized subunit.³⁴⁴ Many of their members fought in Donbas as part of volunteer battalions against separatists led by Russians. The groups states they have close connections to the recently united autocephalous Orthodox church, created in Ukraine in 2019.³⁴⁵ Some of their members say, "Traditsii i Poryadok" are orienting on the "Iron Legion" - a Romanian fascist party of the interbellum period.³⁴⁶

TiP participated in far-right attacks on the annual demonstrations in Kyiv and attempts to break them up.³⁴⁷ Posing themselves as "Christian fundamentalists", the members of TiP consider the foreign influence on Ukraine to be harmful and opposing themselves to the liberal and left-liberal values.³⁴⁸ The TiP declares the "1968 Movement" to be their main opponent and considers itself being a reaction to the neo-Marxist discourses in Ukraine.³⁴⁹

The Destabilization Potential of the Conflict in the East of Ukraine

The biggest insecurity factor, radicalization and terrorism source is still the conflict in the East of Ukraine. Particularly this refers to illegal or semi legal armed groups and their *combatants*. The ideology homogeneity of the militarized groups is not in favor of national security. These groups use the territory of the United Forces Operation as a "polygon" for promotion of their agenda. Trying to figure out the insecurities of the far-right groups in Ukraine, we need to distinguish between different reasons for their occurrence, the scale of the organizations involved, different ideological bases, infrastructural capacities of their mobilization.

For example, the "Holy Mary" battalion took part in the liberation of Mariupol. The chief of the subunit - Dmytro Korchytsky, a far-right, well known in Ukraine, is a former chief of a semi-legal UNA-UNSO organization that was acting in Ukraine in the early 1990s. UNA-UNSO took part in the conflict of Transnistria, first as an independent third party and later - on the side of the 14th army of the Russian Federation. UNA-UNSO also sent its "diplomatic mission" to Chechnya, led by Korchytsky and participated in the conflict of Abkhazia.

The "Holy Mary" battalion was formed with many of the "Bratstvo" members, who are Korchytsky's followers. "Bratstvo" has been around since its leader left UNA-UNSO and was active from 2013 till 2020. During the Revolution of Dignity. Korchytsky was the key initiator of the attack on President

Settlements, <https://hromadske.ua/posts/rozsliduvannya-napadiv-na-romski-poseleennia>

³⁴⁴ Legions of Order: Another Para-Military Organization Emerging in Ukraine, <http://m.kontrakty.ua/photo/7976/4>.

³⁴⁵ Interview with members of TiP.

³⁴⁶ Interview with members of TiP.

³⁴⁷ Let Us Protect the Children from Pederasts: a Protest Action Is Blocking the Way of Kyiv Pride, <https://ukranews.com/ua/news/638287-aktsiya-protestu-tradytsiyi-i-poryadku-prohodyt-na-shlyahu-hody-kolonyi-v-pidtrymku-lgbt-v-kyjevi>

³⁴⁸ Interview with members of TiP.

³⁴⁹ Interview with members of TiP.

Administration on December 1, 2013, which resulted in a big clash of the protestants and the police.³⁵⁰

The biggest challenge of the "far-right front" and the biggest threat for the state security is the greatest ultra-right-wing organization - the "Azov Movement" led by the ex-commander of a National Guard regiment Andriy Biletskiy. Different organizations of the "Azov Movement" number - according to different sources - from 10 to 20 thousand active participants.³⁵¹ The movement is well institutionalized and consists of a great number of subdivisions. However, we could say that the so called "triplicity" is key to the movement: the "Nationalny Korpus" political party, the "Azov" regiment of the National Guard of Ukraine and the "Nationalny Druzhyny" paramilitary group. The human right defenders many times declared the potential danger and breaches of human rights by these organizations. There is also an asset of Russian nationalists in the movement, which are informally classified as the "Russian corps".³⁵² One of the key leaders of the movement in Belorussian, an ex-RNU-member.³⁵³ The movement is positioning itself to be openly nationalistic and includes a great number of veterans and public characters. As for the witness of their nature, its active cooperation with neo-Nazi from the USA, EU and Russia can be named.

Left-Wing Radical Extremism

As for the studies of social radicalization, there is less research and monitoring of the left-wing extremism in Ukraine or Eastern Partnership countries³⁵⁴. However, after 2014, with the increase of political movements polarization, violence escalation can be observed on both sides. This is expectable from the standpoint of radicalization and polarization theory, which take place under a greater competition of political movements.

In Ukraine, the left-wing extremisms is not actively publicly present, and the number of the left-wing organizations is small. The attributive patterns are not typical for the Ukrainian leftists, similar to the movements institutionalization by means of social media. The number of participants of these movements is small compared to the right-wing radical movements of Ukraine. Currently, the low radicalization level of the left-wing political movements is an important aspect for research and prevention of potential radicalization threats. It allows for fighting the threat without using the violence by the state and without any consequences for the society and ideological followers of these movements.

Despite there is little information about the activities of the far-left movements, we can distinguish some incidents in Ukraine that witness the potential of their actions. The latest most resonating terror attack in Ukraine happened in July 2020 in Lutsk (a region in the West of Ukraine, on the EU

³⁵⁰ Korchynsky: "The regime of Yanukovich could have fallen in one day", https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/11/141124_korchynskiy_interview_vs

³⁵¹ Ivan Gomza and Johann Zajackowski. Black Sun Rising: Political Opportunity Structure Perceptions and Institutionalization of the Azov Movement in Post-Euromaidan Ukraine.

³⁵² "Nationalny Korpus": Was the Party of Andriy Biletsky is actually about, <https://bykvu.com/ua/mysli/46480-natsionalnyj-korpus-cto-yavlyayet-soboj-partiya-andreya-biletskogo/>

³⁵³ "Born in the Russian city of Tolyatti": A blogger telling, who established the "Nationalny Druzhyny" ("National Militia Units") <https://www.5.ua/ukrayina/bloherka-rozpovila-iak-v-ukraini-ziavlyasia-natsionalni-druzhyny-188134.html>

³⁵⁴ Yevhen Vasylychuk Left-Wing Radicalism and Anarchism in Ukraine Cherkassy: Publisher Vovchok Olga, 2019.

border). Maksym Krivosh, calling himself the "Bad Max", captured a regional bus in the morning, made the driver go to the city center and put forward an ultimatum to the President of Ukraine. He demanded to publicly demonstrate the citizens of Ukraine the environmental film "The Terrans". Previously, he had posted his political thesis on Twitter and written a book that was actively shared through the Media.³⁵⁵ The terrorist kept the people 12 hours long hostage and required - besides the advert of the film - that several officials of the executive record a video appeal "I am a terrorist in law".³⁵⁶ The terrorist posted quotes on Twitter that basically duplicate the idea that the state is a regular gangster. Despite a successful operation, this was one of the first examples of a visible internal terrorist attack in Ukraine. Importantly, the incident happened in one of the most distant regions from the conflict, it is located on the EU border.

Another example of a potentially important case is the activities of the "Revolutiyna Diya" ("Revolutionary Act") organization (hereinafter - RD). The "Revolutiyna Diya" (till April 2010 - "Autonomous Action" - Belarus) was established in Minsk on February 13, 2005.³⁵⁷ The organization is also active in Ukraine and Russia.

One of the ideological directions of "RD", except the focus on the social revolution and illegalism, is the development of the concept they call "The Martial Anarchism"³⁵⁸. This is a practice aiming at training of disciplined and organized revolutionary anarchists able to act under different circumstances and use various promotion methods of anarchist ideas. The military anarchism includes the platformism which means the incorporation of anarchists in organizations according to the principle of ideological and tactical integrity. However, this doesn't mean that the mass movement should exist in form of this organization. According to the description of the Revolutionary Actions, the martial anarchism, supports such methods of political struggle as agitation, enrollment of new members, their ideological training, establishment of infrastructure, direct actions and preparation to social revolution. Another important element of the martial anarchism is the military training and studying of armed conflicts.

Speaking of their activities in Ukraine, we should mention acts of vandalism towards the offices of utility service providers.³⁵⁹ The biggest part of violent actions refers to clashes with the far-rights, for example, the conflict of Lviv anarchists because of the accusation of the "Azov" movement is a knife assault on one of the movement's activists.³⁶⁰ The participants also conduct solidarity actions with the Belorussian anarchists and military drills which is officially written about on their website.

³⁵⁵ The Twitter manifesto and a book about crime: what do we know about the man who captures a bus with the hostages in Lutsk? <https://hromadske.ua/ru/posts/manifest-v-twitter-i-kniga-o-prestupnosti-cho-izvestno-o-muzhchine-kotoryj-zahvatil-avtobus-s-zalozhnikami-v-lucke>

³⁵⁶ The "terrorist from Lutsk" put forward his claims, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3067053-luckij-terorist-visunuv-svoi-vimogi.html>

³⁵⁷ The RD Story, <https://revbel.org/istoriya-rd/>

³⁵⁸ The organizational principles and objectives of "Revolutsiyna Diya", <http://revbel.org/organizatsionnye-printsipy-i-tseli-revoljutsionnogo-dejstviya/>

³⁵⁹ Anarchists visit KyivEnergo and KyivVodoKanal, <https://revdia.org/2020/02/26/vizit-anarhistiv-do-ofisiv-kiyivenergo-ta-kiyivvodokanal/>

³⁶⁰ Knifing in Lviv: Anarchists Declared an Attack from the Far-Rights, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2543836-ponozovsina-u-lvovi-anarhisti-zaavili-pro-napad-pravoradikaliv.html>

Another far-left organization is "Chorny Styah" (The Black Flag),³⁶¹ which is also supposed to be anarchist and focused on fight against the far-right movements and the law enforcement organizations. For example, the movement participants are actively engaged in protecting political immigrants-anarchists from Russia in Ukraine.³⁶²

The Islamic Terrorism in Ukraine

Despite a low level of threat of Islamic fundamentalism, Ukraine like other Eastern Partnership countries bears the responsibility to fight international terrorism. Despite there are no terror attacks of Al-Qaeda, Islamic State, or other groups of this kind in Ukraine, several facts prove that the country is still a field of activity of Islamic terrorism. For example, the National Security Service detained one of the ISIS chiefs in Kyiv, on September 9, 2020. The man was forming groups in Ukraine with people from Middle Asia involved.³⁶³ According to the report of the Security Service of Ukraine: "It was established that the detainee was a deputy of a notorious Chechen radical Islamist Akhmed Chatayev suspected in conducting a terror act at Ataturk International Airport in 2016. The foreign citizen participated in combat actions in Syria and Iraq, selected and trained the militants, organized terror attacks..." The detained person had been staying in Ukraine since 2018 and besides forming a group of criminals, he also coordinated the actions of ISIS abroad.³⁶⁴ However, this is not a single case when ISIS militants are detained or caught in Ukraine. On October 15, 2020 the Security Service of Ukraine detained an ISIS militant not far from Odesa,³⁶⁵ and on August 17 the same year there was another militant caught near Zhytomyr.³⁶⁶ In July 2020, two foreign citizens were convicted in Kharkiv that according to the investigations of the Security Service of Ukraine, enrolled persons from Caucasus and Central Asia to ISIS with their further transfer to the Middle East.³⁶⁷ In May an ISIS militant detained a year ago was conveyed to Georgia,³⁶⁸ and in March there was person illegally crossing the national border and proving to be a member of the Islamic State too.³⁶⁹

Thus there were 7 persons detained only during last year and there were 6 facts of Islamic terrorists' presence in Ukraine established. Their detention is secured first and foremost due to the Interpol data and during illegal crossing of the Ukrainian border. These persons were not just staying in Ukraine, they demonstrated intense activity. The Islamic State earlier claimed the territories of the

³⁶¹ Facebook, <https://www.facebook.com/blackflagua/>

³⁶² Facebook, <https://www.facebook.com/blackflagua/>

³⁶³ One of the ISIS Chiefs Detained in Kyiv, <https://ua.112.ua/golovni-novyni/u-kyievi-zatrymaly-odnoho-z-vatazhkiv-idil-549360.html>

³⁶⁴ Coordinating the Islamites from Kyiv Outskirts: the Security Service of Ukraine Detained one of the ISIS Chiefs (Photo) <https://www.unian.ua/incidents/koordinuvav-islamistiv-z-pid-kiyeva-sbu-zatrimala-odnogo-z-vatazhkiv-idil-foto-novini-kiyeva-11141108.html>

³⁶⁵ The State Security Service Caught an ISIS Militant in Odesa, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3118127-sbu-vpijmala-v-odesi-bojovika-idil.html>

³⁶⁶ The Security Service of Ukraine Detained an ISIS Militant in Zhytomyr, <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3082631-sbu-zatrimala-u-zitomiri-bojovika-idil.html>

³⁶⁷ Foreigners Sending ISIS Hirelings to Syria and Iraq were Convicted in Ukraine, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3055591-v-ukraini-zasudili-inozemciv-aki-perepravlali-najmanciv-idil-u-siriu-ta-irak.html>

³⁶⁸ Ukraine extradited an ISIS member to Georgia, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3027857-ukraina-ekstraduvala-do-gruzii-clena-idil.html>

³⁶⁹ A Foreigner Arrested in Kyiv Appeared to Be an ISIS Member, <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2894237-arestovaniy-u-kyievi-inozemec-viavivsa-clenom-idil.html>

former Crimean Khanate, i.e. the Autonomous Republic of Crimea, Kherson, Mykolayiv, Zaporizhzhya, and Southern Donetsk oblasts of Ukraine.³⁷⁰

ISIS also engages people born in the occupied Crimea. The declarations of the Ukrainian far-rightists³⁷¹ and Russian civil servants in the occupied Crimea about the presence of the Crimean Tatars among the ISIS militants are, for sure, problematic.³⁷² Despite the untrustworthiness of these declarations, the polarization and bigger social tension caused by this information is an indisputable fact.

Other Aspects of Extremism Activities

The polarization and confrontation often have a trans-border nature. The example of it is an attack on the Ukrainian Consulate in Greece as a protest for "anti-fascists killings"³⁷³ in Ukraine and as a support act of the so-called DNR that is defined by Ukraine as a terrorists organization. On the other hand, the Azov movement cooperates with far-right and neo-Nazi movements like RAM, maintains contacts with the Italian CasaPound and other right-wing groups. The previously mentioned Asgardei festival, gathers a great number of neo-Nazis from all over Europe, according to Bellingcat.³⁷⁴

Another important insecurity factor of these organizations are their connections to the organized crime. According to the EaP objectives after 2020, it would be worthwhile considering the fight against terrorism and radicalization prevention together with the organized crime. A high level of corruption in Eastern Europe motivates to use of ideological paramilitary groups as a force factor to solve problems according to their own interests. By way of example we can recall the actions of "Traditsii i Poryadok" against the campaign headquarters of Julia Timoshenko in 2019 during the Presidential elections campaign.³⁷⁵ The TiP like Dmytro Korchynsky, openly supported Petro Poroshenko as a "lesser evil", though Korchynsky used to conduct drills for the pro-Russian and pro-Kremlin organization "Nashi" ("The Ours") in 2005.³⁷⁶

The far-right organization in the post-Soviet countries are often used as recruiting centers to enroll hirelings for armed conflicts. The official stance of UNSO towards these actions consists of "getting experience in every possible way" and is justified by "The war with Russia at all fronts".³⁷⁷ However, during the conflict in Transnistria in 1993, UNA-UNSO participated in a situational union with Russian

³⁷⁰ THE COMING CALIPHATE: ISIS MAPS ITS FIVE-TO-TEN YEAR MASTER PLAN, <http://sfppr.org/2014/09/fighting-for-jihad-isis-maps-its-five-to-ten-year-master-plan/>

³⁷¹ There are a couple thousands Crimean Tatars fighting on the side of the Islamic State - Biletsky, <https://ua.112.ua/suspilstvo/na-storoni-islamskoi-derzhavy-voiuut-para-soten-krymskykh-tatar-biletskyi-274945.html>

³⁷² The FSB condemns the Crimean Tatars of connections to ISIS, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1967511-fsb-zakidae-krimskim-tataram-zvazki-z-idil.html>

³⁷³ Anarchists Took Credit for the Attack in the Ukrainian Embassy in Greece, <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3941448-za-napad-na-posolstvo-ukrainy-v-hretsii-vzialy-vidpovidalnist-anarkhisty>

³⁷⁴ Dispatches From Asgardsrei: Ukraine's Annual Neo-Nazi Music Festival, <https://www.bellingcat.com/news/2020/01/02/dispatches-from-asgardsrei-ukraines-annual-neo-nazi-music-festival/>

³⁷⁵ Dmytro Korchynsky, the nationalist, declares he will vote for Poroshenko, <https://galinfo.com.ua/news/natsionalist-dmytro-korchynskyy-zavavyv-shcho-progolosuie-za-poroshenka-312274.html>

³⁷⁶ The "yours" and the "ours" and the political technologies of the Kremlin <https://www.radiosvoboda.org/a/932764.html>

³⁷⁷ Splendour and Misery of UNA-UNSO, <https://www.radiosvoboda.org/a/893338.html>

and pro-Russian subunits. Another example of potentially dangerous use of organizations is setting the cell towers of "Lifecell" company on fire. The credit for this incident was taken by supposed "anarchists" from the "Bojets Anarchist" ("Anarchist Fighter")³⁷⁸ organization, even though neither their activities nor their number, nor their political views interacts with another public anarchist organization in any manner. Examples like these as well as the participation of the Azov movement in "raids" against the gaming machine halls. Particularly, in Kyiv there were at least 16 raids against illegal casinos from 2014 to 2018. However, all the actions of the Azov movement were aimed against officially registered business of "M.S.L." that is allegedly a Russian organization in Ukraine only, not against the gaming machines per se.³⁷⁹ These are illustrations of potentially destructive usage of ideological organizations attributes to cover illegal businesses, trans-border arms trafficking and illegal international trade.

2.2. Cyber Terrorism and Cyber Crime: Joint Threats for Ukraine and the EU

The cyberterrorism is a new trend in the current methods of inflicting harm, resources theft and reconnaissance for political purposes. As for Ukraine, we could speak of at least 4 mass attacks on state institutions since 2013, mostly by means of viruses blocking the electronic systems and by data theft and blackmailing. For example:

- The cyber attack on the "Pivdenna" electrical substation of "Ukrenergo" company happened at night from Saturday to Sunday, December 17, 2016. As a result, there was a failure of the automated control system, so that the consumers based in the Northern part of Kyiv's right bank and nearby areas were deprived of electricity supply. According to Dragons, the actions was organized by the Electum cyber group.³⁸⁰
- A mass spread of the Petya malware started on June 27, 2017. The virus used the same vulnerable systems as the WannaCry virus previously did (e.g. EternalBlue exploit and DoublePulsar backdoor), and required 300 US Dollars in Bitcoins for data access restoration. The ESET company declared that the distribution of the malware started in Ukraine.³⁸¹

Any database systems can be the cyberterrorism targets, both of the state and of the private sector. The threats in this field are multivariate. It is nearly impossible to predict the development of potential threats. The only way to protect is to prevent any intrusions into the information exchange cycle on the state level. For instance, there must be several closed-cycle systems in place for production logs, investigation databases, electronic legislation, judges voting system, judgment implementation, information exchange, military, and security agencies communication systems, energy supply systems, etc.

³⁷⁸ Anarchists destroyed two lifecell cell towers near Kyiv as a support act of the Kurds, https://zaxid.net/anarhisti_znishhili_dvi_vishki_lifecell_na_kiyivshhini_v_znak_pidtrimki_siriyskih_kurdiv_video_n1492884

³⁷⁹"Natskorpus" launching actions against the "M.S.L." lottery operator, https://lb.ua/news/2017/11/06/381190_natskorpus_nachal_aktcii_borbe.html

³⁸⁰Hackers from Electrum are Involved in the UkrEnergo attack of 2016 , <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=53619>

³⁸¹ Petya virus cyber-attack: the update, <https://cutt.ly/bk1d2nx>

Another problematic factor is the issue of cyber-crime that is in terms of its instruments identic to the cyber terrorism, but pursues different goals, particularly not political, but economical ones. As it is the case for the EU countries, Ukraine has also developed protection practices against cyber-crime. They are among the priorities of Eastern Partnership after 2020,³⁸² and a current challenge associated with the conflict in the East of Ukraine.

The biggest field of cyber Crime in Ukraine is the usage of the capabilities of state enterprises for the accumulation of crypto-currency, the so-called mining. Recently these activities have intensified so much that Ukraine has become one of the world crypto-currency leaders. The issue is the lack of crypto-currency market legislation. This is why the fight is selectional and there is nearly no responsibility system in place. As a result, it is the Security Service of Ukraine that fights illegal mining, economic crime and - most importantly - terror attacks.

Active fight against crypto-currencies has been practicing since 2018. This is when the Head of the National Security and Defense Council Oleksandr Turchinov declared the need for developing a list of rules for crypto currency mining. According to Turchinov, further passiveness of the state in this issue and legislative vacuum in the crypto-currency market because of lack of any legislative framework, can "jeopardize the economy and security of the state. [...] Considering the rapid global development of crypto-currencies, our state can no longer ignore this issue".

The same year, the Security Service of Ukraine and the National Security and Defense Council declared 400 crypto-currency mining firms to be neutralized. The activities happened in central Ukrainian regions, particularly, the Security Service of Ukraine demonstrated a special operation video and assessed the withdrawn equipment for 4 million US Dollars. The Judge Advocate General of Ukraine Anatolii Matios declared back in 2014-2019: "Today in the morning, we finished several searches and seizures in Kyiv, Kyiv oblast, and Cherkasy. As a result, we stopped activities associated with using the equipment to mine crypto-currencies. Part of the funds was sent with the help of e-wallets "Kiwi" and "Yandex-Money" that are banned in Ukraine, to support the illegal paramilitary groups of "DNR" and "LNR" with the purpose of buying gear, equipment, weapons, and ammunition.³⁸³ This created an important precedent in terms of circulation of crypto-currencies in Ukraine, because there are no rules for activities in this financial sphere in Ukraine.

And already next year there was another precedent witnessing a bigger danger of mining for closed state objects. On June 10, 2019, the Security Service of Ukraine made a search at Pivdenoukrayinska atomic powerplant and seized equipment, and cables enabling crypto-currency mining due to the power plant's capacities. In May 2020, the vice Minister of Energetics Olha Buslavets warned about the possible threat of using the power plants' capacities for mining of crypto-currencies.³⁸⁴ This is an

³⁸²Joint Communication to the European Parliament, The European Council, The Council, The European and Social Committee and the committee of the regions, Eastern Partnership policy beyond 2020. Brussels, 18.3.2020

³⁸³ Joint Communication to the European Parliament, The European Council, The Council, The European and Social Committee and the committee of the regions, Eastern Partnership policy beyond 2020. Brussels, 18.3.2020

³⁸⁴ "Mining" at Ukrainian atomic powerplants: Buslavets confirmed the idea <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52646750>

illustration of uncertainty and ambiguity of the state policy regarding protection of the state communication system and objects of strategic importance.

The profile agencies seem to have developed poor understanding of the danger a possible intervention in state system constitute. A witness of that is an incident in the city of Rivne when the local police department mined crypto-currency using the agency-provided equipment. Ironically, this was no one else but the new police structures created to fulfill the obligations according to the Association Agreement and Eastern Partnership projects in order to fight cyber-crime. However it is the National Police who are now most actively fighting the mining campaigns as a form of illegal business and unauthorized usage of electricity.³⁸⁵

But the issue here is that the State Security Service is used in parallel to investigate economic crimes. The State Security Service only prosecutes potential actors funding terrorism, but they also have the power to investigate economic crimes. For example, in 2017, before mining was identified as a problem of terrorism-sponsoring, the State Security Service opened criminal proceedings against an international conversion center in the city of Kropivnytsky that was accused of tax evasion of more than 200 mln UAH.³⁸⁶

Fight against Cyber and Organized Crime: Practices of the EU and the EaP countries

EU Syber Security Policy

The introduction of cybersecurity is one of the key priorities of the Eastern Partnership after 2020, it was also among the provisions of the "Eastern Partnership 2020" and an element to the Association Agreement between Ukraine and the EU. Similar objectives were documented in other program documents for Georgia and Moldova.

The cooperation objective between the Eastern Partnership countries and the European Union in the cybersecurity sector should be the creation of better organized and designed cybersecurity response systems for the EU and the EaP. Most of these aspects are important considering the Recommendations of the European Commission about a coordinated response to highly dangerous cyber incidents and crises.³⁸⁷ The recommendation serving as a basis for the European cyber threat counteraction system includes several comprehensive documents, mechanisms, and organizations. We should mention those that are essential and open for gradual involvement of the Eastern Partnership countries.

- **European Global Navigation Satellite System, GNSS, GSA (former European GNSS supervisory body)** is an agency of the European Union (EU) that strives to guarantee that the most important public interests are duly protected and represented in terms of the satellite navigation programs: Galileo and European Geostationary Navigation Overlay

³⁸⁵The Cyberpolice caught crypto-currency miners that had stolen electricity for 500,000 UAH in the outskirts of Kyiv. They are now facing up to three years of imprisonment, <https://itc.ua/news/kiberpoliczija-pojmala-pod-kievom-majnerov-kriptoalyut-kotorye-pohitili-elektroenergii-na-500-tys-grn-im-grozit-do-treh-let-lisheniya-svobody/>

³⁸⁶ In Kropivnytsky, they caught another miners gang who laundered 200 mln UAH, <https://strana.ua/news/86616-v-kropivnitskom-sbu-zaderzhala-ocherednykh-majnerov-bitkoina.html>

³⁸⁷Commission Recommendation (EU) 2017/1584 of 13 September 2017 on coordinated response to large-scale cybersecurity incidents and crises, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2017/1584/oj>

Service (EGNOS). The first one aims to provide a modern European alternative to the American GPS.³⁸⁸

- **Computer Security Incident Response Team (CSIRT)** - The Directive was passed on July 6, 2016 and constitutes the first European set of rules in cybersecurity. The Directive aims to achieve a high general security level in the network and informational systems inside the EU by building up capacities of cybersecurity on the national level, intensifying cooperation and risk management on the EU level, commitments made in terms of incidents awareness for the main service operators and digital service providers. The NIS Directive is an important milestone on the way of achieving resilience to cyber threats on the European level, it came into force in August 2016. Article 12 of the NIS Directive obliges the CSIRTs network to "build trust between the member states and quick progress and efficient cooperation".³⁸⁹
- **The European Union Agency for Cybersecurity (ENISA)** is the expertise center for the cybersecurity issues in Europe. ENISA helps the EU and the member-states be better prepared to prevent, detect and respond to information security incidents. ENISA regulates by two Acts of the European Commission and the European Parliament adopted before May 10, 2004, and May 21, 2013.³⁹⁰
- **The European Cybercrime Centre (ECC)** was established by the Europol in 2013 to enhance the response of the law enforcement to cyber crime in the EU and help to protect the European citizens, businesses and governments from Internet-criminals. Since its establishment, the ECC has made a significant contribution to fight against cyber crime and participated in dozens of well-known operations and hundreds of operative support acts which resulted in hundreds arrests. The ECC analysed hundreds of thousands files, mostly malicious.³⁹¹
- **European Union Intelligence and Situation Centre (INTCEN)** is a reconnaissance body under the EEAS³⁹² under management of the EU High Representative. This is a Union's structure

³⁸⁸ The European GNSS Agency: Linking space to user needs, <https://www.gsa.europa.eu/gsa/about-gsa>

³⁸⁹ Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2016.194.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2016:194:TOC

³⁹⁰ Regulation (EU) #526/2013 of The European Parliament and the Council of 21 May 2013 concerning the European Union Agency for Network and Information Security (ENISA) and repealing Regulation (EC) No 460/2004, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:JOL_2013_165_R_0041_01&qid=1397226946093&from=EN

³⁹¹ Communication from the Commission to the Council and European Parliament. Tackling Crime in our Digital Age: Establishing a European Cybercrime Centre, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012DC0140&from=LV>

³⁹² Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No 526/2013 (Cybersecurity Act) (Text with EEA relevance), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0881&qid=1605403889285>

uniting intelligence officers of the EU countries' secret services for joint coordination of their actions and fight against cyber threats by gathering and exchanging information.³⁹³

- **The European Union Military Staff (EUMS INT)** is a source of military expertise within the European External Action Service (EEAS). The role of EUMS INT is to ensure early prevention, situation assessment, strategic planning, communication and information systems, concept development, training and education, and maintenance of partnership relations.³⁹⁴
- **The Computer Emergency Response Team for the EU Institutions (CERT-EU)** is a constant group of rapid response for different EU bodies and institutions. The team consists of IT security experts from the European Commission, General Secretariat of the Council, the European Parliament, and the Economic and Social Committee. It interacts closely with other CERT in the member-states and outside them as well as with specialized IT security companies.³⁹⁵

The European Commission also actively develops the mechanism of cyber threats counteractions on the national level of the EU countries through the Connecting Europe Facility (CEF) and interaction mechanisms known as Cybersecurity Digital Service Infrastructure (CSIRT), and develops a Core Service Platform Cooperation Mechanism.³⁹⁶ The European Commission co-funds the CSIRTs in the member-states through competition proposals and CEF grants in order to improve the operational capacity on the national level.

Another important segment of the EU cybersecurity policy is the cooperation with the private sector within the frame of training programs focused on counteraction against cyber-threats to EU businesses. This also happens as part of the Association Agreement between the EU and Ukraine, and similar Treaties with Georgia and Moldova, and suggests enhanced integration of the economies through the involvement of the countries' businesses in joint cyber-threats countermeasures. With this particular goal, ENISA has been organizing regular all-European exercises in cyber-threats counteraction - "Cyber Europe", since 2010.

The Cyber-Security Cooperation within the Frame of the Eastern Partnership

There were several cyber-security-related tasks both in the Association Agreement and in the frame of civil society monitoring in terms of fulfillment of the Eastern Partnership objectives till 2020. The report of the NUO "The Civil Synergy" as of 2018 called "*Comparative Analysis of the "20 Expectations of Eastern Partnership Achievements till 2020" with the provisions of the Association Agreement:*

³⁹³ Joint Communication to the European Parliament, The European Council and the Council. Increasing resilience and bolstering capabilities to address hybrid threats, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018JC0016&qid=1605403889285>

³⁹⁴ Military Staff of the European Union (EUMS), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:r00006>

³⁹⁵ CERT-EU, <https://www.cybersecurityintelligence.com/cert-eu-1925.html>

³⁹⁶ Commission Recommendation (EU) 2017/1584 of 13 September 2017 on coordinated response to large-scale cybersecurity incidents and crises, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2017/1584/oj>

What is the Added Value for the EU-Ukraine Relations" particularly refers to the security segment. We should mention the following bullet-points:³⁹⁷

- *The region has approved Strategies or Plans associated with the issues of cyber crime. Full-action cyber security counteraction sub-units have been created within the law enforcement bodies;*
- *The Convention of Budapest is fully implemented, especially regarding the procedure legislation format for investigations in the countries, public-private cooperation and international relations;*
- *Enhanced protection of the critical infrastructure. All the partner countries have fully capable CERT groups, associated with the CERT groups of the EU. The capable national cyber-security strategies implemented in all partner countries are based on the EU best practices and recommendations;*
- *A well-developed public-private cooperation and international collaboration in cyber-security;*
- *The goals of the CERT group and the cyber security strategies are not mentioned either in the Association Agreement or in its Agenda, as long as they are detailed assignments and already fulfilled in Ukraine. The goal "Well-developed public-private cooperation and international collaboration in cyber-security";*
- *Enhanced capability to respond regional chemical, bio, radiochemical and nuclear incidents combined with other threats and associated with the cybersecurity, fight against terrorism and border control;*

Considering the successful implementation of the Eastern Partnership goals till 2020, it is worth mentioning a partial involvement of several profile institutions, mechanisms, and countermeasure systems, suggested in EU, in this work. We also cannot but mention a low direct description level of the cooperation mechanisms with the EU and no description whatsoever of the cooperation in the sphere of the intelligence data exchange (particularly with the INYCEN), as well as the cooperation with CSIRTs, ENISA, GNSS. At the same time, the cooperation within the CERT system is included, which is a broad mechanism, where other previously mentioned EU cyber security elements are included. However, to be able to enhance this cooperation and maintain the integration vector for joint security field, we need to intensify cooperation and engage institutes, experts and representatives from Ukraine to the other above mentioned elements of the security system.

Terrorism and Radicalization Countermeasures in th EU and EaP

Similar to the issues of cyber-security, the fight against terrorism and radicalization are formally mentioned in the Easter Partnership Objectives till 2020 and the Association Agreement. The above mentioned report "*Comparative analysis of the "20 Expectations of Eastern Partnership Achievements till 2020" with the provisions of the Association Agreement: what is the added value for the Eu-Ukraine relations?*" states:

³⁹⁷ Comparative analysis of the "20 Expectations of Eastern Partnership Achievements till 2020" with the provisions of the Association Agreement: what is the added value for the Eu-Ukraine relations? https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Web_ua_AAeap-deliverables_civic_synergy_ua_2018.pdf

- *There effective financial investigation instruments, particularly: centralized registrars of bank accounts, enhanced financial intelligence and investigation departments.*
- *The state registrars of legal persons owners and legal structures are developed in at least three EaP countries.*
- *The joint working paper, unlike the Association Agreement, does not underline the fight against terrorism and illegal migration as separate cooperation directions, they are mentioned only in the context of radiological, chemical, bio, and nuclear risks.*
- *Enhanced capacity to respond the regional hemical, bio, radiochemical and nuclear incidents combined with other threats and associated with the cybersecurity, fight against terrorism and border control.*³⁹⁸

The EaP objectives after 2020 mention terrorism counteractions and radicalization prevention. But unlike the cyber-threats counteraction objectives, these provisions are not developed well enough yet and only refer to separate issues of financial security, fight against financial terrorism, prevention measures of its sponsoring, trans-border cooperation focused on decrease of illegal arms in circulation. As for now, there are barely any clear provisions referring to the interaction of different bodies to fight terrorism in the institutional or legal realm.

Radicalization prevention currently refers only to rehabilitation and co-optation of certain individuals, decrease of social tension by improvement of social and economical conditions. There are barely any studies in terms of other preventive mechanisms of violence legitimization as well as prevention of increase of the number of radical groups and potentially gangs. There is no scientific and research interaction between the EU and the EaP countries either, like there is no clear frame of fight against these threats inside Ukraine, Georgia and Moldova. The Memorandum of Association signed in December 2018 about the cooperation between Ukraine, Moldova and Georgia in the frame of profile institutes for reintegration policy of uncontrolled territories can be a perspective basis for that.³⁹⁹ However, the radicalization prevention and fight against terrorism is only one, secondary aspect of the reintegration policy development. As for the EaP countries, the terrorism prevention methods are still understudied, not implemented and not adapted to the current realities, that - as we could see earlier - bear many risks from radical political groups, the far-rightists in the first place.

We should also mention the new EU Security Strategy approved on July 24, 2020 among important factors in need of further research and implementation.⁴⁰⁰ An important element to this paper is a

³⁹⁸ Comparative analysis of the "20 Expectations of Eastern Partnership Achievements till 2020" with the provisions of the Association Agreement: what is the added value for the Eu-Ukraine relations? https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Web_ua_AAEap-deliverables_civic_synergy_ua_2018.pdf

³⁹⁹ Ukrinform.Ukraine, Georgia and Moldova signed a Memorandum on territories reintegration, <https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/2604651-ukraina-gruzia-i-moldova-podpisali-memorandum-o-reintegracii-territorij.html>

⁴⁰⁰ Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, The Council, The European Economic and Social Committee of the regions on the EU Security Union Strategy, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596452256370&uri=CELEX:52020DC0605>

reference of prevention of international terrorism in a new way as for a regulatory act, namely - counteraction against the far-right terrorism. The Strategy explicitly mentions two subsequent terror attacks in the town of Christchurch, New Zealand, where the ultra-right extremist Brenton Tarrant started a fire at the Mosques of the town, broadcasting it online, and killed 49 people.⁴⁰¹

One of the Strategy's chapters explicitly refers to radicalization prevention and fight of terrorism. Besides the general comprehensive aspects of counteraction within the frame of the value-based narrative, the paper clearly sets out a number of mechanisms, fundamental for further development of the anti-terror and deradicalization policy of the EU. These elements contained in the paper are also important for the Eastern Partnership countries and particularly Ukraine. We should mention the following among them:

- **Radicalization Awareness Network (RAN)** is an umbrella association of topical working groups, where front practical experts share their big knowledge, experience, and approaches at first hand and review each other's work. RAN also issues a publication series sharing it on the web and speaking of important lessons learned, ideas and recommendations from the meetings of the Working Group, and documenting the knowledge and experience of RAN. Besides, the network also provides recommendations about the European Commission Communication Policy in terms of radicalization to terrorism and violent extremism prevention as well as the European Security Program and political basis for the EU prevention policy.⁴⁰²
- **(Alliance of European Cities against Violent Extremism)** was established in 2015 and adheres to the European Action Plan of the fight against violent extremism and radicalization resulting in terrorism. It constitutes a European forum of experience and information exchange about perspective practices and training programs. Previously it prepared the declarations of the Aarhus, Rotterdam and Barcelona Conventions.⁴⁰³
- **(The Joint Action Plan on Counter-Terrorism for the Western Balkans)** is a step-by-step program that implements the deradicalization policy and maintains peace in the former Yugoslavian republics and Albania. It was signed in October 2018. This is a demonstration of the EU's capability to regulate and ensure protection from radicalization and terrorism.⁴⁰⁴
- **High-Level Commission Expert Group on Radicalization)** is an expert circle for consultations in terms of deradicalization policy. The group defines its task as follows: "(a) to advise on how to improve cooperation and collaboration among the different stakeholders and in particular with Member States on matters related to preventing and countering radicalisation leading

⁴⁰¹ Christchurch shootings: Terrorist attack at mosques, <https://www.stuff.co.nz/national/111313938/live-terror-attack-video-christchurch-mosque-shooting-muslims-new-zealand>

⁴⁰² About RAN, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran_en

⁴⁰³ Alliance of European cities against violent extremism, <https://www.coe.int/en/web/congress/alliance-of-european-cities-against-violent-extremism>

⁴⁰⁴ Signature of the Joint Action Plan on Counter-Terrorism for the Western Balkans, https://ec.europa.eu/home-affairs/news/signature-joint-action-plan-counter-terrorism-western-balkans_en

to violent extremism and terrorism; (b) to advise and assist the Commission in the further development of Union policies aiming at preventing and countering radicalisation leading to violent extremism and terrorism, including by elaborating a set of principles and recommendations for the implementation of targeted and effective measures to prevent and counter radicalisation at both Union and national level comprising more targeted use of Union funding programmes; (c) to advise and assist the Commission in exploring options for future more structured cooperation mechanisms at Union level in the area of preventing and countering radicalisation leading to violent extremism and terrorism, building on existing approaches.⁴⁰⁵

An important element of the deradicalization policy of the EU is its cooperation with the OSCE and adherence to the UNO's principles. These elements are also part of the joint cooperation opportunities potential between the EU and the Eastern Partnership, especially in the area of **Disarmament, demobilization and reintegration (DDR)**. For example, the support of mediation processes includes three activities that can be performed either before or during the mediation: (a) mediation support: experts engagement, project preparation, consultations in terms of negotiations; (b) analysis: armed groups mapping, and definition of entry points for program participation; (c) capacity building: strengthening of the parties' ability to constructively work at their agreement.⁴⁰⁶

The EU Security Strategy also mentions the role of reintegration and rehabilitation policies as an element of counteraction against terrorism and radicalization. This is also important for the Eastern Partnership countries where the problem of armed conflicts in their uncontrolled territories is essential for most of the member-states.

2.3. Ukrainian Counter-Terrorist and Deradicalization Sector

Ukraine barely has any radicalization prevention institutions. The radicalization counteractions are only mentioned in association with the cooperation frame with the EU and NATO as well as by acceptance of framework provisions of the euro-integration process, particularly, the Eastern Partnership. The situation with the counter-terrorism policy, because these efforts have to do with the conflict in the East of Ukraine particularly with the qualification of the quasi-regimes "L/DNR" terrorist organizations, which the Verkhovna Rada did on January 27, 2015.⁴⁰⁷ However, there is no comprehensive Ukrainian paradigm as to the deradicalization policy.

⁴⁰⁵ Enhancing efforts to prevent and counter radicalisation leading to violent extremism and terrorism and to improve coordination and cooperation between all relevant stakeholders, <https://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupDetail&groupID=3552>

⁴⁰⁶ Disarmament, Demobilization and Reintegration, <https://peacekeeping.un.org/en/disarmament-demobilization-and-reintegration>

⁴⁰⁷ The Verkhovna Rada of Ukraine recognized the "DNR" and "LNR" terrorist organizations and Russia - an aggressor, <https://france.mfa.gov.ua/news/32454-verkhovna-rada-ukrajini-viznala-dnr-i-lnr-terroristichnimi-organizacijami-a-rosiju-agresorom>

Ukraine ranked 24 globally as to the terrorism threat level in 2019.⁴⁰⁸ According to the global peace index, Ukraine has 2.9 out of 5 points of danger. For reference, Moldova has 1.9, Georgia - 2.1, Germany - 1.49 points.⁴⁰⁹ Ukraine has a dedicated Anti-Terror Center within the Security Service of Ukraine established back in 1998.⁴¹⁰ However, this center became a unit of systematic counter-terrorism action only on February 18, 2018.⁴¹¹ Speaking of the relevant legal acts of Ukraine, we should mention the Decree of the President of Ukraine as of March 5, 2019 "About the Counter-Terrorism Concept in Ukraine",⁴¹² the Law of Ukraine "About Fight Against Terrorism", the provision "About the Anti-Terrorism Center and Its Coordination Groups at the Regional Bodies of the Security Service of Ukraine".

However, most of these documents do not reflect the real trends of the terrorism and radicalization threat focusing on fight against certain terrorist attacks and not the terrorism as such. The motivation to resist the terrorist attacks in association with the war in the East of Ukraine is obvious and logical. But the above-mentioned case of a terror attack in Lutsk or a killing of two persons and injuring of another dozen in Kryvy Rih on November 9, 2020 point out the extremism issues outside the Donbas conflict. Currently Ukraine has no infrastructure to resist ideas capable of legitimizing terrorism, as well as there are no other deradicalization mechanisms aimed at the prevention of terrorism.

At the moment, the war in the East of Ukraine is the key potential threat for Ukraine. A partially similar situation is observed in Georgia and Moldova. Still, none of the EaP countries has its own counter-radicalization and -terrorism strategy, based on international practices of information exchange and physical elimination of a potential threat. This is not a region's special feature. A considerable part of the EU countries does not have their well-established counter-terrorism and -radicalization mechanisms on the strategic documents level either. To name a few reasons for this void is a low level of studies of counter-radicalization capabilities and potential terror threat prevention measures. Currently, most of the countries have mechanisms to resist familiar threats, whereas the countermeasure mechanisms to resist radicalization and extremism threats remain unexplored.

The Security Service of Ukraine's Anti-Terror Center is the most important actor of counter-terrorism efforts in Ukraine. Within the scope of this research, the IEAC classified the types of countermeasures taken by the Security Service of Ukraine's Anti-Terror Center. The information source was the Security Service's open data and reports about the Center's activities for the last five years.⁴¹³ Since 2015, the Center took more than 183 measures, mostly - exercises for the Security

⁴⁰⁸ Ukraine ranks 24 according to the level of terrorism consequences – Global Terrorism Index, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-global-terrorism-index/30282481.html>

⁴⁰⁹ Vision of Humanity, <https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>

⁴¹⁰ Security Service of Ukraine's Anti-Terror Center, <https://ssu.gov.ua/antyterorystychnyi-tsentr-pry-ssu>

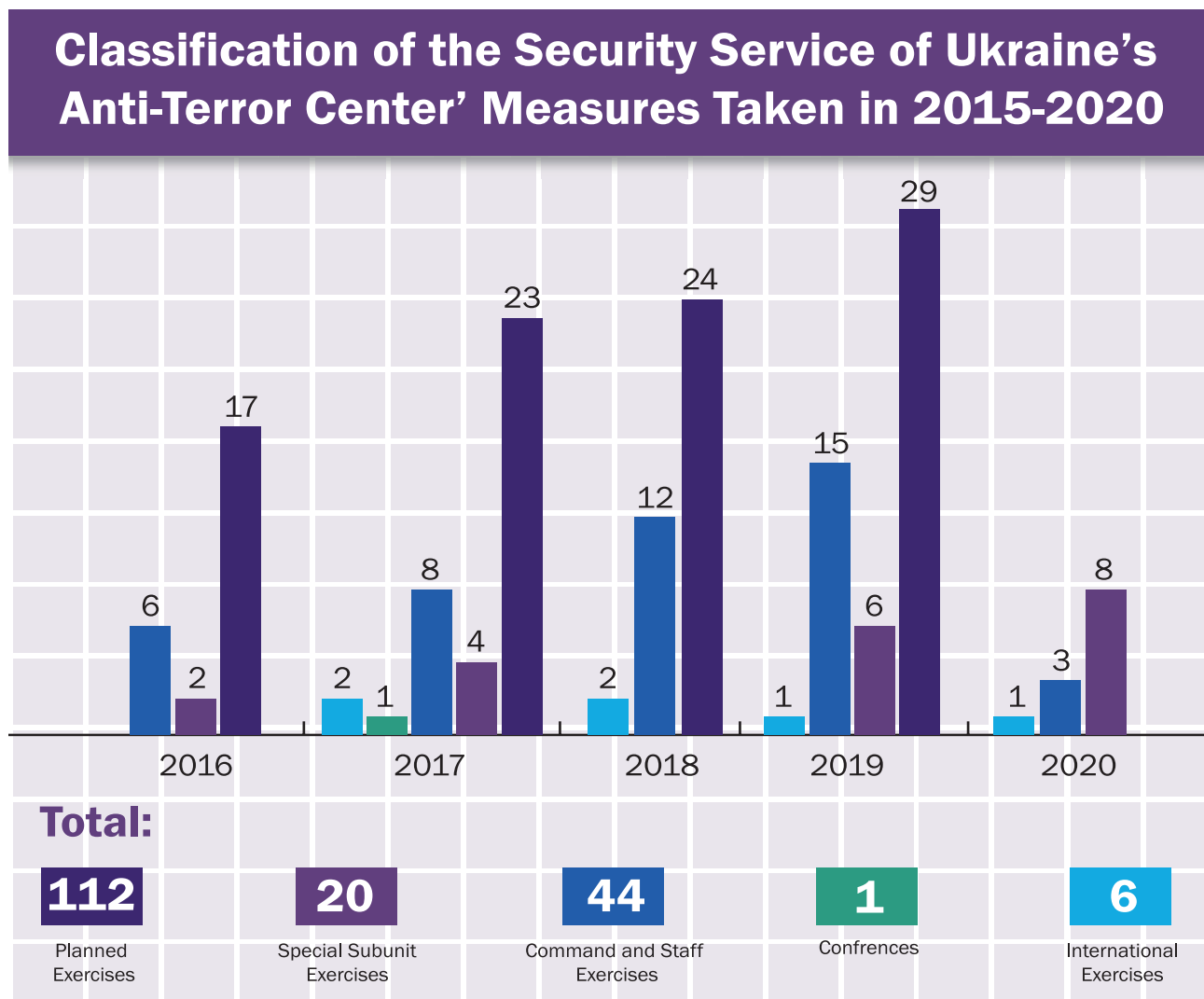
⁴¹¹ Security Service of Ukraine's Anti-Terror Center, <https://ssu.gov.ua/antyterorystychnyi-tsentr-pry-ssu>

⁴¹² About the Counter-Terrorism Concept of Ukraine, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#n12>

⁴¹³ Security Service of Ukraine's Anti-Terror Center, <https://ssu.gov.ua/antyterorystychnyi-tsentr-pry-ssu>

Service's subunits focused on seizure and counter-terrorism action. They also conduct conferences, round tables, etc.

Unfortunately, neither the detailed information nor the data about the mechanisms used by the Security Service during their counter-terror efforts are officially accessible. The SSU justifies the almost complete secretness of their counter-terror actions with the legislation now in force. This situation does not allow for the external analytics to fully understand the action model used by the SSU in terms of the terrorist threats as well as the analytic capacity of the Center. The Center does not provide any analytical materials as to the assessment of the situation in the Ukrainian regions either, it does not give any comments concerning past incidents, does not involve any research institutions of Ukraine or the EU in their educational or analytical events (but for rare exceptions).

The Security Service of Ukraine's Anti-Terror Center does not consider any international terrorism threats, does not have any structural analytical department of a public type. There is a problem about the earlier mentioned lack of the Center's analytical publications as well as absence of a scientific and research department that could participate in academic and international cooperation.

As to the Center's framework objectives, the "L/DNR" countermeasures are high priority. However, following the international and European standards, the Center should as well consider possible potential radicalization and terrorism risks in the rest of the country's territory.

There are official publications about the zoning of the country as to the terror threats. Still there is neither an analytical paradigm, nor prerequisites, nor description of the methodology or principles used to assess the risks of the Ukrainian regions. There is no data base of potentially dangerous organizations using violence for political purposes, either. Despite single SSU programs focused on rehabilitation and reintegration of the participants of the so called "LNR" and "DNR", they are not subordinated to the Anti-Terror Center. This being said, the SSU Anti-Terror Center is not more than a security agency of direct action with no extremism prevention mechanisms in place.

Reintegration Policy as One of the Key Segments of Terrorism and Radicalization Counteraction

Most of the Eastern Partnership countries are being involved in territorial conflicts of different nature. Particularly, this is an issue for Ukraine, Georgia, and Moldova, whose sovereign territories are currently occupied by unrecognized quasi-states. The conflict escalation risk as well as the actual absence of the national government in the uncontrolled territories result in various humanitarian, social and economical problems. To name a few: reintegration of persons affected by the conflict, and their international and constitutional rights that the state has to guarantee. According to the latest data, Georgia has more than 280 000 internally displaced persons,⁴¹⁴ Moldova - more than 130 000,⁴¹⁵ Ukraine - almost 1,5 millions.⁴¹⁶

The "Eastern Partnership" program participants have their conflict zones and face special programs of their general security. "This call is especially strong from the side of the three associated countries. We should continue cooperation to prevent, get prepared and respond catastrophes".⁴¹⁷ Despite the problems of the social, economic and political spheres are alike, there is still no systematic comparative studies of strategic policies of Moldova, Georgia and Ukraine in the frame of the Eastern Partnership. The role and influence of the EU in this field is still not recognized. There is no comprehensive study of the reintegration practice in the frame of the Eastern Partnership either.

The latest issue, i.e. the national reintegration challenge, has become especially urgent for Ukraine after the Revolution of Dignity, annexation of Crimea and start of the Donbas conflict. The two last events caused the massive movement of the citizens to other regions. These movements as such are difficult for any country. They are even more difficult for Ukraine as long as its regions are not uniform in terms of culture, language, and economic development. Having a large square (over 603

⁴¹⁴ Ministry of Internally Displaced Persons from the Occupied Territories, Labour, Health and Social Affairs of Georgia. Statistics, <https://www.moh.gov.ge/uploads/files/2019/Failebi/27.03.2019-51.pdf>

⁴¹⁵ Profile of Internal displacement: Republic of Moldova. Compilation of the information available in the Global IDP Database of the Norwegian Refugee Council, <https://www.refworld.org/pdfid/4059b0d94.pdf>

⁴¹⁶ Ministry of Temporarily Occupied Territories and IDPs. NUMBER OF REGISTERED IDPS AS OF APRIL 13, 2020 https://mtot.gov.ua/en/kilkist-zareestrovanih-vpo-stanom-na-13-kvitnja-2020-r_2289161300065911930

⁴¹⁷ Joint Communication to the European Parliament, The European Council, The Council of Europe, The European and Social Committee and the Committee of the regions, Eastern Partnership policy beyond 2020. Brussels, 18.3.2020

000 км²), outdated infrastructure are no integration policy, Ukraine not only suffered economic decrease because of the war, but also experience the radicalization of the society.

Control loss over the Eastern and Southern territories raised many economical and political questions associated with refugees from the occupied areas. In order to resolve them, a Ministry of Internally Displaced Persons from the Occupied Territories (MTOT) was created.⁴¹⁸ Currently, the Ministry is responsible for more than 67 various tasks:⁴¹⁹

- analysis and development of provisions to ensure the rights and freedoms of the internally displaced persons;
- development and implementation of humanitarian missions and projects;
- monitoring and adherence to the international humanitarian law in terms of the IDPs;
- collection and systematization of information about human rights violations;
- peacemaking and -keeping, risk mitigation, and prevention of armed conflicts renewing;
- strategic planning of social-economic, infrastructure, humanitarian and cultural revival outside of the controlled areas (transport, energy sources, social policy);
- implementation of the state information policy with the use of interactive practices;
- organization and support of scientific research in the above-mentioned branches;
- adaptation of the national legislation to the legislation of the EU in terms of the issue of their competence;
- implementation of the provisions of international treaties, where Ukraine is a participant, in the national legislation;
- filing proposals about the development of international cooperation and signing of international agreements by Ukraine.

Resemblances and Differences in Reintegration Policies of Moldova, Georgia, and Ukraine

Institutional capacities and powers of the integrational policy agencies in the Eastern Partnership countries, associated with the EU, differ. This difference is a consequence of different periods of conflict formation and response and has to do with varied scales and resources of the countries involved. The activities of the profile agencies are often focused on taking certain measures associated with conflict recovery. Their policies are either way directed at adaptation of the citizens' capabilities to their further social integration. Sometimes it is problematic to maintain the unique profile of a certain reintegration agencies, their adequate representation on the highest executive level, and its institutional distinction from other involved security, economy and social policy departments that cooperate closely during the integration process. Despite great differences in

⁴¹⁸ Cabinet of Ministers of Ukraine Order as of June 8, 2016, #376 "Some Issues of the Ministry in Terms of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories", <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text>

⁴¹⁹ Cabinet of Ministers of Ukraine Order as of June 8, 2016, #376 "Some Issues of the Ministry in Terms of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories", <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text>

these relations, the reintegration policy is an urgent topic for all the three Eastern Partnership countries associated with the EU. Modification of this policy can result in its better efficiency.

We checked the profiles of the line ministries in the three countries and defined the most resembling and corresponding aspects. Most of the attention is paid to political authorities *de jure*, and their cooperation on international level with other state institutions. There are 11 joint political issues for at least three countries we have studied: Georgia,⁴²⁰ Ukraine,⁴²¹ and Moldova.⁴²²

Joint elements of the reintegration policy of the three EaP countries, associated with the EU

Reintegration policy elements	Ukraine	Moldova	Georgia
Legislation adaptation	+	+	+
Preparation of international treaties	+	+	+
Monitoring and implementation of international humanitarian law and norms	+	+	+
Monitoring and protection of human rights	+	+	+
Monitoring of the internally displaced persons	+	+	+
Social Security	+	+	+
Infrastructure design and rehabilitation plans	+	+	+
Information policy	+	+	-
Mitigation of conflict risks	+	+	-
Research	+	+	+
Implementation of rehabilitation measures and legislative initiatives	+	+	+

The three countries have the following feature in common. The responsible ministries undertake the development of regulatory acts, IDP monitoring, protection of human rights in the uncontrolled territories, ensurance of the IPDs' human rights, as well as protection of other constitutional and

⁴²⁰ Ministry of Internally Displaced Persons from the Occupied Territories, Labour, Health and Social Affairs of Georgia. Intrenally displaced presons`s issues, <https://www.moh.gov.ge/en/701/>

⁴²¹ Cabinet of Ministers of Ukraine. Order as of June 8, 2016 #376 "Some Issues of the Ministry in Terms of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text>

⁴²² Government of Republic of Moldova. DEPUTY PRIME MINISTER FOR REINTEGRATION. Function of bureau for reintegtaion. <https://gov.md/ru/advanced-page-type/biroul-politici-de-reintegrare>; Government of Republic of Moldova. DEPUTY PRIME MINISTER FOR REINTEGRATION. Working Groups, <https://gov.md/ru/advanced-page-type/working-groups>

social rights of the persons affected by the conflict. Important is another research segment pertaining mostly the recommendations development, based on the monitoring results. However, all the countries have projects of different nature and scale, aiming at the revival of the affected regions' infrastructures.

The state authorities of Ukraine and Moldova have alike powers to inform the publicity, the media and the citizens about the activities of the applicable governmental authorities and as to the current situation, and resist disinformation, represent the stance, steps and decisions made by their countries as to their policies. The most important task of these countries is the mitigation of the risk of the war conflicts' repetition or escalation. Both countries use specialized structures for international cooperation. Though Georgia doesn't have policy defined so clearly, it still actually pursuing it. In May 2018, there was the first cooperation agreement signed between specialized institutions of Ukraine and Georgia⁴²³, and between Ukraine and Moldova.⁴²⁴ All the three countries also signed a treaty about creation of a joint platform for their territories' reintegration and counteraction against Russian Federation.⁴²⁵

⁴²³ Ukraine and Georgia will build up their capacity to resist Russia in non-military sphere, <https://mtot.gov.ua/ukrayina-ta-gruziya-posylyat-svoyu-spromozhnist-v-pytanni-protydiyi-rf-u-nevijskovij-sferi>

⁴²⁴ MTOT: Ukraine and Moldova unite their efforts to resist hybrid warfare of Russian Federation, <https://eu-ua.org/novyny/mtot-ukrayina-i-moldova-obyednuyut-zusylyya-dlya-protydiyi-gibrydnym-metodam-vedennya>

⁴²⁵ MTOT: Ukraine and Georgia created a joint platform for reintegration of their territories and resistance of Russian Federation, <https://www.kmu.gov.ua/news/mtot-ukrayina-gruziya-moldova-stvorili-spilnu-platformu-dlya-reintegraciyi-teritorij-ta-protidiyi-rosijskij-federaciyi>

EASTERN PARTNERSHIP: THE SECURITY DIMENSION

CYBER SECURITY, COUNTER TERRORISM AND RADICALIZATION

COMMON REINTEGRATION POLICY FOR EaP COUNTRIES

COMMON DATABASES FOR EXTREMISTS

DATA EXCHANGE AND SHARED INFORMATION DATABASES

COOPERATION WITH GNSSE, CSIRTs NETWORK, EUROPOL / EC3

CYBER SECURITY EDUCATION, TRAINING COURSES

COOPERATION OF REINTEGRATION INSTITUTIONS OF EaP COUNTRIES

INFORMATION POLICY AND INFORMATION SPACE PROTECTION

COOPERATION WITH EU AGENCY FOR WORK AND INFORMATION SECURITY

COMBATING TERRORISM AND RADICALIZATION

CREATION OF RAN+ PLATFORM

COOPERATION WITH EU INSTITUTIONS AND EaP+ Platform

CREATION OF A JOINT CYBER SECURITY PLATFORM

COMBATING CYBER THREATS

INCLUSION OF EaP COUNTRIES IN THE ALLIANCE OF EUROPEAN CITIES IN COUNTERING EXTREMISM

INTERACTION AT THE LOCAL LEVEL (FIGHT AGAINST ORGANIZED CRIME)

DEVELOPMENT OF PHYSICAL SYSTEMS FOR CYBER SECURITY

ADAPTATION OF EU PROFILE LEGISLATION TO EaP COUNTRIES

DATA EXCHANGE TO COUNTER TERRORISM

EXCHANGE OF INTELLIGENCE DATA IN EU + EaP FORMAT

COOPERATION WITH ENISA, INTCEN

JOINT OPERATIONAL RESPONSE OF CERT AND EaP COUNTRIES

2.4. Conclusions and Recommendations

Current developments in the sphere of counter-terror efforts, fight against radicalization, organized crime and cyber threats is a perspective field of cooperation between Ukraine and the EU. The Platform of the Eastern Partnership is actually already an implementation instrument for joint productions, legislation adaptation and support of profile institutions' reforms. However, the weight of the defense segment is still limited. On the other hand, there was a national focus on building-up state resilience of every EaP state separately.

At the same time, the threats actualize the need for more intensive cooperation in the defense sphere. Particularly, the counter-terror, -radicalization, and -cyber-crime efforts are the areas where the joint interests of Ukraine and Europe are obvious because of the trans-border nature of these threats. Currently, the key factor for the support of the defense sector of Ukraine is the development of new cooperation mechanisms, data exchange intensification, study of European experience and practices e.g. to enhance or maybe even establish new analytical anti-terrorism institutions and Ukraine's and other EaP countries' deradicalization capacities.

More over, effective counter-terror efforts is in many ways connected with the fight against organized crime, particularly, in the realm of cyber-threats. Both phenomena's most important aspect is their trans-border nature. Important is also the enhancement of the EaP countries' operational capacities to joint response on cyber-threats. There is a need to engage relevant Ukrainian departments more to different institutions of the EU in terms of e.g. data exchange and cyber-crime counter-measures. The deeper cooperation is also relevant within the context of continuous integration of joint markets. The main threats is still contained in potential economic harm of cyber attacks.

Joint radicalization challenges, particularly, the society polarization, especially in the context of the COVID-19 crisis, is also a spectacular example of the fact how critical is a more intense development of prevention mechanisms. This is urgent not only as a way to support Ukraine in current situation, but refers to development of join universal mechanisms. At the moment, there are no clear remedies to resist society's radicalization. Focusing only on macro-factors like social security and economical wellbeing often do not allow for reacting of individual cases of radicalization. For example, there is a big problem of control over the information space as a source of radicalization.

A similar problem is associated with political movements that crucially need to be contained all over the world, but with respect to democracy and freedom of speech as basic values. This points out a problem of utilizing all possible research practices and maximum resources and cases to achieve progress in developing new deradicalization mechanisms. EU has more experience and capabilities than the EaP, but currently, it is in these countries, where practical data is newest (in association with the internal conflicts and not only because of them) and can demonstrate the priority usage of certain policies, e.g. reintegration, co-optation, and demilitarization of governmentally uncontrolled territories, etc.

Joint Anti-Terrorism Efforts

As to the joint anti-terrorism efforts, progress can be made by the Eastern Partnership platform. This is why it is important to intensify cooperation in this area. Unlike other security spheres, the priorities that can be supported by the EU and are actual for the EaP countries are relatively define and clear. The cooperation intensification of the institutional level should further happen outside the cooperation framework, within the CERT, which was one of the EaP objectives till 2020. We are referring to the opportunity of information exchange and cooperation with a number of European structures. This particularly refers to the introduction of data exchange systems with the European security institutions (GNSS, CSIRTs network, European Union Agency for Network and Information Security, Europol/EC3) and intensification of data exchange between the security services of the EaP countries and INTCEN, and EUMS INT.

However, finding an appropriate format for involving Ukraine into European security systems like these is problematic. Unfortunately, further steps to enhance international data exchange are outside of the agreements now in force. First and foremost, it is because of the powerful data and network confidentiality and security rules of the European Union that cause these limitations.

In any case, the reform of the EaP countries' security sector shall happen through enhanced transparency and development of analytical capacities. This is also the way the further legislative profilisation of the cyber-security agencies should be conducted. Despite there should be a clear definition of the two spheres of countermeasures: the terroristic cyber-threats on the one hand, and the cyber-crime on the other hand, the profile departments should maintain close contact, when needed.

Intensification of public-private cooperation to resist cyber-threats should also be observed. For example, the IEAC believes it is worthwhile disseminating the curricula associated with safe technology usage in the financial sector and enhancing control and security norms in state structures when it comes to the usage of networks and data bases. The cooperation opportunities with the profile institutes if the EU can be real by creating new cooperation formats in these spheres in the frame of the Eastern Partnership. We also believe deeper civil monitoring and assessment of the EaP countries' integration to the profile cyber-security structures of the EU is needed.

Building up Capacity of the Security Service of Ukraine's Anti-Terror Center

Currently, development of any counter-terrorism and radicalization prevention strategy is only possible by strengthening of actually the only agency having some experience in this sphere: the Security Service of Ukraine's Anti-Terror Center. Analytical publications, a scientific and research office, participation in international networks of experience exchange and analytical results is what the current anti-terrorism system of Ukraine lacks. Despite the challenges of hybride threats, it is important to consider the threats of international terrorism, involve the Center into the development of reintegrational policies as part of preparation to potential radicalization threats, maintaining databases of dangerous or potentially dangerous groups with radical, violent or extremistic ideology. Unity of these databases among the EaP member-states (considering the trans-border capabilities of their organizations) and cooperation with the EU in terms of data exchange on these databases can allow for resisting future threats more effectively.

Bearing this in mind, we suggest the following recommendations to resist radicalization and terrorism:

- Involvement of Ukraine and other EaP in RAN by a direct integration or by means of a joint data exchange platform ("RAN+");
- Acceptance of the cities of the Eastern Partnership to the Alliance of European Cities against Violent Extremism;
- Creation of a platform or a subordinated department of the executive to ensure communication with the High Level Expert Group in Radicalization at the European Commission. The experts believe it could be an option to create an analogue expert commission within the triangle of the signer countries of Association Agreements with the EU, namely Georgia, Ukraine and Moldova, with its further cooperation with the EU Expert Group;
- More data exchange between the EU and EaP countries in terms of terror threats;
- Support of deradicalization and extremism fight plans development by the EU as a new, separate branch of the Eastern Partnership policy;
- Including the DRR mechanisms in the Eastern Partnership countries reintegration policies as an aspect of their profile security services' analytical capabilities to resist terrorism and radicalization;
- Support of EU's efforts to create databases of potential terroristic and radical organizations, and involvement of the EU in data exchange with the EaP countries.

[Broadened cooperation between the Eastern Partnership countries in terms of reintegration policy.](#)

We recommend broadening the priorities of the Eastern Partnership and define the new security goals outside of the Eastern Partnership objectives till 2020. This refers not only to enhanced coordination of the general reintegration policy as part of the CFSP or CDSP. It is not only the cooperation for joint reintegration goal that should be on the agenda of the Eastern Partnership program. It should also be reaching consent as of the most important tasks for Ukraine, Georgia and Moldova. Ideally, the goals should be set so that the level of their achievement could be controlled both by the EU and the civil society organizations of the EaP countries and be communicated to appropriate agencies of every EU and EaP country.

It is obviously necessary to exchange information much more intensively, especially, the best practices and experience. This goal is partially already set in some bilateral agreements and on the level of civil society and research initiatives. However, the EU as an important stakeholder that helps strengthen the cooperation in the above mentioned sphere, should be more active. The EU should help and adapt initiatives in spheres like immigrants protection, deradicalization and information policy. It should set joint goals for every one of the three countries.

Effective international cooperation in the sphere of reintegration is a complicated task, as long as it is associated with diverse international policies and bilateral agreements of every country. On the other hand, the cooperation can improve, for example, the capability to control the realization of the policy, simplify the access to the best international practices and use the resources of the existing

EU civil missions in the countries involved. In particular, the cooperation within the scope of the successfully operating EUMM,⁴²⁶ EUAM⁴²⁷, and EUBAM⁴²⁸ seems to be necessary. The prolonged civil mission in Georgia should also take part in the general format of for all the three associated countries of the Eastern Partnership in 2021, as long as the mandate of the previous program expired in Georgia on November 30, 2020.

The EU and EaP countries should coordinate their policies in spheres like cyber security, human rights, judiciary reform, anti-corruption policy and intensification of trans-border cooperation better and support the activation of data exchange between the public institutions of these countries. On top of that, formats of radicalization and terrorism countermeasures that are not enough used within the EU security policy should be used better. These opportunities involve disarmament, demobilization, and reintegration (DDR)⁴²⁹ engagement of the Eastern Partnership countries to the Radicalization Awareness Network (RAN),⁴³⁰ which is an important element of the European Union Security Policy. Steps like these can be the starting point for further additional policy developments for better radicalization, terrorism, extremism, and organized crime prevention in the Eastern Partnership area.

The current capabilities of further development and deep changes of the existing reintegration policies are broad. Some priorities have already been set out in the frame of the Eastern Partnership. At the same time, there is a problem of modification and broadening of the objectives' opportunities, particularly, security opportunities. This policy pertains at least 3 millions IDPs as acting troops and veterans. Speed-up of the reintegration processes can help stabilize the security in Eastern Europe. This can also be a short path towards further implementation of CFSP and CDSP for Ukraine, Georgia, and Moldova, and response to other threats to national security, mostly those associated with environmental protection, providing objective information or strengthening the rule of law, especially in the conflict zones.

⁴²⁶ Official Journal of the European Union. ACTS ADOPTED UNDER TITLE V OF THE EU TREATY. COUNCIL JOINT ACTION 2008/736/CFSP. 15 September 2008

⁴²⁷ Official Journal of the European Union. Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine. 7 October 2005. Source: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:ps0002&from=RO>

⁴²⁸ Official Journal of the European Union. Council Decision 2014/486/CFSP of 22 July 2014 on the European Union Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform Ukraine (EUAM Ukraine)

⁴²⁹ Heiner Hanggi and Fred Tanner Promoting security sector governance in the EU's neighbourhood. Chaillot Paper #80, July 2005 p. 20

⁴³⁰ European Commission, COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS supporting the prevention of radicalisation leading to violent extremism. Official Journal of the European Union. Brussels, 14.6.2016

Chapter 3. The EU and Eastern Partnership

Security Policy Realm

Authors: Volodymyr Horbach, IEAC political expert

Kostyantyn Fedorenko, IEAC scientist researcher

3.1 Eastern Partnership Security Trends for Upcoming Years

The "Eastern Partnership" initiative (EaP) launched in 2009 as part of the European neighborhood policy, from the very beginning did not pay too much attention to the area of security where the partner countries on the eastern border of the EU existed. The EU was much more concerned about the issue of the internal reforms in the neighboring countries, free trade and preparation of the partners to the signing of the association agreements.

The Reactive Policy and Its Out-Of-Date Instruments

The 10 years since this initiative was launched, and even the years before showed that it is counterproductive to underestimate or generally ignore the security realm while building relationships with the neighboring countries.

The EU predecessor, the European Coal and Steel Community (ECSC) was initially considered to be a model of relationship harmonization between different European states and nations in order to avoid conflicts between them and prevent security crises. The EU kept this role so that it was finally awarded the Nobel peace prize as an organization effectively keeping peace in Europe. The EU common security and defense policy was developed to strengthen the foreign political instruments of the EU to develop military and civil capabilities of crisis management outside the Union. This means that the European integration model was supposed to work not only for the stabilization of the Union itself but outwards too, for the stabilization of the neighboring countries.

The EU enlargement waves of the 2000-s called for the development and implementation of the European neighborhood policy directed at the countries that appeared to be next to but outside the EU borders. They required European integration as the instrument of their internal modernization and to speed up the distancing from Russia's political orbit.

The new EU member states, including the Baltic countries, were mostly successful in overcoming these challenges and gained control over their own proneness to conflicts associated with these tasks. The "Eastern Neighbors" of the EU instead, mostly could not cope with it. The key difference was either a direct external intervention of Russian Federation, or a projection of its force on the Eastern European countries that found themselves in the so called "grey security zone": outside the EU and NATO. The EU's eastern neighbors are at the same time Western and Southern neighbors of Russia. The two most powerful military regions of Russian Federation are called exactly like this: the Western and the Southern.

Actually, the occurrence of the "Eastern Partnership" initiative in 2009 was an attempt to reconsider the frame of the relationship between the EU and its neighbors in the Eastern Europe, after the security are has become much worse with the Russian-Georgian war of August 2008.

The new policy covered six partner-states: Azerbaidzhan, Belarus, Armenia, Georgia, Moldova and Ukraine: according to the rule of geographical distribution. Like the European neighborhood policy, the Eastern Partnership aimed at stability in the partnership countries, still the defense element, suggested by the EU, could not rely on an effective counter-weight to the threats of Russia.

The European foreign and defense policy strategies contain three basic security priorities: the security of the EU, threat resilience of the states and societies to the East and to the West from the EU borders, and the integrated conflict approach.

In 2009, a Concept of Capacity Building of EU in Mediation and Dialogue was adopted. It broadened the mandate of the EU's special representatives as well as the participation of high-rank officials in negotiation and mediation processes. In general, one could speak of a set of instruments the EU had as part of its security and defense policy and Common Security and Defense Policy that constitute the basis of its approach to conflict prevention and regulation as well as post-conflict recovery.

Ukrainian researcher Hennadiy Maksak defines⁴³¹ a number of instruments that the EU tried using during 2003-2020:

- Joint declarations and stances of the EU institutions as for a crisis of a conflict, its dynamic and, accordingly, actions expected from the conflict parties;
 - Formal and informal mediation by high rank officials as a way to find dialogue between the conflict parties;
 - Participation as an observer or full participant in official negotiation formats and processes;
 - Development and adherence to the EU non-recognition policy of annexation or illegitimate independence proclamation;
 - Introduction of a wide spectrum of sanctions and embargo for arms and dual use commodities in terms of the conflict parties responsible for the breach of international law, aggression, human rights violation;
 - Joint action with the OSCE, and UNO to take measures of conflict management in different stages;
 - Conduction of evaluation missions in the conflict zones in order to find out the form and extent of the EU involvement in conflict resolution;
 - Appointment of EU special representatives to take part in negotiation process and other formats supporting the conflict resolution;
 - Setting out civil monitoring and advisory missions of the EU, including those within the frame of the EU Common Security and Defense Policy and sending them out to the countries of the conflict regions;
- Coordination of donor financial support to restore the afflicted territories and reform certain spheres of public order, providing social services;
- Creating economic stimuli to bring conflict territories together with the rest of the country;

⁴³¹ The EU and the Conflicts in the countries of Eastern Partnership, <http://prismua.org.tilda.ws/eapconflicts>

At the same time, these methods proved to be inefficient in the case of Russian aggression against Ukraine in 2014. A direct and rude violation of international law by the Russian Federation, occupation of a part of Ukrainian territory, and an attempt to annex Crimea became a new test of the EU's effectiveness as a political and particularly security actor of the region.

As for now, one cannot state that this test was completed successfully, on the other hand, it is not failed either. The European Union, on the one hand, introduced economic sanctions against Russian Federation and renews them all the time. On the other hand, two countries are undertaking the conflict mediator function - the tandem of Germany and France (and not the EU super-national agencies). So this means, the EU actually rejected the opportunity to publicly take initiative and responsibility in this case.

This can partially be explained by disconfidence in the newly created European Foreign Affairs Service and its capability to cope with such a complicated task. But the main reason here is that the EU from the very beginning positioned itself more as a region's provider of humanitarian and financial aid and not a political actor with a clearly defined vision both of the resolution of the conflicts and their own perspectives. The key political problem here was the reluctance to ensure the member-status perspective for the neighboring countries, which means no answer to the question of the EU's East enlargement.

So this is the way we can state that the EU as a global actor is not yet ready to independently deal with the prevention and regulation of the conflicts in Eastern Europe and the Southern Caucasus. The key reason why is undefined EU policy as o its main geopolitical opponent of the region - the Russian Federation. The answer to the question of how should the EU's strategy in the Eastern Partnership region look like is part of the answer to the question, how should the EU strategy towards Russia change. Constructive partnership with Russia cherished by many actors inside the EU, can not be achieved, at least within this particular security area. Even worse than that, the EU as such is becoming the target of Russia's hybrid aggression.

[Russia' Revisionism and European Respond](#)

Russian Federation has stolen from the European Union the strategic initiative in the region of Eastern Europe and Southern Caucasus by conducting special operations, open and concealed military actions. This was made first of all by means of hard power, warfare and sabotage do not make Russia attractive for its neighbors neither economically, nor socially or culturally. But using the means of soft power, the European Union runs the risk to give up the initiative, especially considering the internal problems occurring inside the EU and which external actors take influence on.

The EU strategic response on the defense challenges in the Eastern Partnership region would actually be the reaction on the actions taken by Russian Federation in the region (and beyond it). At the same time, this reaction will derive from the right understanding of the reasons for these actions and assessment of their consequences for the security situation not only for the neighboring countries, but for the European Union as such.

A well-known German researcher Stefan Meister believes⁴³² that "Moscow used conflicts with the West and challenged the European security order after the Cold War to strengthen the internal legitimacy. But the occurred tension turned Germany and Russia into rivals. Now the two countries oppose each other both from the standpoint of international order (manysidedness vs multipolarity) and from the standpoint of fundamental political models (rule of law vs rule of the force). Moscow no longer recognizes Germany as a partner, rather as a key state in the middle of the EU that holds the Union together. So their concept is to diminish Germany by supporting anti-democratic powers inside the country. On the other hand, unlike Soviet times, in 2020, Russia is a revisionist state and not a status-quo power. It uses military intervention to project dominion over post-Soviet countries, at the same time globally exporting its system of informal structures, corruption and oppression. Moreover, Russia conducted disinformation campaigns in Germany, other EU countries, and the USA, it supported destructive networks and hacker attacks on state institutions. This caused fundamental distrust".

The new Eastern policy of the EU should not be based on the strive to coexist with Russia as peacefully as possible for what it's worth. In a situation when the opposite party is not interested in peace, this can be extremely dangerous both for the neighboring countries and for the Union itself. Instead, we need to realistically assess Russia's power system. This system is all about the figure of President Vladimir Putin, it projects its influence not only on post-Soviet countries but on the EU too. This is the way the system goes global involving political figures, media and certain campaigns to acts in its favor. At the same time, some trends (e.g. polarization of Western societies) objectively work for the interests of external actors like RF (or China). This system doesn't have any definite ideology (in some countries its partners can be the far-rightists, in other countries - the far-leftists, or both) and is well accommodated to working in multi-polar international system. It is flexible and aims to create optional and diverse unions in different parts of the world which it first and foremost sees as conflict zones. In one part the EU can be seen as Russia's partner, in the other - as its rival.

But the basic values of the Putin regime remain the same: he wants to keep power as long as possible and maximize the accessible resources, in particular by expansion.

At the same time, the achievement of the goals is determined by real resources this system has at its disposal, whose backbone is formed by representatives of the Soviet and later - Russian secret services. Without having enough resources for geopolitical leadership in the modern world (economic and social development, newest technology, etc.), Russia uses the traditional hard power instead to spread its interests, created conflict zones and requirements for the global community to recognize a special zone of Russian privileged interests in the territory of former Russian Empire and Soviet Union.

For this purpose, modern Russia is ready to initiate, support, and, if needed, foment regional conflicts to the maximum. It is strategically interested to weaken its enemies and geo-political competitors. On the other hand, Russia lacks the economic power to bring peace in the conflict zones where it is present. This is the way both the conflict of Syria and Libya, and all post-Soviet conflicts, including Nagorno-Karabakh, serve Russia to keep its privileged place on the international scene.

⁴³² The End of German Ostpolitik What a Change in Germany's Russia Strategy Might Look Like , https://dgap.org/sites/default/files/article_pdfs/dgap-policy_brief-2020-22-en.pdf

This is why it is interested not in resolution of these conflicts, but the other way around, in their maintenance and escalation.

The main purpose of Russian Federation's policy is not mutually beneficial partnership, but destabilization of the partner countries and sabotage against the international organizations and the current world order. And these are exactly the instruments of the RF that the EU has to deal with in the regions of Eastern Europe and Southern Caucasus.

Hybression as New Conquest Method

The Russian-Ukrainian war started in 2014 is not over yet and serves an example of a new type of war, that is conceived, planned and conducted as a social project. Which means that the war is an instrument for creation of a new reality.

Ukrainian sociologist Ihor Rushchenko provides two arguments⁴³³:

"Firstly, sabotage in the enemy's rear, usage of the "fifth column", psychologic warfare, non-proclamation of war, creation of a network of subversive groups in the rear and other "exclusive" cases of modern war can be found in the past.

However let us not ignore the obvious transition from the quantity to the new quality according to the well-know law of dialectics. The Russian-Ukrainian war is systematically different as to its tactics from what the world war history once knew. From the very start, the war had been prepared, planned and deployed as a system of unconventional and conventional force actions supposed to ensure effective victory of the aggressor-state.

The unconventional (or untypical for the "normal" wars) elements here are not complementary to the armed aggression, but are the backbone or sometimes even act as the driving force.

Secondly, the war environment is fundamentally different. We mean the sum-total of social, political, cultural factors on the battle-ground, in the rear regions and even in the world. The analysts barely pay attention to it, but the very social-cultural transformation has, on the one hand, made the tactical methods of the new war effective, and on the other hand - cause an acute reaction as a response from the world community.

Eventually, the combination of the mentioned preconditions and factors changed the warfare structure. The very notion "warfare" is undergoing transformation." Can we consider a secret invasion in Ukraine's territory of the so called "little green men" or seizure of administrative buildings by the allegedly "peaceful" protestants, to be done in the interests of another state, a military scenario? How can we classify these facts? Was it already the war or just its introduction? This is a witness of the fact that we are not dealing with another edition of an old book, this is an entirely new composition that has been thoroughly and long time prepared in the interior of the aggressor country. And this composition is worth having its own name."

The war of new generation, the post-modern war, the para-war, the unconventional war, the non-linear war, the asymmetric war, the diffusive war, the crawling war, the network-centered war, the

⁴³³ Rushchenko I. P. Russian-Ukrainian Hybrid War: A Sociologist's View: Monography. - Kharkiv., 2015. – P 17-18.

plot war, the proxy-war, the hybrid war - these and other word combinations reflect certain aspects of the war, but the keyword here is the word "war" itself.

The most widespread name is currently "hybrid war". At the same time, it is a variation of a broader notion - the war of new generation aiming at people's brains, the society, the public management system, but it can sometimes keep material assets of the victim for the aggressor. We need to mention that the normative documents regulating the activities of the Eastern Partnership doesn't suggest any responses for hybrid threats. We will come to speak about it later.

Actually this is the reason why, because of the control over resources, the Russian Federation is waging hybrid wars almost all over the world. The research author collective of the Center "Strategy 21"⁴³⁴ headed by Mykhailo Honchar, considering the hybrid war through the lens of ego-centric approach, uses - we believe - a very exact definition of this phenomenon - hybression.

"Hybression is a kind of stealth-technology of warfare when the source of attack is not yet clear, visible neither for the victim nor for wider public"⁴³⁵. Moreover, the external objects may sometimes think that the victim is causing harm to themselves or, at least, is to blame for their "internal" problems.

The Preconditions, Technologies and Internal Structure of Hybrid War

We can use the case of Russian-Ukrainian war to analyze both the reasons and preconditions of this war type in the Eastern Partnership region in general. Professor Rushchenko points out important war preconditions:

- Joint civilization environment for hybrid war;
- "Shaky social segments" as social basis for hybrid war;
- Creation of the "fifth column" in the territory of the victim-country;
- The role of the organized crime and criminalized elites in war triggering.

Besides the preconditions, another important element of this war were sabotage social technologies used in the battle ground. This is a special kind of social technologies aiming at creation of a situation of chaos and an artificial realization of "para-revolutionary" and mass-rioting scenarios in the enemy's territory. The technologies are supposed to use the "soft power" for hitting the aggressor's tactical and strategic military targets. Sabotage social technologies used by the Russians in Ukraine:

- The technology of separation of Ukraine in "people's republics".
- The technology of criminal crowd
- The plot technology and seizure of power in cities
- The "referendum" technology
- The "live shield" technology

The plans realization of the hybrid warfare has its own inner structure. A researcher group headed by Major General of the Ukrainian Armed Forces Serhiy Savchenko analyzed the practical resistance

⁴³⁴ The Wars of the 21st Century: Russia's Polihybression.

<https://geostrategy.org.ua/storage/app/public/files/nodes/1/book/1/Xa8si15867659506KcE7.pdf>

⁴³⁵ *Ib.*, from 14.

to Russia's hybrid aggression of 2014-2019 and came to conclusion as to its internal structure and realization stages:

1. The essence (definition) of hybrid war.

The hybrid war is waged along four operational lines (political, economical, informational, military), while its actions (impact) along the military operational line have axillary character. In modern (hybrid) war the ratio of military and non-military action is 1:4, while the efficiency of the non-military methods is often greater than that of the military actions⁴³⁶.

2. The non-military methods suggest ("Herasimov Doctrine"):

- building of coalitions and unions,
- political and diplomatic pressure,
- economic sanctions,
- economic blockade,
- building of political opposition,
- actions of the opposition forces,
- putting the economy of the enemy state on the military "rails",
- searching for the way of conflict settlement,
- change of political leadership of the country,
- taking a number of measures to decrease tension in relationships after the change of political leadership.

3. Principles of hybrid warfare:

- general war principles;
- negation of their participation in the war;
- creation and usage of the uncertainty factor;
- creation and usage of protest (conflict-generating) potential for warfare purposes (a hybrid warfare is impossible without the protest potential, to be able to win with less efforts, the protest (conflict-generating) potential of the victim-country should be enhanced);
- usage of false-targeted programming of the public opinion;
- destruction (reformatting) of the control circuits.

4. Forms of the Warfare

The hybrid aggression in waged in form of operations taking place along each of the operational lines, have an hierarchic structure and are closely interconnected.

5. Forced Grouping.

To conduct operations, they create forces groupings according to each operational line ((political, economical, informational, military) both in the aggressor and in the victim country.

6. The Hybrid war Periods and Their Phases

In terms of periodization, the hybrid war can be divided in preparatory and active period.

⁴³⁶ Quote from a speech of Deputy Head of the General Staff of the armed forces of Russian Federation V. Herasimov at the Academy of Military Sciences, February 2013.

The preparatory period contains the forces grouping to conduct hybrid warfare operations.

It can be conditionally divided into four phases (as an example, as to the political operational line):

- creation of a big number of small NGOs of different profile, not associated with each other. Neither of them taken separately is a threat for the state sovereignty;
- Mobilization: filling the political projects with financial, human and other resources, activation of protests;
- amalgamation of political projects in the frame of coordination centers on state and regional levels;
- recruitment and promotion of leaders who acts as agents during the active phase and chair at the "alternative authorities".

The preparatory period coincides with the period of hidden restraint.

The active period can be divided in 4 phases:

- protest actions without seizure of state institutions and authorities;
- seizure of state institutions and authorities without the use of weapons;
- waging of armed stand-off (conduction of special operation of unfolding a resistance movement);
- Bringing in (usage) of regular troops of the aggressor with limited objectives (peacekeeping operation, peace enforcement operation, etc).

All these principles, technologies and structures of hybrid war must be considered to form an effective and timely respond on Russian hybression in the Eastern Partnership region. But certainly, assessing the new security reality, we need to see the bigger picture, beyond the hybrid war concept, the newest warfare possibilities.

The Changes in the Security Environment and Newest Challenges

The art of war as such does not remain still, it is undergoing dramatic changes. In the age of globalization, not only the physical and geographic location of the planet can be battle-grounds: the land, the sea, and the air, but the near-Earth space and non-physical spaces: the informational and the cyber-space.

The automation, robotization and introduction of the AI will build the basis for the newest rearmament which finally can make the idea of nuclear deterrence out-of-date. These processes have already been launched, and not only in the USA and the EU, but in Russian Federation, too.

In today's world, the military technologies have become convenient, light-weight and most importantly, cheaper compared to the weapons of the Cold War. Currently, the force of every state can be seen by a glance on their technology. The latest striking example to it is the usage of Turkish and Israeli unmanned aircraft by Azerbaidzhan during the war for Nagorno-Karabakh.

The global accessibility of technologies with smart software (biometric devices, high-resolution image devices, equipment enhancement and clearing of technical surveillance, development of encryption systems, technical means for analytical procession of big data) and enhancement of

cyber-spies' instruments allowed a wide circle of persons get access to complicated intelligence methods that were earlier available only for secret services with solid state funding. These technologies have made the use of information as strategic resource for achieving goals in terms of economic security and influence on competitors⁴³⁷.

In late 2020 the European Medicines Agency (EMA) informed about unauthorized access of cyber-criminals to their data. As a result, they found out that the hackers got access to documents related to the development of COVID-19 vaccine. So it is not only about economic threats, it is about the threats of public health as part of national security. A wide range of possible hybrid threats the EU and the EaP countries are facing today, makes security cooperation between interested parties as urgent as never.

3.2. Joint informational Threats for the EaP and EU countries (Election Meddling, Information Security)

On October 10, 2019 the European Parliament passed a resolution about the fight against foreign interventions into elections and disinformation about national and European processes. This resolution is a mark of global trend of malicious intervention in elections by state and non-state actors from the third countries. Russia is mentioned separately as the main source of disinformation. It is understood that despite countermeasures taken by the EU earlier to limitate foreign intervention, unfortunately, it was impossible fully prevent it, particularly during European Parliament elections of 2019. It was mentioned that this intervention plays in favor of the European far-rightist and populist candidates, and its the LGBTQ+ and other vulnerable groups (Moslems, Roma, etc) that can be its targets. Provision 10 of the resolution contains condemnation of the third countries' actors' aggressive behavior in order to undermine the normative outlines of European democracies and sovereignty of the Western Balkan countries preparing to access to the EU, countries of Eastern Partnership, actions to take influence on the elections, support of extremist movements, and points out the scaling-up of cyber-threats⁴³⁸.

As a matter of fact, EU has observed numerous cases of election interentions, particularly, support of radical politicians and parties by Russia. They have also taken some technical steps, e.g. the Netherlands rejected the electronic vote counting, some other countries created institutes to fight disinformation, etc. According to Erik Brattberg from the Center for a New American Security, the EU capabilities in the fight against election meddling have lately grown considerably, but there are still many vulnerabilities. Among the taken steps that can be called positive, he underlines cooperation with the private sector (e.g. companies controlling social media); election protection assessment as a priority security task; support of normal functioning of political parties and campaigns through deploying of experts and technologies; support of social resilience against

⁴³⁷ US Counter-Intelligence Service Strategy (2020-2022): Main Threats and Priorities, <https://niss.gov.ua/news/statti/strategiya-nacionalnoi-kontrozvidki-ssha-2020-2022-osnovni-zagrozi-ta-prioriteti>

⁴³⁸ European Parliament resolution of 10 October 2019 on foreign electoral interference and disinformation in national and European democratic processes, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0031_EN.html

disinformation⁴³⁹.

Certainly, the countries of Eastern Partnership were challenged with Russia's elections meddling much more often than the Western democracies. Sometimes it even was quite open: we only need to recollect Russian political technologists working on the campaign of Victor Yanukovich in 2004 (and not only then. The pro-Russian Ukrainian candidates invited Russian political technologists not only once⁴⁴⁰). The fact that these interventions are still happening can be proved by the case of the latest Presidential elections of Moldova, where Russian and pro-Russian media actively used fakes and emotionally overloaded information against pro-Western candidate Maia Sandu⁴⁴¹. We will speak about it in more detail in this chapter.

The recommendations of Brattberg look like a plan for the Eastern Partnership countries to implement. Special attention should be paid to fight against disinformation, particularly through civic education. At the same time, we need to bear in mind that the Western democracies have not yet found a 100% effective remedy against these interventions, and their existence is the new reality we - namely, politicians willing to resist these election meddling - need to adapt to.

As Dumitru Minzarari and Vadim Pistrunchuk mentioned in their article for the European Council of Foreign Affairs, the Eastern Partnership does not have an element like hybrid threats countermeasures (e.g. disinformation, internal social conflict fueling by third parties, etc.). Its security dimension is generally rather limited and is concentrated mostly on traditional internal threats and issues (the functioning of the police, border safety, fight against natural catastrophes, etc.). Thus, the modernization of the Eastern Partnership within the context of the new challenges as well as fueling of the existing conflicts of the region look urgent to the authors⁴⁴².

One could agree on that considering that in Ukraine, utterly pro-Russian oppositional parties win the voters' sympathies, and in Moldova, an important struggle between parties representing completely different vision of foreign political future of the country will be observed during next parliamentary elections. We should expect serious hybrid intervention from Russia in the electoral process of both countries. According to reports, at the latest elections in Georgia, Moscow supported the anti-Western party "The Patriots Alliance" that used religious traditionalists' motives in their campaign⁴⁴³. The party won 3.14% votes which was enough to get into the parliament and get four mandates. Generally, as we will mention further, the right-win conservative narratives are being actively spread in the EaP countries, although they not always can be attributed to Russia's external impact. Still, Moscow successfully exploits them.

According to Freedom House, Moldova and Ukraine are the leading countries of the region in terms

⁴³⁹ European Lessons for Tackling Election Interference, <https://www.cnas.org/publications/commentary/european-lessons-for-tackling-election-interference>

⁴⁴⁰ <http://www.theinsider.ua/politics/599d5dc619939/>

⁴⁴¹ The Battle for Moldova: how the "gore" and Russian support is used to save Dodon's Presidency, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/11/13/7116491/>

⁴⁴² A problem shared: Russia and the transformation of Europe's eastern neighbourhood, https://ecfr.eu/publication/a_problem_shared_russia_and_transformation_of_europe_eastern_neighbourhood/

⁴⁴³ Russian interference in Georgia's elections. How will the government respond?, <https://neweasterneurope.eu/2020/09/28/russian-interference-in-georgias-elections-how-will-the-government-respond/>

of democratic elections, and Ukraine and Georgia - in terms of media freedom⁴⁴⁴. At the same time, one can barely speak about free elections in Belarus and Azerbaidzhan. The control of the ruling politicians and political powers there is close to complete. The electoral process in Georgia is fragile. During the elections in 2020, all eight opposing parties that entered the parliament (with the vote threshold of 1%) jointly declared fraud by the party of the state, were reluctant to take their seats in the Parliament and require new elections⁴⁴⁵. In the context of the peace agreement after the end of the Karabakh conflict, there is a high probability of early elections in Armenia, what the president of the country calls for⁴⁴⁶; as long as this agreement is de facto an acknowledgment of defeat by Armenia, we can expect the Prime Minister Nikol Pashinyan and the ruling coalition "My Step" to lose power. Pashinyan used to have conflicts with Russia, spoke about an intensification of EU partnership, and the member of Russian government and "official" media criticized him⁴⁴⁷; probably, the change in the government will place pro-Russian politicians in power.

It is high time to understand that all the countries of the region, where democratic elections are held, should systematically resist external interventions. In terms of regional problematic this means Russia's intervention (similar action from China, which was mentioned by several Western countries, doesn't seem to be an urgent threat now).

We shall separately mention the problem of Russian electoral "observers" as an instrument of election meddling. The European platform for democratic elections that published several reports by Anton Shekhovtsov on this topic, created a database of "fake observers" in July 2020⁴⁴⁸. These observers "conformed the democratic nature" of the referendum in Crimea and elections in "LNR" and "DNR". Representatives of organizations dealing with (politically biased) election monitoring were among them as well as single deputies of European parliaments from either the far-rightists or rarely - the far-leftists⁴⁴⁹. However, besides the "bleaching" of utterly undemocratic elections, fake observers can deal with the blackening of the elections that passed democratically. Shekhovstov believes that the Russian CIS-EMO, the Polish "European Center of Geopolitical Analysis" (ECGA), the Belgian "Eurasian Observatory of Democracy and Elections" (EODE), "Russian Peace Foundation" and others are among centers practicing these activities⁴⁵⁰. Non-admission of the observers to

⁴⁴⁴ European Eastern Partnership: Recommendations for a Refined Approach, <https://www.gmfus.org/file/4579/download> c.15

⁴⁴⁵ Georgian Opposition Does Not Recognize Legitimacy of Newly Elected Parliament, <https://jamestown.org/program/georgian-opposition-does-not-recognize-legitimacy-of-newly-elected-parliament/>

⁴⁴⁶ Armenian President Calls For Snap Elections As Government Faces Mounting Pressure Over Karabakh Deal, <https://www.rferl.org/a/armenian-president-calls-for-snap-elections-as-government-faces-mounting-pressure-over-karabakh-deal/30954529.html>

⁴⁴⁷ Why is Putin punishing Armenia?, <https://theusatribune.com/2020/10/why-is-putin-punishing-armenia/>

⁴⁴⁸ Launch of Politically Biased Election Observers Database, <https://www.epde.org/en/news/details/launch-of-politically-biased-election-observers-database.html>

⁴⁴⁹ Politically biased election observation—a threat to the integrity of international institutions, https://www.epde.org/en/documents/details/politically-biased-election-observationa-threat-to-the-integrity-of-international-institutions.html?file=files/EPDE/RESSOURCES/2018%20Booklet%20Biased%20observation/EPDE_180712_final_w eb.pdf

⁴⁵⁰ RUSSIAN CONNECTIONS TO THE FAR RIGHT IN EUROPE, <https://www.neos.eu/Resources/Persistent/d2f58c9e0cd688efcd9d926c27a60edda5fa7286/Anton%20Shekhovtsov%20-%20Russian%20Connections%20to%20the%20Far%20Right%20in%20Europe.pdf> p.6-8

elections in democratic countries and informing the citizens about the presence of the observers biased in favor of other countries can be an important step towards strengthening of informational security and comprehensive electoral process both in the EU and in the EaP countries.

Information Security

Besides the radicalization threat we mentioned earlier, the EaP countries are also challenged with other issues of information security. Some of them are particularly associated with Russia's hybrid conflict strategy. In March 2018, the parliament heads of Ukraine, Moldova, and Georgia signed a joint declaration, where they underlined the importance of the Eastern Partnership as a powerful instrument to foster reforms, confirmed the euro-integration course, and defined some of the joint challenges, most of them associated with the security. Predictably, the presence of Russian troops in the territories of all three countries was mentioned first. The concern about "external coordinated support provided to separatist movements, fueling ethnic and language hate, informational operations with the use of the media, social networks, and the Internet; discredit of governmental decisions aiming at closer integration with EU/NATO were also mentioned. All of which means a general concern about information security. The EaP/EU Communication as to the Partnership's objectives contains provisions about support of independent media and fact-based information through fact-checking and dissemination of media-literacy (p.15).

Really, this topic and respective cooperation are crucial, as long as the countries are facing quite similar information threats. For example if we would want to take a look at agitation against the pro-European Presidential candidate of Moldova Maia Sandu⁴⁵¹ (who ultimately won the elections) and the narratives of anti-West media in Ukraine⁴⁵², they seem alike, and in Ukraine there is even a project of "anti-West narratives monitoring"⁴⁵³. These narratives can also be observed in Georgia, where the church is one of the most important voices⁴⁵⁴, and in Belarus in the context of the protests of 2020⁴⁵⁵, in Armenia⁴⁵⁶, where they now have strengthened their positions after the painful peace agreement with Azerbaidzhan, and in Azerbaidzhan⁴⁵⁷. Interestingly, the Armenian rightists are persuaded that their government is under control of George Soros, a figure lately frequently used by right-wing parties and movements as a symbol of globalism and liberalism⁴⁵⁸, and gives up the

⁴⁵¹ The Battle for Moldova: how the "gore" and Russian support is used to save Dodon's Presidency, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/11/13/7116491/>

⁴⁵² "Anti-Soros" operation: Why do they prepare a campaign after Hungarian scenario in Ukraine, <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/05/14/7081669/>

⁴⁵³ "Internews-Ukraine" launched a monitoring of "anti-Western narratives", <https://detector.media/community/article/176961/2020-05-07-internyuz-ukraina-zapustiv-monitoring-antizakhidnikh-narativiv/>

⁴⁵⁴ Anti-vaxxing, homophobia, pro-Russian sentiments – is the church an obstacle on Georgia's pro-Western course?, <https://jam-news.net/georgia-church-coronavirus-russia-influence/>

⁴⁵⁵ Comparing anti-Ukrainian narratives of Kremlin propaganda from Belarus and Ukraine, <https://texty.org.ua/fragments/102371/porivnyuyemo-antyukrayinski-naratyvy-kremlivskoyi-propahandy-v-bilorusi-ta-v-ukrayini/>

⁴⁵⁶ "Armenia first": behind the rise of Armenia's alt-right scene, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/armenia-first-behind-the-rise-of-armenias-alt-right-scene/>

⁴⁵⁷ There is a Specter Haunting Azerbaijan, the Specter of George Soros, <https://eurasianet.org/there-is-a-specter-haunting-azerbaidzhan-the-specter-of-george-soros>

⁴⁵⁸ Inside Soros' head, <https://zn.ua/personalities/v-holove-u-sorosa.html>

national interests to Azerbaidzhan, whereas the press-service of the Azerbaijani president Ilham Aliyev declared back in 2017 that Soros and "his squad" operate jointly with the "Armenian lobby" looking for blackmail material against Aliyev and his family.

It would be an incorrect simplification to state that these narratives are generated by Russia only and are spread around just by it alone. Certain groups of interest in all the EaP countries have their own reasons not to trust the globalization processes and the collective West. In particular, the right-wing politicians and the media have been using problematic issues like the rights of LGBT people, in order to show their audience that today's West (and moreover, today's world) is not trustworthy, and so they have kept political relevance based on this contra-position in their countries. This is the way the Polish government does⁴⁵⁹, though it is extremely hard to blame pro-Russian position on it. One needs to be aware of this context in order not to reduce oneself to simplifications and understand, how the cooperation order between the EaP and the EU countries in terms of information security should be like, as long as the challenges of fact spinning and conspiracy theories are strong for them.

At the same time, we can not forget that it is exactly the structures affiliated to Russia that generate these narratives. These are the official Belorussian media and the media actively campaigning against Maia Sandu in Moldova, the official structures of Orthodox churches, affiliated to Russia (UPC MP, the Orthodox church of Moldova, Georgia and Belarus), and the politicians calling for "peace and understanding" with Russia in Ukraine, Moldova and Georgia. It will be a difficult test for the EaP countries to search for an interaction modus with these actors that allows for resisting the dangerous narratives, spread by them, but at the same time without violating the fundamental freedoms, modern Europe adheres to and that the EaP committed themselves to by signing agreements with the EU and by the norms of international law. Joint search for this operation modi could be subject of consultations between cabinet officers of at least Ukraine, Moldova and Georgia, and involve representatives of civil society of the other three EaP countries.

3.3. Perspectives of Security Cooperation between the EaP and EU Countries

The reference to the strategic importance of the EaP countries for the EU in the preamble of the communication "Eastern Partnership Policy beyond 2020" points out that it is worthwhile considering the future objective policies of the EaP through the lens of security cooperation. Earlier we have described a number of issues that this kind of cooperation, our Institute believes, can solve in favor of the EaP countries (and, last but not least, for the EU itself). Finally, besides the possible policies defined by this document, we need to consider perspectives of bilateral cooperation of the EaP countries with certain EU member-states, or cooperation in the frame of other initiatives, and policies associated with the issue of national security.

The good governance is one of the four main spheres where the document now in force "20 Objectives of the Eastern Partnership till 2020" was previously used. As the new communication

⁴⁵⁹The Demagogue's Cocktail of Victimhood and Strength, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/12/poland-pis-minorities-lgbtq/604255/>

reads (p.3), it is exactly in this sphere where the Partnership had the least achievements. So they expect to have more partnership efforts as for the rule of law, fight against corruption, and organized crime. The importance of legal certainty and effective democratic institutions are key to the progress in this sphere. Importantly, it is the lack of trust to the judiciary system, the wide-spread corruption, cumbersome and instable legislation and repressive actions of the law enforcement agencies that were mentioned among the main obstacles on the way to investments in Ukraine, according to the survey of foreign investors of autumn 2020. At the same time, the armed conflict with Russia was only on the eighth place among these reasons⁴⁶⁰. Thus, the internal security issues are directly reflected on the country's achievements in other spheres.

One of the main instruments of the European Union in terms of cooperation with the European neighborhood policy (particularly, the EaP) is *the cooperation based on the principle "more for more"*. This means more funding, closer integration and so on for bigger achievements of the neighboring countries in the spheres defined by the agreements with the EU. The communication explicitly mentions this principle, for example under the circumstances of long lasting stagnation or in case of reform regress, the states (not civil society) should get less funding (p.4); this is an urgent risk for several EaP countries because of the internal security issues, for example, in Belarus, considering the police violence against rioters after the Presidential elections of 2020, or Ukraine in the context of recent disturbing signs of the anti-corruption institutions' activities⁴⁶¹⁴⁶²

As for 2019, as to cooperation with the EU, Ukraine ' has made big progress *in terms of objectives foreseen by the Action Plan of the Association Agreement, in the sphere of migration and border control"*, certain steps have also been made in terms of *the fight against organized crime and management of emergency cases risks*. As already mentioned before, Ukraine's Armed Forces were many times involved in the EU tactical groups operations, the military-technical cooperation with the EU is in progress. As for other recommendations that were not yet mentioned in this report, we could point out the budget planning, taking into account the needs of the military servicemen in the EU operations, production, and procurement of weapons, legislative changes allowing for the National Anti-Corruption Bureau to conduct independent audio interception, judiciary reform and harmonization of the legislation in the area of military and technical cooperation with the EU.⁴⁶³

As for Georgia, the main objectives could be the fight against corruption on the highest level and support of the Judiciary's independence⁴⁶⁴. The working paper about the status of implementation of the Association Agreement between the EU and Moldova for 2019, non-transparent and selectional justice is mentioned. Despite some progress has been made in terms of border control,

⁴⁶⁰ The investment attractiveness of Ukraine keeps decreasing. What disturbs the investor - a survey, <https://ua-news.liga.net/economics/news/investitsiy-na-privablivist-ukraini-padae-scho-zavajae-investoram-opituvannya>

⁴⁶¹ Ukraine arrives at a new anti-corruption crossroads, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-arrives-at-a-new-anti-corruption-crossroads/>

⁴⁶² Amid constitutional crisis, Ukraine's anti-corruption reforms are under threat of failure, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/amid-constitutional-crisis-ukraines-anti-corruption-reforms-are-under-threat-of-failure/>

⁴⁶³ Military euro-integration: How Ukraine fulfills its obligation according to the Agreement with the EU, <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2019/03/13/7093804/>

⁴⁶⁴ The Eastern Partnership: What's next for Georgia?, <https://ge.boell.org/en/2019/09/12/eastern-partnership-whats-next-georgia>

fight against cyber-crime and corruption, money laundering and funding of terrorism, further reforms are needed in these areas; an example here is the enhanced management system of asset recovery⁴⁶⁵.

Energy Safety

The cooperation between the EU and the EaP countries in the sphere of energy safety is important. For example, the communication "Eastern Partnership Policy beyond 2020" mentions the launch of the Southern gas line for gas import from the Caspian region, partial rejection of oil and gas. And even if the document does not explicitly mention that the result of these measures should be less dependence on Russia's energy carriers import, still they are actually aiming exactly at this objective of the EU/EaP cooperation. For example it is explicitly said that "*The EU will also help the partner countries to enhance their energy safety by diversifying the import of gas or oil through investments into renewables and better energy efficiency*" (p.7).

Azerbaijan can become the key actor in this sphere. Soon enough this country will start importing gas to Southern Europe, and according to experts, the Azerbaijani gas will constitute a big amount of the energy balance of Baltic countries and Italy⁴⁶⁶. These countries are now seriously dependent on Russia's energy carriers, this also refers to Bulgaria and Greece⁴⁶⁷, and Western Balkan countries that are not EU-members, but like Bulgaria and Romania, import 100% natural gas from the Russian Federation (this is Serbia, Herzegovina, and Northern Macedonia)⁴⁶⁸. Energy diversification can further decrease Russia's influence that traditionally relies on its role of changeless energy carriers exporter in this region. Generally, this is one of those positive examples, when both parties win from the cooperation between the EU and the EaP. For the interests of the EU in this region, it is extremely important to demonstrate that the cooperation is not just an unilateral money investment by the EU.

At the same time, the issue of "Nord Stream-2" is still on the agenda of the energy cooperation within the frame of EaP and EU. This pipeline would allow Russia to significantly reduce its dependence on gas transit through Ukraine which subsequently can increase the security risks for Ukraine. In case the Nord Stream-2 is signed, Kyiv can lose one of the key controls over the Russian Federation. One of the most painful scenarios would be the restart of the active phase of Donbas conflict with the intervention of Russian troops. However, if the reality doesn't play according to this most pessimistic scenario, the position of Ukraine in its interactions with Russia will still be weaker, and the influence of Moscow on the EU will grow.

The destiny of the "Nord-Stream-2" remains uncertain. Its construction was frozen for a long time

⁴⁶⁵ https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2019-09/swd_2019_325_fl_joint_staff_working_paper_en_v10_p1_1045191.pdf

⁴⁶⁶ Southern Gas Corridor project about to come on stream, <https://www.dw.com/en/southern-gas-corridor-project-about-to-come-on-stream/a-55555077>

⁴⁶⁷ Germany hits back at US for placing sanctions on critical European gas pipeline, <https://www.abc.net.au/news/2019-12-22/germany-hits-back-at-us-donald-trump-sanctions-on-nord-stream-2/11821624>

⁴⁶⁸ Western Balkans: Directions for the Energy Sector, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/201391544823541838/pdf/Western-Balkans-Energy-Directions-Paper.pdf>
c.24

because of the sanctions that the US is going to impose over companies taking part in the construction of this pipeline,⁴⁶⁹ but it was declared that the construction works would start again in December 2020⁴⁷⁰. As a matter of fact, it was restarted in January 2021⁴⁷¹. The "Nord-Stream-2" basically contradicts the very idea of diversification energy carriers providers to the European Union and can seriously undermine the energy safety of Ukraine. However, Germany being the biggest beneficiary of the "Nord-Stream-2" out of all EU countries, does not speed it up⁴⁷², even though they have several possible ways to do that.

At the same time, according to the EU requirements for pipeline maintenance and gas supply, there must be different companies involved in activities around the "NS-2". And "Gazprom" will need to establish an affiliated company for that. The operator company will surely face the US sanctions that most probably will be passed by a two-party majority. This means that though the "NS-2" will most probably be finished, it is not clear when the operator ready to deal with all those problems occurs.

Ukraine has relatively limited influence here. Basically, there are only pure diplomatic instruments. In order to strengthen them, the stance of Ukraine must be coordinated with other countries that are actively opposing NS-2. These are first and foremost the USA, Poland and the Baltic countries. In 2018, the speakers of the Parliaments of Ukraine and Moldova signed an open letter to the heads of the European parliaments about the danger of the "Nord Stream-2", later the speakers of the Polish, Lithuanian and Latvian parliaments joined⁴⁷³.

The Rule of Law

In the beginning of this chapter we mentioned the importance of the rule of law for the economic and security state of Ukraine. The communication "Eastern Partnership Policy beyond 2020" calls for further judiciary reforms, which particularly would result in actual independence and accountability of the courts and the PO. For this purpose, the EU invites international institutions and experts to participate in the reforms, offers training and support of the rule of law culture by cooperation with the civil society and businesses (p.9). There is an EU program "Enhancing Judicial Reform in the Eastern Partnership Countries"; according to its report of 2014, the courts of Georgia and Azerbaidzhan demonstrated a high level of Rule of Law (and even higher than Europe's average), so it is recommended to exchange positive practices with other EaP countries⁴⁷⁴.

⁴⁶⁹ An Uncertain Future for the German-Russian Pipeline, <https://www.spiegel.de/international/germany/nord-stream-2-troubles-an-uncertain-future-for-the-german-russian-pipeline-a-e4a1a915-5bc2-4e85-a410-4a7751522412>

⁴⁷⁰ Nord Stream 2 wird wohl demnächst weitergebaut, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/nord-stream-2-wird-wohl-im-dezember-weitergebaut-17075409.html>

⁴⁷¹ Russian Vessel Starts Nord Stream 2 Work in Danish Waters, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-01-24/russian-vessel-starts-nord-stream-2-work-in-danish-waters>

⁴⁷² 6 ways Germany could kill the Nord Stream 2 pipeline, <https://www.politico.eu/article/6-ways-germany-could-kill-the-nord-stream-2-pipeline/>

⁴⁷³ Speakers of the parliaments of Ukraine, Moldova, Poland, Lithuania, and Latvia declared the danger of the "Nord-Stream-2", https://lb.ua/news/2018/03/11/392257_spikeri_parlamentov_ukraini.html

⁴⁷⁴ Eastern Partnership Enhancing Judicial Reform in the Eastern Partnership Countries, <https://rm.coe.int/eastern-partnership-enhancing-judicial-reform-in-the-eastern-partnersh/1680788f3e> p.7

At the same time, the lecture of a former Canadian Ambassador in Ukraine Roman Vashchuk reveals a certain unevidenced problem of this sphere. Ukraine's international commitments, particularly, towards European partners, required that the judges are appointed by other judges. As a result, the "possibilities to renew the judiciary" were restricted because of the collective interests of the judges' community in Ukraine⁴⁷⁵, as Vashchuk said. This reveals a deeper problem of interaction between the developing economies, and the EU: the formal requirement set by the "senior partners" sometimes can not reflect the real needs of the "junior" on the way to the formulated goals. As for Ukraine, it may be would be more effective from the standpoint of the rule of law to exclude the acting judges from the appointment of new ones. However, the regulatory requirement stood in the way of this.

The EaP countries are also expected to make progress in investigation of economic crimes and punishment for them. The EU will pay special attention to corruption in the highest level and state tender instruments, as well as fight against money laundering by creating effective asset recovery bureaus (see p.9 Communication EU/EaP). At the same time, we need to follow up the implementation of these reforms in the EaP countries. The same lecture of Vashchuk contains the following: filling in of the electronic declarations of property by too many officials caused political processes that lead to attempts by the officials and politicians to "take revenge" on civil society activists who supported this declaration⁴⁷⁶.

The Communication's provision "Fight of Organized Crime and Security Fostering" (p.10) refers to the topic of security most of all. The EU supports the cooperation of the countries with the European agencies on justice and internal affairs, security sector reforms, fight against human, drug, and weapons trafficking, integrated border control. The joint fight against cyber crime is also included. The cooperation on natural catastrophes prevention will go on. And last but not least, the EU continue the efforts to peaceful conflict settlement that are ongoing in either way in the EaP countries and declares intensification of security dialogues and cooperation in the frame of Common Security and Defense Policy.

The EU and Nagorno-Karabakh conflict: a case of a problematic policy

At the same time, no matter how beautiful these declarations may sound, there are still questions as to their practical implementations. The EU's foreign policy is still the matter of single member-states, as for the attempts to pursue common foreign policy, every member-state can veto a common decision, which makes the real reaction of the EU on urgent issues extremely complicated. The recent escalation of Nagorno-Karabakh conflict showed, according to many international political analysts, the EU's incapability to an effective intervention⁴⁷⁷⁴⁷⁸. Moreover, the recent

⁴⁷⁵ What was wrong about the western support of the reforms in Ukraine Lecture of former Ambassador of Canada Roman Vashchuk, <https://texty.org.ua/articles/102336/sho-bulo-ne-tak-z-zahidnoyu-pidtrymkoyu-reform-v-ukrayini-i-chomu-ce-zakinchylos-zelenskym-lekciya-kolyshnoho-posla-kanady-romana-vashuka/>

⁴⁷⁶ What was wrong about the western support of the reforms in Ukraine Lecture of former Ambassador of Canada Roman Vashchuk, <https://texty.org.ua/articles/102336/sho-bulo-ne-tak-z-zahidnoyu-pidtrymkoyu-reform-v-ukrayini-i-chomu-ce-zakinchylos-zelenskym-lekciya-kolyshnoho-posla-kanady-romana-vashuka/>

⁴⁷⁷ EU fails to act on Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan, <https://www.dw.com/en/eu-fails-to-act-on-nagorno-karabakh-conflict-between-armenia-and-azerbaijan/a-55208668>

⁴⁷⁸ Precarious peace – Nagorno-Karabakh after the ceasefire agreement, <https://eu.boell.org/en/2020/11/23/precarious->

diplomatic story of the EU demonstrated that the Union can simultaneously sign an agreement recognizing the territorial integrity of Azerbaidzhan with Baku, and another agreement suggesting conflict resolution based on "international norms and principles, including the principle of self-determination of peoples" with Yerevan⁴⁷⁹. This being said, the Union firmly keeps the stance of the territorial integrity and internationally recognized borders when it comes to Ukraine, Moldova and Georgia.

These "diplomatic pirouettes" cannot strengthen the EU's position of authority speaking of the security problems of the region and their resolution. As Niku Popesku writes in his article to the European Council of Foreign Affairs, it was the disappointment of Baku in diplomatic ways of conflict resolution, and recognition of Kosovo by most of the EU member-states that lead to Azerbaidzhan's decision to use the military way of conflict settlement in Nagorno-Karabakh⁴⁸⁰. His article had been ready before the peace agreement was signed, so the author had at least some hope that the EU would participate in a peacekeeping mission after the conflict is over. However, as we know, this role was performed by Russia and de-facto - Turkey. Even the OSCE Minsk Group, a theoretically more flexible unit than the EU in general, was also excluded from the decision-making as to the conflict, which diminished the role Europe plays in the region⁴⁸¹. Probably, until the EU's foreign policy mechanism is not altered, particularly, by the possibility to make decisions by a qualified majority of its member-states, and until the stances of Paris and Berlin in terms of creation of joint European Armed Forces is not supported by most of other EU member states, one can hardly expect that the EU takes the lead in settlement of armed conflicts.

In a situation when the EU still plays an unproportionally small role in the settlement of international conflicts because of the key foreign political decisions have to be made by all the member-states, bilateral cooperations of the EaP countries with certain key partners among the EU member-states can come to the front. A case illustrating this idea was the establishment of the above-mentioned Lithuanian-Polish-Ukrainian brigade in 2015⁴⁸², may it as well be a symbolic step. Another example was the treatment of injured veterans of the ATO in Germany⁴⁸³. On top of that, there are some other perspective variants of multilateral cooperation with EaP and EU countries involved. Some attempt to coordinate efforts in terms of the "Nord Stream-2" by Ukraine, Poland, and the Baltic countries is a case of this kind of situational interaction. At the same time, there are also multilateral structures (under the EU umbrella and outside it), which can also be relevant in terms of security.

Bi- and Multilateral Cooperation

[peace-nagorno-karabakh-after-ceasefire-agreement](#)

⁴⁷⁹ How the EU became marginalised in Nagorno-Karabakh, https://ecfr.eu/article/commentary_how_europe_became_marginalised_in_nagorno_karabakh/

⁴⁸⁰ How the EU became marginalised in Nagorno-Karabakh, https://ecfr.eu/article/commentary_how_europe_became_marginalised_in_nagorno_karabakh/

⁴⁸¹ Precarious peace – Nagorno-Karabakh after the ceasefire agreement, <https://eu.boell.org/en/2020/11/23/precarious-peace-nagorno-karabakh-after-ceasefire-agreement>

⁴⁸² A Clear Signal to Kremlin – The 5th anniversary of the Lithuanian-Polish-Ukrainian brigade was celebrated in Lublin, <https://www.5.ua/svit/chitkyi-syhnal-kremliu-u-liublina-vidznychaly-5-richchia-stvorennia-lytovsko-polsko-ukrainskoi-bryhady-225608.html>

⁴⁸³ The tenth case of Ukrainian soldiers being taken to Germany to get treatment at Bundeswehr hospitals, <https://kiew.diplo.de/ua-uk/aktuelles/-/2402606>

There are several initiatives in the region involving the EaP and EU countries and having some security element. These are the Black Sea Synergy, the Danube Strategy, the Lublin Triangle; the EaP countries can potentially be involved in the Three Sea Initiative. Though the Black Sea Synergy has an energy element (which is, at least in this region, part of the security dimension), it is not too perspective for countries like Ukraine, Moldova, and Georgia, because Russia is among participants of this initiative. For example, the study shows - taking the case of the interaction between Ukraine and Russia, and Turkey and the EU - that the structures dealing mostly with energy issues can still be a platform for conflicting parties⁴⁸⁴. But this is still not enough to tell whether this of that structure is perspective from the security point of view.

One could speak about creating an alternative security partnership for the countries of the Black Sea basin, including Turkey, Ukraine, Moldova and Georgia; but though the relations of Ankara and Moscow are now far from perfect, the Turkish analysts state that these relation suggest certain balance between cooperation and conflict⁴⁸⁵. It is makes no sense to expect anti-Russian actions from the Turkish government, and participation in this kind of partnership would either way be directed against Russia. Still, it is possible to imagine security cooperation without Turkey, including Ukraine, Moldova, Romania, and Georgia. This would be a positive step. Joint exercises, support of the EaP countries' alignment to the NATO standards, and symbolic steps like the establishment of the Lithuanian-Polish-Ukrainian brigade could be the content of this cooperation.

The Lublin Triangle, instead, is an existing format including three EU member-states and the EaP countries, definitely has a security element. Considering the general concern with the Russian foreign policy by all the three countries: Poland, Lithuania, and Ukraine, it is no surprise that this initiative was launched in summer 2020. The joint declaration of the Ministers of Foreign Affairs of the three countries included the following:

- the strategic importance of cooperation between the EU, NATO, and the EaP was underlined;
- the availability of joint security and other threats was mentioned;
- the efficiency of trilateral cooperation in the security sphere was stated, particularly concerning the activities of the Lithuanian-Polish-Ukrainian brigade, the commitments as to bi-and trilateral cooperation between military structures of the countries as well as cooperation within the NATO capabilities were confirmed;
- the commitment to develop the Eastern Partnership by broadening and deepening the cooperation and suggestion of ambitious and strategic long-term goals was confirmed;
- approval of Ukraine's cooperation within the Three Seas Initiatives and other regional initiatives was voiced.

Besides, there were several declarations made to condemn Russia's aggression and approve the

⁴⁸⁴ Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union?, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301433>

⁴⁸⁵ The unwritten rules governing Russia-Turkey brinkmanship, <https://www.trtworld.com/opinion/the-unwritten-rules-governing-russia-turkey-brinkmanship-41098>

Euro-Atlantic integration of Ukraine At the same time it is important to mention that according to Nadiia Koval, there is a difference as to the EU and NATO enlargement plans between the previous and current five-year development strategy of Poland. While the strategy of 2012-2016 explicitly approved the membership of the interested countries fulfilling the appropriate requirements, in these structures, the strategy of 2017-2021 only declares general support of reforms and "policy of open doors" without any further details⁴⁸⁶. Despite the existing disputes between Kyiv and Warsaw, the issue of support of Ukraine's, Moldova's and Georgia's efforts on their way to Euro-Atlantic integration should not only be a question of good-neighborly relations for Poland but an issue of its own strategic interest. At the same time, Poland underlines the agreements between the MoDs of Ukraine and Poland and a "considerable contribution" to the OSCE monitoring mission among positive steps toward cooperation with Ukraine⁴⁸⁷.

After the Presidential elections in Moldova, one can speak of the possibility of further intensification of Moldavian-Romanian cooperation. The pro-Western President Maia Sandu, if the pro-Western powers win the upcoming parliamentary elections (it is expected that they will be early) can revive the idea of creating a separate battalion with Romania, which was already mentioned several times. Besides, the intensity of joint drill can enhance. Some time ago, under the pro-Russian president Ihor Dodon, the participation of the Moldavian units in international military exercises was banned⁴⁸⁸(later the government abolished this ban). Though Moldova is a neutral state according to its constitution, at the same time, the constant delegation from Romania to NATO mentions that it actively supports Chisinau in its cooperation with NATO, underlines the important role of Moldova being a partner of the North-Atlantic Alliance (particularly, the participation in the KFOR forces), and active cooperation with the Alliance in the fight against cyber-crime or natural catastrophes. They also underline the support of Moldavian territorial integrity and sovereignty⁴⁸⁹. Still, as to Moldavian and Romanian bilateral relations in the sphere of security, both countries have maintained it on high level since 1990s. And we are not only referring to joint military exercises, but to fight against organized crime, drug trafficking and illegal migration⁴⁹⁰.

While for Ukraine and Moldova there are countries lobbying for their EU and NATO membership (for Kyiv it is rather Lithuania than Poland), Georgia doesn't have a partner like this. At the same time, Georgia among all the EaP countries stands closest to the NATO membership or at least to getting an Action Plan as to its Alliance membership⁴⁹¹, at the time when this report was written. If this happens, one could expect that the the Action Plan for Ukraine is also only a matter of time. A possible way to resolve the problem of uncontrolled territories after potential accession of these countries to NATO could be the non-dissemination of commitment to collective defence on those

⁴⁸⁶ Besides the historical disputes: what is the future of Ukrainian-Polish relations? The Polish view, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14974.pdf> p.10-11

⁴⁸⁷ Besides the historical disputes: what is the future of Ukrainian-Polish relations? The Polish view <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14974.pdf> p.11

⁴⁸⁸ Moldova, Romania Boost Military Cooperation with Joint Battalion, <https://balkaninsight.com/2018/02/06/romania-russia-strengthen-defence-influence-in-divided-moldova-02-06-2018/>

⁴⁸⁹ Romania's support for NATO – R. Moldova cooperation, <https://nato.mae.ro/en/node/589>

⁴⁹⁰ In the Shadow of Russia: Romania's Relations with Moldova and Ukraine, https://www.files.ethz.ch/isn/97702/00_Aug.pdf p.17

⁴⁹¹ A step to NATO without Ukraine: Georgia can get an Action Plan as to its Alliance membership, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/11/30/7117035/>

territories.

On top of that, the Action Plan for Georgia would be a positive sign for all EaP countries; for example, as Andreas Umland states, the long-term problem of this territory is that it belongs to the "grey zone" between the EU/NATO and Russia, without any clear membership perspectives in these associations. The analyst suggests for the USA to create a security association involving besides USA themselves Ukraine, Moldova, Georgia, and, maybe Azerbaidzhan. This union, following the example of the Adriatic Charta including the USA and the Western Baltic countries, could give fewer security guarantees than NATO does but would create an organizational structure for the region and have a symbolic character to demonstrate the priorities of the USA in the region⁴⁹². At the same time, under the circumstances when Azerbaidzhan regained control over most of the internationally recognized territories, belonging to it and has Turkey as a reliable security partner, that quickly becomes one of the main powers (in terms of hard power) in Europe; and in the situation when Georgia is probably about to get the Action Plan, probably, these countries will no longer be interested in this kind of association.

The Three Seas Initiative uniting a stripe of countries from the Baltic to Adriatic and the Black Sea could potentially have a security element. Currently, there are twelve countries in this initiative, but they all are EU member-states. Generally, now the ITM deals more with infrastructure projects: international high- and railways, infrastructures for liquefied gas terminals in Poland and Croatia, and a gas pipeline to join them⁴⁹³⁴⁹⁴. Please note, that production of liquefied gas is also a security problem. E.g. Poland currently depends on the gas supply from Russia. In case is the liquefied gas systems in Europe develop and the supplies to them grow, things can change. This kind of terminal is also opened in Klaipeda (Lithuania) and it is currently getting more and more supplies from the USA⁴⁹⁵. Together with other energy infrastructure projects (like the South Corridor), the liquefied gas terminals can fundamentally change the situation around energy security in the region. As it was already mentioned, the Declaration on Creation of Lublin Triangle referred to involvement of Ukraine to the ITM projects; further involvement of Ukraine and Moldova to joint projects could enhance the role of the ITM.

At the same time the idea of Intermarium in form of an agreement including the countries of Central-Eastern Europe was many times declared by the Polish government, but in such contexts that it looked more like an anti-Western ideological project (as for Poland - an anti-German one), involving conservative values. In real life, most of the region's countries would not support a project with this kind of ideological content. However, the idea of an agreement that would concentrate on security problems and suggest certain mechanisms of collective defense, is still not popular with the

⁴⁹² How to make eastern Europe's grey zone less grey, <https://mondediplo.com/outsidein/how-to-make-eastern-europe-s-grey-zone-less-grey>

⁴⁹³ Poland hopes to tap Trump's business acumen at regional summit, <https://www.businessinsider.com/r-poland-hopes-to-tap-trumps-business-acumen-at-regional-summit-2017-7?IR=T>

⁴⁹⁴ Gas pipeline in southern Poland helps build Europe's internal energy market, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/Poland/gas-pipeline-in-southern-poland-helps-build-europes-internal-energy-market

⁴⁹⁵ Lithuanian LNG terminal proving to be a player in the global market, <https://www.lngindustry.com/liquid-natural-gas/26052020/lithuanian-lng-terminal-proving-to-be-a-player-in-the-global-market/>

countries of the region that already are NATO members⁴⁹⁶. This conception is false, Umland believes: the countries are not aware that in case of a big-scale conflict, say, in Ukraine, the neighboring European countries would be the ones to deal with most of its humanitarian consequences⁴⁹⁷. Though creation of a security association involving Ukraine, Moldova and Georgia, would make sense, this perspective still remains hardly probable. Azerbaidzhan is under Turkey's reliable supervision. As of Belarus and Armenia, they can start mistrusting Moscow's security guarantees after Russia's non-interference in the Karabakh conflict on the side of Armenia (which caused painful defeat and territory loss). But the time when they would be ready to change their foreign political and security priorities for pro-Western ones, it yet to come. Moreover, considering the fact that the EU practically withdrew itself from the Karabakh conflict.

Generally, as the Georgian analyst Vano Chkhikvadze writes in his article for the Heinrich-Böll-Foundation, the project of the Eastern Partnership "has reached the point when it is no longer as effective as Ukraine, Moldova and Georgia would want it to be". He believes a deepening of this format is necessary. A new format allowing for meeting the needs of the "leading" countries of the six and contain more positive stimuli for them is required⁴⁹⁸. The analysts dealing with the Eastern Europe have long ago said that the membership perspective should be declared for all countries of the region meeting the EU requirements. Finally, this would be a confirmation of the provisions of the Association Agreements that read: every European country meeting the fundamental criteria can apply for EU membership. Still there is not enough political will of the the European capitals to do that. Without any positive signals on this way, the EaP countries that are most interested in close cooperation with the EU, may actually, as Chkhikvadze (and not only he) warns, can lose interest in this project.

3.4. Conclusions and Recommendations

The phenomenon of hybrid war opens the European Union and the Eastern Partnership countries an area of opposition to the Russian Federation in a non-military realm. These are particularly the financial and economic, industrial and energy, and social and cultural oppositions.

The Russian government will change its course only when the expenses on it would be greater than the benefits, or in other words, if the real sanctions would be imposed against the key representatives of the Russian elites. Until it not done, Russia's leadership will be using the cooperation proposals to strengthen their own negotiation position and not for actual settlement of international conflicts.

The cooperation for cooperation's sake or ensuring a good atmosphere with the Kremlin will not work in the end of the day. Agreements with a government that disrespects the rule of law would,

⁴⁹⁶ How to solve Ukraine's Security Dilemma? The idea of an Intermarium coalition in the east-central Europe, <https://warontherocks.com/2017/08/how-to-solve-ukraines-security-dilemma-the-idea-of-an-intermarium-coalition-in-east-central-europe/>

⁴⁹⁷ East-Central Europe's "Galactic" Imagining of Post-Soviet Security, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/east-central-europes-galactic-imagining-post-soviet-security>

⁴⁹⁸ The Eastern Partnership: What's next for Georgia?, <https://ge.boell.org/en/2019/09/12/eastern-partnership-whats-next-georgia>

either way, have a short life, even though contacts and negotiations with Moscow will remain important and necessary. The EU policy in terms of Russia should be coordinated with the interests of the Eastern Partnership countries; moreover, close strategic cooperation with the most affected Eastern European countries is needed to ensure its success. The new neighborhood policy of the "Eastern Partnership" should remain focused on long-term political and economic changes in Russia. Only this can be a guarantee for peace and stability in Europe.

The new Eastern policy of the EU should not base on the search for a compromise between the aggressor and its victim, but on the search for methods to punish the aggressor and help its victims.

The EaP countries face these challenges in their information security sphere, particularly in terms of the risks of election interventions. Ensuring the independence of the media and security of the national information space, for the freedom of speech, and countermeasures taken against cyber-interventions into the electoral process, prevention of fake "observers" out of those who legitimize elections in authoritarian and quasi-states, is the joint interest for Ukraine, Moldova and Georgia (possibly - for Armenia). The energy security challenges are also urgent for the region. This first of all refers to Ukraine, Belarus and Moldova. At the same time, Azerbaidzhan after the very soon launch of gas supply to Europe is one of the cases of cooperation between the EU and the EaP country, which is obviously beneficial for the Union itself. The destiny of the "Nord Stream-2" project is important. We expect this gas pipeline to be finished, still, its actual launch will at least be postponed, if at all.

The EaP countries are expected to be much more active in terms of the development of the rule of law. At the same time, the EU has to consider the local features, local problems, when it comes to supporting reforms, and be flexible enough to pursue the set-out goals. Otherwise, as the experience of the judiciary reform in Ukraine shows, the help of the EU will have limited efficiency.

First and foremost, the EaP countries have all the prerequisites to expect the EU to provide them with membership perspectives. This will after all require only a public statement of fact: any European state sharing the EU's fundamental values according to article 44 of the Treaty on European Union, has the right to apply for membership. This would also work a key element of the European principle "more for more": more integration perspectives according to the reforms in the partner countries. The EU membership perspective can stimulate at least some of the EaP countries to implement the recommended reforms more actively.

On the other hand, at least, as for the security, participation of the EaP countries in other formats of bi- and multilateral security cooperation seems effective. The EU member-states, particularly those located in Central and Eastern Europe, have to recognize that joint security projects with their neighboring countries are beneficial for them too, similar to the joint projects in other spheres.

Another problem is still the poorly coordinated EU foreign policy. In the case of Nagorno-Karabakh conflict, the Union practically withdrew itself from any kind of sensible foreign political activity. The reform of the EU's foreign political mechanisms, e.g. the possible decision-making on foreign political issues by the qualified majority of the member-states and not unanimously is, on the one hand, problematic from a political point of view, but is good for an effective reaction of the EU in current

challenges in the foreign political realm, which does not allow for long negotiation processes but consider the interests of all the EU member states, is extremely important.

Conclusions

The perspectives of the Eastern Partnership are currently described by the document "Eastern Partnership Policy after 2020". This document mentions certain security aspects such as judicial reform, rule of law, fight against organized crime, prevention and response to natural catastrophes, maintenance of security dialogues and cooperation, fight against corruption, border control, good governance, and the rule of law. Still, it refers to rather traditional security threats; the program generally does not suggest any aspects of fight against hybrid threats that are being currently spread around the region. And even though it mentions the support of human rights and inclusive societies, no main threats to the fundamental values are referred to: polarization and radicalization of the societies, terrorism threats.

Awareness of the hybrid threats' nature and risks, which in the region have to do with the foreign political activities of the Russian Federation, is an important factor for the progress of security cooperation between the EaP and the EU. This awareness is implied in the above-mentioned document (e.g. in terms of the fight against disinformation or ensuring for diversification of energy resources), its development is still required.

This call for the changes in EU general policy in terms of Eastern Europe and Russia. It is important to understand that the attempts to constructively cooperate in the security sphere with an actor who is not interested in it, is not efficient and at the end of the day can cause harm to the European Union itself. The EU Eastern policy must be focused on putting Russia's current regime under pressure, particularly, by sanctions mechanisms. Without this approach, the security of the Eastern Partnership will be in danger. However, the EU's foreign political mechanisms, as the Nagorno-Karabakh crisis showed, are not able to respond to current crises. The need to change those mechanisms seems urgent for the EU not only from the EaP policy, but in order to overcome foreign political challenges in general.

As for now, the cooperation potential between the European Union and the Eastern Partnership is huge, it requires systematization within political negotiations and the development of a clear **common** vision on cooperation which would reflect the consensus for all the stakeholders. At the same time, one needs to be aware that the implementation of the "more for more" principles, also stated by the EU programs, requires certain differentiation in **certain** approaches to the Partnership countries. Particularly, we are referring to closer cooperation with three countries: Georgia, Moldova and Ukraine, the signers of Association Agreement with the EU. We recommend broadening the priorities of the Eastern Partnership and define the new security goals outside of the Eastern Partnership objectives till 2020.

The key factor for further cooperation can be continuation of the trend to involve the Partnership countries to the meetings of security institutions, EU General Staff, EU Military Committee and holding meetings of these type in the "EU + EaP" format on regular basis. Including Ukraine in PESCO and enhancement of its cooperation with INCET and CERT is the priority for Ukraine (but crucial for other EaP countries). Besides, the cooperation with the Partnership countries is also important.

Attention should be paid to cooperation of the EU and the Eastern Partnership in terms of military education and training, deepening of understanding of joint threats, cooperation institutionalization associated with the intelligence and joint project in military-industrial complex. This cooperation would allow for the European Union to substantially enhance its research capabilities regarding current threats (in environmental safety, information security, counter-terrorism efforts, etc.).

Other important perspective areas of security cooperation are overcoming barriers of trans-border cooperation, lobbying of broader role of the EU civil missions in the Eastern Partnership countries by these countries, their joint coordination for deeper cooperation and development of joint platforms. We believe, the most efficient format would be integration through the new "EU+" principle: involving the Partnership countries to the European institutions in special status. The above-mentioned cooperation can be practiced according to this particular principle.

Current counter-terror, -radicalization, -organized crime and -cyber-threats developments is a perspective field for cooperation with Ukraine. The key factor of support of the security of the EaP countries can be the development of new cooperation mechanisms (both with the EU and between the EaP countries), scaling up of data exchange volumes and studying of European experience and practices to build up capacities - and sometimes create new ones - for analytical anti-terror institutions and enhancement of deradicalization capabilities. The enhancement of operational capabilities to respond cyber threats by the EaP countries plays an important role.

As for the deradicalization of the society, a search for current developments that could be used to prevent this process is key. EU has more experience and capabilities than the EaP, but currently, it is in these countries, where practical data is newest (in association with the internal conflicts and not only because of them) and can demonstrate the priority usage of certain policies, e.g. reintegration, co-optation, and demilitarization of governmentally uncontrolled territories, etc. The joint struggle against society radicalization should become the Eastern Partnership's new policy. To do that, the states and cities of the EaP should get involved into European anti-extremism institutions. Cooperation in terms of the public reintegration (particularly, of the IDPs, troops in action and veterans) in the EaP territories is also crucial.

It would be extremely effective for the EaP countries to get involved in the information exchange and cooperation with the European structures. Particularly, this refers to introduction of data exchange systems with the European security institutes and enhancement of data exchange between the secret services of EaP and INTCEN and EUMS INT. At the same time, the EU's secrecy and data security rules impose limitations on the possible volume of this cooperation. Creating of these cooperation forms that would respect those principles but on the other hand, help the EaP countries in overcoming their security threats, should be one of the cooperation directions.

Reforms of the EaP countries' security sector should particularly involve more transparency for this sector and enhancement of its analytical capabilities. Intensification of public-private cooperation to resist cyber-threats should also be observed. A deeper civil monitoring and assessment of the EaP countries integration to the cyber security structures of the EU seem necessary.

The EaP countries face these challenges in their information security sphere, particularly in terms of the risks of election interventions. Ensuring the independence of the media and security of the

national information space, for the freedom of speech, and countermeasures taken against cyber-interventions into the electoral process, prevention of fake "observers" out of those who legitimize elections in authoritarian and quasi-states, is the joint interest for the EaP democratic countries and the EU itself.

The issue of energy security is also urgent for the region. In this context it is important for the EU and its member states to understand that the "Nord Stream-2" constitutes a security threat for the EU neighbors and at the end of the day - for the union itself, because it allows for political pressure from Moscow by using the energy policy.

The EaP countries are expected to be much more active in terms of the development of the rule of law. At the same time, the EU has to consider the local features, local problems, when it comes to supporting reforms, and be flexible enough to pursue the set-out goals. Otherwise, as the experience of the judiciary reform in Ukraine shows, the help of the EU will have limited efficiency.

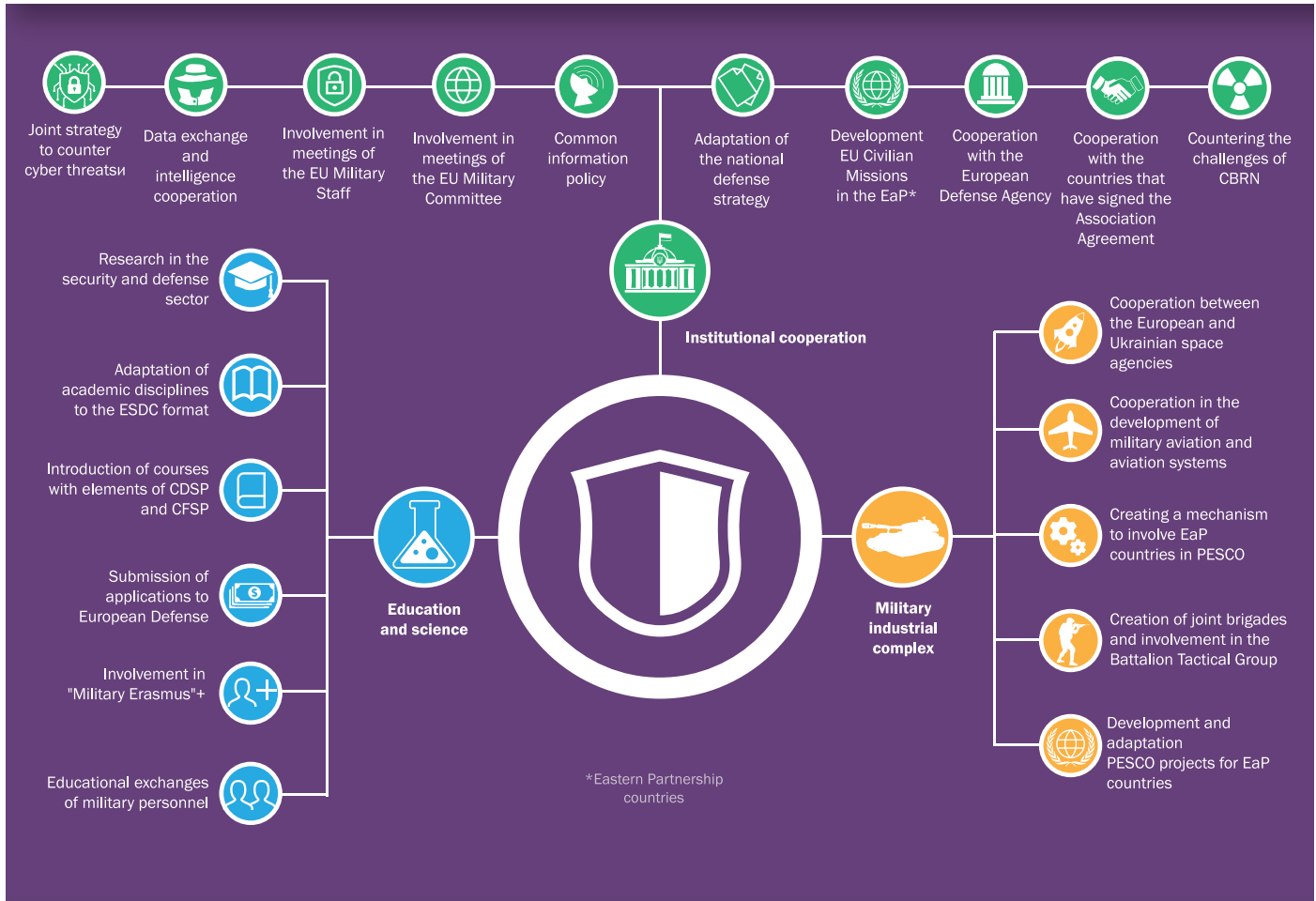
Participation of the EaP countries in other formats of bi- and multilateral security cooperation seems effective. The EU member-states, particularly those located in Central and Eastern Europe, have to recognize that joint security projects with their neighboring countries are beneficial for them too, similar to the joint projects in other spheres.

And finally, a fundamental step forward towards development of the Eastern Partnership as a program and its member-states would be to provide a clear perspective of EU membership for these countries in case they meet the appropriate requirements. This declaration would, after all, require only a statement of what is mentioned in the Treaty about the European Union: Any European state sharing the EU's fundamental values has the right to apply for membership. This would also work a key element of the European principle "more for more": more integration perspectives according to the reforms in the partner countries. The EU membership perspective can stimulate at least some of the EaP countries to implement the recommended reforms more actively.

SECURITY POLICY OF EUROPE

OPPORTUNITIES FOR COOPERATION BETWEEN EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES AND EU

AREAS OF COOPERATION

OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT OF SECURITY COOPERATION

